

COVIDzīve

Šo pētījumu finansē Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, projekta nosaukums "Dzīve ar COVID-19: Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē," projekta nr. VPP-COVID-2020/1-0013

**Ietvarpētījuma "Pandēmijas sekas"
par COVID-19 izraisītās krīzes ietekmi
uz Latvijas sabiedrību secinājumi un priekšlikumi
projekta papildu rezultātiem
Nr. 29, 30, 31 un 32**

VPP-COVID-2020/1-0013

Pandēmijas sekas.

Socioloģisko aptauju, sekundāro datu, mediju satura un dokumentu analīze

Sergejs Kruks, Inna Dovladbekova, Anželika Berķe-Berga, Marta Urbāne, Ritma Rungule, Taņa Lāce, Silva Senkāne, Diāna Kalniņa, Kristīne Mārtinsone, Elīna Akmane, Sanita Šuriņa, Roberts Dargis

RSU 2020

SATURA RĀDĪTĀJS

Metodoloģija	2
Svarīgākie secinājumi	4
Priekšlikumi	13

I daļa: Socioloģija, psiholoģija, komunikācija

1. [30] Pandēmijas pieredze un izjūtas	20
2. [32] Pandēmijas ietekme uz dzīves līmeni	29
3. [32] Pabalsti un palīdzība	34
4. [29, 31] Attālinātais darbs un mācības, profesionālā identitāte	39
5. [30, 34] Pandēmiju ierobežojošo pasākumu vērtējums un uzskati par Covid-19	51
6. [32] Krīzes mācības un pārmaiņas sabiedrībā	57
7. [34] Atgriezeniskā saite	60
8. [30, 34] Pieredze un uzticēšanās	76
9. [34] Valdības izpratne par komunikāciju	85
Avoti	96

II daļa: Ekonomika un tiesības

10. [31, 32] Ekonomiskās situācijas raksturojums	98
11. [29, 31, 32] Nodarbinātības un nodarbinātības formu izmaiņu analīze	101
12. [29, 31] Darba tiesības	107
13. [31, 32] Iedzīvotāju un mājāsaimniecību ienākumu un to avotu analīze	120
14. [31, 32] Valsts atbalsta instrumenti nodarbinātībai un ienākumu noturībai	149
15. [32] Galapatēriņa analīze	161
16. Līdzekļu izmantošanas novērtējums	166
17. [32] Valdības darbības novērtējums un attīstības prognozes nodarbinātības un ienākumu kontekstā	168
Avoti	174

METODOLOĢIJA

WP1 grupā ir zinātnieki ekonomikas, socioloģijas, sociālās politikas, psiholoģijas, komunikācijas un statistikas jomās, kuri dažādos projektos sadarbojas kopš 2013. gada. Zinātnieku sadarbībā ir izveidota statistisko datu bāze par Latvijas sabiedrības dinamiku kopš 2008.-2010. gada finanšu krīzes, kas ļauj pārbaudīt dažas hipotēzes par individuālās rīcības spējas un sociālo struktūru mijiedarbību, atbildot uz sociālās un ekonomiskās dzīves izaicinājumiem. Pēc mūsu pasūtījuma Pētījumu centrs SKDS ir veicis šādas nacionāli reprezentatīvās aptaujas:

SKDS 2013. gada oktobrī (N=1000),

SKDS 2019. gada oktobrī (N=1014),

SKDS 2020. gada 18.-29. septembrī (N=1003).

Visās aptaujās respondenti atlasīti pēc stratificētās nejaušā izlases metodes no Latvijas pastāvīgiem iedzīvotājiem vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Aptauju metode: tiešās intervijas respondentu dzīvesvietās. 2020.g. anketā ir 180 jautājumi, tie ir sagrupēti 22 pantos. Atskaitē raksturojam tikai statistiski nozīmīgas sociāli demogrāfisko pazīmju atšķirības, $p < .05$.

2020. gada septembrī – oktobrī Pētījumu centrs SKDS veica Latvijas uzņēmēju CAWI/CATI aptauju. Vairāku pakāpju kvotu izlasē no uzņēmumu datubāzes, ievērojot uzņēmumu dalījumu pēc NACE kodiem, tika atlasīti 750 respondenti. Aptaujas mērķa grupas lielums ir proporcionāls nozares (pēc NACE koda) ieguldījumam Latvijas iekšzemes kopprodukta veidošanā. Dati tika svērti atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes 2017. gada statistikai par uzņēmumu sadalījumu pēc pazīmēm: nozare, uzņēmuma lielums un atrašanās vieta. Mērķa grupas sasniegšanai, vispirms tika izmantota interneta aptaujas metode un tad, lai savāktu trūkstošo uzņēmēju skaitu, tika izmantota telefoninterviju metode. Intervijas notika latviski un krieviski, piedāvājot katram respondentam izvēlēties sev ērtāko intervijas valodu. Interneta aptauja notika no 23.09.2020. līdz 29.09.2020 un telefonintervijas notika no 29.09.2020. līdz 20.10.2020.

Ekonomikas pētījumā izmantoti arī nodarbināto aptaujas rezultāti. Aptaujas tika saskaņota ar Labklājības ministrijas Darba attiecību un darba aizsardzības politikas departamentu. Pirms izplatīšanas, to testēja un precizēja pilotpētījumā internetā. Saite uz e-aptauju tika izplatīta e-pastos, portālos, sociālajos medijos no 28.09.2020. līdz 27.10.2020. Filtra jautājums atlasīja nodarbinātos, kam varēja piekļūt pilnai aptaujas versijai. Kopumā aptauju aizpildīja 1823 cilvēki, no kuriem pilnu anketu aizpildīja 1006, kas tika izmantoti datu analīzei. Aptaujas dati tika savākti un pārvaldīti, izmantojot REDCap (*Research Electronic Data Capture*)

elektronisko datu ievākšanas un apkopošanas rīku. REDCap ir droša tīmekļa programmatūras platforma, kas paredzēta, lai atbalstītu datu ievākšanu pētījumiem.

Papildus primāro datu pētījumiem šajā pētījumā izmantota vispārpieejamā statistiskā informācija: Centrālās statistikas pārvaldes un citu iestāžu statistikas dati. Starptautiskā kontekstā izmantoti starptautisko pārskatu informācija: Eurofond, Eurostat, ILO, OECD u.c. Lai izvērtētu tiesisko situāciju, veikta nacionālo normatīvo aktu un likumprojektu analīze, starptautisko tiesību normu analīze un tiesu prakses analīze.

Pētnieki veikuši trīs mediju satura kvantitatīvās analīzes.

1. Septiņi ziņu mediju portāli, 1862 publikācijas pirmās ārkārtējās situācijas dienās (12.03.2020. – 09.06.2020.).
2. LTV1 un TV3 vakara ziņu raidījumi, 430 ziņu sižeti 18 raidījumos katrā kanālā pandēmijas otrajā vilnī (01.10.2020. – 30.11.2020.).
3. Divi ziņu mediju portāli, 300 publikācijas pandēmijas otrajā vilnī dienās (23.09.2020. – 21.12.2020.).

Pētījuma metodoloģija balstījās jaukta tipa pētniecības metožu izmantošanā un kombinēšanā. Aptauju un mediju satura analīzes datus apstrādājām ar aprakstošās un vairākām slēdzienstatistikas metodēm (Kendala τ -b korelācija, Pīrsona χ^2 tests, izpētošo faktoru analīze un klasteru analīze). Dažādu pieeju kombinācija ļāva veikt analīzi dažādu viedokļu, uzskatu un statistikas sinerģijā nodrošinot plašu analītisko bāzi.

Ziņojumā ir divas daļas: pirmā iztirzā socioloģiskos, psiholoģiskos un komunikācijas aspektus, otrā ekonomiskos un tiesiskos. Kvadrātiekāvēs ir minēti specifiskie uzdevumi, kurus risina attiecīgas nodaļas, kā arī secinājumu un priekšlikumu paragrāfi.

SVARĪGĀKIE SECINĀJUMI

[29, 31, 32] Covid-19 pandēmijas **ietekme uz dažādām respondentu kategorijām ir atšķirīga**. Lielākas izmaiņas dzīvesveidā un ienākumu līmenī piedzīvoja **nodarbinātie iedzīvotāji un ģimenes ar bērniem** – šie respondenti atzīst lielākas ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas dzīvē un mājsaimniecības kopējo ienākumu samazināšanos nekā nenodarbinātie iedzīvotāji un ģimenes bez bērniem. Liela daļa ģimeņu ar bērniem attālināto mācību norisi novērtēja negatīvi, kā arī norādīja uz dažādām grūtībām saistībā ar darba un privātās dzīves saskaņošanu.

[29] Covid-19 izplatības mazināšanai noteikto ierobežojumu periodā vairākās pozīcijās **stabilāk jutušies tie, kas ir nodarbināti publiskajā** (valsts un pašvaldības) sektorā. Publiskajā sektorā vairāk kā privātajā sektorā strādājošie izjutuši savstarpēju atbalstu un saliedētību starp kolēģiem savā darbā, vairāk izjutuši, ka kolēģi tos atbalstītu, ja būtu nepieciešamība, kā arī ir palīdzējuši kolēģiem, kam bija radušās grūtības. Tāpat, publiskajā sektorā vairāk kā privātajā sektorā strādājošie apjautuši, cik viņu darbs ir nozīmīgs sabiedrībai, vairāk izjutuši lepnumu par savu profesiju un profesijas prestiža paaugstināšanos sabiedrībā. Pandēmijas pieredze **iedragāja privātajā sektorā nodarbināto respondentu sabiedriskumu**. Viņu piederības izjūta dzīvesvietai un attieksme pret likumiem ir pasliktinājusies.

[29] Vislielākās **grūtības attālinātajā darbā** ir piedzīvojušās **sievietes un privātajā sektorā strādājošie**. Vērtējot datus respondentu vecuma kontekstā, digitālo tehnoloģiju lietošana nav sagādājusi grūtības. Darbs attālināti vismazāk veicinājis profesionālo paradumu maiņu vecuma grupā 25-44 gadi. Acīmredzot, šie cilvēki savā darbā jau iepriekš ir integrējuši digitālās tehnoloģijas un profesionālās darbības formas. Lielākā daļa respondentu vecuma grupā 18-44 gadi atbildēja apstiprinoši, ka ir atraduši jaunas iespējas un labumus sev, strādājot attālināti. Biežākie darba tiesību pārkāpumi saistīti ar neapmaksātu virsstundu darbu un rakstisku vienošanos trūkumu par attālināto darbu (76% nodarbināto personu, kas strādāja attālināti, nebija rakstiskas vienošanās ar darba devēju).

[29] Gandrīz puse respondentu, kam ir skolas vecuma bērni (41%), nav apmierināti ar attālināto mācību procesu. Statistiski biežāk nav apmierināti cilvēki vecuma grupā 35-44 gadi un etniskās minoritātes. Ikdienā sievietes biežāk iesaistās bērnu aprūpē un izglītošanā, tāpēc viņām bijis

visgrūtāk saskaņot darba un ģimenes pienākumus. Valdībai trūka skaidras rīcības stratēģijas situācijā, kad publisko institūciju funkcijas tiek pārliktas uz mājsaimniecības pleciem.

[30] Respondentiem, kuri veiksmīgi pārvarējuši psiholoģiskos izaicinājumus, ir **personiskas īpašības un sociāli ekonomiskais statuss (materiālie resursi), kas stiprina rezistenci pret krīzes negatīvajām sekām**. Nomāktības pieredze kopumā neuzrāda izteiktus sociāli demogrāfiskus parametrus. Acīmredzot, šajā gadījumā jārunā par psiholoģiskajām spējām adaptēties. Dažos aspektos – senioru vientulības izjūta – ir redzama sociālās dzīves organizācijas ietekme uz cilvēku labsajūtu (sociālo kontaktu ierobežošana). Vēl vienai respondentu grupai nav bijis īpašu psiholoģisku seku. Šie respondenti paši nav piedzīvojuši pandēmijas medicīniskā rakstura problēmas, ārkārtējās situācijas laikā viņiem nav bijis nepatīkamu izjūtu. Taču šiem respondentiem ir grūti pieskaņoties ārējiem ierobežojumiem un viņi nevar sakārtot savu dzīvi jaunajos apstākļos.

[31, 32] Negatīvas tendences ekonomikā un uzņēmējdarbībā izraisīja **atalgojuma fonda samazinājumu 2020. gada 1. un 2. ceturksnī**, ko var skaidrot ar darbinieku atlaišanu un bezdarba pieaugumu, slodzes samazinājumu, kā arī ar darba samaksas kritumu. 2020.gada 1. un 2. ceturksnī bija vērojams darba samaksas kritums gan pret attiecīgo periodu 2019.gadā, gan pret 2019.gada 4.ceturksni. 2020.gadā var redzēt pozitīvu tendenci darba samaksas izmaiņās, par ko liecina algas pieaugums daudzās tautsaimniecības nozarēs, tomēr tikai 3.ceturksnī darba samaksas līmenis sasniedza vai nedaudz pārsniedza 2019.gada 4.ceturksņa rādītājus, izņemot transporta un uzglabāšanas, izglītības un valsts pārvaldes sektorus. Būtiski atšķiras darba samaksas izmaiņas dažādās tautsaimniecības nozarēs. Patēriņa cenu līmenis un tā izmaiņas būtiski neietekmēja reālo darba samaksu.

[31, 32] 2020.gadā nodarbināto personu skaits vidēji bija aptuveni par 14. tūkst. mazāks, nekā 2019.gadā. Covid-19 krīzes ietekmē 2020. gada 3. ceturksnī, salīdzinot ar atbilstošo periodu 2019. gadā, algoto darbinieku skaits, pārrēķināts pilnā slodzē, valstī kopā samazinājās par 25,4 tūkst. jeb 3,3 %. Samazinājums vērojams visās nozarēs, izņemot informācijas un komunikācijas pakalpojumu, izglītības, kā arī veselības un sociālās aprūpes nozares, kur bija vērojams darbinieku pieaugums. **Nodarbinātības** samazinājums skaidrojams ar to, ka tika samazinātas darba slodzes, darbinieku skaits un darbiniekiem piešķirti bezalgas atvaļinājumi. Daži uzņēmumi optimizējuši darba organizāciju, ieviesuši attālināto darbu, vairāk izmantojuši informācijas tehnoloģijas biznesā. Uzņēmēji meklējuši iespējas īstenot jaunas nodarbinātības formas.

[31, 32] **Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli** ir vāji diversificēti, dominējot ienākumiem no algotā darba. Šie ienākumi ir ļoti atšķirīgi dažādos Latvijas reģionos. Sociālie transferti veido gandrīz vai trešdaļu no kopējā rīcībā esošā ienākuma. Arī sociālos transfertos pastāv lielas reģionālas atšķirības. Zems ir pašnodarbināto ienākumu īpatsvars. Reģionos iedzīvotāji vairāk orientēti uz pašnodarbinātību kā ienākumu gūšanas veidu, jo viņiem ir mazākas iespējas atrast darbu pie privātā darba devēja vai publiskajā sektorā. Pārējie ienākumi veido ļoti niecīgu daļu kopējā ienākumu struktūrā. **Galvenais iztikas līdzekļu avota veids** visās mājsaimniecībās (izņemot vienas personas vecumā 65 gadi un vairāk mājsaimniecībās) ir ienākumi no algotā darba. Otrais nozīmīgais ienākuma avota veids ir saņemtie transferti. Pašnodarbināto ienākumu nozīme visās mājsaimniecībās ir ļoti neliela.

[31, 32] Ārkārtējā situācija ir aktualizējusi attālināto darbu kā vienu no nodarbinātības formām. 31,4% aptaujāto uzņēmēju ir ieviesuši pilnīgu vai daļēju attālināta darba režīmu. Ir nepieciešams radīt tiesisko bāzi, kas garantētu tiesisko drošību un tiesisko noteiktību arī ārkārtas apstākļos. Neskaidrības rada darbinieku izmaksu, kas saistītas ar attālināto darbu, kompensācija. Jaunākie grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” paredz darbinieku izdevumu kompensācijas attālinātā darba gadījumā. Grozījumi attiecas tikai uz 2021.gadu, tomēr prognozējams, ka attālinātais darbs kā darba organizācijas forma saglabāsies arī pēc ārkārtējās situācijas beigām. Tāpēc ir nepieciešamas pastāvīgas izmaiņas likumā “Par Iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.pantā, kas paredz ar nodokli neapliekamo ienākumu veidus. Lai gan aptaujā lielākā daļa nodarbināto norādīja, ka ārkārtas situācijas laikā darba alga netika samazināta bez brīdinājuma, tomēr 43% respondentu, kas bija nodarbināti un strādāja attālināti, nav saņēmuši ar attālināto darbu saistīto izmaksu kompensācijas, lai gan tas bija nepieciešams.

[31, 32] Lielākai strādājošo daļai **ienākumi** ir 450,00 – 1400,00 eiro robežās. Tomēr vairāk nekā ceturtajai daļai ienākumi ir ļoti zemā līmenī (mazāki par 450,00 eiro), un šo darbinieku skaits pieauga līdz 2020.gada 2.ceturksnim. 2020.gada 3.ceturksnī situācija uzlabojās, un personu skaits, kuru darba samaksa ir mazāka par 450,00 eiro, samazinājies līdz 20,7%. Darbinieku skaits, kam alga netika aprēķināta vai izmaksāta, veidoja aptuveni 3,3% no kopējā darbinieku skaita. Diemžēl, nav iespējams izvērtēt algas neaprēķināšanas un neizmaksāšanas cēloņus, kā arī tiešo pandēmijas ietekmi uz šo rādītāju.

[31, 32] Iedzīvotāju **ieņēmumu samazinājums** galvenokārt ir saistīts ar ienākumu samazinājumu no algotā darba. Visbūtiskāk tas skāra iedzīvotājus darbaspējas vecumā, tostarp pašnodarbinātos, lielai daļai no kuriem samazinājums pārsniedza 50% no iepriekšējiem

ieņēmumiem. Vecuma ziņā lielākais ieņēmumu kritums bija grupā 45-54 gadi. Savukārt pieaugums grupā 25-44 gadi, kas skaidrojams ar šo strādājošo augstāku spēju pielāgoties attālinātajam darbam un lielākai slodzei, kā arī, iespējams, izglītību. 20% šīs vecuma grupas respondentu strādāja attālināti, turpretī pārējās vecuma grupās vidēji 9,5%. Tāpat 36% iedzīvotāju vecuma grupā 25-44 gadi ir augstākā izglītība, savukārt pārējās vecuma grupās vidēji 20%.

[31, 32] Mājsaimniecību ienākumi visbūtiskāk samazinājušies mājsaimniecībās, kurās ir 3 vai vairāk cilvēku, t.sk. ģimenēm ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, kā arī iedzīvotājiem ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem (zemi ienākumi – mazāk par 249 eiro; vidēji zemi – 250-319 eiro uz vienu ģimenes locekli mēnesī).

[31, 32] Iedzīvotāju aptaujas dati rāda, ka pāri pār 80% respondentu ir **ļoti zems uzkrājumu līmenis** vai nav to vispār. Biežāk tie ir darbspējas vecuma cilvēki: 35–54 gadi. Sociāli mazāk nodrošinātajās iedzīvotāju grupās ir 85% nestrādājošo un bezdarbnieku, kā arī 84% ģimeņu ar bērniem: šiem cilvēkiem nav uzkrājumu vai to pietiktu iztikai līdz trim mēnešiem. Iedzīvotāju grupas ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem ir visvairāk pakļautas riskam. Viņu uzkrājumu līmenis ir kritisks: 64% vai nu vispār nav uzkrājumu, vai arī ar tiem varētu iztikt līdz vienam mēnesim.

[31, 32] Nodarbināto aptauja rāda, ka **strādājošo ieņēmumos** darba alga un piemaksas un prēmijas veido būtisku un ļoti būtisku nozīmi attiecīgi 98% un 89% nodarbināto. Pandēmijas ietekmē darba samaksas ieņēmumi samazinājās 14,4%, bet pieauga 6,7% respondentu. Samazinājumu galvenokārt izjutuši mikrouzņēmumu un vidējo uzņēmumu darbinieki, kā arī pašnodarbinātie. Pēc ieņemamā amata visbūtiskāk atalgojumu samazināja pakalpojumu un tirdzniecības darbiniekiem, augstākā līmeņa vadītājiem un augstākā līmeņa speciālistiem. nozaru griezumā lielākais atalgojuma samazinājums vērojams izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu, apstrādes rūpniecības un tekstilizstrādājumu un apģērbu ražošanas nozarēs.

[31, 32] Analizējot **nemateriālos ieguvumus**, nodarbinātie visaugstāk vērtē darba laika organizāciju (82%), stabilu, drošu darbu (98%), izaugsmes iespējas (88%) un interesantu darbu (97%). Piemaksu un papildu bonusu faktori, kā arī darba laika elastīgums un attālinātais darbs savstarpēji nozīmīgi korelē nodarbināto vidū. Būtiskākā korelācija vērojama starp piemaksām un papildu bonusu (0.514), iespējai strādāt attālināti un iespējai brīvi plānot savu laiku (0.502), darba algai ar prēmijām (0.402) un papildu ieguvumiem (0.357), kā arī bezmaksas veselības apdrošināšanai un papildu ieguvumiem (0.366) un apmācības iespējām (0.362).

[31, 32] Daudzās nozarēs krasi mainījās nodarbinātības līmenis: tūrisma, sabiedriskās ēdināšanas, mākslas u.c. nozarēs tas bija īpaši kritisks. Kopumā strādājošo **darba apstākļi** ir pasliktinājušies: 44% atzina, ka viņu darba slodze pieauga, taču atalgojuma pieaugumu pieredzēja tikai 7% nodarbināto no kopējā respondentu skaita.

[31, 32] Aptaujas dati apliecina pieaugušo **darba laika** polarizāciju. Daļai strādājošo standarta darba laiku (8 stundas dienā) samazināja (mazāk par 6 stundām), daļai palielināja (vairāk par 10 stundām dienā). Turklāt tiem, kam darba laiks samazinājās, visbūtiskāk kritās arī ieņēmumi (pat virs 30%).

[31, 32] **Rīdziniekus izmaiņas skārušas vairāk** – gan nodarbinātībā, gan citās dzīves jomās – nekā citās pilsētās un laukos dzīvojošos. Taču lielākā daļa laucinieku (61%) atzīst, ka dzīves līmenis Latvijā, salīdzinot ar laiku pirms pandēmijas, ir pasliktinājies (tā uzskata 54% rīdzinieku, 50% citas pilsētās dzīvojošo). Tā kā daudz mazāk laucinieku atzinuši dzīves līmeņa pazemināšanos ģimenē (17%) un dzīvesvietā (16%), tas liek domāt, ka priekšstats par dzīves līmeņa pazemināšanos Latvijā vairāk ir mediju veidots nekā paša pieredzē balstīts. Līdzīgas proporcijas dzīves līmeņa izmaiņu vērtējumā ir arī Rīgas un citu pilsētu iedzīvotājiem, bet tās nav tik izteiktas kā laukos dzīvojošajiem.

[32] **Pensionāru un gados vecu cilvēku** problēmas mazāk saistītas ar dzīves līmeņa un ierastās kārtības izmaiņām, bet vairāk ar Covid-19 slimības draudu dēļ radīto **vientulības un izolācijas izjūtu**. Seniori mazāk lieto sociālos medijus un digitālās komunikācijas tehnoloģijas, tas ierobežo viņu iespējas attālinātu sociālo attiecību laikā. Digitālo prasmju kursi senioriem pandēmijas laikā nebūs labs risinājums, tāpēc tradicionāliem medijiem jāpievērš īpaša uzmanība pensionāriem un viņu interesēm.

[31, 32] **Kopumā nav** novērojamas statistiski būtiskas **atšķirības starp latviešiem un etniskajām minoritātēm** krīzes efektu vērtējumā. Tomēr jāuzsver, ka mazāka daļa latviešu (14%) nekā nelatviešu (20%) atzinuši, ka viņu dzīves līmenis, salīdzinot ar laiku pirms pandēmijas, ir pasliktinājies.

[31, 32] Valdība vērsusi finansiālo atbalstu uz nodarbinātības saglabāšanu, kā arī uz zaudēto ienākumu kompensāciju. Pozitīvi vērtējams ienākumu kompensācijas līmeņa pieaugums, kā arī darbinieku kategoriju paplašinājums. Lai padziļināti analizētu krīzes laikā sniegto un saņemto atbalstu, nepieciešama lielāka izlase, jo pabalstus saņēmušo proporcija ir salīdzinoši neliela. Ar likumu noteiktos **pabalstus ārkārtējā situācijā** saņēma 26% aptaujas dalībnieku,

pieteicās pabalstam, bet to nesaņēma 14%. Visbiežāk respondentiem atteica dīkstāves pabalstu (pieteicās, bet nesaņēma 2,7%, saņēma 5,9%). Salīdzinot ar latviešiem, **nelatvieši saņēmuši šo pabalstu retāk** (7,5% un 3,9% attiecīgi). Ģeogrāfiski visbiežāk šo pabalstu saņēmuši rīdzinieki (8%), bet retāk **citās pilsētās un laukos** dzīvojošie (5,7% un 3,8%). Vismazāk dīkstāves pabalstu saņēma Latgalē dzīvojošie. Līdzīgi noticis arī ar pabalstu krīzes situācijā: to vairāk saņēmuši rīdzinieki (5,7%), bet mazāk citās pilsētās un laukos dzīvojošie (2% un 1,3%). Skolēnu brīvpusdienu kompensācijas saņēmuši 4,2% no rīdziniekiem, 12,7% no pilsētniekiem ārpus Rīgas, 13,1% no lauciniekiem. **Pabalstus saņēmušie atzīst, ka tiem bijusi liela un diezgan liela nozīme krīzes situācijā.** Rezultāti ir statistiski nozīmīgi.

[31, 32] Pabalstu piešķiršanas **taisnīgumu respondenti vērtējuši pretrunīgi**. Kritiski ir noskaņoti tie, kuri pieteicās pabalstiem, bet tos nesaņēma. Noraidīto pieteikumu proporciju reģionālā atšķirība liek domāt, ka **atšķiras pabalsta krīzes situācijā piešķiršanas kritēriji pašvaldībās**. Pieļaujam, ka pabalstu piešķiršanas procedūras interpretācija un īstenošana prasa no pretendenta pārāk lielas zināšanas un komunikācijas ar valsts pārvaldi prasmes. Publiskā pārvalde nepiedāvāta konsekventu, krīzes situācijai atbilstošu nodarbinātības un ienākumu vadības politiku, atbalsta politikas veidošana nav sistēmiska. Bieži tiek mainīti atbalsta veidi un to piešķiršanas nosacījumi, nav saprotams, pēc kādiem kritērijiem ir izvēlēti finansiālā atbalsta griesti un kādi principi veido atbalstu sistēmas pamatu. Nav informācijas par atbalsta sistēmas veidošanas konkrētiem mērķiem un principiem, nav skaidri definēti valdības plāni un rīcība attiecībā uz atbalsta sistēmu un tās finansiālo nodrošinājumu, lai nepieļautu iedzīvotāju un mājsaimniecību nozīmīgu ienākumu kritumu. Nav izveidots rīcības scenārijs pandēmijas trešajam vilnim.

[31, 32] Pandēmijas tendence apliecina, ka tās ietekme uz tautsaimniecību nebūs īslaicīga. Uz šī fona **valdības prognozes** par ekonomisko izaugsmi izskatās pārāk optimistiskas. 2021. gadā ekonomiskā situācija valstī var tikt stabilizēta, bet izaugsme būs ļoti zemā līmenī. Ir jārēķinās ar ļoti negatīvu ietekmi uz iedzīvotāju ienākumiem, nodarbinātību un dzīves līmeni. Uzņēmējdarbības konfidences rādītāji liecina par uzņēmēju pesimistisko noskaņojumu attiecībā uz attīstību un izaugsmi, tāpat arī iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina par zemu ekonomikas sentimentu.

[32] **Palīdzība un atbalsts**, ko cilvēki var saņemt krīzes situācijā, **nāk no dažādiem avotiem**. Nav tā, ka valsts un pašvaldību atbalsts tiktu uzskatīts par vienīgo un galveno. Lielākā daļa pauž, ka krīzes situācijā **visdrošāk** ir paļauties uz **ģimenes locekļu un radnieku atbalstu**

(61%) un **personiskiem uzkrājumiem, īpašumiem** (57%). Uz šo atbalstu vairāk paļaujas strādājošie nekā nestrādājošie, kā arī vairāk latvieši nekā etniskās minoritātes.

[32] Uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu paļaujas 36% respondentu, vairāk uz to paļaujas nestrādājošie un pensionāri. Sociālo garantiju nozīmi strādājošajiem apstiprināja nodarbināto aptaujas rezultāti: 98 procentiem tas ir svarīgs un ļoti svarīgs faktors. Zems pašāvērtības rādītājs ir skaidrojams ar ārkārtīgi zemo sociālās nodrošināšanas līmeni. Latvija ir vienīgā no Baltijas valstīm, kura nav noteikusi iztikas minimuma standartu jeb zinātniski pamatotu ienākumu līmeni, kas būtu nepieciešams cilvēka eksistencei. Ir jāpārkrāto sociālās nodrošināšanas sistēma, zinātniski pamatojot dažādus sociālos maksājumus, jāpārskata piešķiršanas noteikumi, lai tos varētu saņemt lielāka daļa cilvēku.

[32] Pandēmijas laikā **cilvēki palīdzēja arī cits citam**. Palīdzību no radiem vai draugiem, kā arī sabiedriskām organizācijām bija saņēmuši 12%, savukārt snieguši palīdzību individuāli vai ar kādas organizācijas starpniecību 15% respondentu. Palīdzību vairāk sniedz nodarbinātie un tie, kuriem ir bērni. Uz draugu, kaimiņu, kolēģu palīdzību kopumā paļaujas 18%, vairāk rīdzinieki (22%) nekā citu pilsētu iedzīvotāji (13%). Savukārt uz pašvaldību sniegto atbalstu kopumā paļaujas 9%, mazāk Rīgā (4%), vairāk citās pilsētās (11,3%) un laukos (10,5%). Tādi, kas uzskata, ka ne uz ko nevar paļauties, ir 13%, salīdzinoši mazāk starp latviešiem (11%) nekā starp citu tautību iedzīvotājiem (17%). Vairāk tādu ir citās pilsētās (18%) nekā Rīgā (9%). Svarīgi ir uzturēt spēkā galvenās atbalsta sistēmas, lai indivīdi un ģimenes varētu sniegt savstarpēju atbalstu, jo institucionāli sniegtā formālā palīdzība to nespēs aizstāt.

[32] Pandēmijas radītā krīze un tās pārvarēšana ir iespēja samazināt plaisu starp eliti un elitei nepiederošiem cilvēkiem, kas īpaši iezīmējās pēc 2008.-2010. gada finanšu krīzes. Taupīšanas pasākumi finanšu krīzes seku pārvarēšanai smagi skāra cilvēkus, radot pārliecību, ka valdībai maz rūp viņu labklājība. Tajā laikā (2013. gadā) veiktā aptauja parādīja, ka tikai apmēram piektdaļa aptaujāto iedzīvotāju atzīst, ka valdība rīkojās pareizi. Tagad (2020. gadā) aptauja liecina, ka **valdības veiktos pasākumus par pareiziem atzīst apmēram puse aptaujāto**. Gandrīz katrs piektais izvairījās no galējiem vērtējumiem, izvēloties atbildes variantu “ne piekrītu, ne nepiekrītu”. Tas nozīmē, ka vēl 2020. gada septembrī – aptaujas laikā – Latvijas iedzīvotāji valdībai bija piešķīruši uzticības kredītu.

[32] **Iedzīvotāju un māsaimniecību ienākumu** kritums un nenoteiktība saistībā ar to, cik veiksmīgi izdosies apkarot pandēmiju, atspoguļojas **galapatēriņa** kritumā. Latvija, neskatoties uz mazāku IKP apjoma kritumu nekā vidēji ES valstīs, uzrādīja daudz spēcīgāku personīgā

patēriņa kritumu, nekā vidēji ES. Tas ir tiešais valdības realizētās iedzīvotāju ienākumu politikas rezultāts, kad ievērojamas iedzīvotāju daļas ienākumi atrodas iztikas minimuma līmenī. Daļēji šo kritumu ietekmē arī zems iedzīvotāju uzkrājumu līmenis, neuzticība valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un sociālai politikai.

[32] Latvijas valdība Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai ir piešķīrusi lielus resursus. **Valdības izdevumu struktūrā** dominē ieguldījums vērtspapīros un komersantu pašu kapitālā. Veselībai un iedzīvotāju atbalstam ir piešķirts trīsreiz mazāk resursu. Šādu izdevumu struktūru **nevar vērtēt kā optimālu un iedzīvotājus atbalstošu.**

[34] **Ziņu portāli** ārkārtējās situācijas laikā devuši priekšroku **lejupvērstai valdības komunikācijai**: oficiālie informācijas avoti dominēja ar pandēmiju saistītajās publikācijās, kamēr “vienkāršiem” ļaudīm bija maz iespēju dalīties ar pieredzes stāstiem, īpaši tas ir sakāms par attālinātās izglītības, algotā darba un uzņēmējdarbības jomām.

[34] Ņemot vērā zemo institucionālo uzticēšanos, oficiālo avotu dominēšana medijos komunikācijā par Covid-19 nav bijusi produktīva. **Informācijas personifikācija un konkretizācija ļautu auditorijai identificēties ar uzticamu, sociālai grupai piederošu komunikatoru**, savukārt reportāžas (t.sk. apraksta, tēlojuma, pieredzes stāsta) žanrs ļautu atpazīt vēstījumā attēloto pieredzi un attiecināt to uz savu uzvedību.

[34] **Vāja atgriezeniskā saite** publiskajā mediju un politiskajā komunikācijā kavē sociāli demogrāfisku grupu atpazīšanu, kurām ārkārtējā situācijā veidojusies specifiska pieredze un sociālie priekšstati par koronavīrusu. Savukārt neatpazīstot savu pieredzi publiskajā komunikācijā, šīs grupas nav pārliecinātas, ka politikas veidotājs ņem vērā viņu viedokli un vajadzības, tādējādi mazinot gan institucionālo uzticēšanos, gan uzticēšanos oficiālo avotu izplatītajai informācijai. Salīdzinot ar 2019. gada oktobra aptauju, ir krasi **samazinājusies uzticēšanās ziņu medijiem**. Iespējams tāpēc, ka respondenti neatpazīna savu pieredzi mediju ziņojumos.

[34] Divi jaunākie **valdības politikas dokumenti** – Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam un Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņu projekts 2021.–2027.gadam – **neparedz atgriezenisko saiti** pēc būtības un izprot sabiedrību kā homogēno veidojumu.

[34] Pastāv statistiski nozīmīgā saistība starp institucionālo uzticēšanos un priekšstatiem par Covid-19, kā arī ar pandēmijas ierobežošanas politikas vērtējumiem. **Jo vairāk respondenti**

uzticas institūcijām, jo mazāk viņi piekrīt maldinošai informācijai. Respondenti, kuri nepaļaujas uz institūcijām, demonstrē tendenci nepieņemt valdības veselības komunikāciju un kritizē uzvedības ierobežojumus.

PRIEKŠLIKUMI

[29, 31, 32] Pandēmijas seku mazināšanai Latvijā valdība piedāvājusi vairākus atbalsta risinājumus. Ir paredzēti mehānismi, lai atbalstītu Covid-19 skarto nozaru uzņēmumus un darbiniekus. Tomēr tie ir galvenokārt īstermiņa problēmu risinājumi nodarbinātības un mājtsaimniecību ienākumu atbalsta jomā, bet trūkst ilgtermiņa redzējums. Ir nepieciešama ilgtermiņa atlabšanas plānošana un proaktīva krīzes pārvaldība.

[29-34] Tālākai politikas plānošanai un atbalsta instrumentu izvēlei, kā arī ar krīzes saistīto politikas reakciju pārvaldības uzlabošanai ir nepieciešams pastāvīgs situācijas monitorings, lai uzraudzītu krīzes ietekmi uz dažādu iedzīvotāju grupu svarīgiem dzīves aspektiem, t.sk. ienākumiem un nodarbinātību. Nepieciešams iegūt atgriezenisko saiti no dažādu iedzīvotāju un nodarbināto kategorijām par atbalsta instrumentiem, lai pilnveidotu valdības rīcību. Ir nepieciešamas veikt regulāras socioloģiskās aptaujas (iedzīvotāju, mājtsaimniecību un nodarbināto), lai izvērtētu atbalsta instrumentu efektivitāti un nospraustu krīzes komunikācijas taktikas.

[29, 32] Mācības attālināti pārdalīja privātās un publiskās sfēras funkcijas, uzliekot uz mājtsaimniecību pleciem dažas skolas funkcijas. Vecākiem, kuru bērni mācās attālināti, tiek apmaksāta slimības lapa ar ierobežotu termiņu. Ir nepieciešams veikt piemaksu pabalsta veidā visu laiku, kamēr notiek attālinātās mācības. Ja darbinieks atrodas prombūtnē “slimības lapas režīmā”, tas rada situāciju, kas kavē uzņēmējdarbības attīstību – darbs ir jāveic kādam citam darbiniekam. Vecākiem, kuru bērns ilgstoši mācās attālināti, pastāv risks zaudēt darbu. Aicinām slimības pabalsta vietā veikt piemaksas, kuras ļaus vecākiem gan sniegt atbalstu bērnam, gan pašiem veikt savus darba pienākumus, nenoslogojot uzņēmējus. Bērnu pabalstus nepieciešams izmaksāt gan vecākiem, kuri nevar strādāt attālināti, gan vecākiem, kuri strādā attālināti, šādi kompensējot slodzes pieaugumu. Jāizskata iespēja palielināt atbalstu ģimenēm ar bērniem.

[29] Ģimenes atbalsta sistēmai krīzes situācijā ir jābūt holistiskai, ietverot atbalstu dažādos līmeņos ne tikai bērniem, bet arī vecākiem un skolu pedagogiem. Krīzes laikā ģimenei

vienlaicīgi jārealizē vairākas funkcijas, kuras līdz šim tā nebija veikusi, piemēram, atbalstīt bērnus mācoties attālināti, kā arī pašiem vecākiem organizēt darbu attālināti. Ģimenes ar bērniem atbalsta sistēmas modelis parādīts 4.9. attēlā. Attālinātais darbs rada gan tehnoloģiskos, gan emocionālos izaicinājumus, tas negatīvi ietekmē profesionālās identitātes. Mūžizglītības sistēmā jāparedz struktūras, kuras turpmāk spēs reaģēt uz jauno krīžu izaicinājumiem, piedāvājot iedzīvotājiem attīstīt iepriekš neparedzētās prasmes. Atbalsta sistēmā iesaistītās puses nodrošina atgriezenisko saiti, ļaujot ātri noskaidrot mērķa grupas vajadzības un koriģēt piedāvātā atbalsta saturu.

[29] Ar attālināto mācību procesu biežāk nav apmierināti nelatvieši. Jaunas mācību formas ieviešana praksē ir uzslāņojusies pārejai uz mācībām latviešu valodā mazākumtautību skolās. Šīs reformas nosacījumi ir jāpārskata, lai mazinātu vienlaikus īstenoto pārmaiņu negatīvos efektus.

[30, 34] Latvijas iedzīvotājiem ir dažādas psiholoģiskās reakcijas uz ārkārtas situācijas izaicinājumiem. Reakcijas regulē gan cilvēku sociāli demogrāfiskais un sociāli ekonomiskais statuss parametri, gan personības iezīmes. Pieļaujam, ka visai lielai grupai (46%) trūkst iekšējo resursu izaicinājumu pārvarēšanai. Ir jāstiprina gan sociālās apdrošināšanas sistēma, kas mazinās stresu no gaidāmajiem riskiem, gan psiholoģiskās palīdzības sistēma, kas sevī ietver arī sabiedriskumu veicinošās struktūras.

[30, 34] 28% procentiem respondentu nav bijis izteikti negatīvas psiholoģiskās reakcijas uz ārkārtas situācijas izaicinājumiem; pirmajā vilnī šie cilvēki nav pieredzējuši medicīniskā un materiālā rakstura problēmas. Viņi ir lielākie drošības pasākumu noliedzēji un, iespējams, tieši viņu balss skan skaļāk pandēmijas otrajā vilnī. Komunikācijā ar cieņu jāizturas pret šiem cilvēkiem, izprotot viņu rīcības sociālos un psiholoģiskos determinantus.

[31, 32] Valdības rīcības efektivitāti nav iespējams novērtēt, ja nav noteikts katra konkrēta atbalsta instrumenta mērķis, sasniedzamie kvantitatīvie rādītāji un izlietotie finansiālie resursi. Nepieciešams analizēt gan katra atbalsta instrumenta, gan visas nodarbinātības un ienākumu atbalsta sistēmas izmaksas un ieguvumus.

[31, 32, 34] Covid-19 radītās ekonomiskās krīzes pārvarēšana būs atkarīga no tā, cik sekmīgi tiks izmantoti gan budžeta līdzekļi, gan Eiropas Savienības atveseļošanas fonda līdzekļi. Sabiedrībai ir jāsniedz informācija par to, cik lieli resursi ir novirzīti un reāli tika izmantoti dažādām sociāli demogrāfiskām iedzīvotāju grupām un uzņēmējiem. Ir nepieciešama stingra līdzekļu izlietojuma kontrole, nepieļaujot to izmantošanu mērķiem, kas nav saistīti ar pandēmijas apkarošanu.

[31, 32] Sociālajam dialogam ir liela nozīme savlaicīgu un mērķorientētu reakciju sagatavošanā, lai atbalstītu nodarbinātību un ekonomikas atlabšanu krīzes laikā un pēc tās. Pašlaik dialoga iespējas ir ierobežotas. Publiski gandrīz neizskan sociālo partneru viedoklis par aktuālākajiem krīzes risināšanas jautājumiem: to apliecina arī mediju satura analīze. Piem., netiek publiskots Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības viedoklis par nodarbinātības un ienākumu atbalsta veidiem, to savlaicīgumu un kvalitāti, profesionālo asociāciju un darba devēju pārstāvēto organizāciju viedoklis. Sociālie partneri, profesionālās asociācijas un sabiedriskās organizācijas ir jāiesaista valsts atveseļošanas plāna veidošanā un īstenošanā, kā arī attīstības prognozēšanā.

[31] Konstruktīvs sociālais dialogs ir svarīgs uzņēmumos, lai saglabātu darba vietas, garantētu atgriešanos darba vietā. Lielāka darbinieku iesaiste lēmumu pieņemšanas procesā un dažādu darbinieku līdzdalības formu izmantošana uzņēmumā, dotu pozitīvu stimulu uzņēmumu attīstībai un nodrošinātu uzņēmējdarbības risku sadali starp uzņēmējiem un darbiniekiem. Jāstiprina arodbiedrību un darbinieku pārstāvju loma darbinieku interešu pārstāvībā organizācijās. Jāstiprina arodbiedrību loma, piešķirot tām lielākas pilnvaras, lai pārstāvētu darbinieku intereses attālināta darba laika kontekstā. Motivēt arodbiedrības iesaistīties darba strīdu konfliktu vadības procesā uzņēmumos, piedāvājot pārrunu vešanu vai eksperta slēdzienu. Lielākai iniciatīvai jābūt koplīgumu pilnveidošanā un jaunu koplīgumu un ģenerālvienošanas slēgšanā.

[31] Mājsaimniecību ienākumu noturībai būtu nepieciešama ienākumu diversifikācija, veicinot dažādu ienākumu avotu pieaugumu kopējā ienākumu struktūrā. Tas būtu iespējams, veidojot labvēlīgus nosacījumus un atbalstu iedzīvotāju pašnodarbinātībai un iesaistei uzņēmējdarbībā. Kā efektīvs ienākumu nodrošināšanas veids varētu būt ģimenes uzņēmumi, kuri ģimenes

locekļiem nodrošinātu darbu un ienākumus. Jāveido pievilcīga biznesa vide ne tikai esošajiem, bet arī jaunizveidotajiem uzņēmumiem.

[31] Darba likumā ir nepieciešamas izmaiņas, kas paredzētu darba devēja tiesības ārkārtas situācijās vienpusēji prasīt darbiniekiem veikt darbu attālināti, nodrošinot nepieciešamo aprīkojumu un informējot darbinieku 48 stundas iepriekš. Ir iespējams paredzēt darbinieka tiesības prasīt veikt darbu attālināti (izņēmuma gadījumos personas ar invaliditāti, grūtnieces). Virzoties uz elastīgu un attālinātu darba organizāciju normatīvajā regulējumā jāaizsargā ģimenes ar bērniem un gados vecāki cilvēki.

[31] Lielākie tiesiskie riski saistīti ar darba tiesību pārkāpumiem, strādājot attālināti. Ir būtiski skaidrot tiesību atslēgties no digitālajām ierīcēm saturu un tvērumu Darba likuma kontekstā. Uzņēmējdarbības vides uzlabošanai normatīvajā regulējumā jāietver attālinātā darba organizācija, tajā skaitā tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm.

[31] Priekšlikumi (ieteikumi) darba devējiem no uzņēmējdarbības attīstības viedokļa.

Papildu prasmju apguves, prasmju pilnveides (*reskilling*) programmas darbinieku apmācībai, piemēram, digitālo prasmju apguve; kognitīvās prasmes (kritiskā domāšana, kreativitāte, problēmu risināšana); sociāli emocionālās prasmes (profesionālās saiknes saglabāšanai arī attālinātā darbā); pielāgošanās un elastīguma prasmes; mācības par personu datu aizsardzību, konfidencialitāti attālinātā darba kontekstā.

Jaunu nodarbinātības formu ieviešana papildus attālinātajam darbam, piemēram, slidošais grafiks; darbinieku "īrēšana"; saīsinātā darba nedēļa; elastīgs darba grafiks; vairākas darba vietas, u.tml.

Pieredzes apmaiņas pasākumi (piem., profesionālajās asociācijās).

Stratēģiski: attālinātā darba politikas izveide; stratēģiska darbaspēka plānošana uzņēmuma darbības plānu un to īstenošanai nepieciešamo prasmju kontekstā; darbības jomu diversificēšana; racionalizācija; elastība un pielāgošanās spēja izmaiņām un jauniem apstākļiem; virzība uz digitālo transformāciju.

[31] Izvērtējot attīstības iespējas, ļoti neliela daļa uzņēmēju plāno attīstībai piesaistīt ES līdzekļus. Ņemot vērā ES finansējuma apjomu un gatavību sniegt atbalstu ar Covid-19

ierobežojumiem saistītu problēmu risināšanai, šis rezultāts liecina par to, ka nepieciešams vairāk detalizēti izpētīt iemeslus un šķēršļus, kas kavē uzņēmējus piesaistīt šāda veida finansējumu. Kā iespējamie šķēršļi finansējuma izmantošanai jāizvērtē nepilnības līdzekļu piešķiršanas procedūrā, korupcijas pazīmes, procesa necaurspīdīgums, pārāk liels administratīvais slogs, birokrātijas šķēršļi; pašu uzņēmumu līdzfinansējuma nepietiekamība – krīzes laikā būtu nepieciešams lielāks atbalsts līdzfinansējumam.

[31] Likumā par Iedzīvotāju ienākuma nodokli 9.pantu nepieciešams papildināt ar punktu: “Darba likuma 76. panta 4. daļā paredzētās darba devēja kompensācijas par darbinieka izdevumiem, kas saistīti ar attālinātā darba veikšanu”. Papildus iespējams lemt par izdevumu limita noteikšanu un kritērijiem to interpretācijai kā uzņēmuma saimnieciskajiem izdevumiem. Grozījumi nodrošinās ilgtspējīgu un taisnīgu normatīvo regulējumu attiecībā uz izdevumiem, kursus sedz darba devējs darbiniekam saistībā ar attālināto darbu. Kā arī darba devējiem darba līgumos skaidri jānorāda, kādi darbinieku izdevumi, veicot attālināto darbu, tiks kompensēti.

[31] Stiprināt mediācijas lomu darba strīdu risināšanā, popularizējot ideju par alternatīvajiem strīdu risināšanas veidiem, tā sekmējot nodarbinātības nepārtrauktību un mazinot slogu uz tiesu sistēmu darba strīdu kontekstā. Popularizēt mediācijas un citu alternatīvo (ārpus tiesas) konfliktu risināšanas veidu nozīmi strīdu risināšanā (darba tiesību pārkāpumi, problēmas ar saistību izpildi), uzmanību vēršot tieši uz uzņēmumu vadītāju informēšanu un strīdiem darba tiesību jomā. Tāpat nepieciešams plašāk izmantot tehnoloģijas gan tiesvedības procesos, gan alternatīvos strīdu risināšanas procesos, tā padarot konfliktu risināšanu pieejamāku un efektīvāku.

[31, 32] Piedāvājam līdzekļus, kas paredzēti jaunā speciālista pabalstiem, izsniegt sadarbībā ar uzņēmējiem, kas šos jauniešus varētu iesaistīt darbā. Īstenojot valsts atbalstu jauniešu iesaistīšanai darbā, tiktu mazināts jauniešu bezdarbs, kā arī jaunieši iegūtu darba pieredzi. Pretējā gadījumā viņi izmanto pabalstu, nebūdami nodarbināti. Šāds pasākums arī attīstītu darba kultūru un domāšanas virzienu par nodarbinātību pretstatā dzīvošanai uz sociālo pabalstu rēķina. Šāda veida atbalsts būs izdevīgs gan uzņēmējiem, jo nepieaugs darba samaksas izmaksas, gan jauniem speciālistiem, jo tiks piedāvāta prakse iemaņu un prasmju apgūšanai.

[32] Jāizvērtē iespēja palielināt zaudēto ienākumu kompensācijas apjomu, izanalizējot ienākumus un izdevumus. Pašlaik kompensācijas maksājumi ir ļoti zemi, tas nozīmē, ka valstī pieaugs nabadzība un nevienlīdzība.

[32] Ārkārtīgi zems sociālo transfertu līmenis ir pamats neuzticībai valsts sociālās aizsardzības sistēmai; pilnā mērā tā neīsteno savas funkcijas, jo sociālajiem transferiem nav ekonomiski pamatoto kritēriju. Latvija ir vienīgā no Baltijas valstīm, kas nav noteikusi iztikas minimuma standartu jeb zinātniski pamatotu ienākumu līmeni, kas būtu nepieciešams iedzīvotāju eksistencei un kurš kalpotu par pamatu sociālo transfertu apmēra noteikšanai. Ir nepieciešama sociālās aizsardzības sistēmas reforma, kas nodrošinātu cilvēkiem aizsardzību un zaudēto ienākumu cienīgu kompensāciju, šādi veidojot uzticību gan sociālās aizsardzības sistēmai, gan valdībai. Steidzami jāizstrādā iztikas minimuma standarts, iesaistot šajā procesā organizācijas, kas pārstāv darba ņēmēju intereses, augsti kvalificētus speciālistus un ekspertus sociālās politikas jomā. Pozitīvi vērtējams fakts, ka Labklājības ministrija 2019.gadā ir uzsākusi iztikas minimuma noteikšanas metodoloģijas izstrādi. Tomēr izstrādes procesu nepieciešams paātrināt, nosakot iztikas minimuma standarta izstrādes termiņu.

[32] Lai nepieļautu turpmāko reālā patēriņa kritumu, nepieciešams mērķtiecīgs finansiālais atbalsts visam iedzīvotāju grupām, kuru ienākumi samazinājās pandēmijas ietekmes rezultātā. Īpaša uzmanība ir jāpievērš atbalstam ģimenēm ar bērniem, iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem. Mājsaimniecību izdevumu samazināšana ir jākompensē ar valdības tēriņu pieaugumu, lai nepieļautu kopējo tālāku ekonomisko lejupslīdi.

[32] Kā pagaidu mehānismu patēriņa izdevumu pieaugumam un īpaši skarto nozaru atbalstam var izmantot arī nodokļu politikas instrumentus, piem., samazināt PVN likmi sociāli nozīmīgām precēm, medicīnas aprīkojumam, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumiem. Protams, šāds atbalsta mehānisms varētu būt tikai daļa no ilgtermiņa reformu stratēģijas.

[34] Latvijas mediji, tajā skaitā sabiedriskie, seko politiskajai dienaskārtībai, būdami stingri atkarīgi no oficiālajiem informācijas avotiem. Pieļaujam, ka medijiem trūkst resursu oriģinālo materiālu veidošanai. Valsts institūciju sabiedrisko attiecību nodaļām krīžu situācijās ir jādažādo preses relīzēs piedāvāto informācijas avotu un viedokļu klāsts, tajā skaitā jārunā par “trauksmes cēlāju” pieredzi, šaubām un argumentiem krīzes situācijā. Atsauces uz regulāriem

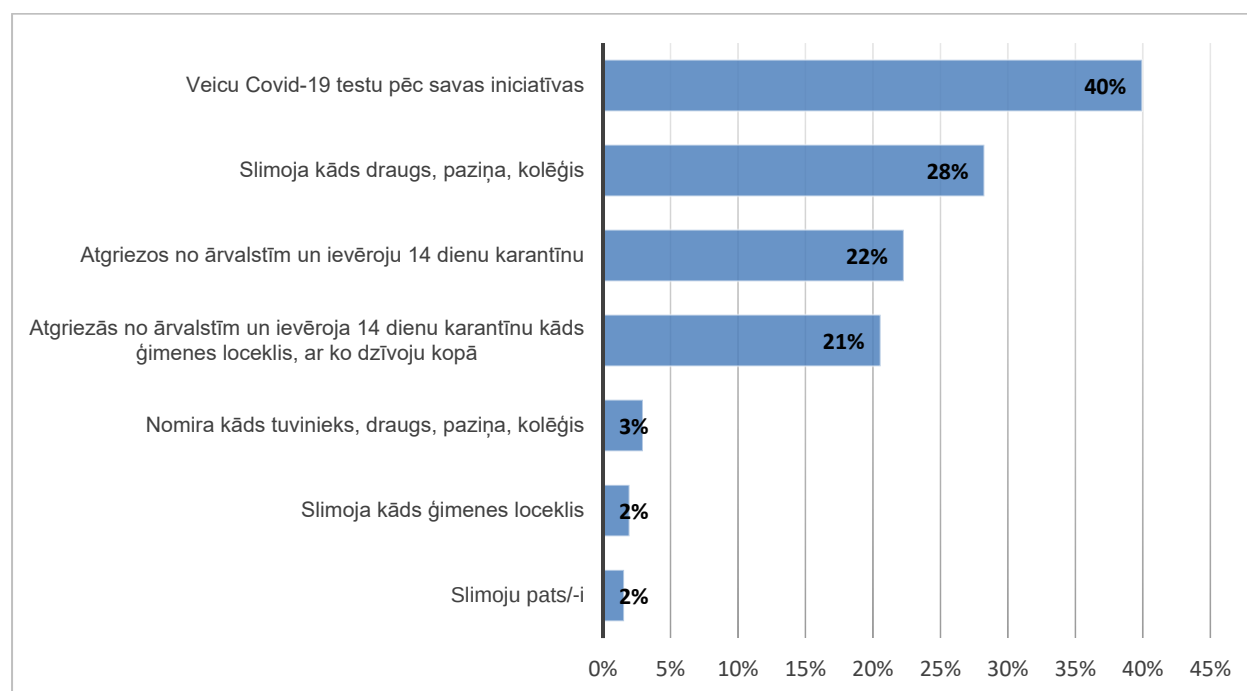
sabiedrības domas monitoringiem (reprezentatīvās aptaujas) nodrošinās medijiem ieskatu sabiedrības dienaskārtībā. Informācijas avotiem, ko žurnālistiem piedāvā iestāžu sabiedrisko attiecību speciālisti, ir jābūt daudzveidīgiem, un viņiem jābauda uzticība mērķauditorijās.

[34] Jaunākie politikas dokumenti (Nacionālās attīstības plāns 2021.-2027. gadam un Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027.gadam) neparedz atgriezenisko saiti pēc būtības, tāpēc valsts pārvaldei ir nepieciešams pārskatīt komunikācijas koncepciju. Sabiedrība nav homogēns veidojums, bet to veido indivīdi ar atšķirīgām ķermeņa spējām un atšķirīgām interesēm; viņi var apvienoties *ad hoc* prakšu, pieredzes, viedokļu grupās, lai paustu un aizstāvētu savas intereses. Indivīdu uzvedību nedrīkst reducēt uz personības psiholoģiju: bez piederības sajūtas, “izpratnes” un “apziņas” par “procesiem” jāizvērtē arī rīcību ierobežojošās objektīvās struktūras (materiālie resursi, institucionalizētās normas un procedūras). Politikas dokumentos jāparedz atgriezeniskās saites un sabiedrības viedokļa monitoringa instrumenti. Sabiedrība jāiesaista lēmumu pieņemšanā pēc būtības nevis konsultāciju veidā, kuras neparedz augšupvērstās informācijas analītisku izvērtēšanu. Valsts un pašvaldību pārvaldes iestāžu vadlīnijās un ierēdņu amatu aprakstos jāformulē pienākumi un procedūras darbam ar augšupvērsto informāciju. Politikas dokumentos obligāti jādefinē visi termini un skaidri jāapliecina tajos nosaukto fenomenu cēlonība.

1. PANDEMIJAS PIEREDZE UN IZJŪTAS

Lielākajai daļai (80%) aptaujas dalībnieku nebija personiskas tiešas saistības ar Covid-19 slimību. Piektā daļa respondentu, kam bijusi saistība ar to, sadalās sekojoši: slimojuši paši 2%, ievērojuši karantīnu 22%, slimojis kāds draugs vai paziņa 28%, veikuši Covid-19 testu pēc savas iniciatīvas 40%. Covid-19 testu vairāk veikuši iedzīvotāji ar vidējiem un augstiem ienākumiem, kā arī Rīgā dzīvojošie (1.1. att.).

Attēls 1.1. Personiskā pieredze saistībā ar Covid-19 slimību (procenti no tiem, kas saskaršies ar slimību)

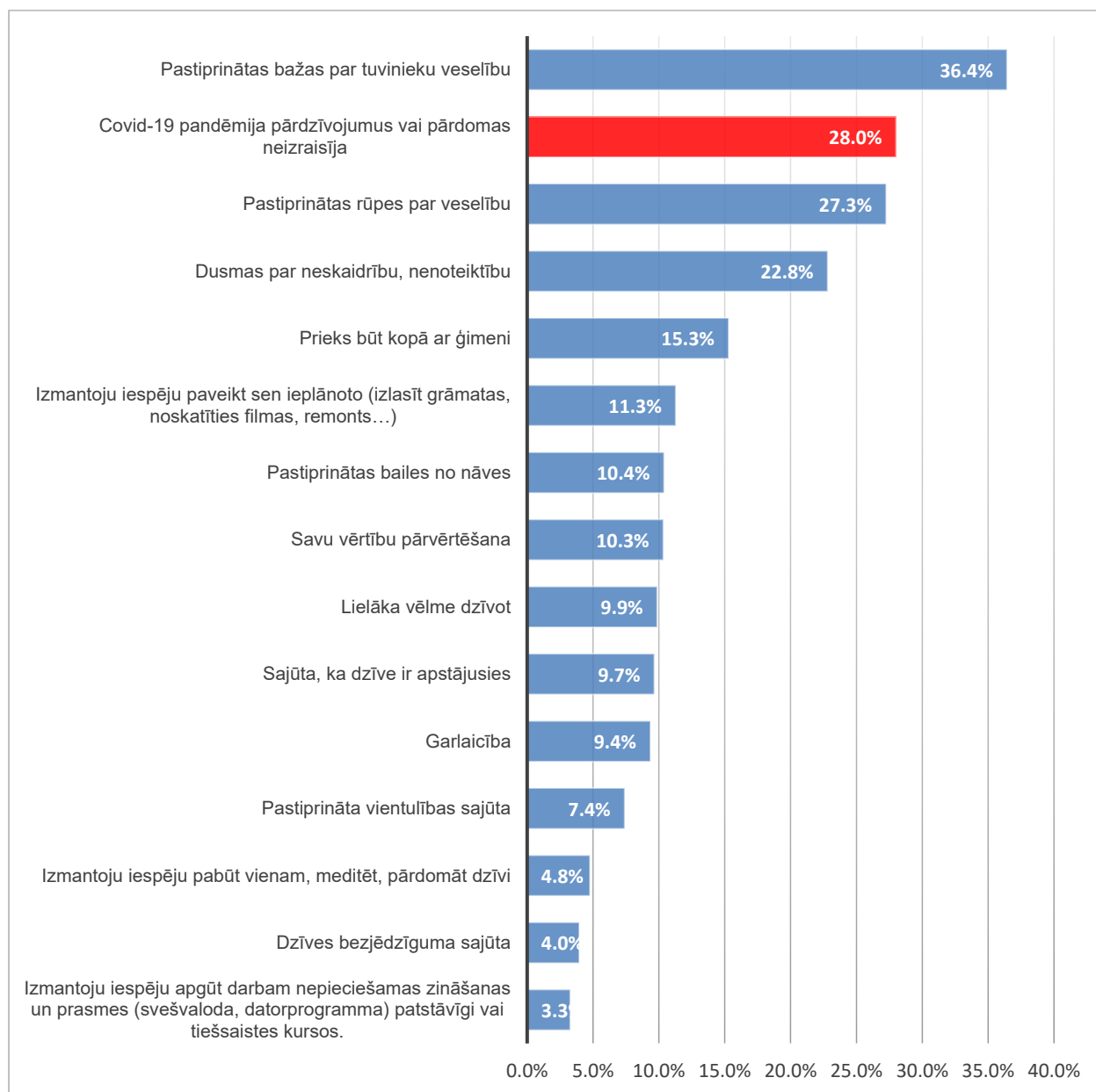
SKDS, septembris 2020, n=201 (saskaršies ar slimību).

Covid-19 pandēmijas laika izjūtās dominē bažas par tuvinieku veselību un pastiprinātas rūpes par veselību (1.2. att.). Trešajā vietā ir dusmas par neskaidrību un nenoteiktību. Tikai pēc tam seko pozitīvie aspekti: prieks būt kopā ar ģimeni un iespēja paveikt sen atliktas lietas. Jāņem vērā, ka gandrīz 1/3 nav bijušas šādas emocijas un izjūtas.

Pastiprinātas bažas par tuvinieku veselību vairāk izjuta sievietes nekā vīrieši, vidēja vecuma cilvēki vairāk nekā jaunieši un gados vecākie cilvēki. Arī pastiprinātas rūpes par veselību vairāk attiecas uz sievietēm nekā vīriešiem. Dusmas par neskaidrību un nenoteiktību vairāk raksturīgas laukos nekā pilsētā dzīvojošajiem. Savukārt, izjūta, ka dzīve apstājusies, un garlaicība vairāk pārņēmusi rīdziniekus nekā citās pilsētās un laukos dzīvojošos.

To, ka pandēmija nav radījusi nekādus pārdzīvojumus vai pārdomas, vairāk atzinuši gados veci cilvēki, ar zemiem ienākumiem un pamatizglītību. Bet pastiprināta vientulības izjūta daudz vairāk izteikta vecumā pēc 65 gadiem nekā citās vecuma grupās. Pensionāru un gados vecu cilvēku problēmas mazāk saistītas ar dzīves līmeņa un ierastās kārtības izmaiņām, bet vairāk ar Covid-19 slimības draudu dēļ radīto vientulības un izolācijas izjūtu.

Attēls 1.2. Pandēmijas izraisītie pārdzīvojumi, pārdomas vai iespējas (%)

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Izmantojot vairākas slēdzienstatistikas metodes (Kendala korelāciju metodi, Pīrsona χ^2 testus, izpētošo faktoru analīzi un klasteru analīzi) esam meklējuši dažādu pārdzīvojumu un rīcības kopsakarības (1.1. tab.), kā arī centušies identificēt respondentu grupas, kam krīzes situācijā ir

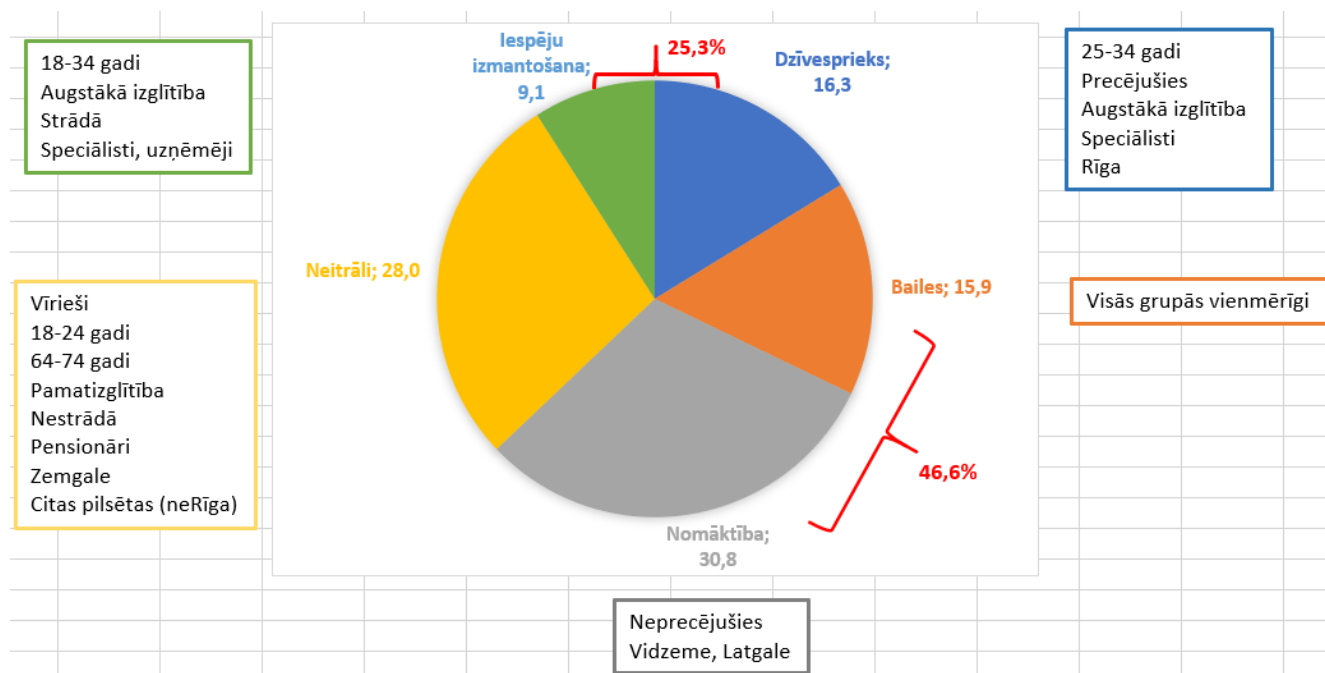
raksturīgas līdzīgas izjūtas un rīcība. Ņemot vērā individuālos pārdzīvojumus, pārdomas vai iespējas pandēmijas laikā, respondentus var iedalīt piecās grupās jeb klasteros (1.3. att.).

Tabula 1.1. Jautājumu par psiholoģiskiem efektiem klasteri

Klasteris	Iekļautie parametri
1. Dzīvesprieks	Lielāka vēlme dzīvot Prieks būt kopā ar ģimeni
2. Bailes	Pastiprinātas bailes no nāves Pastiprinātas bažas par tuvinieku veselību
3. Nomāktība	Pastiprināta vientulības izjūta Dzīves bezjēdzīguma izjūta Dusmas par neskaidrību, nenoteiktību Izjūta, ka dzīve ir apstājusies Garlaicība
4. Neitralitāte	Covid-19 pandēmija pārdzīvojumus vai pārdomas neizraisīja
5. Iespēju izmantošana	Izmantoja iespēju apgūt darbam nepieciešamas zināšanas un prasmes (svešvaloda, datorprogramma) patstāvīgi vai tiešsaistesursos Izmantoja iespēju paveikt sen ieplānoto (izlasīt grāmatas, noskatīties filmas, remonts...) Izmantoja iespēju pabūt vienam, meditēt, pārdomāt dzīvi

SKDS, septembris 2020.

Attēls 1.3. Pandēmijas psiholoģisko efektu klasteri

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Hierarchical Cluster Analysis, Squared Euclidean Distance, Ward Linkage.

1. KLASTERIS – cilvēki, kuri pandēmijas laikā izjuta **lielāku vēlmi dzīvot un prieku būt kopā ar ģimeni**. Šai grupai pieder 16,3% respondentu. Novērojama statistiski nozīmīga saistība ar vecumu ($p = .001$), ģimenes stāvokli ($p = .005$), izglītības līmeni ($p < .001$), pamata nodarbošanos ($p = .001$) un reģionu, ($p < .001$). Statistiski nozīmīgi lielāks īpatsvars šādu

cilvēku ir šādās grupās: vecums no 25 līdz 34 gadiem, precēti, ar augstāko izglītību, intelektuālā darba veicēji, rīdzinieki. Būtiski lielāks nekā citos klasteros ir to cilvēku īpatsvars, kuriem ir bijusi tieša saskare ar Covid-19 slimību (29,3%, vidējais rādītājs 20%) – ir slimojuši paši, radi vai citi tuvinieki, nācies ievērot karantīnu u.c. ($p < .001$). Lielākoties šī klastera cilvēki arī uzskata, ka viņu personības īpašības ļauj viegli adaptēties pārmaiņām ($p = .011$), veiksmīgi veidot karjeru esošajā darbā ($p = .032$), kā arī pārmaiņās saskata jaunas iespējas ($p = .005$). Lielākā mērā nekā sabiedrībā vidēji kā galvenās atbalsta sistēmas finansiālās grūtībās nonākušiem cilvēkiem Latvijā redz personīgos uzkrājumus, īpašumus ($p = .010$), kā arī ģimenes locekļu un radnieku atbalstu ($p < .001$). Salīdzinot ar pārējiem klasteriem vērojama lielāka uzticēšanās valdībai ($p = .002$).

2. KLASTERIS – cilvēki, kuru izteiktākās izjūtas bija **pastiprinātas bailes no nāves un pastiprinātas bažas par tuvinieku veselību**. Šai grupai pieder 15,9% respondentu, taču nozīmīgas saistības ar kādiem sociāli demogrāfiskajiem parametriem nav novērojamas. Šīs grupas cilvēki lielāko daļu ārkārtējās situācijas laikā noteikto ierobežojumu vērtē kā saprātīgus: fiziskās distances ievērošanu ($p = .004$), 14 dienu karantīnas ievērošanu ($p = .033$), pašizolāciju ($p < .001$), stingru izolāciju mājās saslimušajiem ($p < .001$), sejas maskas valkāšanu ($p = .006$), pulcēšanās pasākumu ierobežošanu ($p = .008$), ceļošanas ierobežojumus ($p = .012$).

3. KLASTERIS – cilvēki, kuriem dominējošās bija **nomāktības izjūtas**. Šajā grupā ir 30,8% iedzīvotāju. Aplūkojot klasteri kopumā, nomāktības izjūtām lielākā mērā ir pakļauti neprecētie ($p = .005$), Vidzemē un Latgalē dzīvojošie ($p < .001$).

Aplūkojot detalizēti faktorā “nomāktība” iekļautos parametrus, redzams, ka:

- Pastiprinātu vientulības izjūtu izteiktāk nekā citi izjūta tieši seniori. Vecuma grupā 64-74 gadi gandrīz trešā daļa aptaujāto (29,7%) norādījuši, ka Covid-19 pandēmijas laikā cietuši no pastiprinātas vientulības izjūtas (vidēji šis rādītājs ir 7,4%). Tāpat pastiprinātu vientulības izjūtu vairāk izjūta cilvēki, kuri dzīvo vieni (minējuši 44%), un nepilsoņi (12,3%).
- Dzīves bezjēdzīguma izjūta pandēmijas laikā lielākā mērā nomāca vidzemniekus (7,7%, vidējais rādītājs 4,0%), augstākā līmeņa vadītājus (14,6%) un Pierīgā dzīvojošos (7,8%).
- Dusmas par neskaidrību un nenoteiktību izteiktāk izjūta lielās ģimenes, kur mājāsaimniecībā dzīvo 4 vai vairāk cilvēki (28,1%, vidējais rādītājs 22,8%), laucinieki (29,4%), kā arī vidzemnieki (35,8%).

- Izjūta, ka dzīve ir apstājusies vairāk piemeklēja cilvēkus ar augstāko izglītību (13,5%, vidējais rādītājs 9,7%) un augstiem ienākumiem (13,4%), kā arī rīdziniekus (14,9%).
- Savukārt garlaicībai vairāk pakļauti jaunieši vecumā no 18-24 gadiem (18,6%, vidējais rādītājs 9,4%), skolnieki un studenti (28,2%), Rīgā (13,7%) un Latgalē (14,5%) dzīvojošie, kā arī vīrieši (12,1%).

Lielākoties cilvēki 3. klasterī uzskata, ka viņu personības īpašības neļauj viņiem viegli adaptēties pārmaiņu procesiem ($p = .011$) un atzīst, ka pārmaiņās nesaskata jaunas iespējas ($p = .005$).

4. KLASTERIS – cilvēki, kuriem Covid-19 **pandēmija pārdzīvojumus vai pārdomas neizraisīja**. Grupu veido 28% respondentu. Būtiski lielāks nekā citos klasteros ir to cilvēku īpatsvars, kuriem nav bijusi tieša saskare ar Covid-19 slimību (91,5%, vidējais rādītājs ir 80%; $p < .001$). Pandēmijas izraisītās ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas pašiem un savai ģimenei vērtē kā nelielas, atzīst, ka nav izjutuši gandrīz nekādas izmaiņas ($p < .001$). Analizējot datus dažādās demogrāfiskās grupās, ir novērojama statistiski nozīmīga saistība ar dzimumu ($p = .020$), vecumu ($p = .001$), izglītību ($p < .001$), nodarbinātību ($p = .001$), pamata nodarbošanos ($p = .001$), reģionu ($p < .001$) un dzīvošanu pilsētā vai laukos ($p = .001$). Šādu atbildi biežāk sniedza vīrieši, cilvēki vecuma grupā no 18 līdz 24 gadiem un 64 līdz 74 gadiem, cilvēki ar zemu izglītības līmeni, nestrādājošie, pensionāri, Zemgalē un pilsētās (ne Rīgā) dzīvojošie. Šīs grupas cilvēkiem ir raksturīgi arī domāt, ka viņu personības īpašības neļauj viņiem veiksmīgi veidot karjeru esošajā darbā ($p = .032$). Lielākā mērā nekā citu klasteru pārstāvji uzskata, ka nonākot finansiālās grūtībās (piemēram, slimības vai darba zaudējuma dēļ), cilvēks Latvijā ne uz ko nevar paļauties ($p = .003$), kā arī savas iespējas pašam brīvi lemt par savu dzīvi vērtē kā ļoti zemas ($p < .001$), uzskata, ka lielākajai daļai cilvēku nevar uzticēties ($p = .036$). Tāpat ir izteikta neuzticēšanās Latvijas Saeimai ($p = .003$), valdībai ($p = .002$), ziņu medijiem ($p = .042$). Lielāko daļu ārkārtējās situācijas laikā noteikto ierobežojumu vērtē kā pārspīlētus: fiziskās distances ievērošanu ($p = .004$), 14 dienu karantīnas ievērošanu ($p = .033$), pašizolāciju ($p < .001$), stingru izolāciju mājās saslimušajiem ($p < .001$), sejas maskas valkāšanu ($p = .006$), pulcēšanās pasākumu ierobežošanu ($p = .008$), ceļošanas ierobežojumus ($p = .012$).

5. KLASTERIS – cilvēki, kuri krīzes apstākļos spēj saskatīt un **izmantot iespējas**, piemēram, pašmācībā vai tiešsaistesursos apgūt darbam nepieciešamas zināšanas un prasmes, paveikt darbus, kuriem neatlika laika ierastajā ikdienas ritmā vai pabūt vienatnē ar sevi un pievērsties pārdomām. Šai grupai pieder 9,1% iedzīvotāju. Noturīgāki pret stresu un negatīvām emocijām

krīzes apstākļos ir cilvēki vecumā no 18 līdz 34 gadiem, ($p = .001$), strādājošie ($p = .001$), galvenokārt intelektuālā darba veicēji un uzņēmēji ($p = .001$) un cilvēki ar augstāko izglītību ($p < .001$). Pandēmijas izraisītās ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas pašiem un savai ģimenei vērtē kā ļoti lielas, atzīst, ka ārkārtējā situācija mainīja visu viņu dzīvi ($p < .001$). Kā galveno atbalsta sistēmu finansiālās grūtībās nonākušiem cilvēkiem min ģimenes locekļu un radnieku atbalstu ($p < .001$). 5. klastera respondenti atzīst, ka viņu personības īpašības ļauj viegli adaptēties pārmaiņu procesiem ($p = .011$) un savas iespējas pašam brīvi lemt par savu dzīvi vērtē kā ļoti plašas ($p < .001$).

Tagad meklēsim psiholoģiskus skaidrojumus klasteriem. Par pamatu ņemsim personības iezīmju piecu faktoru modeli (McCrae and John 1992). Ar personības jēdzienu saprotot organizētu un relatīvi noturīgu psiholoģisko iezīmju un mehānismu kopumu, kas ietekmē indivīda mijiedarbību un pielāgošanos videi.

1. KLASTERIS “dzīvotprieks” ir saistāms ar ekstraversiju: vienu no piecu faktoru modeļa iezīmēm, kas raksturo individuālas atšķirības tajā, cik lielā mērā indivīdam ir nepieciešama un viņš pats meklē citu cilvēku sabiedrību. Ekstraversiju raksturo aktivitāte, enerģiskums, runīgums, dzīvesprieks, orientācija uz citiem un sabiedriskums.

2. KLASTERIS “bailes” un 3. KLASTERIS “nomāktība” varētu būt saistāmi ar neirotismu: šī piecu faktoru modeļa iezīme raksturo individuālas atšķirības tendencē piedzīvot stresu. Augstu neirotismu raksturo sasprindzinājums, nervozitāte, trauksmainība, viegla emocionāla ievainojamība, depresivitāte, zema pašcieņa. Bailes vairāk būs saistītas ar trauksmainību, nomāktība – ar depresīviem stāvokļiem.

4. KLASTERIS “neitralitāte” varētu būt saistāms ar zemiem neirotisma rādītājiem, ko raksturo vispārēja emocionālā stabilitāte, tendence būt mierīgam, savaldīgam, drosmīgam, pārliecinātam par sevi, kā arī ar racionālu pieeju problēmu pārvarēšanā.

5. KLASTERIS “iespēju izmantošana” varētu būt saistāms ar atvērtību pieredzei: kā piecu faktoru modeļa iezīme tā raksturo, cik cilvēks ir ieinteresēts un aktīvs gūt jaunu pieredzi un izpētīt nezināmo. Augstu atvērtību pieredzei raksturo zinātkāre, radošums, oriģinalitāte, spilgta iztēle, plašs interešu loks.

Klasteros neesam konstatējuši vēl vienu piecu faktora modeļa iezīmi – “apzinīgums”, kas raksturo, cik cilvēks ir disciplinēts, organizēts un neatlaidīgs mērķu sasniegšanā. Augstu apzinīgumu raksturo organizētība, neatlaidība, mērķtiecība, atbildīgums.

Viena no personības iezīmju definīcijām skan šādi: “Iezīme ir dispozīcija uzvesties noteiktā veidā, kas izpaužas indivīda uzvedībā plašā situāciju diapazonā” (Pervin 2003: 66). Iezīmes ir relatīvi pastāvīgas tendences reaģēt noteiktā veidā dažādās situācijās; tās ir hipotētiskās struktūras, kuras atklājas uzvedībā un kuras nosaka noslieci rīkoties līdzīgā veidā dažādās situācijās, un šī tendence saglabājas laika gaitā (Pervin and John 2001). Aptaujas mērķis nebija noskaidrot personības iezīmes, lai arī anketā ir daži jautājumi, kas ir interpretējami šajā psiholoģiskajā modelī. Tāpēc formulēsim tikai pieņēmumus par sociālo un psiholoģisko faktoru mijiedarbību, reaģējot uz pandēmiju.

1. un 5. klasteris pieredzējuši nopietnus izaicinājumus (saskarsme ar slimību un labklājības kritums attiecīgi) taču psiholoģiski veiksmīgi tikuši galā ar tiem. Klasteriem kopīgie sociāli demogrāfiskie raksturojumi ir vecums, augstākā izglītība, intelektuālais darbs. Institucionālā uzticēšanās, adaptēšanās spējas, ģimenes stāvoklis un pašaušanās uz radiem pirmajā klasterī varētu liecināt par ekstraversiju. 1. klasterī ir lielāks nekā citos klasteros to cilvēku īpatsvars, kuri pirms un/vai pēc Covid-19 ierobežojumiem ir iesaistījušies politiskajās partijās vai apvienībās ($p = .030$). Šiem cilvēkiem ir arī interpersonālās saites. Biežāk ir vismaz trīs draugi, paziņas vai domubiedri, ar kuriem var pārspriest sev nozīmīgus jautājumus ($p = .002$), bet mazāk ir tādu, kuriem nav draugu, paziņu vai domubiedru, ar kuriem satikties ārpus darba laika ($p = .001$). Atvērtību pieredzei 5. klasterī apliecina adaptēšanās prasme, spēja pieņemt patstāvīgus lēmumus; no sociāli ekonomiskajiem faktoriem jāmin tas, ka šo respondentu vidū ir daudz strādājošo un uzņēmēju. Statistiski nozīmīga ir saistība ar sabiedrisko aktivitāti: 5. klastera cilvēki biežāk darbojas izglītības, kultūras, sporta organizācijās vai amatieru mākslas kolektīvos ($p = .004$); kā arī citās brīvprātīgās organizācijās, kas netika minētas anketas sarakstā ($p < .001$). Viņi biežāk atbild “pilnībā piekrītu” uz jautājumu “Vai Jūsu draugu, paziņu vai domubiedru vidū ir cilvēki, kuri spētu palīdzēt ar profesionālu padomu, ja būtu tāda nepieciešamība?” ($p = .001$). Izteikti biežāk nekā citu klasteru pārstāvjiem viņiem ir vismaz četri draugi, paziņas vai domubiedri, ar kuriem satiekas ārpus darba laika ($p < .001$) vai ar kuriem kopā pavadā brīvo laiku, nodarbojas ar hobijiem ($p = .039$).

2. un 3. klastera respondentiem nav konstatēti statistiski nozīmīgie sociāli demogrāfiskie un sociālie ekonomiskie parametri, lai arī tajos ir iekļaujami 47% aptaujāto. Tāpēc drīzāk šajā gadījumā baiļu un nomāktības cēlonis ir neirotisms: individuāla tendence piedzīvot distresu. Iespējams, personības iezīmes varētu būt saistāmas ar dominējošo pamata vērtību orientāciju uz drošību saskaņā ar Šaloma Švarca mērījumu anketu (skat. Rungule un Senkāne 2018). Mēs pieņemam, ka šiem respondentiem ir grūtības pašiem tikt galā ar dzīves izaicinājumiem, un viņi

meklē ārējo atbalstu: Latvijas gadījumā tas var skaidrot pieprasījumu pēc valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas. Zems sabiedriskums, kas ir Latvijas cilvēku īpatnība, arī ir saistāms ar dzīves bezjēdzības izjūtu un tas mazina subjektīvo labklājību (Levina and Mārtinsone 2018). Augstākā līmeņa vadītāji, seniori, lielās ģimenes, laucinieki norādījuši uz dažiem nomāktības aspektiem (dzīves bezjēdzīgums, vientulība, dusmas par neskaidrību). Šie piemēri ilustrē mūsu pieņēmumu par ārējās ekonomiskā, psiholoģiskā un sociālā atbalsta sistēmas nepieciešamību. 2. klasterī ir lielāks nekā citos klasteros to cilvēku īpatsvars, kuri pirms un/vai pēc Covid-19 ierobežojumiem nav iesaistījušies brīvprātīgo organizāciju darbā ($p = .015$). Taču viņi biežāk pilnībā piekrīt apgalvojumam, ka viņu lokā ir cilvēki, kuri spētu palīdzēt ar profesionālu padomu, ja būtu tāda nepieciešamība ($p = .001$) un spētu emocionāli atbalstīt ($p = .012$). Arī viņu vidū ir mazāk tādu, kuriem nav draugu, paziņu vai domubiedru, ar kuriem satikties ārpus darba laika ($p = .001$). Biežāk nekā citu klasteru cilvēki viņi saka, ka viņiem ir vairāki draugi, paziņas vai domubiedri, ar kuriem satiekas, lai kopā pavadītu brīvo laiku, nodarbotos ar hobijiem ($p = .039$). 3. klasteris ir mazāk sabiedriska. Vienīgā statistiski nozīmīga atšķirība no citiem klasteriem ir tas, ka viņi “drīzāk piekrīt”, atbildot uz jautājumu “Vai Jūsu draugu, paziņu vai domubiedru vidū ir cilvēki, kuri palīdzētu, ja Jums rastos finansiālas grūtības?” ($p = .004$).

4. klasteris ir visinteresantākais, jo mūsaprāt tas sniedz pavedienu izpratnei par pandēmijas otrajā vilnī uzliesmojošo pretestību valdības noteiktajiem drošības pasākumiem. Tas izskatījās pārsteidzoši uz pandēmijas pirmā vilņa fona, kad ar savu rīcību iedzīvotāji demonstrēja atbalstu valdības politikai. Šī klastera respondentiem nav bijis tiešas pandēmijas pieredzes nedz medicīniskajā, nedz labklājības aspektā. Iespējams, pārliecinātība par sevi, drosme kā personības iezīmes šajā gadījumā varētu kavēt viņu spēju identificēties ar tiem, kas pandēmiju pieredzējuši kā slimību. Zems vispārējās un institucionālās uzticēšanās līmenis arī kavē tādas informācijas pieņemšanu no āruses, kas prasa modificēt savu uzvedību. Iespējams, ka bijušas ierobežotas iespējas iegūt informāciju interpersonālajā komunikācijā, jo 4. klasteri raksturo arī zems sabiedriskuma līmenis. Atbildot uz jautājumu “Vai Jūsu draugu, paziņu vai domubiedru vidū ir cilvēki, kuri palīdzētu, ja Jums rastos finansiālas grūtības?”, statistiski nozīmīgi lielāks īpatsvars ir atbildēm “Ne piekrītu, ne nepiekrītu” un “Grūti pateikt / NA” ($p = .004$). Tādas pašas atbildes ir sniegtas uz jautājumiem “Vai Jūsu draugu, paziņu vai domubiedru vidū ir cilvēki, kuri spētu palīdzēt ar profesionālu padomu, ja būtu tāda nepieciešamība?” ($p = .001$), un “Vai Jūsu draugu, paziņu vai domubiedru vidū ir cilvēki, kuri grūtā brīdī spētu Jūs emocionāli atbalstīt?” ($p = .012$). Savukārt uz jautājumu “Vai un cik Jums ir draugi, paziņas vai domubiedri, ar kuriem Jūs varat pārspriest Jums nozīmīgus jautājumus?” statistiski nozīmīgi lielāks īpatsvars ir to, kuri

atbildējuši, ka viņiem nav šādu draugu vai ir 1-2 ($p = .002$). Izteikti biežāk nekā citu klasteru pārstāvjiem viņiem nav draugu, paziņu vai domubiedru, ar kuriem satiktos ārpus darba laika ($p < .001$), un ar kuriem kopā pavadītu brīvo laiku, nodarbotos ar hobijiem ($p = .039$). Būtiski mazāka nekā citos klastos ir iesaistīšanās atbalsta, palīdzības sniegšanas organizācijās ($p = .005$) vai citās brīvprātīgās organizācijās ($p < .001$).

2. PANDEMIJAS IETEKME UZ DZĪVES LĪMENI

Salīdzinot ar 2008.-2010. g. finansiālo krīzi, kopumā Latvijas respondenti nevērtē jaunās krīzes negatīvas sekas kā ļoti augstas (2.1. tab.). Pīrsona χ^2 tests identificē dažas sociāli demogrāfiskās grupas, kuras visvairāk cietušas pavasarī un vasarā. Ja visgrūtāk finanšu krīzi bija pārdzīvot sociāli mazāk aizsargātajiem ļaudīm, tad tagad statistiski biežāk problēmas ir pieredzējuši strādājošie, rīdzinieki, ar augstāko izglītību. Šīs grupas biežāk nosauc vidēji negatīvo ietekmi uz dzīvi. Nestrādājošie, dzīvojošie ārpus Rīgas, ar pamata izglītību – šīs grupas biežāk min nelielu negatīvo ietekmi ($p < .001$). Statistiski nozīmīgi atšķiras ($p < .001$) pandēmijas ietekmes vērtējums ģimenēs ar bērniem līdz 18 gadu vecumam un ģimenēs bez bērniem. Ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas kā ļoti lielas un vidējas vērtē 51,4% no respondentiem ar bērniem un 34,4% no respondentiem bez bērniem. Tautība, pilsonība, dzimums neuzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības.

Tabula 2.1. Finanšu krīzes un pandēmijas ietekme uz dzīvi, 2013. un 2020.g., (%)

Kā Jūs vērtējat krīzes / pandēmijas izraisītās ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas Jums un Jūsu ģimenei	2013	2020
Ļoti lielas – krīze / ārkārtējā situācija mainīja visu mūsu dzīvi	27,7	4,5
Vidējas – mainījās daži dzīves aspekti	49,4	37,1
Nelielas – gandrīz nekādu izmaiņu	16,1	55,1
Nav izmaiņu	4,3	---
Grūti pateikt/NA	2,5	3,3

SKDS, oktobris 2013, N=1000;
SKDS, septembris 2020, N=1003.

Statistiski nozīmīgi atšķiras ietekmes aplēses nodarbinātības grupās (2.2. tab.). Absolūtajos skaitļos augstākā līmeņa vadītāji biežāk runā par nelielām un vidējām problēmām, taču biežāk nekā citas nodarbinātības grupas viņi atzīst, ka pandēmija atstājusi ļoti lielu ietekmi uz viņu dzīvi (17,5% no visiem aptaujātajiem vadītājiem; 15,6% no visiem respondentiem, kas pieredzēja ļoti lielu ietekmi). Respondenti, kuri nestrādā fizisku darbu (ierēdņi, speciālisti) statistiski biežāk nosauc vidējo ietekmi (48,4% šajā nodarbošanās grupā), taču biežāk nekā citi runā arī par ļoti lielo ietekmi, kā arī neatbild uz šo jautājumu. Pensionāru pašnovērtējums ir vispozitīvākais: 72,2% runā par nelielu ietekmi uz dzīvi. Bet viņi arī statistiski biežāk nekā citas grupas neatbild uz šo jautājumu. Citās anketā definētajās nodarbošanās grupās atbilstu sadalījums ir statistiski līdzīgs, biežāk nosaucot nelielas izmaiņas dzīvē.

Tabula 2.2. Pandēmijas ietekme uz dzīvi (Pīrsona χ^2 tests)

Nodarbošanās		Kā Jūs vērtējat pandēmijas izraisītās ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas Jums un Jūsu ģimenei?				Kopā
		Ļoti lielas	Vidējas	Nelielas	GP/NA	
Augstākā līmeņa vadītājs/-a	N	7 _a	15 _b	16 _b	2 _{a, b}	40
	Rindu %	17.5%	37.5%	40.0%	5.0%	100.0%
	Kolonn %	15.6%	4.0%	2.9%	6.1%	4.0%
	Izlasē %	0.7%	1.5%	1.6%	0.2%	4.0%
Speciālists/-e, ierēdnis/-e, nestrādā fizisku darbu	N	12 _{a, b}	152 _b	139 _a	11 _{a, b}	314
	Rindu %	3.8%	48.4%	44.3%	3.5%	100.0%
	Kolonn %	26.7%	40.9%	25.1%	33.3%	31.3%
	Izlasē %	1.2%	15.2%	13.9%	1.1%	31.3%
Strādnieks/-ce, strādā fizisku darbu	N	10 _a	95 _a	150 _a	7 _a	262
	Rindu %	3.8%	36.3%	57.3%	2.7%	100.0%
	Kolonn %	22.2%	25.5%	27.1%	21.2%	26.1%
	Izlasē %	1.0%	9.5%	15.0%	0.7%	26.1%
Ir savs uzņēmums, individuālais darbs	N	4 _a	20 _a	24 _a	0 _a	48
	Rindu %	8.3%	41.7%	50.0%	0.0%	100.0%
	Kolonn %	8.9%	5.4%	4.3%	0.0%	4.8%
	Izlasē %	0.4%	2.0%	2.4%	0.0%	4.8%
Pensionārs/-e	N	3 _a	41 _a	130 _b	6 _{a, b}	180
	Rindu %	1.7%	22.8%	72.2%	3.3%	100.0%
	Kolonn %	6.7%	11.0%	23.5%	18.2%	17.9%
	Izlasē %	0.3%	4.1%	13.0%	0.6%	17.9%
Skolnieks/-ce, students/-e	N	1 _a	14 _a	28 _a	3 _a	46
	Rindu %	2.2%	30.4%	60.9%	6.5%	100.0%
	Kolonn %	2.2%	3.8%	5.1%	9.1%	4.6%
	Izlasē %	0.1%	1.4%	2.8%	0.3%	4.6%
Mājsaimniece/-ks, bērna kopšanas atvaļinājums	N	2 _a	11 _a	28 _a	0 _a	41
	Rindu %	4.9%	26.8%	68.3%	0.0%	100.0%
	Kolonn %	4.4%	3.0%	5.1%	0.0%	4.1%
	Izlasē %	0.2%	1.1%	2.8%	0.0%	4.1%
Bezdarbnieks/-ce	N	6 _a	24 _a	38 _a	4 _a	72
	Rindu %	8.3%	33.3%	52.8%	5.6%	100.0%
	Kolonn %	13.3%	6.5%	6.9%	12.1%	7.2%
	Izlasē %	0.6%	2.4%	3.8%	0.4%	7.2%
Kopā	N	45	372	553	33	1003
	Rindu %	4.5%	37.1%	55.1%	3.3%	100.0%
	Kolonn %	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	Izlasē %	4.5%	37.1%	55.1%	3.3%	100.0%

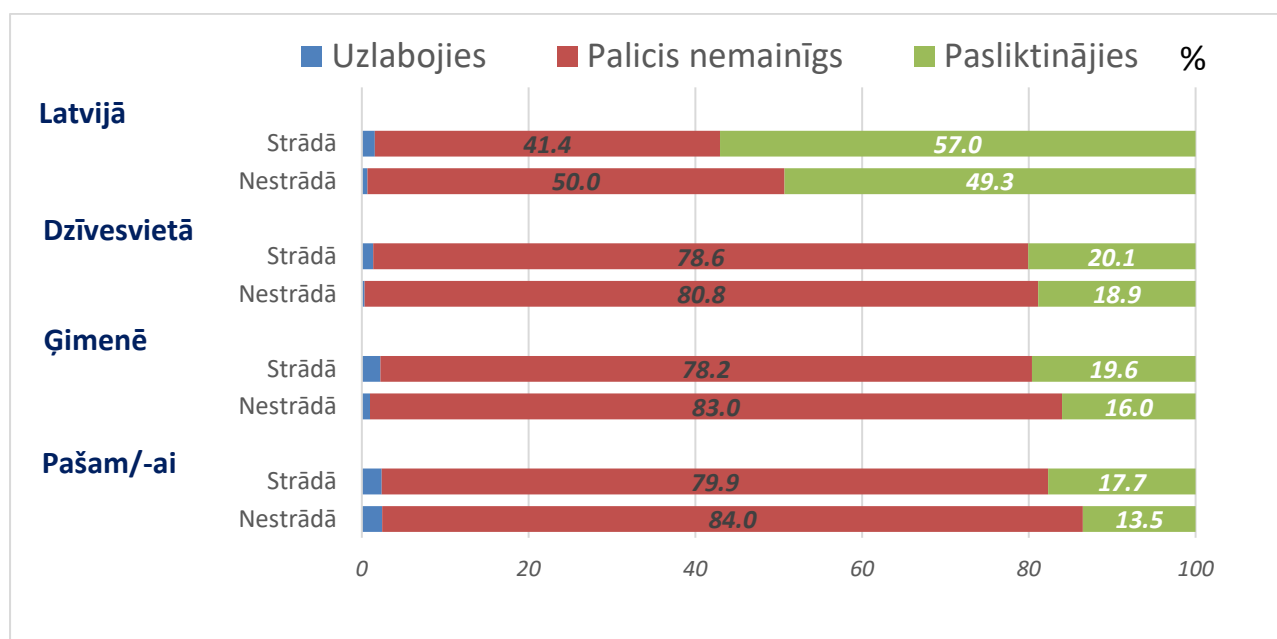
Each subscript letter denotes a subset of Kā Jūs vērtējat pandēmijas izraisītās ārkārtējās situācijas radītās izmaiņas Jums un Jūsu ģimenei? categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the .05 level.

Ar zaļo un dzelteni krāsu iezīmēts vislielākais un tam sekojošais statistiski nozīmīgākais rezultāts attiecīgi.

SKDS, septembris 2020, N=1003, $p < .001$.

Esam lūguši respondentus izvērtēt savu un savas ģimenes dzīves līmeni, kā arī kopējās dzīves līmeņa izmaiņas savā dzīvesvietā un Latvijā kopumā salīdzinājumā ar laiku pirms pandēmijas – 2019. gada beigām. Lielākā daļa uzskata, ka dzīves līmenis palicis nemainīgs, vienīgi vairāk respondentu domā, ka ir pazeminājies dzīves līmenis Latvijā kopumā. Statistiski nozīmīgi ($p < .001$) rīdzinieki biežāk min savas ģimenes dzīves līmeņa pasliktināšanos (22%; citās pilsētās 14%, laukos 17%; Latvijā kopumā 18%). Ievērojami retāk rīdzinieki saka, ka ģimenes dzīves līmenis palicis nemainīgs (69%; citās pilsētās 80%, laukos 79%). Dzīves līmeņa pasliktināšanos savā dzīves vietā respondenti vērtē līdzīgi: 17% ($p = .013$). Toties laucinieki daudz biežāk uzskata, ka ir krities dzīves līmenis Latvijā kopumā: 52% (biežāk Vidzemē un Latgalē); tā domā 44% rīdzinieku un 42% citu pilsētnieku ($p = .032$). Tā kā daudz mazāka lauku iedzīvotāju daļa atzinuši dzīves līmeņa pazemināšanos ģimenē un dzīvesvietā, tas liek domāt, ka priekšstats par dzīves līmeņa pazemināšanos Latvijā vairāk ir mediju veidots nekā paša respondenta pieredzē balstīts.

Attēls 2.1. Dzīves līmenis salīdzinājumā ar laiku pirms pandēmijas un mājāsaimniecības kopējo ienākumu izmaiņas pandēmijas laikā (%)

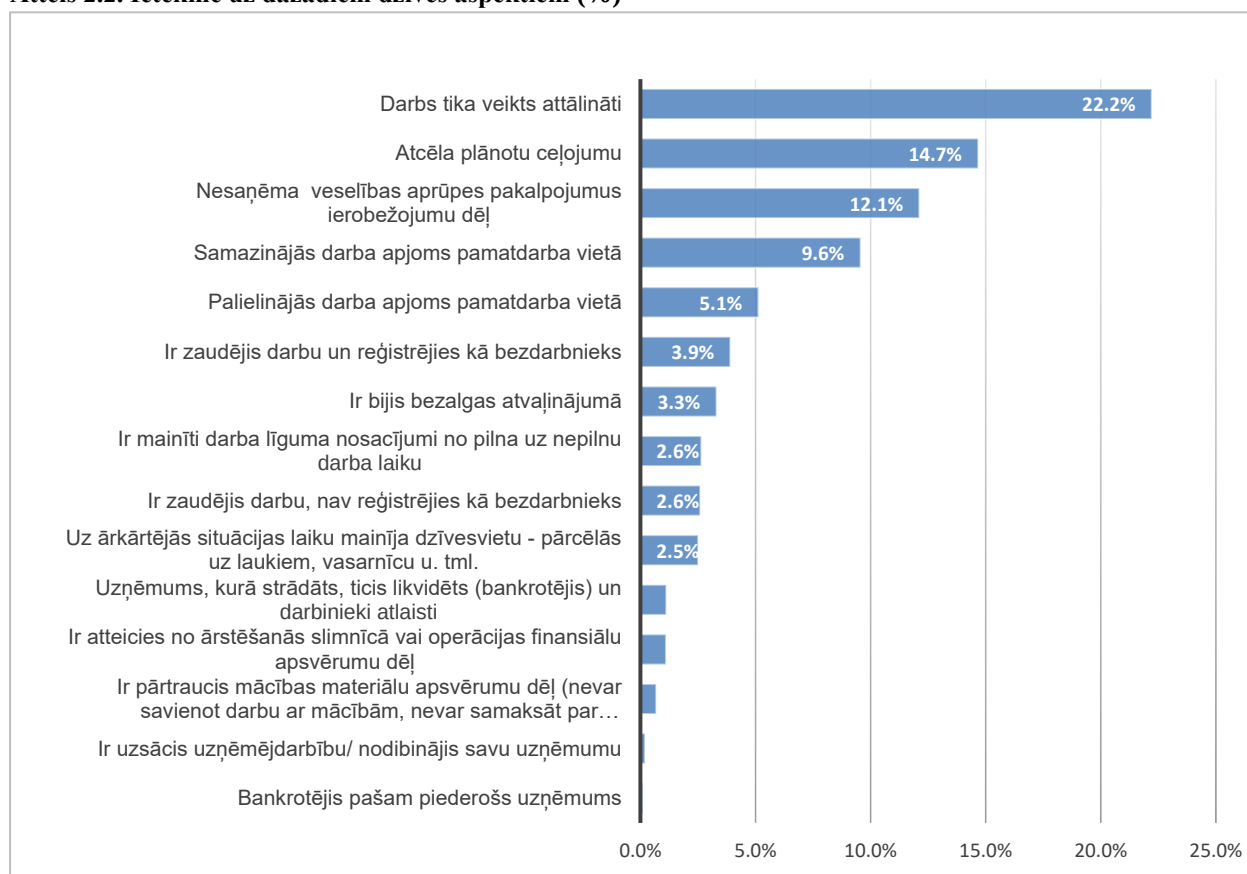
SKDS, septembris 2020, N=1003.

Nav novērota statistiski nozīmīga atšķirība starp privātajā un publiskajā sektorā strādājošiem. Izslēdzot no analīzes atbildi “grūti pateikt” iegūstam vienu statistiski nozīmīgu rezultātu. Privātajā sektorā strādājošie biežāk atzīst, ka viņu ģimenes dzīves līmenis ir pasliktinājies (22%; publiskajā sektorā 14%, nestrādājošo vidū 16%; $p = .047$).

Arī raksturojot mājsaimniecību kopējo ienākumu izmaiņas atbilžu sadalījums ir līdzīgs: 1,8% atzīst, ka ienākumi ir palielinājušies, 71,6% saka, ka nav mainījušies, bet 25,8% uzskata, ka ienākumi samazinājušies.

Mājsaimniecības kopējo ienākumu izmaiņu vērtējumā statistiski nozīmīgi atšķiras respondenti ar bērniem līdz 18 gadu vecumam un bez bērniem. Uz mājsaimniecības kopējo ienākumu samazināšanos pandēmijas laikā norādījuši 33,0% respondentu ar bērniem un 22,1% respondentu bez bērniem ($p = .003$). Uz ienākumu no algota darba samazināšanos pandēmijas laikā norādījuši 28,0% respondentu ar bērniem un 18,0% respondentu bez bērniem ($p < .001$).

Attēls 2.2. Ietekme uz dažādiem dzīves aspektiem (%)

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Jāpievērš uzmanība faktam, ka uz dzīves līmeņa pasliktināšanos vairāk norāda strādājošie, nekā nestrādājošie iedzīvotāji. Lielāko daļu (53%) no nestrādājošiem respondentiem aptaujas izlasē

veido pensionāri. Pandēmijas laikā nodarbinātības situācija daudziem respondentiem mainījās, bet pensijas palika stabilas – ar to var skaidrot šo ārkārtējās situācijas efektu (sk. 2.2. tab.).

Ja runājam konkrēti par dažādiem izmaiņu aspektiem sešu mēnešu laikā pirms aptaujas, tad daudzi no tiem attiecas uz nodarbinātību. Bet, ja skatāmies kopumā, tad izplatītākās Covid-19 ietekmes izpausmes bijušas: attālināts darbs, plānotu ceļojumu atcelšana, veselības pakalpojumu nesaņemšana ierobežojumu dēļ (2.2. att.). Attālināti strādājuši galvenokārt iedzīvotāji ar augstāko izglītību un augstiem ienākumiem. Tāpat arī attālināts darbs vairāk raksturīgs Rīgā dzīvojošiem (33%) nekā citās pilsētās (17%) un laukos dzīvojošiem (17%). Veselības aprūpes pakalpojumus ierobežojumu dēļ nesaņēma vairāk rīdzinieki (16%) nekā citās pilsētās (11%) un laukos (10%) dzīvojošie. Darbu zaudēja 6,5% no respondentiem un 5,7% respondentu kāds no ģimenes locekļiem. Vairākums no viņiem reģistrējās kā bezdarbnieki.

Ar darbu saistītās izmaiņas loģiskāk ir skatīt nodarbināto iedzīvotāju vidū (n=664). No tiem: 32% darbu veica attālināti, 14% samazinājās darba apjoms, 7,7% palielinājās darba apjoms, 5% bija bezalgas atvaļinājumā, bet 4,1% tika mainīti darba nosacījumi no pilna laika uz nepilnu laiku.

3. PABALSTI UN PALĪDZĪBA

Latvijas iedzīvotāju reprezentatīvajā aptaujā pabalstu saņemšana tika skatīta no indivīda viedokļa, pieņemot, ka indivīds var sniegt informāciju par to, kādus pabalstus saņēma vai nesaņēma, bet nevar pamatoti spriest par institucionālo pabalstu piešķiršanas kārtību. Šādi iedzīvotāju aptaujas dati ļauj salīdzināt gan valsts, gan pašvaldību pēc dažādiem noteikumiem piešķirto pabalstu apjomu un sadalījumu no indivīda viedokļa. Pieļaujam, ka institūcijām, kas izmaksā pabalstus ir precīzs to uzskaitījums gan pēc apjoma, gan saņēmēju skaita, tāpēc nevēlējāmies aptaujā šo informāciju dublēt.

Par ārkārtējās situācijas laikā sniegto un saņemto palīdzību aptaujas dati liecina, ka uz pabalstiem pretendēja lielāka iedzīvotāju daļa nekā tos varēja saņemt. Apmēram 1/3 no tiem, kas pieteicās dīkstāves un krīzes situācijas pabalstam, tos nesaņēma. Ar likumu noteiktos pabalstus ārkārtējās situācijas laikā saņēma 25,5% aptaujas dalībnieku, pieteicās pabalstam, bet to nesaņēma 13,9%.

Dīkstāves pabalstu saņēma 5,9%, pabalstu krīzes situācijā 2,9%, bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalstu 7,2%.

Tabula 3.1. Pieteicās pabalstiem, tos saņēma un nesaņēma

Pabalsta veids	Bija vajadzīgi pabalsti		No tiem	
	Skaits	% (N=1003)	Saņēma (%)	Pieteicās, bet nesaņēma (%)
1. Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsts ¹	87	8.6%	68.8	31.2
2. Pabalsts krīzes situācijā ²	49	4.9%	60.7	39.3
3. Bezdarbnieka pabalsts ³	78	7.8%	81.6	18.4
4. Bezdarbnieka palīdzības pabalsts (izmaksā personai, kurai bezdarbnieka pabalsts beidzās ārkārtējās situācijas laikā)	16	1.6%	56.1	43.9
5. Jaunā speciālista pabalsts	5	0.5%	0.0	100.0
6. Vecāku pabalsta izmaksas turpināšana (pēc tam, kad bērns sasniedzis 1 vai 1,5 gadu vecumu)	30	3.0%	76.3	23.7
7. Bērna kopšanas pabalsts personai, kura kopj bērnu vecumā 1,5 – 2 gadi	37	3.7%	83.5	16.5
8. Iepļānoto skolēnu brīvpusdienu kompensācija no pašvaldības	106	10.6%	91.4	8.6

SKDS, septembris 2020, N=1003.

¹ Pabalstam varēja pieteikties uzņēmumi (darba devēji) un pašnodarbinātās personas.

² Pašvaldību piešķirts pabalsts.

³ Regulāri nodrošināts pabalsts.

Lielākā nesaņēmušo daļa ir dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstam (pieteicās, bet nesaņēma 2,7%, saņēma 5,9%). Salīdzinot ar latviešiem (saņēma 7,5%), etniskās minoritātes saņēma pabalstus retāk (3,9%) – tas ir statistiski nozīmīgs rezultāts ($p = .011$); kamēr atteikumu skaita proporcijas nav statistiski nozīmīgas (1,9% un 3,9% attiecīgi). Ir vērojama dīkstāves pabalsta saņēmēju ģeogrāfiskās proporcijas atšķirība, un tā ir statistiski nozīmīga ($p = .048$). Lielākā saņēmušo daļa ir rīdzinieku vidū (8%), bet citās pilsētās un laukos saņēmēju ir mazāk (5,7 un 3,8%). Atteikumu proporciju atšķirība nav statistiski nozīmīga (1,8%, 4%, 2,2% attiecīgi).

Līdzīgi noticis arī ar pabalstu krīzes situācijā: to biežāk saņēmuši rīdzinieki (5,7%, nesaņēma 1,8%), bet citās pilsētās un laukos dzīvojošie retāk (saņēma 2% un 1% attiecīgi, pieteicās bet nesaņēma 2,3% un 1,6%). Saņēmēju skaita proporcijas ir statistiski nozīmīgas ($p < .001$), kamēr atteikumu skaita atšķirības nav statistiski nozīmīgas. Cilvēki ar vidējo izglītību biežāk nesaņēma šo pabalstu (pieteicās un nesaņēma 2,7%, saņēma 2,3%), nekā cilvēki ar augstāko izglītību (saņēma 5,5%, nesaņēma viens cilvēks). Rezultāts ir statistiski nozīmīgs ($p = .010$).

Savukārt skolēnu brīvpusdienu kompensācijas saņēmuši 4,2% no Rīgā, 12,7% no citās pilsētās, 13,1% no lauku iedzīvotājiem.

Tabula 3.2. Pabalstu vērtējums: pēc pabalsta nozīmes saņēmējam (vērtē saņēmēji) un piešķiršanas taisnīguma

Pabalsta veids	Atbild visi respondenti N=1003	Vērtē konkrētā pabalsta veida saņēmēji Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsts, n=59 Pabalsts krīzes situācijā, n=29 Bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalsts, n=72			Vērtē visi respondenti N=1003
	Saņēma %	Liela nozīme	Diezgan liela nozīme	Neliela vai maza nozīme	Piešķiršana bija / nebija taisnīga
Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsts	5,9	45,9	30,5	23,8	31,7 / 25,5
Pabalsts krīzes situācijā	2,9	16,7	60,0	23,3	26,5 / 26,4
Bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalsts	7,2	44,1	26,5	29,4	Netika vērtēts

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Pabalstus saņēmušie atzīst, ka tiem bijusi liela un diezgan liela nozīme krīzes situācijā (3.2. tab.). Pabalstu piešķiršanas taisnīgumu iedzīvotāji vērtējuši pretrunīgi: parādās pretēji viedokļi: nedaudz vairāk uzskata, ka piešķiršana bija taisnīga, bet gandrīz tikpat daudz atzīst pretējo.

Atšķirības atteikumus saņēmušo iedzīvotāju proporcijās dažāda lieluma dzīvesvietās liek domāt, ka atšķiras pabalstu piešķiršanas kārtība pašvaldībās. Pandēmijas laikā būtu jāpārskata pabalsta krīzes situācijā piešķiršanas noteikumi, lai to varētu saņemt lielāka daļa cilvēku.

Palīdzību no citiem cilvēkiem saņēmuši 5,9%, snieguši 7,8% (3.3. tab.). Lai arī runājam par nelieliem procentiem, tomēr redzam, ka sniedzēju daļa ir nedaudz lielāka nekā saņēmēju daļa. Tas sasaucas ar to, ka gandrīz 1/3 iedzīvotāju uzskata, ka pandēmijas laikā savstarpējā solidaritāte ir palielinājusies. Palīdzību citiem vairāk sniedz ģimenes ar bērniem nekā ģimenes bez bērniem, kā arī nodarbinātie iedzīvotāji. Palīdzību no organizācijām vairāk saņem ģimenes ar bērniem.

Tabula 3.3. Palīdzība citiem cilvēkiem (arī no organizācijām saņemtā un organizāciju ietvaros sniegtā)

Saņēma palīdzību	Sniedza palīdzību
Saņēma no citiem cilvēkiem – 5,9%	Sniedza citiem cilvēkiem – 7,8%
Saņēma no organizācijām – 1,6%	Sniedza organizāciju ietvaros – 0,8%
No ziedojumiem – 0,3%	Ziedoja – 2,6%
Nesaņēma – 88,4%	Nesniedza – 84,9%

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Aptaujā uzdevām arī atklāto jautājums: “Vai Jums bija nepieciešama palīdzība ārkārtējās situācijas laikā, kuru Jūs nesaņēmtāt? Kāda?” Uz šo jautājumu atbildēja 36 respondenti. Lielākā daļa atbilžu (15) ir par finansiālas palīdzības nepieciešamību, cilvēki minējuši īslaicīgu naudas pabalstu, pabalstu algas apmērā, arī “normālas algas virs 700 eiro”. Daži (5) bija minējuši dīkstāves pabalsta nesaņemšanu, kā arī to, ka, bankrotējot uzņēmumam, kurā cilvēks strādājis, nav saņemta nekāda palīdzība. Bažas tika izteiktas par medicīnas pakalpojumu pieejamību (5): “uztraucos par savu veselību, baidījos, ka aizvērs poliklīnikas”, minēta arī atlikta operācija, vizītes pie ārsta, liegums apmeklēt radniekus slimnīcā. Dažiem (4) bija nepieciešama pārtika, pārtikas pakas, brīvpusdienas. Vēl cilvēki bija norādījuši uz emocionālo spriedzi un psihologa pakalpojumu nepieciešamību (3), piemēram, “man sākās depresija, un es biju pilnīgi viens un izolēts, tas bija murgs”, “emocionālā spriedze bija sākumā, nebija, ar ko parunāt”. Vēl bija nepieciešama sekojoša palīdzība: jurista konsultācija, zaudējot darbu; komunālo maksājumu samazināšana; “palīgļīdzekļi darbā: dezinfektori, kuri nekaitē rokām, ērtas maskas, tās, kuras tika iedotas, ir neērtas.”

Kopumā var teikt, ka respondentiem ir trīs galvenās atbalsta sistēmas, nonākot finansiālās grūtībās: ģimenes locekļu un radnieku atbalsts, personiskie uzkrājumi, īpašumi, kā arī valsts sociālās apdrošināšanas sistēma (3.4. tab.). Šāds sadalījums iezīmējas sociāli ekonomiskās krīzes seku izpētē jau 2013. gadā. Savukārt, 2019. gada rudens aptauja liecina, ka šāds sadalījums raksturīgs ne tikai krīzes situācijām, bet kopumā atklāj iedzīvotāju paļaušanos uz palīdzību grūtā brīdī. Salīdzinot pa gadiem, iezīmējas sekojošas tendences: pieaug cilvēku daļa, kas paļaujas uz personiskiem uzkrājumiem, bet samazinās cilvēku daļa, kas paļaujas uz pašvaldību sniegto atbalstu, kā arī sabiedrisku, starptautisku un reliģisku organizāciju atbalstu.

Tabula 3.4. Paļaušanās krīzes situācijā: uz kurām atbalsta sistēmām ir visdrošāk paļauties (%)

Atbalsta sistēma	Covid-19 2020	Pirms Covid-19	Finanšu krīze 2013
Ģimenes locekļi, radnieki atbalsts	61,1	70,8	61,1
Draugi, kaimiņi, kolēģi	16,7	Netika uzdots	Netika uzdots
Personiskie uzkrājumi, īpašumi	57,3	54,7	51,1
Valsts sociālā apdrošināšana	36,4	39,3	32,4
Pašvaldība	8,5	13,4	16,2
Savs uzņēmums, business	3,9	Netika uzdots	Netika uzdots
Sabiedriskas, starptautiskas, reliģiskas organizācijas	5,2	9,1	13,7
Ne uz ko nevar paļauties	13,3	12,7	16,0

SKDS, oktobris 2013, N=1000,
SKDS, oktobris 2019, N=1014,
SKDS, septembris 2020, N=1003.

Palīdzība un atbalsts, ko cilvēki var saņemt krīzes situācijā, nāk no dažādiem avotiem. Nav tā, ka valsts un pašvaldību atbalsts tiek uzskatīts par vienīgo un galveno. Lielākā daļa iedzīvotāju uzskata, ka krīzes situācijā visdrošāk ir paļauties uz ģimenes locekļu un radnieku atbalstu (61,1%) un personiskiem uzkrājumiem, īpašumiem (57,3%). Uz šo atbalstu vairāk paļaujas strādājošie nekā nestrādājošie, kā arī vairāk latvieši nekā citu tautību iedzīvotāji. Uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu paļaujas 36,4%, vairāk uz to paļaujas nestrādājošie un pensionāri. Uz draugu, kaimiņu, kolēģu palīdzību kopumā paļaujas 17,6%, vairāk rīdnieki (21,7%) nekā citu pilsētu iedzīvotāji (12,5%). Savukārt uz pašvaldību sniegto atbalstu kopumā paļaujas 8,5%, mazāk Rīgā (3,9%), vairāk citās pilsētās (11,3%) un laukos (10,5%). Tādi, kas uzskata, ka ne uz ko nevar paļauties, ir 13,3%, salīdzinoši mazāk starp latviešiem (10,8%) nekā starp citu tautību iedzīvotājiem (16,5%). Vairāk tādu ir citās pilsētās (17,6%) nekā Rīgā (9,2%).

Jāpievērš uzmanība tam, ka iedzīvotāju paļaušanās uz saviem uzkrājumiem nevarēs būt ilgstoša. Atbildot uz jautājumu “Skatoties uz Jūsu pieredzi pandēmijas laikā, cik daudz mēnešu Jūsu ģimene varētu izdzīvot ar naudas, pārtikas uzkrājumiem *melnai dienai?*”, mazāk par mēnesi norādīja 11,3%, mēnesi 30,6%, divus mēnešus 25,4%, trīs mēnešus 14,0%, kas kopā

81,4% no visiem atbildējušiem. Savukārt iztikt ar uzkrājumiem četrus līdz sešus mēnešus spētu 12,2% un līdz gadam 6,4%. Ja ņemam vērā, ka 22,2% bija grūti dot atbildi uz šo jautājumu, tad varam konstatēt, ka vairākumam 4/5 (81,4%) uzkrājumu pietiktu pirmajiem trīs mēnešiem.

4. ATTĀLINĀTAIS DARBS UN MĀCĪBAS, PROFESIONĀLĀ IDENTITĀTE

Skola attālināti. Aptaujā esam lūguši tos respondentus, kam ir skolas vecuma bērni, novērtēt attālināto mācību gaitu (4.1. tab.).

Tabula 4.1. Skolas vecuma bērnu attālināto mācību norises vērtējums (skaits un %)

Vērtējums	N	Visā izlasē, %	Mērķa grupā, %
Labi	48	4.8	16.4
Apmierinoši	125	12.5	42.7
Slikti	120	12.0	41.0
Kopā mērķa grupā	293	29.2	100.0
Nav skolas vecuma bērnu	710	70.8	
Izlasē kopā	1003	100.0	

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Tātad, ar mācību norisi nav apmierināts 41% respondentu, kam ir skolas vecuma bērni. Pīrsona χ^2 tests uzrāda, ka statistiski biežāk neapmierināti ir cilvēki vecuma grupā 35-44 gadi ($p < .001$), un etniskās minoritātes ($p = .014$). Kopumā minoritāšu vidū ir 51% neapmierināto, latviešu vidū 34%. Citu statistiski nozīmīgu rezultātu sociāli demogrāfiskajās kategorijās Pīrsona χ^2 tests neuzrāda.

Apmierinātība ar attālināto mācību gaitu nenožīmē, ka respondenti vēlētos paplašināt šīs izglītības formas lietojumu. Deviņi procenti respondentu visā 1003 cilvēku izlasē uzskata, ka tālmācību varētu vairāk izmantot arī pēc pandēmijas. Šādai attieksmei nav korelācijas ar savu bērnu pieredzi ārkārtas situācijā.

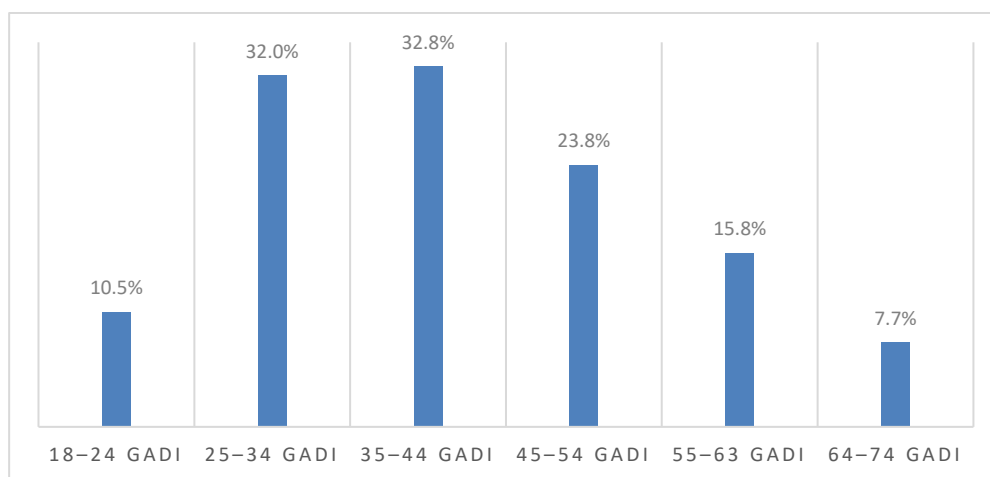
Darbs attālināti. Aplūkojot profesionālo identitāti pārmaiņu laikos, ir jāvērs uzmanība uz indivīda spēju pieņemt un izturēt nenoteiktību un neskaidrību. Covid-19 kontekstā tas saistās ar personisko un profesionālo pienākumu saspīlējumu, resursu racionalizēšanu un prioritāšu noteikšanu. Daudzi piedzīvo “identitātes disonansi”, jo cenšas palikt lojāli savam darba devējam un profesijai (ārsti – zvērestam), pretēji līdzsvaram ar savu un savu tuvinieku veselību un labklājību (Stetson et al. 2020; Rose 2020).

Pētījumi rāda, ka krīzēm ir liela ietekme uz cilvēku pašidentitāti, liekot viņiem pārdomāt sevi saistībā ar apkārtējo pasauli. Tā ir arī Covid-19 krīzes laikā. Zinātnieki vērs uzmanību tam, ka krīze liek indivīdiem apšaubīt viņu profesionālo identitāti (Bardon 2020). Pirmkārt, notiek

darba sociālās lietderības apšaubīšana. Vairāku profesiju pārstāvji, kurus nereti uzskata par sociālās hierarhijas lejasdaļu, pēkšņi ir pacēlušies uz augšu un viņu darbs tiek uzskatīts par būtisku sabiedrības funkcionēšanai, piemēram, medicīnas māsas. Otrkārt, indivīdi apšaubu piederības izjūtu. Pašreizējā situācija atklāj un potenciāli izaicina cilvēku identifikāciju ar viņu darbu. Atkarībā no darba devēja reakcijas, darbinieki var emocionāli attālināties no sava darba, vai arī pretēji – izjust spēcīgu piederības izjūtu, identifikāciju ar savu darba kopienu. Un, treškārt, indivīdi apšaubu sava darba svarīgumu (Bardon 2020). Piemēram, skolotāji piedzīvojuši profesionālās identitātes apjukumu, jo viņu ierastā profesionālās darbības forma strauji mainījās (Sutton 2020). Digitalizācijas palielināšanās skolotāja profesionālajā identitātē ienes apjukumu, jo mācīšanās process kļūst mazāk orientēts uz skolotāju (Colliander 2019). Ārkārtējā situācijā mūsu dzīvē strauji iesaļojis attālinātais darbs, tāpēc jārunā par līdzsvaru un līdz šim ierastajām robežām starp indivīda personīgo un profesionālo dzīvi. Dažiem šāds darba režīms atklāja viņu nespēju noteikt ierobežojumus starp profesionālo un privāto dzīvi. Citiem tas atklāj grūtības efektīvi strādāt, ja viņi fiziski neatrodas darba vietā (Bardon 2020).

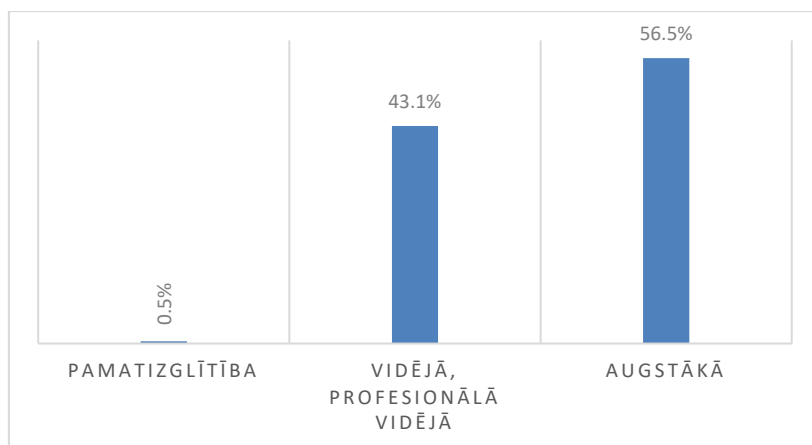
Ārkārtējā situācijā attālināti strādājuši 22% respondentu (izlase N=1003). No tiem, kas strādāja attālināti (n=222): 55% (n=123) sievietes, 45% (n=99) vīrieši. Visvairāk attālināti strādāja vecuma grupās 25-34 gadi (32%) un 35-44 gadi (33%) un cilvēki ar augstāko izglītību (57%).

Attēls 4.1. Strādājuši attālināti, vecuma grupas (%)

SKDS, septembris 2020, n=222 (strādājuši attālināti).

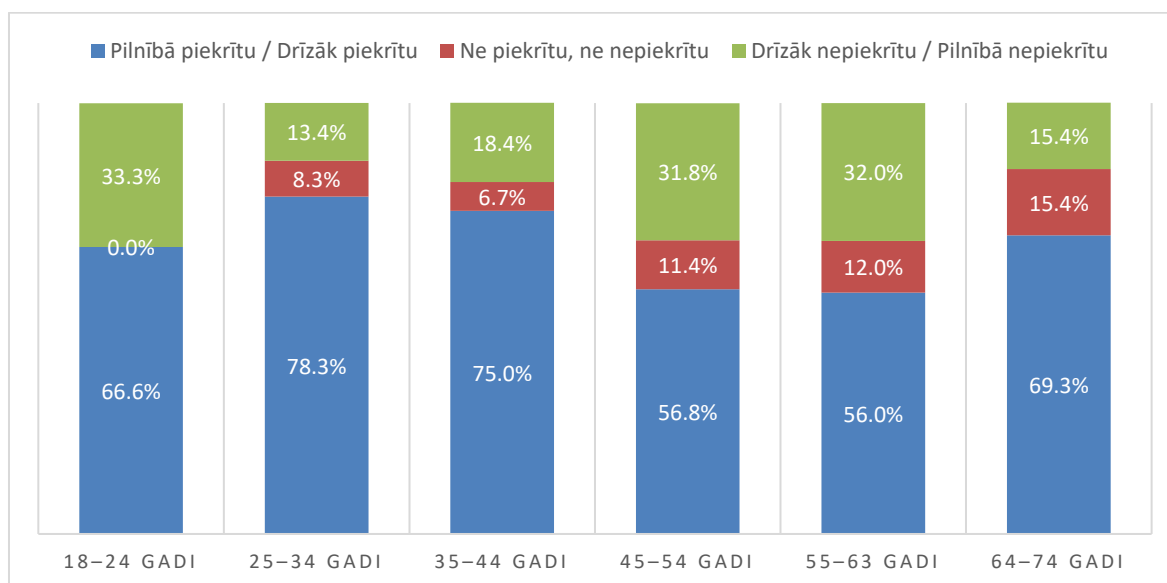
Attēls 4.2. Strādājuši attālināti, izglītības līmeņi (%)

SKDS, septembris 2020, n=222 (strādājuši attālināti).

Kopumā darba pieredzi respondenti vērtē pozitīvi. Apgalvojumam “Man bija pietiekami viegli strādāt attālināti” piekrita lielākā daļa respondentu visās vecuma grupās, visvairāk vecuma grupās 25-34 gadi (78%) un 35-44 gadi (75%) (4.3. att.).

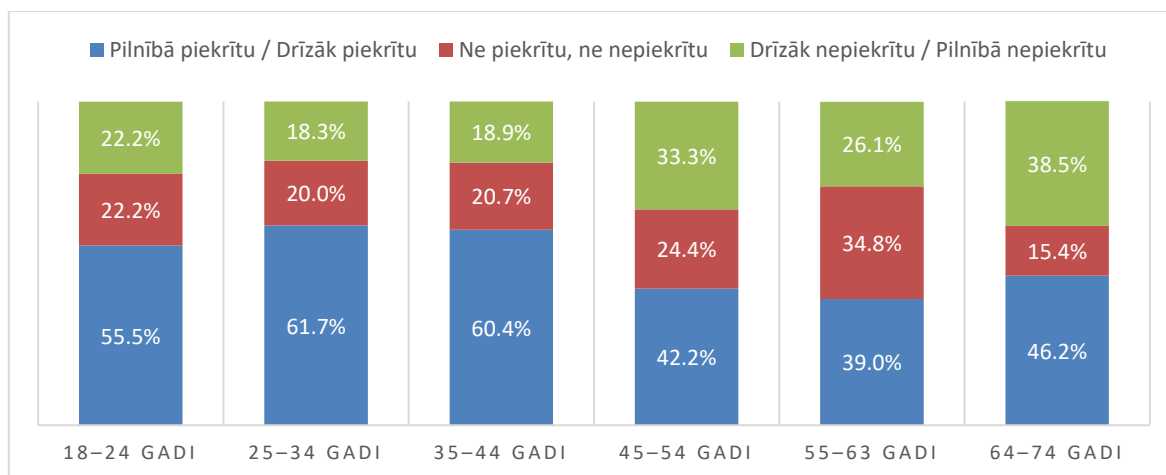
Attēls 4.3. Bija pietiekami viegli strādāt attālināti, vecuma grupas, (%)

SKDS, septembris 2020, n=222 (strādājuši attālināti).

“Darbs attālināti veicināja manu profesionālo paradumu maiņu”: šim apgalvojumam visvairāk piekrita respondenti šādās vecuma grupās: 18-24 gadi (56%), 45-54 gadi (50%) un 55-63 gadi (52%). Jaunas iespējas un labumu, strādājot attālināti, atraduši respondenti šādās vecuma grupās: 18-24 gadi (56%), 25-34 gadi (62%) un 35-44 gadi (60%).

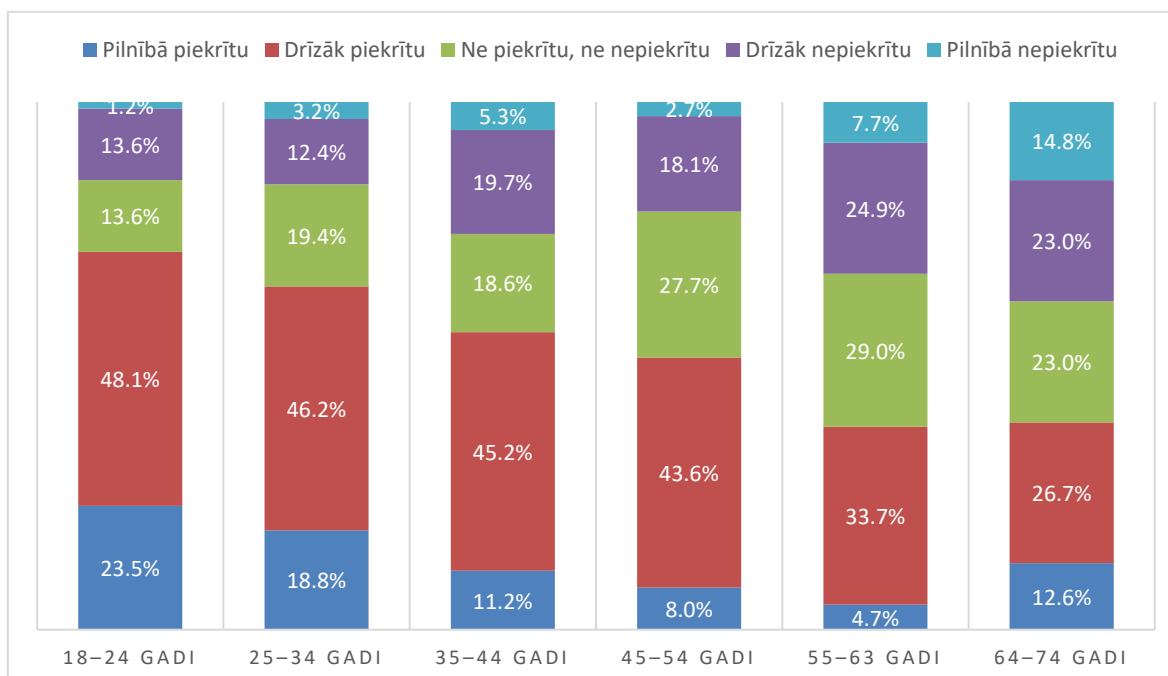
Attēls 4.4. "Es esmu atradis jaunas iespējas un labumus sev, strādājot attālināti", vecuma grupas (%)

SKDS, septembris 2020, n=222 (strādājuši attālināti).

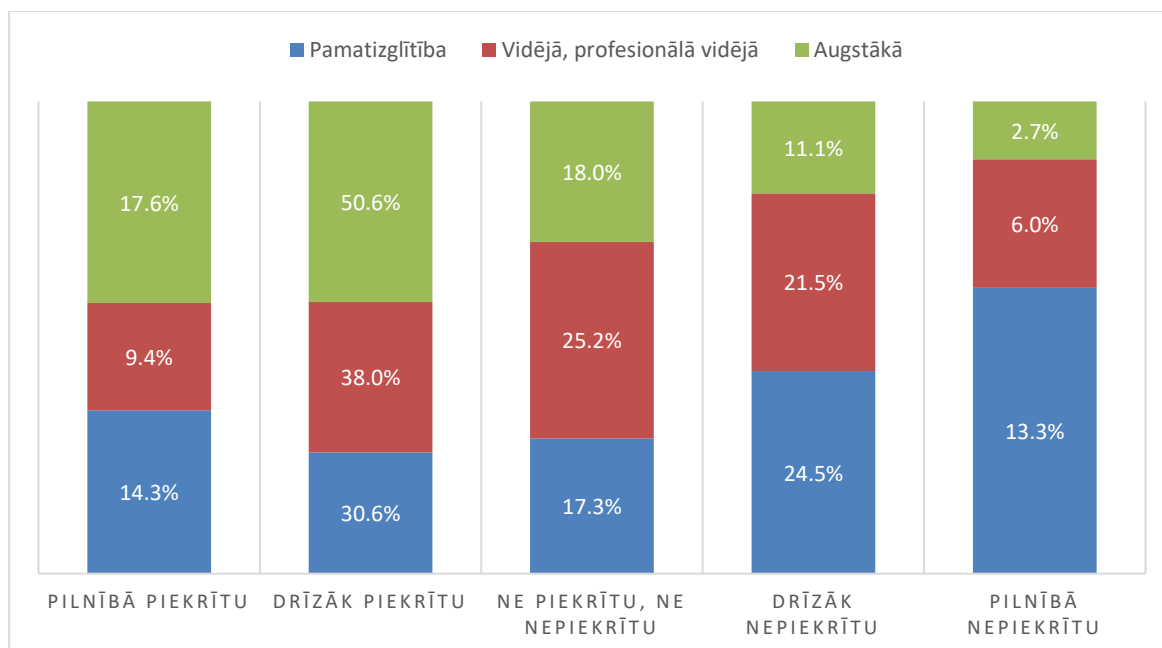
Personības īpašības un adaptēšanās pārmaiņām. Aptaujas anketā iekļautais apgalvojums “Manas personības īpašības ļauj man viegli adaptēties pārmaiņu procesiem” norāda, ka vecums un izglītība ir tie faktori, kas ietekmē dzīves izaicinājumu pieņemšanu. Jaunākas vecuma grupas, cilvēki ar augstāko izglītību un publiskajā sektorā strādājošie proporcionāli biežāk pilnībā piekrīt un drīzāk piekrīt šim apgalvojumam (4.5. – 4.7. att.). Visi rezultāti ir statistiski nozīmīgi ($p < .001$).

Attēls 4.5. Manas personības īpašības ļauj man viegli adaptēties pārmaiņu procesiem, vecuma grupas (%)

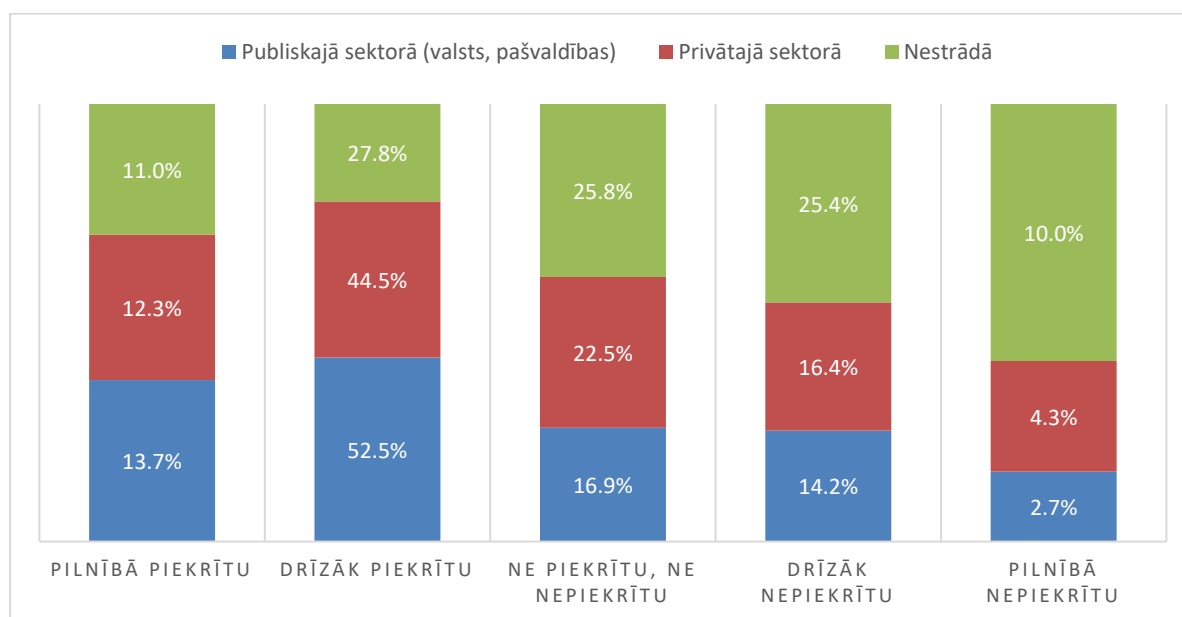
SKDS, septembris 2020, n=947.

Attēls 4.6. Manas personības īpašības ļauj man viegli adaptēties pārmaiņām, izglītības līmeņi (%)

SKDS, septembris 2020, n=946.

Attēls 4.7. Manas personības īpašības ļauj man viegli adaptēties pārmaiņām, nodarbinātības sektori (%)

SKDS, septembris 2020, n=946.

Publiskajā sektorā nodarbinātie salīdzinājumā ar privāto sektoru, vieglāk adaptējušies attālinātā darba izaicinājumiem. Viņi biežāk

- izjutuši kolēģu savstarpēju atbalstu un saliedētību (58%; privātajā sektorā 45%, $p = .002$);
- apjautuši sava darba nozīmīgumu sabiedrībai (63%; privātajā sektorā 42%, $p < .001$);
- izjutuši lepnumu par savu profesiju (47%; privātajā sektorā 30%, $p < .001$);

- bijuši pārliecināti par kolēģu palīdzību nepieciešamības gadījumā (73%; privātajā sektorā 55%; $p = .001$);
- paši palīdzējuši kolēģiem (66%; privātajā sektorā 49%, $p < .001$).

Digitālā adaptācija. Uz kopējā digitalizācijai labvēlīgā fona nedrīkstam aizmirst tās mazākās respondentu grupas, kas ir sastapušās ar dažādiem izaicinājumiem. Procenti ir aprēķināti no attālināti strādājošo skaita.

- Pēc pandēmijas vēlas strādāt attālināti 17% (nevēlas 21%)
- Grūti motivēt sevi darbam 19%
- Darba laiks izplēšas 20%
- Grūti saskaņot darba laiku ar ģimenes interesēm 13%
- Nepiemērotā darba vieta 14%
- Pieredzes trūkums 14%
- Tehnikas problēmas 17%
- Nebija viegli strādāt attālināti 20% (bija viegli strādāt 66%)
- Darbs attālināti lika apšaubīt profesionālās spējas 10% (nelika apšaubīt 67%)
- Darbs attālināti neveicināja profesionālo paradumu maiņu 28% (veicināja 41%)
- Darbs attālināti novedis pie apjukuma 21% (nav novedis 55%)
- Nav atraduši jaunas iespējas darbā 23% (ir atraduši 50%)
- Nebija nekādu problēmu 39%

Pīrsona χ^2 tests uzrāda šādas statistiski nozīmīgas kopsakarības sociāli demogrāfiskajās grupās. Zemgalieši un vidzemnieki biežāk nekā citi sastapušies ar tehnoloģiskām problēmām. Cilvēkiem ar augstāko izglītību biežāk traucējis pieredzes trūkumus. Šādu respondentu proporcija grupā ir 18%, kamēr no cilvēkiem ar vidējo un speciālo izglītību tādu ir 7% (tikai viens respondents ar pamatzglītību ir strādājis attālināti). Atšķirība ir statistiski nozīmīga ($p = .004$). Dati noraida ikdienišķu priekšstatu, ka augstākā izglītība nozīmē arī lielāku digitālo kompetenci. Acīmredzot, darba sarežģītības pakāpe amatos, kas prasa augstāko izglītību, ir lielāka, un respondentiem pašiem nav bijis viegli “tulkot” ierastās darbības digitālajā valodā.

Tie respondenti, kam darbs attālināti izraisīja apjukumu, acīmredzot nav saņēmuši atbilstīgu palīdzību un tāpēc ievērojami biežāk atzīst, ka turpmāk viņi nevēlētos strādāt attālināti. Tā saka 78% no apjukušajiem ($p = .035$). Tomēr arī vairāk nekā puse no tiem cilvēkiem, kuri neapjuka (57%), nevēlētos strādāt attālināti. Privātajā sektorā strādājošie retāk vēlētos turpināt darbu attālināti nekā publiskajā sektorā nodarbinātie ($p < .001$). Kopumā par plašāku attālinātā darba

formas pielietojumu arī pēc pandēmijas iestājas 18% respondentu. Pastāv vāja korelācija starp vēlmi paplašināt iespējas strādāt attālināti un mācīties attālināti (Kendala τ -b = .340**).

Vērā ņemama ir vēl viena korelācija. Attālinātais darbs izraisījis apjukumu tajos respondentos, kuri ir pieraduši sekot skaidriem norādījumiem. Švarca vērtību orientāciju anketa lūdz respondentus salīdzināt sevi ar cilvēku, kurš “uzskata, ka cilvēkiem jādara tas, ko viņiem liek darīt”. Respondenti, kuri vairāk līdzinās šādam cilvēkam, biežāk izjutuši apjukumu, strādājot no mājām (τ -b = .230**). Tas nozīmē, ka darba devējiem jāīsteno atšķirīgas taktikas, organizējot attālināto darbu: daži darbinieki patstāvīgi tiek galā ar uzdevumiem, daži prasa skaidrākas norādes.

Tiktāl esam parādījuši, ka izmaiņas darba paradumos bija lielāks izaicinājums privātajā sektorā nodarbinātajiem. Pandēmija atstājusi negatīvo efektu arī uz viņu socializāciju. **Piederības izjūtu** esam izvērtējuši, izmantojot divus apgalvojumus “Es jūtos tuvs / piederīgs cilvēkiem savā dzīves vietā” un “Sabiedrībā es jūtos pieņemts” skalā no 1 (pilnībā nepiekrītu) līdz 5 (pilnībā piekrītu).

Salīdzinot 2019. gada oktobrī, 2020. septembrī piederības izjūta cilvēkiem savā dzīves vietā ir būtiski mazinājusies (4.2. tab.). Rezultāti uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības:

2019. gadā $M = 4.01$, $SD = .820$, $t(6.35)$

2020. gadā $M = 3.76$, $SD = .944$, $t(6.34) = 6.358$, $p < .001$.

Tātad, piederības dzīves vietai vērtējuma vidējais aritmētiskais ir krities no 4,01 līdz 3,76.

Attiecībā uz rādītāju “Sabiedrībā es jūtos pieņemts” nav konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp diviem mērījumiem.

2019. gadā $M = 3.93$, $SD = .838$, $t(1.3)$

2020. gadā $M = 3.8$, $SD = .883$, $t(1.3) = 1.331$, $p = .183$.

Piederības izjūtas atšķirības ir statistiski nozīmīgas, salīdzinot publiskajā un privātajā sektorā nodarbinātos un nestrādājošos ($p < .001$). Pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp publiskajā un privātajā sektorā nodarbinātajiem ($p < .001$) un publiskajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem ($p < .013$), bet nepastāv statistiski nozīmīga atšķirība starp privātajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem ($p < .559$). Mazāk tuvi / piederīgi cilvēkiem savā dzīves vietā jūtas privātajā sektorā nodarbinātie un nestrādājošie (4.2. tab.).

Rādītājā “Sabiedrībā es jūtos pieņemts” (4.3. tab.) pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības ($p < .001$) starp publiskajā un privātajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem. Proti, statistiski nozīmīgas ir atšķirības starp publiskajā un privātajā sektorā nodarbinātajiem ($p < .001$) starp publiskajā un privātajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem ($p < .001$).

.001) un publiskajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem ($p < .001$), bet nepastāv statistiski nozīmīga atšķirība starp privātajā sektorā nodarbinātajiem un nestrādājošajiem ($p = .944$).

Tabula 4.2. Jūtos tuvs / piederīgs cilvēkiem savā dzīves vietā, 2020 (vidējais aritmētiskais)

NODARBINĀTĪBAS SEKOTRS	Mean	Std. Deviation	N
Publiskajā sektorā	4.00	.857	178
Privātajā sektorā	3.67	.968	446
Nestrādā	3.74	.935	329
Kopā	3.76	.944	953

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Tabula 4.3. Sabiedrībā jūtos pieņemts, 2020 (vidējais aritmētiskais)

NODARBINĀTĪBAS SEKTORS	Mean	Std. Deviation	N
Publiskajā sektorā	4.12	.760	180
Privātajā sektorā	3.83	.884	448
Nestrādā	3.81	.925	324
Kopā	3.88	.883	952

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Attieksmi pret likumiem esam novērtējuši, izmantojot skalu ($\alpha = .698$) ar četriem jautājumiem. Skalai ir balles no 1 (pilnībā neattaisnoju) līdz 10 (pilnībā attaisnoju).

Cik liela mērā Jūs attaisnojas šādu rīcību?

Maksāšana par pakalpojumiem “no rokas rokā”, apejot nodokļus.

Nemaksāšana par biļeti sabiedriskajā transportā.

Kukuļņemšana.

Nodokļu nemaksāšana, apejot likumu.

Salīdzinot 2019. un 2020. gada aptauju datus, ir pieaudzis to Latvijas iedzīvotāju skaits, kas atbalsta likuma apiešanu un nodokļu nemaksāšanu. Dati ir statistiski nozīmīgi ($U = 3,99$, $p < .001$). Vērtējot sociāli demogrāfiskās kategorijas, pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp nodarbinātības grupām ($p < .001$). Nodokļu nemaksāšanu un likuma apiešanu vairāk atbalsta privātajā sektorā nodarbinātie ($p < .001$): viņu vērtējums atšķiras gan no publiskajā sektorā nodarbinātajiem, gan no nestrādājošajiem. Bet starp pēdējām divām kategorijām statistiski nozīmīgas atšķirības nav ($p = .850$) (4.4.tab.).

4.4. Attaisno likuma pārkāpumus, 2020 (vidējais aritmētiskais)

NODARBINĀTĪBAS SEKTORS	Mean	Std. Deviation	N
Publiskajā sektorā	2.42	1.628	184
Privātajā sektorā	2.85	1.821	458
Nestrādā	2.33	1.684	328
Kopā	2.59	1.756	970

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Darba un privātās dzīves saskaņošana. Šajā sadaļā ir aplūkoti tie respondenti, kas piedzīvoja grūtības darba un privātās dzīves saskaņošanā. Grupu veido mazāk nekā 20% no visiem respondentiem, tāpēc dati ir informatīvi, tiem var arī nebūt statistiskā nozīmīguma.

Sievietēm bijis visgrūtāk saskaņot darba un ģimenes pienākumus. No tiem respondentiem, kas strādāja attālināti (n=222):

- 20% piedzīvojuši **darba laika “izplešanos” uz brīvā laika rēķina**, no tiem 60% sievietes;
- 17% piedzīvojuši **tehnoloģiska rakstura problēmas** (piemēram, datora piemērotība darbam, datora jauda), no tiem 68% sievietes;
- 14% piedzīvojuši **pieredzes trūkumu, lietojot jaunus rīkus un programmatūru**, no tiem 73% sievietes;
- 13% respondentu bijusi **nepiemērota darba vieta**, no tiem 60% sievietēm.
- 21% pēc pandēmijas nevēlētos strādāt attālināti, no tiem 68% sievietes.

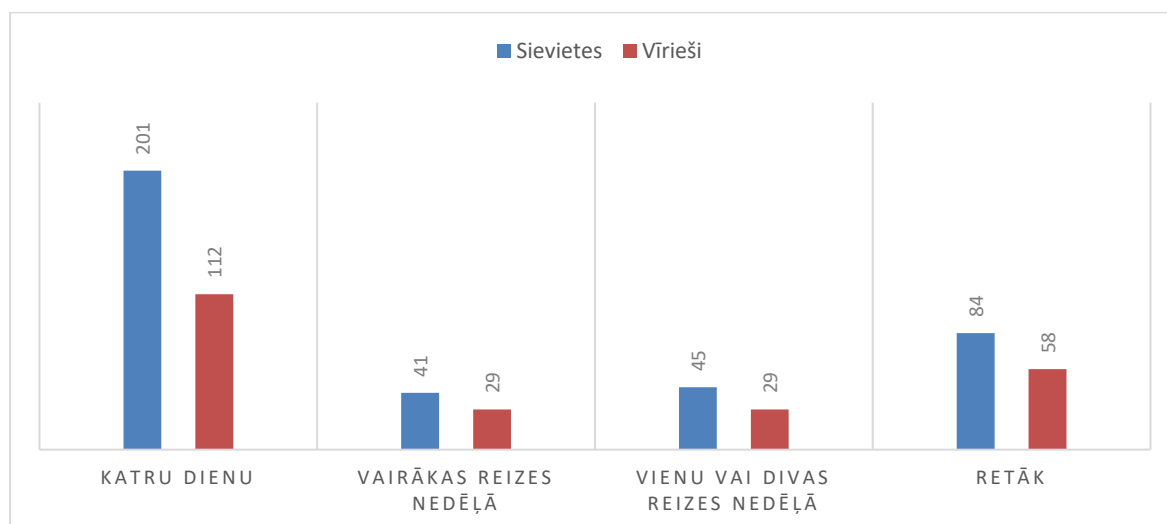
Visā respondentu izlasē (N=1003) sievietes vairāk nekā vīrieši iesaistās bērnu aprūpē un izglītošanā iesaistās.

Strādājošo respondentu izlasē (n=689) sadursmi starp personīgajām un profesionālajām interesēm piedzīvojuši 15% respondentu (n=103), no tiem 62% sievietes. Grūti līdzsvarot personīgo un profesionālo dzīvi bijis 16 procentiem strādājošo respondentu (n=109), no tiem 61% ir sievietes. Nenoteiktības un neskaidrības izjūtu saistībā ar profesiju pieredzējuši 28% strādājošo sieviešu un 15% strādājošo vīriešu. Pīrsona χ^2 tests apliecina, ka rezultātu atšķirība ir statistiski nozīmīga ($p = .002$).

Analizēsim, kā respondenti vērtēja iespējas saskaņot darbu un privāto dzīvi, sadalīt mājas darbu pienākumus un bērnu aprūpes pienākumus laikā, kad ārkārtējā situācijā mājāsaimniecības locekļiem bija jāpaliek mājās. Aptaujas dati liecina, ka daudzās pozīcijās sievietes ir

piedzīvojušas lielākas grūtības, nekā vīrieši. Sievietēm bija grūtāk līdzsvarot personīgo un profesionālo dzīvi, ievērot darba laika un personīgās dzīves robežu, nodrošināt attālinātajam darbam nepieciešamu darba vietu un tehniski atbilstošu aprīkojumu. Rezultātā sievietes divreiz biežāk norāda, ka pēc pandēmijas nevēlētos strādāt attālināti.

Attēls 4.8. Iesaistīšanās bērnu aprūpē un izglītošanā, dzimums (skaits)

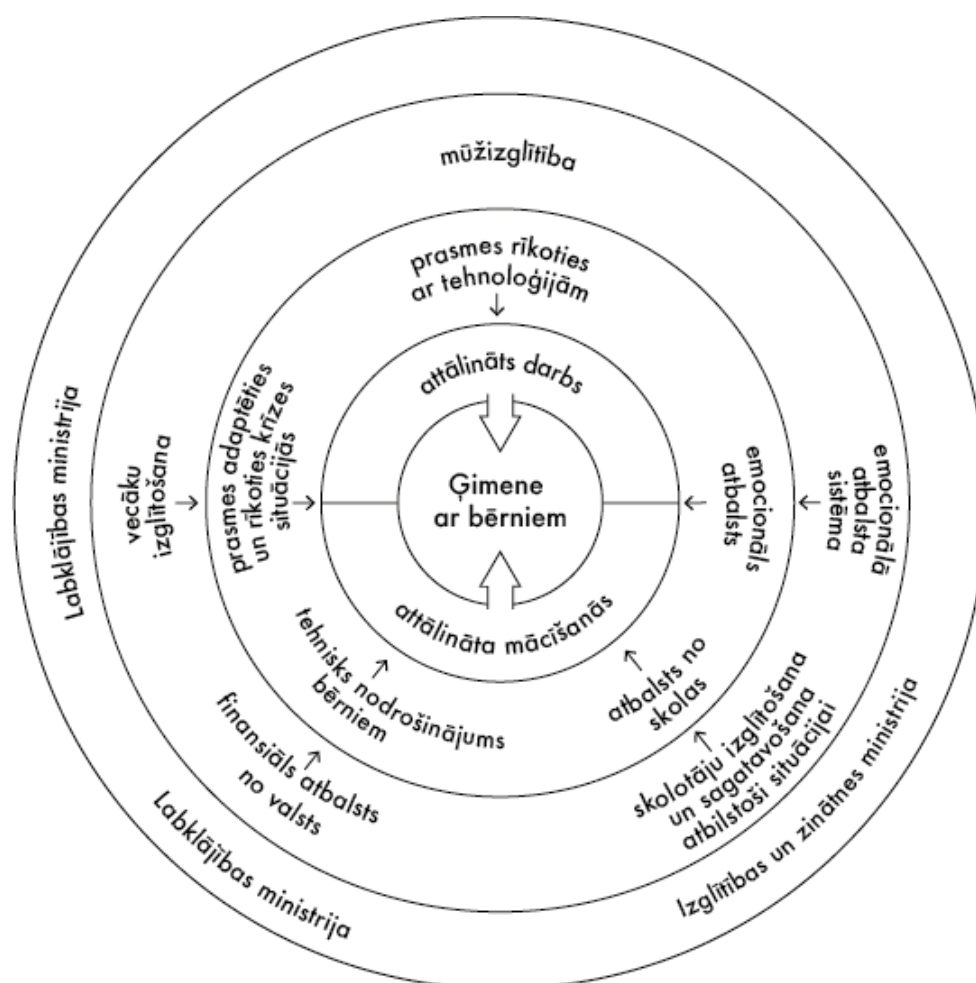
SKDS, septembris 2020, N=1003.

Ikdienā sievietes biežāk iesaistās bērnu aprūpē un izglītošanā (4.8. att.). Kad bērni mācījās attālināti un liela daļa vecāku strādāja attālināti, daudzas funkcijas, kuras līdz tam tika nodrošinātas ārpus ģimenes (piemēram, izglītība), tika pārvirzītas uz mājsaimniecībām, tā rezultātā mājsaimniecībām radot neierastu slodzi. Tieši sievietes mājsaimniecībās ir piedzīvojušas vairāk slodzes un grūtību, apvienot jaunos pienākumus (darbs attālināti, bērnu izglītošana). Valdībā trūka skaidras rīcības stratēģijas situācijā, kad vairāku sociālo aspektu mijiedarbība (piemēram, attālināts darbs un mācīšanās) tiek pārliekta uz mājsaimniecības pleciem. Iztrūkstot atgriezeniskai saitei, lēmumu pieņēmēji nezināja, ar kādām grūtībām saskarūsies ģimenes ar bērniem, vecāki, īpaši mātes. Netika izmantots mūžizglītības potenciāls palielināt prasmes, lai adaptētos krīzes izaicinājumiem.

Krīzes laikā ģimenei vienlaicīgi jārealizē vairākas funkcijas, kuras līdz šim tā nebija veikusi. Vecākiem gan pašiem bijā jāamācās organizēt savu darbu attālināti, gan atbalstīt bērnus, kuri arī apguva jaunu apmācības formu. Attālinātais darbs rada ne vien tehnoloģiskos izaicinājumus, bet arī emocionālos, tas negatīvi ietekmē profesionālās identitātes. Lai arī turpmāk sabiedrība spētu reaģēt uz jauno krīžu izaicinājumiem, ir jārada holistiska ģimenes atbalsta sistēma, kas nodrošinās atbalstu dažādos līmeņos ne tikai bērniem, bet arī vecākiem

un skolu pedagogiem. Ģimenes ar bērniem atbalsta sistēmas modelis parādīts att. 4.9. Mūžizglītības sistēmā jāparedz struktūras, kuras piedāvās attīstīt iepriekš neparedzētās prasmes. Atbalsta sistēmā iesaistītie sociālie partneri atrodas tuvāk iedzīvotājiem, un tāpēc daudz veiksmīgāk nodrošina atgriezenisko saiti, operatīvi atsaucoties uz mērķa grupas vajadzībām un koriģējot piedāvātā atbalsta saturu.

Attēls 4.9. Ģimenes vajadzības un sociālie partneri (atbalsta sistēma)

Darba tiesību pārkāpumi. Pīrsona χ^2 tests identificē vēl vienu ārkārtējās situācijas izraisīto negatīvo efektu: darba tiesību pārkāpumi. Anketā bija konkrētizēti šādi pārkāpumi: darba algas kavēšana un samazināšana (to ir pieredzējuši 5,4% respondentu), piemaksu par virsstundām un papildus darbu nemaksāšana (3,7%), darba laika maiņa bez brīdinājuma (2,7%), atlaišana bez pamatojuma (1%), saistību neizpilde (2,6%), drošības noteikumu pārkāpšana (2,3%), cits pārkāpuma veids (2,5%). Kopumā vismaz vienu pārkāpumu ir pieredzējuši 14,7% respondentu. Ievērojami biežāk viņiem ir samazinājusies pašlašanās uz valdību un retāk tā palikusi

nemainīgā, salīdzinot ar tiem cilvēkiem, kuri nav pieredzējuši savu darba tiesību pārkāpumus (4.5. tab.). Mēs interpretējam rezultātu šādi: kā publiskās pārvaldības institūciju funkciju respondenti redz konfliktu risināšanu, t.sk. starp darba devējiem un darba ņēmējiem. Palīdzības trūkums – reāls vai iedomāts – izraisa paļaušanās uz valdību kritumu. Šie respondenti ir gatavi rīkoties politiski: viņi biežāk min nepieciešamību uzlabot valsts pārvaldi ($p = .015$) un aktīvāk iesaistīties politikā, censties ietekmēt politiskos lēmumus ($p = .020$).

No tiesiskā aspekta šo problēmjaudājumu iztirzāsim 12. nodaļā.

Tabula 4.5. Paļaušanās uz valdību un darba tiesību pārkāpumi (skaits un %)

Paļaušanās uz valdību		Esmu saskaries ar tiesību pārkāpumiem		Kopā
		Jā	Nē	
Palielinājās	N	18 _a	103 _a	121
	Kolonn %	12.2%	12.0%	12.1%
Nemainījās	N	67 _a	476 _b	543
	Kolonn %	45.6%	55.6%	54.1%
Samazinājās	N	51 _a	199 _b	250
	Kolonn %	34.7%	23.2%	24.9%
Grūti pateikt	N	11 _a	78 _a	89
	Kolonn %	7.5%	9.1%	8.9%
Kopā	N	147	856	1003
	Kolonn %	100.0%	100.0%	100.0%

Each subscript letter denotes a subset of Medijs categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the .05 level.

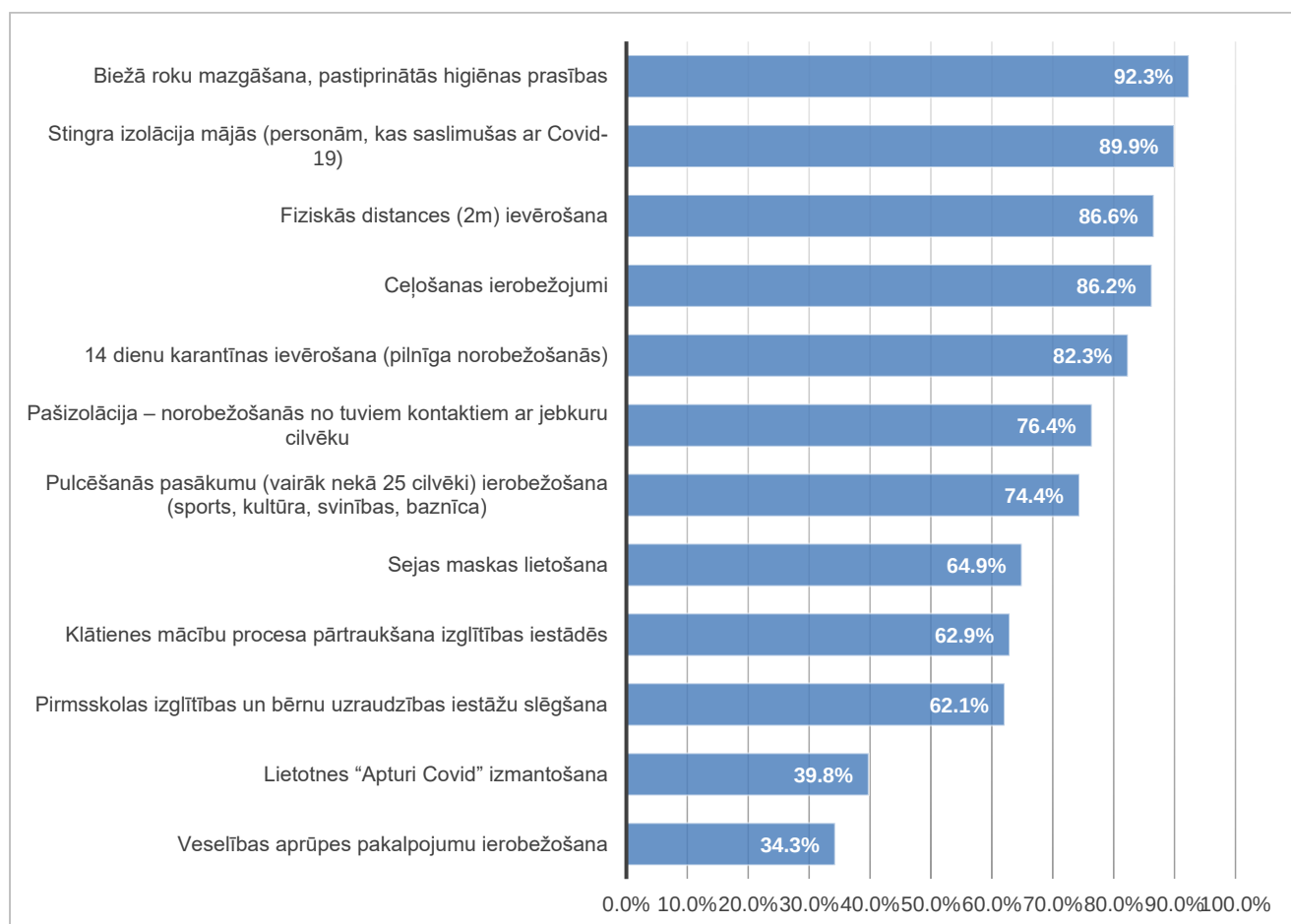
Pearson's χ^2 asymptotic significance (2-sided) $p = .020$.

SKDS, septembris 2020, N=1003.

5. PANDEMIJU IEROBEŽOJOŠO PASĀKUMU VĒRTĒJUMS UN UZSKATI PAR COVID-19

Vairums ārkārtējās situācijas laikā noteiktos drošības pasākumus lielākā daļa respondentu uzskata par saprātīgiem (5.1. att.). Taču ir daži izņēmumi. Lietotnes *Apturi Covid!* izmantošanu par saprātīgu pasākumu uzskata 38,4%, par pārspīlētu 34,3%, vēl 27,3% respondentu nebija viedokļa. Veselības aprūpes pasākumu ierobežošanu par saprātīgu uzskata katrs trešais (33,1%), par pārspīlētu 60%, vēl 6,9% respondentu nevarēja formulēt savu viedokli.

Attēls 5.1. Drošības pasākumi: saprātīgi (%)

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Ārkārtējās situācijas laikā, kad bija spēkā dažādi ierobežojumi, cilvēkiem visvairāk pietrūka:

- 1) kultūras un izklaides pasākumi 42,9% (vairāk sievietēm, līdz 34 gadu veciem, cilvēkiem ar augstāko izglītību, ar latviešu sarunvalodu ģimenē, strādājošiem, speciālistiem un

skolēniem un studentiem, ar ienākumiem 600 un vairāk uz vienu ģimenes locekli, rīdziniekiem);

- 2) tikšanās un laika pavadīšana ar draugiem un kolēģiem 40,9% (vairāk gados jauniem līdz 34 gadiem cilvēkiem, ar augstāko izglītību, publiskajā sektorā strādājošiem, speciālistiem un skolēniem un studentiem, rīdziniekiem, ar ienākumiem virs 600 eiro);
- 3) atpūta dabā, ceļojumi 31,8% (vairāk cilvēkiem ar augstāko izglītību un augstiem ienākumiem, Latgales iedzīvotājiem);
- 4) ierastie darba paradumi 18,6% (vairāk vidēja vecuma cilvēkiem 35–54 gadi, strādājošiem, speciālistiem, fiziskā darba strādniekiem, individuālā darba darītājiem);
- 5) vingrošana, sporta nodarbības publiskajā zālē vai laukumā 16,2% (vairāk līdz 34 gadu jauniem, ar augstāko izglītību, ar augstiem ienākumiem, privātā sektorā strādājošiem, speciālistiem un skolēniem un studentiem, Rīgā);
- 6) restorānu, kafejnīcu, bāru apmeklēšana 15,8% (vairāk gados jauniem, ar augstiem ienākumiem virs 600 eiro, privātā sektorā strādājošiem, speciālistiem un skolēniem un studentiem, Rīgā);
- 7) tirdzniecības centru apmeklēšana (vairāk sievietēm, ar krievu sarunvalodu ģimenē, skolēniem un studentiem, Latgales iedzīvotājiem);
- 8) sabiedriskā dzīve (darbs NVO, interešu pulciņā u.tml.) 9,3% (vairāk sievietēm, jauniešiem);
- 9) iespēja pabūt prom no ģimenes 5,4% (vairāk vidēja vecuma cilvēkiem, ar augstiem ienākumiem)
- 10) nekas nepietrūka 23,4% (vairāk vīriešiem, gados veciem cilvēkiem, ar pamatizglītību).

Neskatoties uz to, ka ārkārtējās situācijas laikā daudz kā pietrūka, lielākā daļa respondentu atbalsta valdības pandēmijas izplatības ierobežošanas un seku izplatības pasākumus. Salīdzinājumam: 2008.-2010.gada krīzes laikā īstenotos valdības pasākumus atbalstīja tikai 1/5 iedzīvotāju (5.1. tab.).

Tabula 5.1. Latvijas valdības īstenoto pasākumu vērtējums, 2013 un 2020 (%)

Valdības pasākumi	Piekrīt / atbalsta	Ne piekrīt, ne nepiekrīt	Nepiekrīt / neatbalsta	Grūti pateikt
Latvijas valdības risinājumi pandēmijas ierobežošanai bija pareizi (2020)	51,9	21,0	17,3	9,8
Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai bija pareizi (2020)	40,5	23,5	22,3	13,7
Kā kopumā vērtē Latvijas valdības veiktos pasākumus (2013)	20,6	Netika uzdots	38,6	40,9

SKDS, oktobris 2013, N=1000.

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Tomēr attieksme pret valdības politiku nenožīmē, ka respondenti būtu akceptējuši vēstījumus par koronavīrusu. Aptaujas anketā ir 18 maldinošo apgalvojumu par Covid-19 medicīniskajiem un politiskajiem aspektiem. Vispirms meklēsim kopsakarības, sagrupējot 15 no tiem tematiskajās grupās.

1) Pandēmija ir izdevīga politiķiem

COVID-19 radītais haoss ir izdevīgs politiķiem.

COVID-19 pandēmiju vada globālās korporācijas, t.sk. Bila Geitsa vai Džordža Sorosa vadītās.

COVID 19 pasākumu mērķis ir pilnīga visu iedzīvotāju kontrole (t.sk. čipošana).

2) Koronavīruss nav bīstams

Lai izvairītos no COVID-19, ir jāēd daudz augļu un dārzeņu.

Bērniem vīruss COVID-19 nav bīstams.

No COVID-19 var izvairīties un izārstēties, lietojot vitamīnus, tautas līdzekļus u.tml.

Karsta pirts var uzlabot aizsargspējas pret COVID-19.

COVID-19 ir līdzīgs gripai un simptiem citu vīrusu, nav vērts tam veltīt tik lielu uzmanību un pasākumus.

Ja es nesmēķēju un esmu fiziski aktīvs/-a, es nenaslimšu vai slimība būs viegla.

Sociālā distancēšanās ir lieks un nevajadzīgs apgrūtinājums sabiedrībai.

Ierobežojumu ievērošana nav nepieciešama, jo Latvijā ir ļoti zema saslimstība ar COVID-19.

3) Aizsargāšanās pasākumi kaitē veselībai

COVID-19 tests rada smadzeņu bojājumus.

No iedzīvotājiem tiek slēpts, ka ir iespējams saindēties, pārmērīgi lietojot dezinfekcijas līdzekļus.

Sejas masku valkāšana var veicināt valkātāja saindēšanos ar CO₂.

4) Aizsargāšanās pasākumi sagraus Latvijas ekonomiku

Valdības noteiktie COVID 19 ierobežošanas pasākumi novedīs pie Latvijas ekonomikas sabrukuma.

Respondenti, kuri uzskata, ka pandēmijas izraisītais haoss ir izdevīgs politiķiem (tādu kopumā ir 36%), statistiski biežāk demonstrē zemāko uzticēšanos Saeimai ($p < .001$) un valdībai ($p < .001$). Pārliecība, ka drošības pasākumi kaitēs veselībai, ir saistīta ar izteiktu neuzticēšanos Saeimai ($p = .001$) un valdībai ($p < .001$). Attieksme pret pašvaldību ar šiem uzskatiem nav saistīta (attiecīgi $p = .135$ un $p = .099$).

Tāpat, tie respondenti, kuri uzskata, ka valdības pasākumi sagraus Latvijas ekonomiku (15% no izlases), statistiski biežāk demonstrē viszemāko uzticēšanos Saeimai ($p = .002$), valdībai ($p < .001$) un arī pašvaldībai ($p = .024$). Respondentu izpratne par Covid-19 kā slimību parāda citu saistību ar institucionālo uzticēšanos. Tie, kuri uzskata, ka vīruss nav bīstams (41% piekrīt vismaz vienam no astoņiem maldīgiem apgalvojumiem), statistiski retāk izteikti uzticas Saeimai ($p = .031$), valdībai ($p = .001$). Attieksme pret pašvaldību ar šiem uzskatiem nav saistīta ($p = .122$).

Visus maldinošos apgalvojumus noraidījuši 33% respondentu. Izteiktu uzticēšanos valdībai (8-10 balles no 10) pauž 13% no viņiem, bet izteikti neuzticas 37% (1-3 balles). Savukārt no tiem respondentiem, kuri piekrīt aplamiem apgalvojumiem, valdībai izteikti uzticas 4% un izteikti neuzticas 50%. Pīrsona χ^2 tests apliecina, ka proporciju atšķirības ir statistiski nozīmīgas: neuzticēšanās valdībai korelē ar piekrišanu maldīgajai informācijai ($p < .001$). Neuzticēšanās Saeimai parāda līdzīgu ainu ($p < .001$), bet uzticēšanās rādītāji pašvaldībai un uzskati par Covid-19 un tā ierobežošanas pasākumiem nav saistīti ($p = .212$).

Tagad meklēsim statistiskās kopsakarības katrā no 18 apgalvojumu vērtējumos. Pīrsona χ^2 tests identificēja dažas statistiski nozīmīgas tendences. Sievietes biežāk tic, ka tautas medicīna aizsargā pret Covid-19, seniori (64-74 gadi) piekrīt, ka augļi un dārzeņi palielina imunitāti; ārpus Rīgas dzīvojošie biežāk uzskata, ka pārmērīgā roku dezinficēšana un sejas masku valkāšana ir bīstamas, ka amatpersonas pārspīlē nāves statistiku, iekļaujot hroniskos slimniekus Covid-19 statistikā, un arī prasa ieviest stingrāku kontroli pār cilvēkiem, kas iebruc Latvijā. Cilvēki ar zemiem un vidējiem ienākumiem arī neuzticas statistikai un pieprasa stingrāk

kontrolēt iebraucējus. Respondenti ar zemiem ienākumiem uzskata, ka sejas maskas ir bīstamas. Latvieši, laucinieki, cilvēki ar vidējiem ienākumiem un sievietes biežāk piekrīt domai, ka politiķi gūst labumu no pandēmijas radītā haosa. Citu gadījumu, kad dzimums, tautība, izglītība, vecums, ienākumi, dzīves vieta un cilvēku skaits mājsaimniecībā korelētu ar maldīgās informācijas akceptu, neesam konstatējuši. Daudz biežāk nepiekrīt maldīgajiem apgalvojumiem rīdzinieki un cilvēki ar augstākiem ienākumiem.

Latvieši, vecuma grupa 45-54 gadi, vīrieši, laucinieki – šīs grupas biežāk pauž vēlmi pēc stingrākas valsts robežu kontroles. Vecuma grupa 55-74 gadi, ārpus Rīgas dzīvojošie mazāk tic, ka starptautiskā pūliņu koordinācija palīdzēs atrisināt problēmu; šīs grupas biežāk vēlētos atgriezties pie tradicionālā dzīves veida. Pastāv tendence, ka ārpus Rīgas dzīvojošie biežāk novel atbildību uz “bezatbildīgajiem indivīdiem”. Izglītības līmenis neuzrāda nozīmīgas atšķirības, vērtējot pandēmijas efektus. Tāpat nav statistiski nozīmīgas atšķirības, vērtējot apgalvojumus par sazvērestības teorijām.

Sociāli demogrāfisko parametru vidū dzīvesvieta ārpus Rīgas (laukos un citās pilsētās) visbiežāk korelē ar valdības drošības pasākumu kritizēšanu. Dzīvojošie ārpus galvaspilsētas biežāk piekrīt domai, ka sociālā distance, 14 dienu karantīna, norobežošanās no tuviem kontaktiem, stingra izolācija mājās, lietotnes *Apturi Covid!* noderīgums, pulcēšanās pasākumu ierobežojums, bērnu dārzu slēgšana ir pārspīlēti. Citās pilsētās dzīvojošie atšķirībā no lauciniekiem arī pauž, ka prasība lietot sejas masku, ceļošanas ierobežojumi un veselības pakalpojumu ierobežošana ir pārspīlēti. Valdības iniciatīvas visbiežāk nepieņem zemgalieši. Jaunie cilvēki (18-34 gadi) un respondenti ar vidējo izglītību nepiekrīt pulcēšanās ierobežojumiem. Strādājošie biežāk nepieņem 14 dienu karantīnu, norobežošanos no tuviem kontaktiem, bērnu dārzu slēgšanu.

Strādājošie ir vairāk polarizēti, runājot par lietotni *Apturi Covid!* Salīdzinot ar nestrādājošajiem, viņi biežāk vai nu atbalsta, vai nu noliedz šo valdības iniciatīvu. Jaunieši (18-34 gadi) nepieņem lietotni, bet labvēlīgāk noskaņoti ir cilvēki ar augstāko izglītību.

Respondenti, kuriem samazinājās paļaušanās uz valdību un pašvaldību un ticība valstij, arī konsekventi uzskata, ka drošības pasākumi ir pārspīlēti. Statistiski biežāk viņi piekrīt apgalvojumam, ka Covid-19 ir līdzīgs gripai un citiem vīrusiem un nav vērts tam veltīt tik lielu uzmanību un ieviest stingrus drošības pasākumus. Šie respondenti biežāk piekrīt, ka Covid-19 radītais haoss ir izdevīgs politiķiem, ka drošības pasākumi novedīs pie Latvijas ekonomikas sabrukuma, un viņu vidū ir vairāk sazvērestības teoriju piekritēju. Tomēr nav runas par

koronavīrusa sadzīvīsko banalizāciju. Piemēram, par to, ka veselīgs uzturs palīdz izvairīties no koronavīrusa un ka tas nav bīstams bērniem, biežāk ir pārliecināti tie respondenti, kam palielinājusies ticība valstij.

Dažus drošības aspektus uzskata par pārspīlētiem arī tie, kuri pieredzējuši tiesību pārkāpumus darbā. Taču šie respondenti nepieturas pie sazvērestības teorijām. Covid-19 “disidentisms”, kas izpaužas drošības pasākumu noliegšanā, ir saistīts ar neuzticēšanos publiskās pārvaldes institūcijām vispār. Aptaujas anketas pantā, kurā ir minēti vairāki nezinātniskie un populistiskie apgalvojumi par Covid-19, ir iekļauts arī atbildes variants “neviens no apgalvojumiem nav ticams”. Statistiski retāk to ir izvēlējušies tieši tie, kuriem samazinājusies pašauzskats uz pārvaldes institūcijām un ticība valstij, kā arī tie, kuri pieredzējuši tiesību pārkāpumus darbā.

Covid-19 personiskās pieredzes esamība vai trūkums, pandēmijas piedzīvotās sekas daudz neietekmē ierobežojumu vērtējumu. Tie, kuri paši vai viņu radi, draugi slimojuši, domā, ka sejas maskas lietošana un veselības pakalpojumu ierobežošana ir pārspīlēti. Tie, kuri novērtē ietekmi uz ģimeni kā ļoti lielu, biežāk kritizē ceļojumu ierobežojumus.

Kopumā, uzticēšanās valsts pārvaldes institūcijām un ziņu medijiem kaut ļoti vāji un vāji, taču statistiski nozīmīgi korelē ar valdības noteikto ierobežojumu akceptēšanu un aplamu ziņojumu (sazvērestības teorijas, cilvēku čipšana, maldinoša statistika) noraidīšanu. Uzticoties valdībai un ziņu medijiem, šie respondenti ir rezistenti pret maldinošo politisko informāciju par varas iestāžu rīcību pandēmijas laikā. Tomēr tas neattiecas uz zināšanām par pašu koronavīrusu. Tas liecina par informācijas kampaņas un mediju satura stratēģijas trūkumiem: uzticības kredīts netika izmantots, lai to personu vārdā, kuras ir autoritātes dažādās auditorijās, pārraidītu skaidrojošo, zinātniski populāro informāciju par koronavīrusu. Mediju satura analīze atklāj, ka šādu izzinošu publikāciju bijis daudz mazāk nekā situāciju konstatējošo rakstu (7.2. tab.).

Respondenti, kuri pozitīvāk vērtē savstarpējās attiecības sabiedrībā (nevis politiskās), demonstrē citas attieksmes pret koronavīrusu. Valdības noteiktos ierobežojumus viņi akceptē, taču retāk nekā iepriekšējā grupa ar augstāko institucionālo uzticēšanos. Nedaudz biežāk viņi uzskata, ka pareizais uzturs ļauj izsargāties no Covid-19 (korelācija ir vāja, bet statistiski nozīmīga). Attieksmes pret politiskajiem populistiskajiem ziņojumiem neuzrāda kādu tendenci. Savukārt respondenti, kuri saskata dzīves līmeņa kritumu pandēmijas laikā, biežāk kritizē valdības noteiktos ierobežojumus kā pārspīlētus un nedaudz vairāk uzticas populistiskajiem ziņojumiem. Vairāk par institucionālās uzticēšanās saistību ar oficiālās informācijas uztveri runāsim 8. nodaļā.

6. KRĪZES MĀCĪBAS UN PĀRMAIŅAS SABIEDRĪBĀ

Lai novērtētu pārmaiņas sabiedrībā, jāpaiet kādam laikam, to grūtāk ir izdarīt, atrodoties pārmaiņu procesā. Aptaujā uzdevām divus jautājumus par atšķirīgiem pārmaiņu aspektiem: ko Latvijas ļaudīm vajadzētu mācīties no ārkārtējās situācijas un kā kopumā vērtējat pārmaiņas sabiedrībā pandēmijas ietekmē.

Pandēmijas laikā gūto mācību sarakstā tika ietverti arī atbilžu varianti no 2013.gada aptaujas par finanšu krīzes sekām. Jautājums par šo krīzes mācību aktualitāti tika uzdots arī 2019.gada aptaujā (6.1. tab.).

Tabula 6.1. Krīzes mācības (2013, 2020) un to aktualitāte (2019), (%)

Krīzes mācības	Covid-19 2020	Pirms Covid -19 2019	Finanšu krīze 2013
Apdomīgāk rīkoties ar naudu, nedzīvot pāri saviem līdzekļiem	60,1	68,5	69,5
Būt gataviem palauties tikai uz sevi, negaidīt palīdzību no valsts	54,2	63,4	60,1
Veidot uzkrājumus	47,5	42,3	37,3
Dzīvot veselīgi, būt fiziski aktīvākam, rūpēties par veselību	41,2	Netika uzdots	Netika uzdots
Vairāk sadarboties ar citiem, palīdzēt citiem*	35,0	19,6	30,0
Būt gatavam mainīties, attīstīties	30,0	40,7	45,8
Būt iecietīgākam, labvēlīgākam pret citiem	20,8	Netika uzdots	Netika uzdots
Uzlabot valsts pārvaldi	14,6	14,5	13,7
Uzlabot izglītības kvalitāti	13,4	14,2	13,7
Aktīvāk iesaistīties politikā	4,5	5,7	10,4

SKDS, oktobris 2013, N=1000.

SKDS, oktobris 2019, N=1014.

SKDS, septembris 2020, N=1003.

* 2020.gada aptaujā apvienotas atbildes “vairāk sadarboties ar citiem, risinot kopīgas problēmas” un “vairāk rūpēties par tiem cilvēkiem, kam vajadzīga palīdzība”.

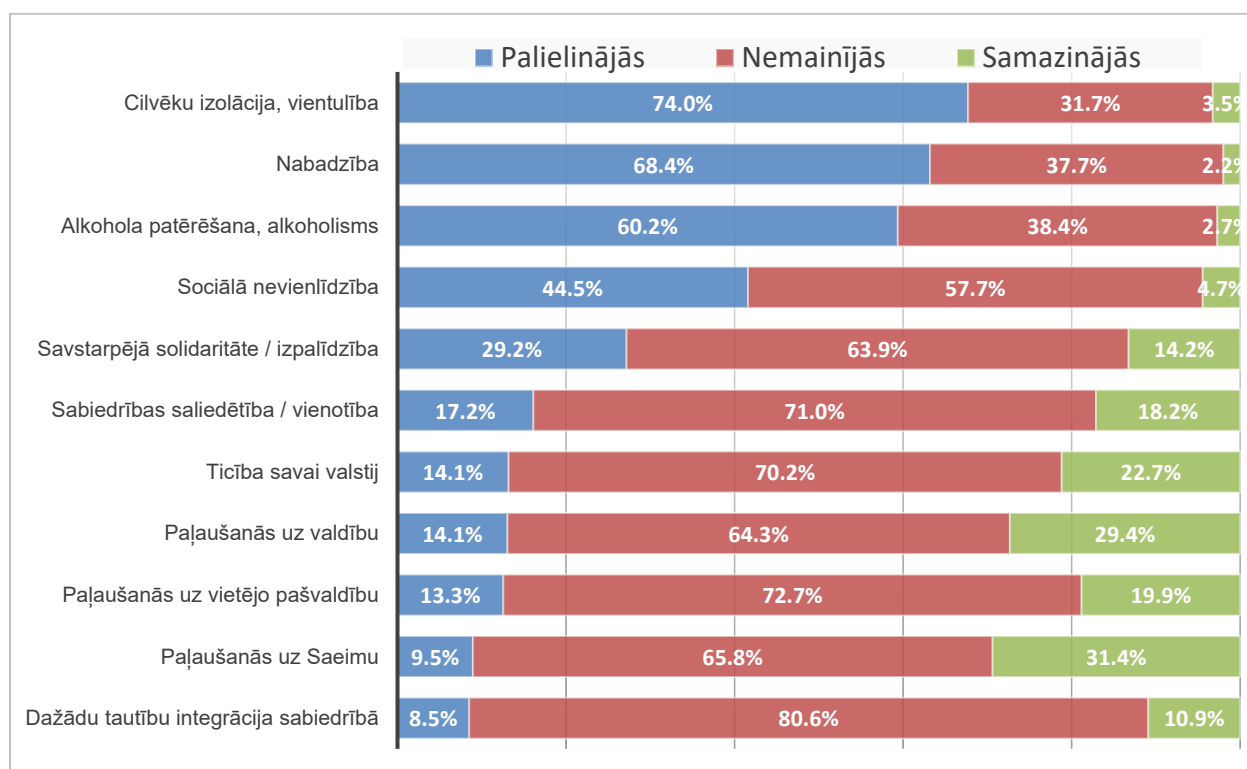
2013. gadā lielāka daļa respondentu atzina taupības nepieciešamību, palaušanos uz sevi un gatavību mainīties, attīstīties. Lai arī prioritātes kopumā nav mainījušās, tomēr 2020. gadā lielāks akcents ir uz uzkrājumu veidošanu (iespējams, to nosaka situācijas nenoteiktība un nespēja paredzēt tās attīstību) un veselības uzturēšanu. Iesaistīšanos politikā par nepieciešamu 2013. gadā atzina lielāka daļa respondentu, kas sasaucas ar lielāku neapmierinātību ar valdības politiku krīzes seku mazināšanai tajā laikā. Ja salīdzinām krīzes situācijas ar normālu dzīves

ritējumu (2019), tad redzam, ka krīzes laikā respondenti atzīst nepieciešamību sadarboties ar citiem un palīdzēt citiem.

2020. gada aptaujā respondenti atzīmēja vēl arī citas lietas, ko vajadzētu mācīties no ārkārtējās situācijas: ierobežot ceļošanu, starptautisko tūrisma (20,8%); ierobežot un kontrolēt migrāciju (19,8%); plašāk pielietot iespēju strādāt attālināti (17,9%); vairāk iesaistīties savu bērnu audzināšanā un izglītošanā (17%); vairāk baudīt dzīvi, dzīvot šodienai, mazāk domāt par nākotni (14,7%); aktīvāk izmantot internetu (13,9%); vairāk izmantot tālmācību izglītībā (8,6%); aktīvāk iesaistīties uzņēmējdarbībā (4,4%).

Iestāšanās par ceļošanas un migrācijas ierobežojumu saglabāšanu (~40%), kā arī mazāks akcents uz gatavību mainīties kombinācijā ar dominējošām atziņām par taupīgumu, paļaušanos tikai uz sevi, kā arī uzkrājumu veidošanu liek domāt par lielāku konservatīvismu sabiedrībā pēc Covid-19 pandēmijas pirmā viļņa.

Attēls 6.1. Pārmaiņas Latvijas sabiedrībā pandēmijas laikā

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Vērtējot pārmaiņas Latvijas sabiedrībā (6.1. att.), lielākā daļa aptaujas dalībnieku uzskata, ka negatīvo aspektu izpausmes – cilvēku izolācija, vientulība; nabadzība; alkohola patērēšana – ir palielinājušās, bet pozitīvie aspekti – savstarpējā solidaritāte, sabiedrības saliedētība, ticība

savai valstij, kā arī paļaušanās uz dažādiem valsts pārvaldes līmeņiem – palikuši nemainīgi. Jāatzīmē, ka vērtējot savstarpējo solidaritāti/izpalīdzību, lielāka ir to respondentu daļa, kas atzinuši, ka tā ir palielinājusies (29,2%) nekā to, kas atzinuši samazināšanos (14,2%). Arī sabiedrības saliedētības/vienotības palielināšanos atzinuši gandrīz tikpat daudz (17,2%), cik novērojuši tās samazināšanos (18,2%). Lielāka daļa respondentu atzinuši, ka samazinājusies paļaušanās uz Saeimu un valdību, nekā uz vietējo pašvaldību.

7. ATGRIEZENISKĀ SAITE

Iepriekšējās nodaļas analizētie aptaujas dati identificēja sociāli demogrāfiskas grupas, kuras pieredzējušas sevišķi negatīvas pandēmijas pirmā viļņa sekas. Esam vērsuši uzmanību arī tam, ka Latvijas iedzīvotāji ārkārtas situācijā guvuši dažādas pieredzes. Vai šī dažādība tikusi atspoguļota medijos? Vai indivīdiem bija iespēja veidot sabiedrības viedokli par atšķirīgo pieredzi un atpazīt savu pieredzi mediju publikācijās? Par to runāsim šajā nodaļā. Dienaskārtības veidošanas īpatnības mediju un politiskajā komunikācijā ļāvusi noskaidrot mediju satura kvantitatīvā analīze. Mediju izlasi veido sabiedriskā radio un televīzijas portāls LSM.lv; laikrakstu portāli Diena.lv, NRA.lv, LA.lv; ziņu portāli Delfi.lv, TVnet.lv, Jauns.lv (7.1. tab.).

Tabula 7.1. Mediju izlase

Medijs	Raksturojums	Auditorija, tūkst.
Delfi.lv	Ziņu portāls	887
TVnet.lv	Ziņu portāls	765
Jauns.lv	Ziņu portāls	690
LSM.lv	Latvijas Televīzijas un Latvijas Radio ziņu portāls	681
LA.lv	Laikraksta <i>Latvijas Avīze</i> ziņu portāls	592
NRA.lv	Laikraksta <i>Neatkarīgā Rīta Avīze</i> ziņu portāls	468
Diena.lv	Laikraksta <i>Diena</i> ziņu portāls	286

Auditorijas izlase: 7-74 gadu veci interneta lietotāji, kas pieslēdzas internetam ar datoru vai viedierīci.
Avots: gemiusAudience, aprīlis 2020.

Laika posma izlase ir ārkārtējā situācija no 2020. g. 12. martam līdz 9. jūnijam. Satura izlasi veido atslēgas vārdus “Covid”, “pandēmija”, “vīruss” saturošās publikācijas, ko pētnieki meklēja *Google* paplašinātās meklēšanas rīkā, ievadot tajā attiecīgā portāla URL un ierobežojot laika posmu. No katra medija publikāciju saraksta analīzei atlasījām katru 10. publikāciju. Ja pēc virsraksta un pirmās rindkopas izlasīšanas pētnieks konstatēja, ka publikācijā kāds no atslēgvārdiem ir tikai pieminēts, bet problēmjautājums nav saistīts ar pandēmiju, tad izlasē to aizvietoja ar sarakstā uzskaitīto nākamo publikāciju. Ar Ole Holsti formulu aprēķinātais kodētāju drošības koeficients ir 0,92 – tas nozīmē, ka dati ir ticami.

Publikāciju **tematos** dominēja esošās situācijas konstatācija: pandēmijas dinamika un valdības pasākumi tās ierobežošanai (7.2. tab.). Maz publikāciju bija veltīts pieredzei, kādu cilvēki iegūst, ikdienā tiekot galā ar pandēmijas sekām. Satura analīzē īpašu uzmanību esam veltījuši mazā, vidējā, ģimenes un individuālā biznesa, kā arī visu līmeņu izglītības problēmjautājumiem: šādu rakstu izlasē ir vien 3,1%. Pandēmiju lasītāji redzēja valdības acīm, bet nevarēja atpazīt tajās savu pieredzi. Satura analīze ļauj apgalvot, ka mediji atspoguļoja politisko, bet ne sabiedrisko dienaskārtību.

Tabula 7.2. Publikāciju temati par Covid-19, 12.03-09.06.2020, (skaits un %)

Temats	Skaits	Procents
Pandēmijas statistika	553	29.7
Uzvedības ierobežojumi	242	13.0
Ceļošanas ierobežojumi	90	4.8
Covid-19 izpēte	116	6.2
Veselīgs dzīves veids	72	3.9
Veselības sistēma	121	6.5
Ekonomika	156	8.4
Lielie uzņēmumi	28	1.5
Mazie un vidējie uzņēmumi	22	1.2
Izglītība	29	1.6
Augstākā izglītība	6	.3
Atbalsta sniegšana	25	1.3
Kultūra, izklaide	56	3.0
Cits	280	15.0
Grūti noteikt	66	3.5
Kopā rakstu	1862	100.0

Uz to norāda arī **informācijas avotu** izmantošana publikācijās. Medijos dominē raksti, kas tapuši, balstoties viena avota sniegtajā informācijā (7.3. tab.). Piecos medijos šādu rakstu daļa ir 58-66%. Diena.lv biežāk nodrošina daudzbalstību (51% rakstu ir minēti 2-8 avoti). LSM.lv ir visvairāk publikāciju, kurās nav pieminēts neviens avots. Iespējams, tas ir skaidrojams ar radio un televīzijas ziņu raidījumu specifiku, uz kuru pamata top publikācijas portālā, jo tajos nemēdz nosaukt ziņu aģentūru kā informācijas piegādātāju. Vidējie aritmētiskie rezultāti medijos svārstās no 1,38 līdz 1,64 avoti rakstā, taču atšķirība nav statistiski nozīmīga ($p = .084$). Tādējādi varam runāt par kopēju latviešu žurnālistikas tendenci.

Vismaz pusē publikāciju par katru no minētajiem tematiem ir atsauce tikai uz vienu avotu. Nedaudz labāka aina ir uzņēmējdarbībai veltītajos rakstos. Rakstos par lielo biznesu ir vairāk balsu (vidējais aritmētiskais $M = 2$), bet stāstījumos par mazo un vidējo biznesu vismazāk ($M = 0,95$). Rezultāts ir statistiski nozīmīgs ($p < .001$). Viena avota dominēšana stāstījumos par Covid-19 norāda uz to, ka žurnālisti neapkopo, nepapildina, nekonfrontē informāciju, kas nāk

no citiem gatavās informācijas piegādātājiem: ziņu aģentūra LETA, valdības un valsts pārvaldes iestāžu ziņojumi preseī.

Tabula 7.3. Avotu skaits publikācijās medijos (kolonnu %)

Avotu skaits	Publikāciju daļa ar šo avotu skaitu, %							
	LSM.lv	Delfi.lv	TVnet.lv	Jauns.lv	Diena.lv	LA.lv	NRA.lv	Vidēji medijos
0	28	6	3	3	2	0	0	8
1	36	58	66	64	47	65	63	56
2-8	36	36	31	33	51	35	37	36
Publikāciju skaits	381	311	232	359	171	176	232	1862

Tiesības netraucēti izklāstīt savu viedokli bauda oficiālie avoti: 39% rakstu ar vienu avotu ir minēts tikai šis avots. Ziņu aģentūra kā vienīgais informācijas avots ir minēta 17% rakstu, eksperts – 12% rakstu.

Kopīgā avotu veidu aina ir apkopota tabulā 7.4. Visu veidu oficiālo avotu izlasē ir 44%. Ekspertu, lēmējvaras un izpildvaras elitei nepiederošo cilvēku iespējas veidot sabiedrības viedokli bija ierobežotas. NVO, darītāju (cilvēki, kas stāsta par savu pieredzi) un aculiecinieku ir vien 5%; teju puse no viņiem (42%) ir citēti publikācijās par norisēm citās zemēs. Pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem atvērtāki bijuši portāli LSM.lv (13% no visiem avotiem), Jauns.lv (11%), Delfi.lv (8%).

Tabula 7.4. Avoti publikācijās (skaits un %)

Avoti	Avotu skaits		Rakstu ar šo avotu, %
	N	%	
Žurnālists	143	5.2	8.3
Ziņu aģentūra	388	14.2	22.6
Statistika	176	6.4	10.3
Eksperts: Covid-19	195	7.1	11.4
Eksperts: cits	200	7.3	11.7
Oficiāls: politisks	382	14.0	22.3
Oficiāls: iestāde	477	17.5	27.8
Oficiāls: ārzemju	328	12.0	19.1
Lielie uzņēmumi	89	3.3	5.2
NVO	21	.8	1.2
Darītājs	82	3.0	4.8
Aculiecinieks	27	1.0	1.6
Slavenība	45	1.6	2.6
Tautas balss	8	.3	.5
Cits	168	6.2	9.8
Kopā avotu	2729	100.0	

n = 1716 rakstu.

Avoti nav minēti 146 rakstos jeb 7.8% no visas izlases.

No visiem avotiem, kas runā par uzņēmējdarbību, 32% ir oficiālie avoti, 20% lielle uzņēmumi, 12% darītāji, 7% eksperti, 4% NVO. Citi avoti bija pārstāvēti mazāk. Turklāt retais raksts par uzņēmējdarbību iztiek bez oficiālā viedokļa: 70% no visiem rakstiem par šo tematu skan viņu domas. Tas nozīmē, ka amatpersonām visdrīzāk ir nodrošināta iespēja interpretēt pilsoniskās sabiedrības avotu sacīto, bet ne otrādi. Darba ņēmējiem, mazajā un vidējā biznesā nodarbinātajiem bija maz iespēju dalīties ar ekonomiskās dzīves pieredzi. Ar izglītības jomu ir vēl sliktāk: oficiālo avotu redzējums dominē arī šajā tematā (45%), seko eksperti (26%), darītāji kopā ar aculieciniekiem (6%). NVO pārstāvji šajā izlasē nav pārstāvēti. Jāuzsver, ka publikāciju par izglītību bijis skaitliski maz vispār – 27 raksti.

To avotu vidū, kuri stāsta par uzvedības ierobežojumiem ārkārtējā situācijā, 53% ir oficiālie, 15% ziņu aģentūras, 11% eksperti, 7% žurnālisti, savukārt tādu avotu, kas dalītos ar savu pieredzi, izpratni, šaubām – darītāji, NVO, aculiecinieki, slavenības un tautas balss – bijis 4% vien. Informācijai trūka personifikācijas, kas auditorijai ļautu identificēties ar vēstītāju, pieņemt viņa ziņojumu kā savējo. Labāka aina ir stāstījumos par ikdienas dzīvi ārkārtējās situācijas laikā (veselīgs dzīves veids, atbalsta sniegšana, kultūra, izklaide). Oficiālie avoti dominē arī šajā tematikā (28%), seko eksperti (15%), žurnālisti (9%), slavenības (9%), ziņu aģentūras (8%), darītāji (7%), lielo uzņēmumu pārstāvji (6%), NVO (2,5%), aculiecinieki (2%), tautas balss (1%). Vai sociālo kontaktu ierobežojums nav bijis par iemeslu vienvērtīgās informācijas avotu atlasei? Avotu proporciju atšķirība dažādu tematu atspoguļojumā liek domāt, ka nē. Intervēt bija iespējams attālināti. Iespējamais avotu digitālo kompetenču trūkums (piemēram, laucinieki, seniori, cilvēki ar zemāku izglītību) arī nevar skaidrot neproporcionālo avotu izvēli: sabiedriskajiem aktīvistiem (NVO dalībniekiem) varētu būt augstākās komunikācijas prasmes, taču viņi bijuši vāji pārstāvēti publikācijās. Dati arī apstiprina pieņēmumu par relatīvi lielo slavenību pārstāvēniecību. Runājot par dzīves izaicinājumiem pandēmijas laikā, žurnālisti drīzāk interesējušies par to, kā slavenības tiek galā ar krīzi, bet mazāk izzinājuši “vienkāršo” ļaužu dzīves stāstus. Taču arī šajā gadījumā pieredzes stāsti nav lokalizēti: puse no slavenību avotiem runājuši publikācijās par notikumiem ārpus Latvijas.

Avotu izmantošana ir atkarīga no publikācijas žanra. Ziņas rada politiskās un ekonomiskās elites cilvēki. Analītiskajos žanros ir lielākas iespējas parādīties eksperta balsij. Ar “analīzi” šeit saprotam komentārus, intervijas, pētnieciskos, zinātniski populāros rakstus, kuros ir pieminēti fakti, skan dažādi argumenti, to vērtējumi. Darītāji un aculiecinieki neraksta preses relīzes, viņu radītie notikumi reti kļūst par ziņām, jo kādam vēl ir jāapkopo vairāku indivīdu subjektīvā pieredze un viedokļi, lai tos parādītu kā kādai sabiedrības grupai raksturīgu pieredzi

un viedokli. Pieredzes stāsti pirmajā personā var parādīties reportāžas žanrā. Pētījumā ar “reportāžu” saucam arī tēlojumus, aprakstus, portretus, pieredzes stāstus – tekstus, kuri rada klātbūtnes efektu, vēstī par cilvēku, kura dzīves stāstu lasītājs var atpazīt kā savējo.

Tabulā 7.5. ir apkopoti dati par to, kādus žanrus ir iecienījuši rakstu autori. Ar sarkano krāsu ir iezīmēti statistiski nozīmīgie mazākie rādītāji, ar zaļo – lielākie rādītāji attiecīgā avotam. Pīrsona χ^2 tests apliecina, ka datu atšķirība ir statistiski nozīmīga ($p < .05$). Ierēdņi (oficiāls: iestāde) izteikti dominē ziņu žanrā. Ziņu aģentūra ir otrais pēc svarīguma notikumu dienaskārtības noteicējs. Ekspertiem, lielajiem uzņēmumiem, darītājiem ir izteikti mazākās iespējas noteikt dienaskārtību ziņās. Analīzes žanrā dominē valsts līmeņa amatpersonas (parlaments, ministrijas, prezidenta kanceleja, pašvaldības), kuriem seko eksperti.

Tabula 7.5. Informācijas avotu izmantošana žanros (skaits un kolonnu %)

Avots	Žanru grupas					Kopā avotu
	Ziņa	Analīze	Reportāža	Cits	GN	
Žurnālists	56 4.2%	45 5.5%	22 9.4%	7 7.9%	13 4.9%	143
Ziņu aģentūra	249 18.9%	79 9.6%	33 14.1%	11 12.4%	16 6.0%	388
Statistika	106 8.0%	42 5.1%	9 3.8%	3 3.4%	16 6.0%	176
Eksperts: Covid-19	92 7.0%	74 9.0%	5 2.1%	10 11.2%	14 5.3%	195
Eksperts: cits	43 3.3%	106 12.9%	20 8.5%	5 5.6%	26 9.8%	200
Oficiāls: valsts	165 12.5%	143 17.4%	29 12.4%	8 9.0%	37 13.9%	382
Oficiāls: iestāde	286 21.7%	111 13.5%	23 9.8%	16 18.0%	41 15.4%	477
Lielie uzņēmumi	26 2.0%	30 3.7%	5 2.1%	5 5.6%	23 8.6%	89
NVO	10 .8%	9 1.1%	1 .4%	0 0.0%	1 .4%	21
Darītājs	16 1.2%	26 3.2%	26 11.1%	3 3.4%	11 4.1%	82
Aculiecinieks	8 .6%	5 .6%	5 2.1%	0 0.0%	9 3.4%	27
Slavenība	9 .7%	11 1.3%	11 4.7%	9 10.1%	5 1.9%	45
Tautas balss	2 .2%	6 7.7%	0 0.0%	0 0.0%	0 0.0%	8
Oficiāls: ārzemes	191 14.5%	80 9.8%	24 10.3%	8 9.0%	25 9.4%	328
Cits	61 4.6%	53 6.5%	21 9.0%	4 4.5%	29 10.9%	168
Total	1320	820	234	89	266	2729

Mūsu izlasē arī reportāžas žanrā dominē visu veidu oficiālie avoti (33%), kamēr indivīdu, kuri varētu dalīties savā pieredzē ir uz pusi mazāk (18%). Analizējot rindu procentus, t.i., kuros žanros avots parādās biežāk, tiešām redzam, ka darītājam un aculieciniekam ir lielākas izredzes kļūt par lietu noteicēju reportāžā. Ierēdņi (oficiāls: iestāde) reportāžās parādās izteikti retāk. Jāuzsver, ka šajā žanrā, kurā ir iespējams atspoguļot indivīdu dzīvi, runājuši 9% no visiem izlases avotiem. Vērtējot kvantitatīvi, reportāžas žanrs nepretendē uz dienaskārtības veidošanu. Lielo uzņēmumu pārstāvji dalās ar informāciju publikācijās, kuru žanru kodētājiem bijis grūti noteikt. Runa ir par hibrīdiem žanriem, kuros sabiedriskās attiecības ir jauktas ar žurnālistiku.

Kopumā jāteic, ka ārkārtas situācijā oficiālie avoti baudīja iespējas noteikt Covid-19 dienaskārtību nacionālajās ziņās un vērtēt pandēmijas norises. Atgriezenisko saiti nodrošināja reportāžas žanrs, taču šādu publikāciju izlasē ir bijis proporcionāli maz.

Kodētāji piefiksēja Latvijas oficiālo avotu partijas piederību gadījumos, kad tā bijusi norādīta. Dati ir apkopoti tabulā 7.6.

Tabula 7.6. Latvijas oficiālo avotu partijas piederība (skaits un %)

Partija	Avotu skaits	
	N	%
Saskaņa	5	2.0%
KPV LV	25	10.0%
JKP	19	7.6%
AP	39	15.5%
NA	2	.8%
ZZS	10	4.0%
JV	70	27.9%
Cita	25	10.0%
Neatkarīgs	56	22.3%
Kopā	251	100.0%

Galvenie politiskie komunikatori ārkārtējā situācijā bijuši *Jaunās Vienotības*, *Attīstībai/Par!* un KPV LV locekļi. *Jaunā Vienotība* biežāk runāja par ierobežojumiem un ekonomisko situāciju vispār, *Attīstībai/Par!* par statistiku un veselības sistēmas stāvokli, KPV LV par ekonomisko situāciju vispār. Ļoti aktīvi medijos bijuši neatkarīgie deputāti, kuri lielākoties komentēja pandēmijas statistikas datus un ierobežojumus (30 no kopumā 56 viņu citējumiem medijos). Jāuzsver, ka neatkarīgie deputāti bijuši uzmanīgāki pret uzņēmēju rūpēm: viņi runājuši par šo tematu astoņas reizes, kamēr citu partiju pārstāvji četras.

Par koronavīrusu un pandēmiju citētie avoti runājuši neitrāli (59%) un nopietni (31%). Skeptiķu bijis 3,5%, sazvērestības teoriju piekritēju – 1,9% jeb kopskaitā 52 citāti (7.7. tab.).

Tabula 7.7. Avota attieksme, vērtējot Covid-19 pandēmiju (skaits un %)

	Attieksmes		Raksti ar šo attieksmi
	N	%	
Neitrāla	1596	58.8%	93.2%
Nopietna	843	31.0%	49.2%
Skeptiska	95	3.5%	5.5%
Sazvērestība	52	1.9%	3.0%
Grūti noteikt	130	4.8%	7.6%
Kopā	2716	100.0%	158.6%

Avoti biežāk piesauc sazvērestības teorijas rakstos par zināšanām par Covid-19 (23%) un par uzvedības ierobežojumiem (15%). Skeptisko attieksmi avoti pauž, runājot par ierobežojumiem (22%), statistiku (21%) un ekonomiku (12%). Situācijas nopietnība gūst pārsvaru pār neitrālo iztīrījumu tad, kad avoti runā par uzvedības ierobežojumiem, bet ne par citiem tematiem: tajos abas attieksmes tiek paustas daudz maz līdzīgā daudzumā. Par uzvedības ierobežojumiem visvairāk runājuši oficiālie avoti un ziņu aģentūras (kopā 68%). Dati par attieksmēm ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka komunikācijas plaša rodas politiskajā komunikācijā, reaģējot uz valdības noteiktajiem uzvedības ierobežojumiem. Oficiālie avoti, aizstāvēt savus lēmumus, lieto nopietnības retoriku (t.sk. brīdina, biedē), bet pretinieku retoriskais instruments ir sazvērestības teorijas un skepse. Turpmāk, plānojot krīzes komunikācijas taktikas, jāņem vērā, ka šāda emocionālā reakcija var liecināt nevis par sarunas biedra aplamām zināšanām, bet gan par attiecībām. Proti, sarunas biedrs kritizē vai noraida informāciju tāpēc, ka viņš neuzticas komunikatoram.

Par avotu disproporciju Covid-19 tematikai veltītajās publikācijās jau esam runājuši. Kādas žurnālistu prakses to nodrošina? Tabulā 7.8. ir apkopota informācija par rakstu autoriem medijos. Sarkanā krāsā ir iezīmēti viszemākie rezultāti, zaļajā – visaugstākie attiecīgā autora rindā. Proporciju atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($p < .05$).

Puse no visām publikācijām ir pasniegtas kā redakcijas sagatavotās. Visvairāk tādu ir TVnet.lv un Jauns.lv portālos, bet vismazāk klasisko drukāto mediju portālos LA.lv un NRA.lv. Iepriekšējais pētījums (Kruks *et al.* 2018) norāda, ka šīs publikācijas ir mediju redakciju rediģētie ziņu aģentūru teksti ar lielākiem vai mazākiem aizguvumiem. Šie teksti savukārt balstās iestāžu sabiedrisko attiecību dienestu rakstīto preses relīžu materiālos. Katrs trešais raksts ir pārpublicēts no cita medija – galvenokārt tā ir ziņu aģentūra. Visvairāk šādu rakstu ir LA.lv un NRA.lv. Acīmredzot, abas redakcijas retāk pārraksta aģentūru ziņas, bet publicē to pilnu tekstus ar atsauci uz aģentūru. Delfi.lv visbiežāk publicē rakstus, kuru sagatavojuši ārštata autori (eksperti, lasītāji, politiķi). Kopumā izlasē citas personas ir radījušas 4% rakstu.

Tabula 7.8. Publikācijas autori medijos (skaits, rindu, kolonnu un visas izlases procenti)

Autors		Medijs							Kopā
		LSM.lv	Delfi.lv	TVNet.lv	Jauns.lv	Diena.lv	LA.lv	NRA.lv	
Žurnālists	Skaits	113 _a	27 _{b, c}	8 _d	21 _{c, d}	20 _{b, e}	26 _{e, f}	45 _f	260
	% Autorā	43.5%	10.4%	3.1%	8.1%	7.7%	10.0%	17.3%	100.0%
	% Medijā	29.7%	8.7%	3.4%	5.8%	11.7%	14.8%	19.4%	14.0%
	% Izlasē	6.1%	1.5%	0.4%	1.1%	1.1%	1.4%	2.4%	14.0%
Redakcija	Skaits	178 _a	145 _a	156 _b	298 _c	74 _a	28 _d	43 _d	922
	% Autorā	19.3%	15.7%	16.9%	32.3%	8.0%	3.0%	4.7%	100.0%
	% Medijā	46.7%	46.6%	67.2%	83.0%	43.3%	15.9%	18.5%	49.5%
	% Izlasē	9.6%	7.8%	8.4%	16.0%	4.0%	1.5%	2.3%	49.5%
Cits medijs	Skaits	74 _a	113 _b	64 _c	33 _d	75 _b	118 _e	135 _e	612
	% Autorā	12.1%	18.5%	10.5%	5.4%	12.3%	19.3%	22.1%	100.0%
	% Medijā	19.4%	36.3%	27.6%	9.2%	43.9%	67.0%	58.2%	32.9%
	% Izlasē	4.0%	6.1%	3.4%	1.8%	4.0%	6.3%	7.3%	32.9%
Cita persona	Skaits	16 _a	26 _b	4 _a	7 _a	2 _a	4 _a	9 _a	68
	% Autorā	23.5%	38.2%	5.9%	10.3%	2.9%	5.9%	13.2%	100.0%
	% Medijā	4.2%	8.4%	1.7%	1.9%	1.2%	2.3%	3.9%	3.7%
	% Izlasē	0.9%	1.4%	0.2%	0.4%	0.1%	0.2%	0.5%	3.7%
Kopā	Skaits	381	311	232	359	171	176	232	1862
	% Autorā	20.5%	16.7%	12.5%	19.3%	9.2%	9.5%	12.5%	100.0%
	% Medijā	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	% Izlasē	20.5%	16.7%	12.5%	19.3%	9.2%	9.5%	12.5%	100.0%

Each subscript letter denotes a subset of Medijs categories whose column proportions do not differ significantly from each other at the .05 level.

Paši žurnālisti sagatavojuši 14% rakstu – tik liels ir profesionālo žurnālistu pienesums publiskajā komunikācijā. Visbiežāk oriģinālie raksti top klasisko mediju redakcijās. LSM.lv šajā ziņā ir līderis: 30% visu publikāciju ir Latvijas Radio, Latvijas Televīzijas un sabiedriskā portāla žurnālistu veidotie.

Pīrsona χ^2 tests apliecina arī statistiski nozīmīgu atšķirību tematu un avotu izvēlē atkarībā no autora (abos gadījumos $p < .001$). Raksti, kurus parakstījusi redakcija vai kāds cits medijs, biežāk konstatē pandēmijas dinamiku (atspoguļo statistiku, raksta par ierobežojumiem), kamēr oriģinālajos rakstos žurnālisti pievēršas indivīdu ikdienas rūpēm: izglītība, uzņēmējdarbība. Autori žurnālisti krietni biežāk (9%) citē darītājus nekā “Redakcija” (2%) un “Cits medijs” (1%), lielo uzņēmumu pārstāvjus (5%, 3% un 3% attiecīgi), ekspertus (18%, 14% un 13% attiecīgi), atsaucas uz žurnālistu vērojumiem (15%, 4% un 2% attiecīgi). Tomēr, rakstot savus rakstus, arī paši žurnālisti ļoti bieži paļaujas uz oficiālo avotu sniegto informāciju. Žurnālistu rakstos katrs trešais (34%) citētais avots ir oficiālā persona; “redakcijas” rakstos to ir 44%, bet no “cita medija” pārpublicētajos rakstos katrs otrais avots ir oficiālais (49%).

Žurnālisti daudz biežāk izvēlas analīzi kā savu oriģinālo materiālu žanru (42%; vēl 28% analītisko rakstu parakstījusi “Redakcija” un 20% “Cits medijs”). Reportāžas žanrs nav tik populārs. Izlasē ir 10% šī žanra rakstu, un vairāk nekā pusi (56%) sagatavojuši “Redakcija”.

Visdrīzāk tie ir redakcijas rediģēti ziņu aģentūru materiāli: reportāžas žanrs paredz žurnālista klātbūtni notikuma vietā, tāpēc būtu loģiski redzēt konkrēta žurnālista vārdu kā autoru. Žurnālistu spalvai pieder 15% reportāžu, no citiem medijiem ir pārpublicēti 7%, bet 6% reportāžu autori ir portālu lasītāji.

Vai ir iespējams runāt par kvalitatīvajām pārmaiņām mediju saturā pandēmijas **otrajā vilnī**? Pētnieki analizēja avotu izmantošanu divos kvalitatīvajos interneta medijos: Delfi.lv un LSM.lv. Publikāciju izlases procedūra *Google* meklētājā pēc atslēgas vārdiem ir līdzīga iepriekšējai satura analīzei. Līdzīgs ir arī laika posms: 90 dienas (no 23. septembra, kad dienu kumulatīvais saslimstības skaits sasniedza 100, līdz 21. decembrim). Atšķiras izlases lielums. Laika trūkuma dēļ pētnieki katrā medijā atlasīja pa 150 rakstiem, izmantojot nejaušināto izlases procedūru. Salīdzinošie rezultāti ir apkopoti 7.9. tab.

Tabula 7.9. Informācijas avoti portālos Delfi.lv un LSM.lv Covid-19 pandēmijas 1. un 2. vilnī, skaits un procents

Informācijas avots	1. vilnis		2. vilnis	
	N	%	N	%
Žurnālists	33	3.5	49	5.9
Ziņu aģentūra	71	7.6	15	1.8
Statistika	83	8.8	115	13.8
Eksperts: Covid-19	80	8.5	72	8.6
Eksperts: cits	72	7.7	30	3.6
Oficiāls: politisks	131	14.0	171	20.5
Oficiāls: iestāde	162	17.3	204	24.5
Oficiāls: ārzemju	129	13.7	99	11.9
Lielie uzņēmumi	28	3.0	15	1.8
NVO	16	1.7	3	0.4
Darītājs	34	3.6	18	2.2
Aculiecinieks	9	1.0	2	0.2
Slavenība	16	1.7	0	.0
Tautas balss	3	0.3	0	.0
Cits	72	7.7	40	4.8
Kopā	939	100.0	833	100.0

1. vilnis: N=692 raksti.

2. vilnis: N=300 raksti.

Rakstos pieminēto avotu skaits ir pieaudzis otrajā vilnī, tāpat ir pieaugusi visu veidu oficiālo avotu proporcija (no 45% līdz 57%). Rezultātu atšķirību varējuši ietekmēt atšķirīgie izlašu lielumi, taču mūsu pētījumā bijis svarīgi noskaidrot, ka pilsoniskās sabiedrības avotu pārstāvniecība mediju saturā nav ievērojami uzlabojusies. Arī otrajā pandēmijas vilnī mediji nebija pievērsušies sabiedrības dienaskārtības noskaidrošanai.

Vai pastāv atšķirība starp pandēmijas reprezentāciju sabiedriskajā un komerciālajā medijā? Meklējot atbildi uz šo jautājumu, esam analizējuši **sabiedriskās un komerciālā televīzijas** vakara ziņu raidījumu saturu: LTV1 “Panorāma” un TV3 “Ziņas”. Laika posmā no 1. oktobra līdz 30. novembrim nejausi atlasītas 18 darba dienas; satura izlasi veido visi raidījuma sižeti (izņemot sporta rubriku, laika ziņas, sižetu un raidījumu anonsus) – kopskaitā 409.

7.10. tabula. Sižetu tematika LTV1 un TV3 vakara ziņu raidījumos, skaits un kolonnu procenti

		Medijs		Kopā
		LTV1	TV3	
Pandēmijas dinamika	Skaits	46	63	109
	% medijā	25.8%	27.3%	26.7%
Covid-19 izpēte	Skaits	11	11	22
	% medijā	6.2%	4.8%	5.4%
Veselīgs dzīves veids	Skaits	6	4	10
	% medijā	3.4%	1.7%	2.4%
Veselības sistēma	Skaits	15	10	25
	% medijā	8.4%	4.3%	6.1%
Ekonomika	Skaits	12	10	22
	% medijā	6.7%	4.3%	5.4%
Covid ietekmē	Skaits	2	4	6
	% medijā	1.1%	1.7%	1.5%
Lielie uzņēmumi	Skaits	3	3	6
	% medijā	1.7%	1.3%	1.5%
MVU	Skaits	10	6	16
	% medijā	5.6%	2.6%	3.9%
Izglītība	Skaits	4	4	8
	% medijā	2.2%	1.7%	2.0%
Atbalsts	Skaits	4	10	14
	% medijā	2.2%	4.3%	3.4%
Kultūra	Skaits	11	17	28
	% medijā	6.2%	7.4%	6.8%
Noziegumi, katastrofas	Skaits	30	38	68
	% medijā	16.9%	16.5%	16.6%
Politika	Skaits	10	15	25
	% medijā	5.6%	6.5%	6.1%
Ekonomika	Skaits	6	18	24
	% medijā	3.4%	7.8%	5.9%
Vieglā ziņa	Skaits	8	18	26
	% medijā	4.5%	7.8%	6.4%
Cits, Grūti noteikt	Skaits	178	231	409
	% medijā	100.0%	100.0%	100.0%

Vērtējot kvantitatīvos rādītājus, LTV1 un TV3 visumā vienādi atspoguļojuši notikumus Latvijā un pasaulē. Lielākā atšķirība ir tāda, ka TV3 sižeti ir īsāki un tāpēc vienā ziņu izlaidumā

žurnālisti pastāsta par lielāku notikumu skaitu, nekā to dara LTV1. Vidējais sižeta garums LTV1 ir 186 sekundes, bet TV3 154 sekundes. Atšķirība ir statistiski nozīmīga ($p = .003$).

Pīrsona χ^2 tests neatklāj statistiski nozīmīgu atšķirību sižetu tematikas izvēlē ($p = .383$). Katrā kanālā viens no četriem sižetiem konstatē pandēmijas dinamiku: statistika, uzvedības ierobežojumi un kontrole, valdības lēmumi (7.10. tab.). Piecas reizēs mazāk ir zināšanām par koronavīrusu veltītu sižetu. Maz ziņu sižetu stāsta par indivīdu pieredzi. Uzņēmējdarbībai mikrolīmenī ir veltīti vien 1,5% stāstījumu, izglītībai 3,9%, par atbalsta sniegšanu un saņemšanu žurnālisti stāsta 2 procentos sižetu. Dati nav salīdzināmi ar mediju portālu satura analīzes rezultātiem, jo televīzijas ziņu raidījumos esam analizējuši visu saturu, kamēr portālos ar atslēgvārdiem esam atlasījuši publikācijas, kas skar Covid-19 tematiku.

Televīzijas ziņu sižeti ir tapuši Rīgā un pārsvarā runā par Rīgas (šajā kategorijā esam iekļāvuši arī Jūrmalu) un Latvijas problēmjaudājumiem kopumā (255 sižeti jeb 62%). Par norisēm Latvijas reģionos stāsta 17 sižetu (4%), kas ir filmēti ārpus Rīgas. Pārējie sižeti skar starptautisko aktualitāti. Sižetu ģeogrāfija statistiski nozīmīgi neatšķiras abos kanālos ($p = .702$).

Tabula 7.11. Informācijas avoti LTV1 un TV3 vakara ziņu raidījumos

Avoti	Avotu skaits		Skaits katrā medijā		% katrā medijā	
	N	%	LTV1	TV3	LTV1	TV3
Žurnālists	86	10.2	40	46	11	10
Ziņu aģentūra	115	13.6	34	81	9	17
Statistika	38	4.5	20	18	5	4
Eksperts Covid-19	34	4.0	20	14	5	3
Eksperts cits	76	9.0	26	50	7	11
Oficiāls: politisks	184	21.7	77	107	20	23
Oficiāls: iestāde	73	8.6	33	40	9	9
Oficiāls: ārzemju	62	7.3	33	29	9	6
Lielie uzņēmumi	24	2.8	15	9	4	2
NVO	18	2.1	3	15	1	3
Darītājs	65	7.7	39	26	10	6
Aculiecinieks	6	0.7	5	1	1	0
Slavenība	14	1.7	11	3	3	1
Tautas balss	47	5.5	21	26	6	6
Cits	5	0.6	2	3	1	1%
Kopā	847	100.0	379	468	100	100%

Kopumā 409 sižetos ir atsauces uz 847 informācijas avotiem (7.11. tab.). Nav atsauču uz avotiem 9% sižetu, 32% sižetu minēts viens avots, 24% divi avoti, 35% trīs līdz septiņi. Vidējais aritmētiskais $M = 2,07$ avoti sižetā, un šīs rādītājs statistiski nozīmīgi neatšķiras divos kanālos.

Visu veidu oficiālie avoti (politiskie: Latvijas Saeimas, Ministru kabineta, Valsts prezidenta institūcijas; iestādes: valsts un pašvaldību institūcijas; ārzemju politiķi un publiskās pārvaldes institūciju pārstāvji) veido 37,6%. Darītāju ir 7,7%, NVO pārstāvju ir 2,1%, tautas balss (“ielu intervijas”) ir 5,5% no visiem citētiem avotiem. Oficiālo avotu proporcija abos TV kanālos ir līdzīga, bet LTV1 biežāk dod vārdu darītājiem, savukārt TV3 – NVO pārstāvjiem. TV3 arī biežāk nosauc ziņu aģentūru kā informācijas avotu.

Darītājus televīzijas žurnālisti biežāk aicinājuši runāt par pandēmijas dinamiku jeb statistiku (15% no visiem darītājiem runājuši šai tematikai veltītajos sižetos), izglītību (12%), politiku (12%). Jāpiebilst, ka 23% darītāju ir runājuši ārzemju sižetos. Politiskie oficiālie avoti komentēja pandēmijas dinamiku (40%) un politiku (21%).

Iestāžu oficiālie avoti stāstīja par veselības sistēmu (29%) un pandēmijas dinamiku (26%). Ārzemju oficiālie avoti runāja par politiku vispār (45%) un koronavīrusa izpēti (15%). Eksperti Covid-19 jautājumos biežāk runāja par pandēmijas dinamiku (59%) un koronavīrusa izpēti (21%). Arī eksperti citos jautājumos runāja par Covid-19 izplatības dinamiku (17%) un politiku (13%). NVO pārstāvji komentēja pandēmijas statistiku (28%), kā arī tās ietekmi uz ekonomiku (22%).

Palūkosimies, kā pilsoniskās sabiedrības, elitei nepiederošie cilvēki bija pārstāvēti sižetos par pilsoniskās sabiedrības dzīvi: mazie un vidējie uzņēmumi, izglītība, palīdzība citiem. Par MVU kopumā intervēja tikai 8 avotus un 5 no viņiem ir darītāji. Par izglītību kopā izteikušies 40 informācijas avoti; viņu vidū 8 darītāji, 6 eksperti, 14 oficiālās personas un vēl 7 reizes bija atsauce uz ziņu aģentūru. Par atbalsta sniegšanu citiem runāja 18 avotu, un viņu vidū ir tikai divi darītāji, bet nav neviena brīvprātīgā, kas pārstāvētu nevalstisko sektoru. Zināšanas par Covid-19 izplatīja ārzemju oficiālās personas (9 no 46 avotiem), eksperti šajā jautājumā (7), kā arī eksperti citos jautājumos (5) un žurnālisti (5). Katrs trešais runātājs par veselības sistēmu ir oficiālās institūcijas pārstāvis (21 no 63 avotiem); viņiem seko politiskie oficiālie avoti (10). Par veselīgo dzīves veidu biežāk stāstīja darītāji (6 no 21 avota). Par ekonomiku pandēmijas kontekstā runāja 49 avoti: pārsvarā politiskie oficiālie (13 avotu), eksperti (7) un ziņu aģentūras (7), bet lielo uzņēmumu un NVO pārstāvju kopā ar darītājiem bija deviņi cilvēki. Tautas balss avoti biežāk izteikušies par politiku (21 no 47 avotiem).

Kodētāji atzīmējuši Latvijas avotu partijas piederību, kad tā bija pieminēta (7.12. tab.). *Attīstībai/Par!* ir nepašaubāmais citējamības līderis (26%), un arī kopumā valdības koalīcijas partijām ir daudz lielākas izredzes paust viedokli televīzijas ziņās. Žurnālisti biežāk aicinājuši

pie mikrofona to ministriju vadītājus, kuru kompetencē ir jautājumi, kas tieši saistīti ar pandēmijas izplatīšanās ierobežošanu un seku mazināšanu. Žurnālistu paradums lūgt dienaskārtības jautājumus komentēt attiecīgās nozares ministrijai, iespējams, skaidro *Nacionālās Apvienības* balss nelielo īpatsvaru ziņās pandēmijas laikā. Salīdzinot abus kanālus, nav konstatēta statistiski nozīmīga partiju reprezentācijas atšķirība ($p = .536$)

7.12. tabula. Informācijas avoti LTV1 un TV3 vakara ziņu raidījumos

Partija	Avotu skaits		T.sk. katrā medijā	
	N	%	LTV1	TV3
Saskaņa	9	6.0	2	7
KPV LV	25	16.8	11	14
JKP	21	14.1	10	11
Attīstībai / Par!	39	26.2	15	24
Nacionālā Apvienība	7	4.7	3	4
ZZS	6	4.0	2	4
Jaunā Vienotība	29	19.5	12	17
Cita	9	6.0	6	3
Neatkarīgs politiķis	4	2.7	4	0
Kopā	149	100	65	84

Žanru izvēlē neatšķiras divos televīzijas kanālos ($p = .259$). Sociālo kontaktu ierobežošana ietekmēja arī televīzijas raidījumu veidošanas paradumus. Ziņās ir samēra daudz visvienkāršāko sižetu paveidu. Videolasījumos (29%) diktors lasa tekstu, bet kadrā ir redzama infografika vai vieta, par kuru stāsta diktors. Video citāts (11%) ir līdzīgs videolasījumam, bet tajā vēl ir iekļauts fragments no intervijas ar kādu informācijas avotu. Tagad šādas intervijas ieraksta arī tiešsaistē.

Dominējošais žanrs ir korespondence (32%): žurnālists aiz kadra lasa informāciju, kadros ir redzama notikuma vieta, runā intervētie cilvēki, reizēm arī pats sižeta autors (*standup*). Reportāžu ir 12%. Šis žanrs prasa žurnālista klātbūtni notikuma vietā, mijiedarbību ar vidi, priekšmetiem un cilvēkiem. Pandēmijas apstākļos šāda žanra proporcija šķiet pieņemama. Ziņu raidījumos ir arī komentāri (6%) un intervijas (5%).

Žanru dažādība nodrošina balsu daudzveidību ziņu sižetos. Nesenais pētījums noskaidrojis, ka nacionālo ziņu dienaskārtībā mediji orientējas uz ziņu aģentūru dienaskārtību, kuru savukārt ar preses relīzēm ietekmē politiskā dienas kārtība (Kruks et al. 2018). Elitei nepiederošie cilvēki preses relīzes neraksta, tāpēc sabiedrības dienas kārtības atklāšanai ir nepieciešama aktīva žurnālista rīcība. Reportāžas žanrs sniedz iespēju padarīt par ziņu ikdienas notikumu pilsoniskās sabiedrības dzīvē. Darītāju balss tiešām bieži skan reportāžās: 26% no visiem darītājiem runā šī žanrā sižetos. Tomēr arī reportāžā žurnālisti tiecas pārraidīt politisko

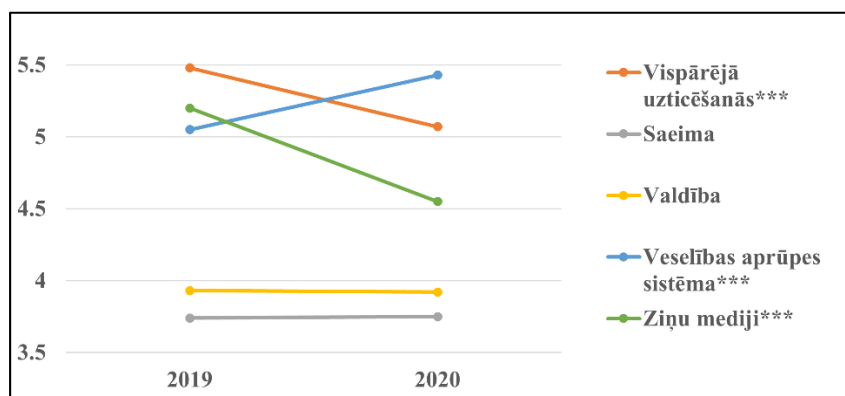
dienaskārtību: piektā daļa no visām publiskās pārvaldes iestāžu balsīm (22%) izskan šajā žanrā. Politiskie oficiālie avoti visbiežāk runā korespondencēs (50%) un video citātos (17%).

Galvenie informācijas avoti videolasījumos ir ziņu aģentūras (34%) un iestādes, kuras apkopo statistiku (17%). Video citātos skan oficiālā politiskā (35%) un ekspertu balss (29%). Reportāžās dominē visu veidu oficiālo avotu viedoklis (28%), izskan daudz “tautas balss” interviju ar nejauši sastaptiem cilvēkiem (18%), ekspertu komentāru (14%), un tikai tad seko darītāji (11%). Korespondences žanrs ir lauks, kurā žurnālisti izplata, galvenokārt, oficiālo viedokli: visbiežāk šeit izskan Latvijas politisko avotu (28%), institūciju amatpersonu (13%), ziņu aģentūru (13%) sniegtā informācija. Intervijas žanra sižetos pārsvarā skan oficiālais viedoklis (46%), taču ir pārstāvētas arī darītāju balsis (12%). Oficiālie avoti dominē arī komentāra žanrā (36%), žurnālista pārdomas izskan divreiz retāk (18%).

Kvantitatīvā analīze liecina, ka ziņu sižetu tematika, ģeogrāfija un žanri LTV1 un TV3 vakara ziņu raidījumos statistiski nozīmīgi neatšķiras. Vien LTV1 “Panorāmā” pastāv tendence aicināt pie mikrofona vairāk darītāju, t.i. cilvēku, kuri dalās savā pieredzē, nodrošinot augšupvērstu komunikāciju. Lai gan sižetu tematikas proporcija un žanru izmantošanas paradumi ir labvēlīgāki pret publiskās pārvaldes elites noteikto politisko dienaskārtību. Satura kvantitatīvā analīze neļauj secināt, ka sabiedriskajā medijā veidotos un atspoguļotos sabiedrības dienaskārtība.

Nacionāli reprezentatīvajā aptaujā ir viens rādītājs, kas ļauj spriest par mediju satura uztveri auditorijā: **uzticēšanās ziņu medijiem**. Kopš 2019. gada oktobra aptaujas šis indikators ir ievērojami pasliktinājies (7.1. att.). Gada laikā vidējais aritmētiskais rezultāts no 5,21 noslīdēja līdz 4,55 desmit baļļu skalā ($p < 0.001$), kamēr vispārējā uzticēšanās samazinājās mazākā mērā (no $M = 5,49$ uz $M = 5,07$; $p < 0.001$), bet uzticēšanās valdībai (no $M = 3,93$ uz $M = 3,92$) un Saeimai ($M = 3,74$ uz $M = 3,75$) nav mainījusies statistiski nozīmīgi, paliekot tradicionāli zema. Šajā laikā palielinājās uzticēšanās veselības aizsardzības sistēmai (no $M = 5,04$ uz $M = 5,43$), bet saruka uzticēšanās tiesu sistēmai (no $M = 4,50$ uz $M = 4,42$).

Attēls 7.1. Vispārējā un institucionālā uzticēšanās 2019. un 2020. gadā (vidējais aritmētiskais)

*** $p < 0.001$; ** $p < 0.01$; * $p < 0.05$.

SKDS, oktobris 2019, N=1004.

SKDS, septembris 2020, N=1003.

Masu medijus parasti izvērtē **normatīvās teorijas** kontekstā: medijiem ir pienākumi sabiedrības priekšā, jo līdzās citām sociālām institūcijām arī dod savu artavu sociālās dzīves organizācijā. Normatīvā pieeja balstās lielākoties funkcionālisma socioloģijā. Sabiedrību izprot kā nepārtrauktā dinamiskā esošo sistēmu, ko veido savstarpēji saistītās apakšsistēmas, un katrai no tām ir savs ieguldījums sabiedrības nepārtrauktības un kārtības uzturēšanā. Mediji ir viena no šīm apakšsistēmām, tās uzdevums funkcionālistu skatījumā ir nodrošināt korektu sabiedrības dinamiku un sociālās vides atspoguļojumu. Atsaucoties publikācijās uz indivīdu un institūciju vajadzībām, mediji netieši nodrošina labumu visai sabiedrībai (McQuail 2010: 96-99).

Pandēmija ietekmējusi ikkatru cilvēka ikdienu, ikkatrs savos unikālajos dzīves apstākļos guvis savu ārkārtējās situācijas pieredzi. Situācija ir neparasta, to ir nepieciešams izprast, lai izvēlētos rīcības taktiku. Kvantitatīvā satura analīze liecina, ka ziņu mediji labi īstenojuši **informācijas uzdevumu**, ko paredz masu komunikācijas normatīvā teorija. Redakcijas nodrošināja auditoriju ar informāciju par notikumiem un mainīgajiem apstākļiem Latvijā un pasaulē, mudināja adaptēties neparastai situācijai. Taču tas bija lielākoties varas un ekspertu elites skatījums uz lietām: privileģēju konstruēt sociālo realitāti žurnālisti piešķīra tikai dažām no sabiedrības apakšsistēmām. Nelielais pilsoniskās sabiedrības avotu skaits nevarēja nodrošināt augšupvērsto komunikāciju, kas ir svarīga mediju **korelācijas uzdevuma** īstenošanai: skaidrot, interpretēt un komentēt notikumu un informācijas nozīmi, veidot konsensu. Tas nav iespējams, ja komunikatoram nav zināms, kā auditorija uztvērusi un izpratusi agrāk pārraidīto informāciju, kā šī informācija saskan ar dažādu auditoriju dzīves pieredzi. Korekciju var veikt, ja ir saprotami komunikācijas akta trūkumi: vēstījuma mērķim neatbilstošs komunikatora tēls un

komunikācijas kanāls, mērķa auditorijas neuzticēšanās komunikatoram, vēstījuma neatbilstība auditorijas pieredzei, nesaprotams izteiksmes stils, neatbilstošās mērķa auditorijas.

Šajā pētījuma izlasē iekļautie mediji koncentrējušies uz politiskās dienaskārtības pārraidīšanu, nenodrošinot atgriezenisko saiti, t.i. redakcijas īstenoja informācijas uzdevumu, atstājot novārtā korelācijas uzdevumu. Taču kritizējama ir arī informācijas uzdevuma īstenošana. Latvijas sabiedrībai raksturīgā vāja institucionālā uzticēšanās liek apšaubīt oficiālo informācijas avotu kā komunikatoru efektivitāti visās mērķa auditorijās. Nākamajā nodaļā parādīsim, ka respondenti ar negatīvo personisko pieredzi ārkārtējās situācijas laikā daudz mazāk uzticas institūcijām un nepieņem oficiālo informāciju par koronavīrusu un tā izplatības ierobežošanas pasākumiem. Straujš uzticēšanās kritums ziņu medijiem norāda uz respondentu neapmierinātību ar korelācijas uzdevuma veikšanu. Neliels pilsoniskās sabiedrības avotu skaits nozīmē, ka vismaz dažas sociāli demogrāfiskās grupas nevarēja veidot sabiedrisko dienas kārtību, atpazīt savu un iepazīties ar atšķirīgu pieredzi. Institucionālā neuzticēšanās izraisa neuzticēšanos oficiālajiem informācijas avotiem, jo auditorija uzskata, ka lejupvērstā informācija ignorē sabiedrības viedokli. Vēlreiz uzsvērsim, ka secinājums izriet no pieņēmuma, ka negatīvā respondentu uzticēšanās dinamika ziņu medijiem ir reakcija uz kvantitatīvajā satura analīzē konstatēto atgriezeniskās saites trūkumu populārākajos interneta ziņu medijos. Drošākus datus var iegūt, īstenojot auditoriju kvalitatīvo pētījumu. Kādas ir šīs daudzveidīgās mērķa auditorijas? To atklāj nākamā nodaļa.

8. PIEREDZE UN UZTICĒŠANĀS

Indivīdu uzvedību pirmās ārkārtējās situācijas laikā var interpretēt kā piekrišanu valdības politikai. Šķiet, ka oficiālo informācijas avotu intensīvā komunikācija medijos bija panākusi mērķi, un pats mērķis – sociālo kontaktu ierobežošana koronavīrusa izplatīšanas mazināšanai – attaisno atgriezeniskās saites trūkumu. Aktīvā neapmierinātība ar valdības politiku un uzvedības ierobežojumu ignorēšana otrās ārkārtējās situācijas laikā tomēr liek šaubīties par pavasarī izvēlētās komunikācijas efektivitāti ilgtermiņā. Rudenī un ziemā valdības lejupvērstajai komunikācijai bija jārēķinās ar tā dēvēto “Covid disidentu” izaicinošajiem vēstījumiem un sociālo rīcību. 2020. gada septembra aptaujas rāda, ka sabiedrība bija piešķīrusi valdībai uzticības kredītu, taču nav runas par pilnīgu konsensu. Ja arī vairākums respondenti izvairījās no negatīvajiem valdības politikas vērtējumiem, tomēr 1/5 daļa aptaujāto ne piekrita, ne nepiekrita apgalvojumiem par valdības rīcību. Ir pamats uzskatīt, ka šie respondenti bija ieņēmuši nogaidošo pozīciju, bet ziemā neapmierinātība ar pandēmijas seku mazināšanas pasākumiem izraisīja atklāti kritisku nostāju. Iztrūkstot atgriezeniskai saitei, mediju un politiskajā dienaskārtībā nevarēja nonākt informācija par cilvēku daudzveidīgo pieredzi.

Neapmierinātības ar valdības politiku cēloni oficiālie komunikatori interpretēja kā korektu zināšanu par Covid-19 trūkumu auditorijā un tās paļaušanos uz populistu ziņojumiem. Slēdzienstatistikas metodes atklāj sarežģītāku ainu. Ir pamats runāt nevis par tādiem uzvedības paradumiem, kas ir atkarīgi no cilvēka psiholoģijas, bet gan par objektīvi pamatoto uzvedību, kas ir saistāma ar personas sociāli ekonomisko statusu, izjustiem krīzes efektiem, uzskatiem par koronavīrusu un attieksmi pret publiskās pārvaldes institūcijām. Statistikas dati liek paplašināt skatījumu uz “Covid disidentisma” problēmu: to nedrīkst interpretēt kā kļūdainos sociālos priekšstatus, kas veidojas korektās informācijas trūkuma dēļ. Komunikācijas pragmatikas teorija šķir starp vēstījuma saturu un attiecībām (Watzlawick, Beavin and Jackson 1967). Jebkuram vēstījumam ir satura un attiecību šķautne: zināšanas par sarunas priekšmetu un komunikatoru savstarpējās attiecības. Tā, piemēram, frāzi “Jums ir obligāti jāvakcinējas” saņēmējs var interpretēt kā saturu: “šajos apstākļos vakcinēšanās ir labākais problēmas risinājums”; vai kā attiecības: “sarunas biedrs demonstrē savu varu, neļaujot man pašam izvērtēt alternatīvu”. Tā, arī atkārtojot maldīgos priekšstatus par Covid-19, indivīds, iespējams, noraida oficiālā komunikatora varu ietekmēt viņa uzvedību. Uzticēšanās komunikatoram tādējādi ir faktors, no kura ir atkarīga frāzes interpretācija.

Aptaujas dati liek domāt, ka pandēmijas otrajā vilnī iedzīvotāji mazāk uzticējās valdības rīcībai, jo bija nostiprinājies priekšstats, ka politikas veidotāji ignorē sabiedrības viedokli. Atgriezeniskās saites trūkums medijos pamato šo pieņēmumu. Turpmāk izklāstītie rezultāti demonstrē saistību starp negatīvo pandēmijas pieredzi, zemo institucionālo uzticēšanos, piekrišanu maldīgajiem vēstījumiem par koronavīrusu un valdības politikas kritiku.

Sabiedrības viedokli par valdības rīcību esam noskaidrojuši, lūdzot respondentiem novērtēt divus apgalvojumus:

Latvijas valdības risinājumi pandēmijas ierobežošanai bija pareizi;

Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai ir pareizi.

Rezultātus jau esam aprakstījuši 5.1. tab., bet tagad ķersimies klāt slēdzienstatistikai. Divu soļu klasteru analīze, traktējot prognozētājus kā kategoriskos mainīgos, ir atklājusi piecus respondentu klasterus. Pielietojot One-Way ANOVA testu un Pīrsona χ^2 testu, esam atraduši statistiski nozīmīgas korelācijas ar citiem aptaujā iekļautajiem mainīgajiem lielumiem. 8.1. tabulā ir apkopoti respondentu sociāli demogrāfiskie parametri, viņu pandēmijas laika pieredzes novērtējums, uzskati par koronavīrusu un uzvedības noteikumiem ārkārtējā situācijā, kā arī attieksme pret publiskās pārvaldes institūcijām. Tabulā minētie rādītāji parāda statistiski nozīmīgas atšķirības no citiem klasteriem, bet tie nav klasteru raksturojumi absolūtajos lielumos. Uzskatāmībai rādītāji ar negatīvo dinamiku ir iekrāsoti sarkanā krāsā, ar pozitīvo – zaļā, ar nemainīgo dinamiku – zilā krāsā.

Respondentiem ir tendence saistīt savu ekonomisko stāvokli ar publiskās pārvaldes darba vērtējumu, un zemākais vērtējums savukārt korelē ar neuzticēšanos oficiālai informācijai.

1. KLASTERA respondenti ziņo par vissmagākajām ekonomiskajās sekām, viņi nepiekrīt valdības politikai un nepieņem valdības informāciju. Institucionālās neuzticēšanās pamatā tādējādi varētu būt nesagaidītā palīdzība personas un mājsaimniecības piedzīvotajā krīzē.

2. un 3. KLASTERĒ nav respondentu, kuri būtu pieredzējuši īpaši smagas pandēmijas sekas, salīdzinājumā ar citiem. Taču negatīvā pieredze bija uzkrāta, un respondenti ieņem nogaidošo pozīciju, izvairoties no valdības politikas vērtēšanas. “Ne piekrītu, ne nepiekrītu”, “grūti pateikt”, “nav atbildes” – intervētāji biežāk piefiksēja šādas reakcijas uz lūgumu vērtēt anketas apgalvojumus.

Tabula 8.1. Valdības politikas vērtējuma klasteri

Valdības lēmumi pandēmijas ierobežošanai / seku mazināšanai bija pareizi	Respondenti, %	Sociāli demogrāfiskie parametri	Pieredze ārkārtējās situācijas laikā	Uzskati par koronavīrusu un uzvedības noteikumiem	Attieksme pret publiskās pārvaldes institūcijām
1. Drīzāk nepiekrīt / Drīzāk nepiekrīt	20	Ienākumu 1. kvintile. Nav atbildes par ienākumiem. Strādnieki, pašnodarbinātie, bezdarbnieki.	Paša dzīves līmenis samazinājās. Darba tiesības pārkāptas. Mājsaimniecības ienākumi samazinājās. Ienākums no algotā darba samazinājās.	Piekrīt vismaz vienam maldīgam apgalvojumam par koronavīrusu. Uzvedības ierobežojumus vērtē kā pārspīlētus. Oficiālo informāciju vērtē kā nenoderīgu.	Ticība valstij samazinājās. Paļaušanās uz valdību samazinājās. Pabalstu piešķiršanas kārtība bija netaisnīga.
2. NN / NN	22	Nav atbildes par ienākumiem. Etniskās minoritātes. Strādnieki, bezdarbnieki. Zemgale; vismazāk Vidzeme.			Ticība valstij nemainījās / samazinājās. Paļaušanās uz valdību nemainījās / samazinājās.
3. Drīzāk piekrīt / GP-NA	22	Nav atbildes par ienākumiem. Studējošie. Vismazāk speciālisti, ierēdņi. Kurzeme.		Piekrīt vismaz vienam maldīgam apgalvojumam par koronavīrusu.	Ticība valstij samazinājās – GP-NA. Paļaušanās uz valdību samazinājās – GP-NA. Pabalstu piešķiršanas kārtība bija drīzāk taisnīga / NN.
4. Drīzāk piekrīt / Drīzāk piekrīt	22	Ienākumu 4. kvintile. Latgale. Vismazāk Kurzeme.	Ienākums no algotā darba palielinājās / nemainījās.	Noraida visus maldīgos apgalvojumus par koronavīrusu.	Ticība valstij nemainījās / palielinājās. Paļaušanās uz valdību palielinājās. Pabalstu piešķiršanas kārtība bija drīzāk taisnīga.
5. Piekrīt / Piekrīt	14	Ienākumu 5. kvintile. Etniskais vairākums. Mazāk strādnieki un bezdarbnieki. Vidzeme.	Mājsaimniecības ienākumi palielinājās / nemainījās. Ienākums no algotā darba palielinājās.	Noraida visus maldīgos apgalvojumus par koronavīrusu. Oficiālā informācija ir noderīga.	Ticība valstij palielinājās. Paļaušanās uz valdību palielinājās. Pabalstu piešķiršanas kārtība bija taisnīga.

GP-NA – grūti pateikt vai nav atbildes; NN – ne piekrīt, ne nepiekrīt.

Two-step cluster analysis. Average silhouette 0.5 (fair). One-Way ANOVA test. Pearson χ^2 test.

Parametru statistiskā nozīmība: reģions, ienākumi no algotā darba, mājsaimniecības ienākumi, darba tiesību pārkāpumi, piekrīt vai noraida maldīgus ziņojumus par koronavīrusu, oficiālās informācijas lietderības vērtējums, ticība valstij, paļaušanās uz valdību, krīzes un dīkstāves pabalstu piešķiršanas kārtība taisnīguma vērtējums ($p < .001$); tautība ($p = .044$), nodarbošanās ($p = .001$), ienākumi ($p = .002$), respondenta dzīves līmeņa izmaiņas ($p = .013$).

Statistiski nenoīmīgie sociāli demogrāfiskie parametri: vecums, dzimums, izglītības līmenis, sarunvaloda ģimenē, pilsonības statuss ($p > .05$).

Avots: SKDS, septembris 2020, N=1003.

4. un 5. KLASTERA respondenti nav piedzīvojuši lielus ekonomisko izaicinājumus, viņi paliek uzticīgi valdības politikai un atzinīgi vērtē oficiālo komunikāciju. Mediju komunikācija, ko esam analizējuši iepriekšējā nodaļā, atbilst šo klasteru pieredzei.

Analizējot uzticēšanās rādītāju vidējos lielumus katrā klasterī, One-Way ANOVA tests uzrāda vairākus rezultātus ar standarta novirzi, kas pārsniedz pieļaujamo robežu. Tāpēc klasteru salīdzināšanai izmantosim neparametrisko Kruskal-Wallis testu. Tas apliecina saistību starp piecu klasteru respondentu pieredzi un institucionālo uzticēšanos: Saeimai, valdībai, tiesu sistēmai, ziņu medijiem, vietējai pašvaldībai, policijai, veselības aprūpes sistēmai, valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai, izglītības sistēmai ($p < .001$). Uzskatāmības labad tabulā 8.2. ir apkopoti dati par četriem institucionālās uzticēšanās indikatoriem. 1. klastera 1. un 3. kvartiles lielumi visos gadījumos ir zemāki, nekā citos klasteros (iezīmēti sarkanā krāsā). Savukārt 4. un 5. klasterī šie lielumi ir augstāki (iezīmēti zaļā krāsā).

Tabula 8.2. Uzticēšanās rādītāji klasteros, vidējais aritmētiskais un sadalījums kvartilēs

Uzticēšanās	Klasteris	N	Mean	SD	Kvartiles		
					25%	50%	75%
Saeimai	1	201	2.90	1.814	1.00	3.00	4.00
	2	217	3.52	1.813	2.00	3.00	5.00
	3	225	3.58	1.981	2.00	3.00	5.00
	4	222	4.40	2.214	3.00	4.00	6.00
	5	138	4.60	2.246	3.00	4.00	6.00
Valdībai	1	201	3.04	1.889	1.00	3.00	4.00
	2	217	3.62	1.945	2.00	4.00	5.00
	3	225	3.75	1.987	2.00	4.00	5.00
	4	222	4.60	2.244	3.00	5.00	6.00
	5	138	4.88	2.327	3.00	5.00	7.00
Ziņu medijiem	1	201	3.63	2.108	1.50	4.00	5.00
	2	217	4.37	1.791	3.00	5.00	5.00
	3	225	4.48	2.022	3.00	5.00	6.00
	4	222	5.15	1.975	4.00	5.00	7.00
	5	138	5.31	2.078	4.00	5.00	7.00
Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai	1	201	4.31	2.304	3.00	4.00	6.00
	2	217	5.24	2.080	4.00	5.00	7.00
	3	225	5.54	2.206	4.00	6.00	7.00
	4	222	6.04	1.955	5.00	6.00	7.00
	5	138	6.28	2.092	5.00	7.00	8.00

Tabula 8.3. Sabiedrības viedokļa novērtējuma klasteri

Parametri	A klasteris (36%)	B klasteris (35%)	C klasteris (29%)
Paļaušanās uz Saeimu, valdību, pašvaldību, ticība valstij	Samazinājās	Nav izmaiņu	Nav izmaiņu
Sabiedrības vienotība, solidaritāte, integrācija	Nav izmaiņu	Nav izmaiņu	Nav izmaiņu, bet solidaritāte palielinājās.
Nabadzība, nevienlīdzība, vientulība	Palielinājās	Nav izmaiņu	Palielinājās
Respondenta pieredze	Dzīves līmenis pašam, dzīves vietā pasliktinājies / GP. Ģimenes dzīves līmenis pasliktinājies . Ienākumi no algotā darba samazinājušies . Mājsaimniecības ienākumi samazinājušies . Darba tiesības pārkāptas . Dīkstāves un krīzes pabalstu piešķiršanas kārtība netaisnīga / GP. ES palīdzību valdība neizmantos efektīvi un taisnīgi . Tuvāko 6 mēnešu laikā ekonomiskā situācija neuzlabosies / GP. Piekrīt maldīgajiem vēstījumiem. Atbalsta sazvērestības teorijas. Uzvedības ierobežojumi pārspīlēti / GP. Oficiālā komunikācija nav noderīga . Saslimšanās riska novērtējums – GP.	Nelielas – gandrīz nekādu izmaiņu savā un ģimenes dzīvē. Covid-19 psiholoģisko pārdomu neizraisīja . Dzīves līmenis pašam, ģimenē, dzīves vietā un Latvijā nav mainījies . Ienākumi no algotā darba nav mainījušies . Mājsaimniecības ienākumi nav mainījušies . Uz paša un radnieku dzīvi tiešas ietekmes nav . Darba tiesības nav pārkāptas . Dīkstāves un krīzes pabalstu piešķiršana – NN. Noraida maldīgos vēstījumus. Paļaujas uz starptautisko sadarbību pandēmijas apkarošanā. Oficiālā komunikācija nav noderīga . Saslimšanās riska novērtējums zems.	Ļoti lielas / vidējās izmaiņas savā un ģimenes dzīvē. Dzīves līmenis pašam un Latvijā pasliktinājies ; dzīves vietā pasliktinājies / nav mainījies . Dīkstāves un krīzes pabalstu piešķiršana taisnīga . Uzvedības ierobežojumi saprātīgi . Snieguši palīdzību citiem. Paļaujas uz starptautisko sadarbību pandēmijas apkarošanā. Oficiālā komunikācija noderīga . Saslimšanās riska novērtējums vidēji augsts / ļoti augsts .
Sociāli demogrāfiskie parametri	Rīdzinieki.	Nelatvieši. Laucinieki. Vidzemnieki 1., 3. ienākumu kvintile.	Latvieši. Laucinieki. Vidzemnieki 5. ienākumu kvintile.
Korelācija ar valdības politikas vērtējuma klasteriem	1., 3. klasteris.	2. klasteris.	4. un 5. klasteris.

Two-step cluster analysis. Average silhouette 0.2 (fair). One-Way ANOVA test. Pearson χ^2 test. Parametru statistiskā nozīmība: pandēmijas izraisītās pārdomas, dīkstāves un krīzes pabalstu piešķiršanas kārtības novērtējums, ES finansiālās palīdzības izlietošanas novērtējums, tuvāko sešu mēnešu laikā ekonomiskā situācija Latvijā uzlabosies, dzīves līmenis dzīves vietā un Latvijā, maldīgo vēstījumu novērtējums, klasteru savstarpējā korelācija ($p < .001$); pandēmijas ietekme uz paša un ģimenes dzīvi ($p = .002$), paša un ģimenes dzīves līmenis ($p = .001$), tiešā ietekme uz paša dzīvi ($p = .014$), tiešā ietekme uz radnieku dzīvi ($p = .007$), tiesību pārkāpumi darbā ($p = .047$), mājsaimniecības ienākumi ($p = .001$), ienākumi no algotā darba ($p = .006$), , paļaušanās uz starptautisko sadarbību pandēmijas apkarošanā, ($p = .011$),

atbalsts savvērestības teorijām ($p = .011$), uzvedības ierobežojumu novērtējums ($p < .05$), palīdzības sniegšana citiem ($p = .027$), tautība ($p = .003$), reģions ($p = .001$), pilsēta / lauki ($p = .007$), mēneša vidējie ienākumi ģimenē ($p = .007$),

Tagad pavērosim, vai un kā mainās respondentu vērtējumi, mainoties skatījuma perspektīvai no savas pieredzes uz sabiedrības viedokļa iztēlošanos. Aptaujas anketā ir jautājums “Kā jūs kopumā vērtējat pārmaiņas Latvijas sabiedrībā pēc pandēmijas?”, ar kuru lūdzām novērtēt sabiedrības attieksmi pret publisko pārvaldi (paļaušanās uz Saeimu, valdību un vietējo pašvaldību, kā arī ticību savai valstij); indivīdu savstarpējās attiecības (sabiedrības saliedētība / vienotība, solidaritāte / izpalīdzība, etniskā integrācija); kā arī citu cilvēku dzīves kvalitāti (sociālā nevienlīdzība, nabadzība, izolācija / vientuļība) ārkārtējās situācijās laikā. Atbildes ir sakārtotas skalā: palielinājās, nemainījās, samazinājās, grūti pateikt. Divu soļu klasteru analīze, traktējot mainīgos kā kategoriskos lielumus, atklāja trīs klasterus. (8.3. tab.).

B klasteris neuzskata, ka būtu notikušas izmaiņas sabiedrības attieksmēs un dzīves kvalitātē. Vērtējumi korelē ar respondentu personisko pieredzi. Statistiski biežāk B klastera respondenti nav izjutuši pandēmijas negatīvo ietekmi uz savu dzīvi (8.3. tabulā iezīmēti ar zilo krāsu). B klastera respondentu vidū biežāk ir tie, kuriem nebija viedokļa par valdības politiku pandēmijas ierobežošanā un seku mazināšanā (sk. 8.1. tab., 2. klasteris).

Dzīves kvalitātes pasliktināšanos novērojuši A un C klasteri. Pandēmija atstājusi negatīvu iespaidu uz vairākiem A klastera respondentu dzīves aspektiem un uz dažiem C klastera respondentu dzīves aspektiem (8.3. tabulā iezīmēti ar sarkano krāsu). Taču atšķiras viedokļi par publiskās pārvaldes lomu krīzes seku pārvarēšanā. A klasteris redz problēmu drīzāk kā politisku: klastera vērtējumā pasliktinājusies arī sabiedrības attieksme pret publisko pārvaldi. A klastera respondentiem ir tendence uzskatīt, ka krīzes situācijā var paļauties tikai uz sevi ($p = .003$), aktīvāk jāiesaistās uzņēmējdarbībā ($p = .028$) un jāuzlabo valsts pārvalde ($p = .049$).

Savukārt C klasteris liek cerības uz pašu sabiedrību: respondenti uzskata, ka palielinājusies solidaritāte. C klasteris retāk pauž, ka būtu jāuzlabo valsts pārvalde ($p = .049$), bet biežāk aicina risināt krīzes radītās problēmas pašu spēkiem: vairāk sadarboties ar citiem ($p < .001$), vairāk rūpēties par tiem, kam vajadzīga palīdzība ($p = .009$). No krīzes viņi ir mācījušies, ka ekonomiskai uzvedībai jābūt konservatīvākai: apdomīgāk rīkoties ar naudu ($p = .023$), veidot uzkrājumus ($p = .010$), ierobežot migrāciju ($p = .001$).

Dati ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka C klasteris krīzes situācijā varējis paļauties uz sociālo kapitālu, kamēr A klasterim bija nepieciešams formālo institūciju atbalsts: tas skaidro, kāpēc A klasteris

daudz negatīvāk vērtē paļaušanos uz publiskās pārvaldes institūcijām. Latvijas sabiedrībā dominē saliedējošais (*bonding*) sociālais kapitāls: ļaudis paļaujas uz radniekiem un pazīstamajiem cilvēkiem, kurus kopā saista ilgstošas, tuvas attiecības (Vasiļjeva 2016). Pārbaudīsim, vai tas ir vienmērīgi sadalīts sabiedrībā.

Tabula 8.4. Respondentu sabiedriskums pa klasteriem

Apgalvojumi aptaujas anketā. Skala: 1 – pilnībā nepiekrītu, 5 – pilnībā piekrītu.	Klasteri s	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Sig.
Man ir draugi, kam es varu uzticēties	A	341	3.0674	0.88026	0.04767	0.001
	B	339	2.8850	0.96463	0.05239	
	C	279	3.1541	0.90238	0.05402	
	Kopā	959	3.0282	0.92305	0.02981	
Es zinu, ka, nonākot finansiālās grūtībās, mana ģimene vai tuvākie draugi man palīdzēs	A	336	3.0565	0.85680	0.04674	0.017
	B	341	3.0293	0.84315	0.04566	
	C	283	3.2120	0.82359	0.04896	
	Kopā	960	3.0927	0.84500	0.02727	
Draugu, paziņu, domubiedru vidū ir cilvēki, kuri palīdzētu, ja Jums rastos finansiālas grūtības	A	326	2.8773	0.93000	0.05151	0.001
	B	328	2.7439	0.93273	0.05150	
	C	278	3.0252	0.91285	0.05475	
	Kopā	932	2.8745	0.93178	0.03052	
Draugu, paziņu, domubiedru vidū ir cilvēki, kuri grūtā brīdī spētu Jūs emocionāli atbalstīt	A	334	3.0868	0.82470	0.04513	0.001
	B	332	3.0181	0.81135	0.04453	
	C	280	3.2607	0.74287	0.04439	
	Kopā	946	3.1142	0.80190	0.02607	
Jūtos tuvs / piederīgs cilvēkiem savā dzīvesvietā	A	330	2.6636	0.96072	0.05289	0.022
	B	338	2.7456	0.95619	0.05201	
	C	285	2.8737	0.89885	0.05324	
	Kopā	953	2.7555	0.94382	0.03057	
Cilvēkiem kopumā var uzticēties	A	342	2.0673	0.98590	0.05331	0.001
	B	344	2.1047	0.96019	0.05177	
	C	284	2.3380	0.90844	0.05391	
	Kopā	970	2.1598	0.96065	0.03084	
Cilvēki lielākoties ir izpalīdzīgi / gatavi sniegt atbalstu citiem	A	328	2.1250	0.96081	0.05305	0.000
	B	341	2.2845	0.89345	0.04838	
	C	280	2.4786	0.83359	0.04982	
	Kopā	949	2.2866	0.91058	0.02956	

One-way ANOVA test.

Aptaujas anketā bijuši daži apgalvojumi, kas atklāj respondentu paļaušanos uz saliedējošo sociālo kapitālu. Apgalvojumus respondenti novērtēja piecu baļļu skalā: pilnībā nepiekrītu; drīzāk nepiekrītu; ne piekrītu, ne nepiekrītu; drīzāk piekrītu; pilnībā piekrītu. Vērtējuma variants “grūti pateikt / nav atbildes” tika pārkodēts kā iztrūkstošie dati. One-way ANOVA tests apliecina statistiski nozīmīgās klasteru atšķirības, respondentiem vērtējot savu saliedējošo sociālo kapitālu (8.4. tab.). Visos apgalvojumos C klastera vidēji aritmētiskie rādītāji ir lielāki attiecībā pret citiem klasteriem un visu izlasi. Tātad, C klastera respondenti biežāk piekrīt, ka viņi var paļauties uz tuvākā loka cilvēkiem: radiem, draugiem, domubiedriem. Toties, palielinoties sociālajai distancei, paļāvība un citiem cilvēkiem samazinās. Tuvību cilvēkiem savā dzīvesvietā C klasteris novērtē zemāk, bet “cilvēku kopumā” uzticamību vēl zemāk. Līdzīgu tendenci paļauties uz saliedējošo sociālo kapitālu Sanita Vasiļjeva (2016) konstatēja, pētot 2008.-2010. gada finanšu krīzes pārvarēšanas stratēģijas. Trūcīgais savienojošais (*bridging*) sociālais kapitāls skaidro indivīdu izvairīšanos no pastāvīgām attiecībām ar svešiem cilvēkiem, kuru virzītājs būtu interešu, nevis emocionālās pieredzes kopība.

Masu komunikācijas kvalitātes novērtējumam ir būtiska saistība starp personisko pieredzi, attieksmi pret publisko pārvaldi un oficiālās informācijas pieņemšanu, ko atklāj 8.3. tab. apkopotie klasterēšanas dati. A klasteris, kam ir negatīvā pandēmijas pieredze, statistiski biežāk piekrīt maldīgajiem vēstījumiem par Covid-19, atbalsta sazvērestības teorijas un novērtē kā pārspīlētas sociālās uzvedības ierobežojumus. B klasterim, kam nav negatīvās personiskās pieredzes, pastāv tendence biežāk noraidīt maldīgos vēstījumus, sociālās uzvedības ierobežojumus vērtēt kā saprātīgus un paļauties uz racionālo starptautisko sadarbību pandēmijas apkarošanā. Tomēr Latvijas amatpersonu komunikācijas aktivitātes klastera respondenti uzskata par nenoderīgām.

C klasteris, kurš par spīti negatīvajai pieredzei nav mainījis attieksmi pret institūcijām, atzinīgāk vērtē oficiālās komunikācijas centienus, izteikti biežāk noraida maldīgo informāciju par Covid-19, ar izpratni izturas pret uzvedības ierobežojumiem un tic starptautiskajai kooperācijai pandēmijas apkarošanā.

Ja Covid-19 pandēmijas izplatīšanās ierobežošana ir atkarīga no tā, vai indivīdi ievēro kādas autoritatīvas institūcijas noteiktos drošības pasākumus, tad aptaujas dati liecina, ka vispārējā un institucionālā uzticēšanās veicina komunikācijas efektivitāti. B un C klasteriem nav mainījusies paļaušanās uz varas iestādēm un tie biežāk akceptē oficiālo informāciju. C klasteris paļaujas uz solidāro atbalstu un par spīti negatīvajai pandēmijas ietekmei uz personisko dzīvi

respektē valdības politiku. Pārbaudīsim šos pieņēmumus, izvērtējot klasteru vispārējās un institucionālās uzticēšanās rādītājus 10 baļļu skalā. Rezultāti ir visai plaši izkaisīti klasteros, tāpēc standarta novirze nedaudz pārsniedz akceptējamo lielumu. Šajā gadījumā ir lietderīgi izmantot neparametrisko Kruskal-Wallis testu. Tas apliecina, ka uzticēšanās rādītāji klasteru vidū atšķiras statistiski nozīmīgi ($p < .001$).

Rezultātu sadalījums kvartilēs liecina, ka A klasterim visi uzticēšanās rādītāji atrodas zemākajās robežās, bet C klasterim – augstākajās (8.5. tab.). Tādējādi paļaušanās uz leļupvērsto komunikāciju un oficiālajiem informācijas avotiem, ko esam atklājuši 7. nodaļā, nav bijusi produktīva visā auditorijā. Respondenti ar zemu uzticēšanos institūcijām un ziņu medijiem veido vismaz vienu mērķauditoriju, kura bija jāuzrunā citam komunikatoram, kurš bauda uzticību tieši šo cilvēku vidū.

Tabula 8.5. Vispārējā un institucionālā uzticēšanās

Uzticēšanās. Skala: 1 – nemaz neuzticos ... 10 – pilnībā uzticos	Klasteris	N	Mean	SD	Kvartiles		
					25%	50%	75%
Vairumam cilvēku	A	361	4.81	2.033	3.00	5.00	6.00
	B	353	5.06	1.981	4.00	5.00	6.00
	C	289	5.42	1.875	4.00	5.00	7.00
Cilvēkiem, kurus pazīstu	A	361	6.66	2.020	5.00	7.00	8.00
	B	353	6.62	1.917	5.00	7.00	8.00
	C	289	7.39	1.696	6.00	8.00	9.00
Saeimai	A	361	3.30	2.007	1.00	3.00	5.00
	B	353	3.66	1.973	2.00	4.00	5.00
	C	289	4.42	2.167	3.00	4.00	6.00
Valdībai	A	361	3.37	2.043	2.00	3.00	5.00
	B	353	3.84	2.034	2.00	4.00	5.00
	C	289	4.72	2.227	3.00	5.00	6.00
Vietējai pašvaldībai	A	361	4.59	2.153	3.00	5.00	6.00
	B	353	4.95	2.040	4.00	5.00	6.00
	C	289	5.49	2.149	4.00	6.00	7.00
Ziņu medijiem	A	361	4.15	2.039	3.00	4.00	5.00
	B	353	4.50	2.037	3.00	5.00	6.00
	C	289	5.11	2.027	4.00	5.00	7.00

Kruskal-Wallis test.

Jāuzsver, ka šajā gadījumā divu soļu klasterēšanai ir tikai informatīvs raksturs. Rezultāti nenosprauž stingras robežas starp respondentu grupām, bet apliecina savstarpējās atkarības tendenci starp individuālo pieredzi, valdības politikas novērtējumu, institucionālo uzticēšanos, attieksmi pret uzvedības ierobežojumiem un informācijas par Covid-19 novērtējumu.

9. VALDĪBAS IZPRATNE PAR KOMUNIKĀCIJU

Valdības politikas dokumenti, iztīrējot publiskās pārvaldes komunikāciju ar pilsonisko sabiedrību, nepievērš pienācīgu uzmanību indivīdu sociāli ekonomiskai pieredzei. Politikas veidotāji saskata uzvedības determinantus cilvēka psiholoģijā un uzliek valsts institūcijām pienākumu audzināt indivīdu: “stiprināt” un “spējināt” piederības izjūtu, izpratni (par “procesiem”, vērtībām, vēsturi), apziņu (“demokrātijas”, “valstiskuma”). Tas veicināšot kolektīvo rīcībspēju, no kuras savukārt esot atkarīgs kopējais labums. Šīs tēzes caurvij Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021.–2027. gadam un Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņu projektu 2021.–2027.gadam. Nacionālo attīstības plānu jau esam analizējuši (Kruks 2020), šeit pievērsīsimies Pamatnostādņu projektam (Kultūras ministrija 2020).

Sabiedrībai jābūt saliedētai un pilsoniski aktīvai, lai īstenotu kopējo labumu, raksta Pamatnostādņu autori. Vārdkopu “kopējais labums” dokuments min 8 reizes: indivīdiem “jārūpējas” par kopējo labumu, vajag “orientēties” uz kopējo labumu, jābūt “izpratnei” par kopējo labumu, viņu uzdevums ir “stiprināt un vairo” kopējo labumu, sniegt “ieguldījumu” kopējā labumā. Terminu dokuments vienreiz izprot kā valsts attīstības un labklājības sinonīmu (Kultūras ministrija 2020: 14), bet ne reizi nesniedz nepārprotamu definīciju. Centīsimies saprast nozīmi, analizējot saliedētības definīciju, kurā ir minēts arī kopējais labums. Turklāt šo definīciju autori smēlušies no *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* ziņojuma (Eurofund 2018: 6) – tas vairo pārliecību, ka Pamatnostādņu autori pieturas pie pārdomātas termina izpratnes. Salīdzinot ar oriģinālu, izrādās, ka viņi ir sagrozījuši angļu valodā izklāstītās idejas būtību. Analizēsim angļu oriģinālu un tulkojumu latviešu valodā.

Pamatnostādnes citē *Eurofund* ziņojumā pieminēto konceptu, apgalvojot, ka tas ir “ES līmenī definētais saliedētas sabiedrības koncepts”. Īstenībā tas ir izvilkums no kādas grāmatas socioloģijā, kas konceptu piedāvā kā sabiedrības izpētes instrumentu ar nosaukumu “Sociālās saliedētības radars”. *Eurofund* ziņojums nosauc radara konceptu par vienkāršotu, jo tas nav parocīgs sociālās politikas plānošanā. Latviešu autori pareizi iztulkojuši tikai vienu no trim koncepta komponentiem.

- (1) Social relations, including social networks, trust in other people and acceptance of diversity.

Iedzīvotāju savstarpējās attiecības – savstarpēja uzticēšanās, sociālo tīklu veidošanās, sabiedrības daudzveidības pieņemšana.

Otrā komponenta tulkojumam nav nekā kopīga ar oriģinālu.

- (2) Connectedness, including identification, trust in institutions and perception of fairness.

Iesakņošanās jeb piederība – ticība valsts institūcijām, taisnīguma izpratne un cieša saikne ar valsti.

Oriģinālā ir runa par cilvēka sociālām saiknēm ar citiem, ko var noskaidrot, analizējot interpersonālo kontaktu biežumu. Latviešu variantā tas pārtop par psiholoģisku īpašību “piederība”. Saistības rādītāji ir iztulkoti aplami. “Uzticēšanās” institūcijām pārtapusi par “ticību” valsts institūcijām, taisnīguma “uztvere”/*perception* par taisnīguma “izpratni”. Tiešsaistes *Oxford Advanced Learner's Dictionary* definē *perception* šādi: “an idea, a belief or an image you have as a result of how you see or understand something”. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca Tezaurs.lv definē “izpratni” šādi: “Spēja izprast, saprast (kā) būtību, saturu, nozīmi; šādi izveidojies uzskats, viedoklis, vērtējums u.tml.” Šajā definīcijā “izpratnei” ir objektivitātes konotācija: pastāv kāds taisnīgums un indivīdam jāprot tas saprast. “Identifikācijas” vietā autori ieviesa “ciešo saikni” ar valsti, lai gan oriģināls neprecizē, ar ko indivīdam ir jāidentificējas: definīcija pieļauj identifikācijas ar dažādiem kolektīviem, un pētniekam, vācot datus sociālās saliedētības radaram, jānoskaidro, ar ko indivīds identificējas, ar ko izjūt kopību. Pamatnostādņu projekts neatklāj, kas veido “ciešo saikni” un kā var noteikt, cik “cieša” ir saikne.

Trešā komponenta tulkojumā ir pieļauta līdzīga kļūda, aizvietojot indivīda iespējas pašam izdarīt brīvu izvēli ar zināšanām par alternatīvu.

- (3) Focus on the common good, including solidarity and helpfulness, respect for social rules and civic participation.

Izpratne par kopējo labumu – iedzīvotāju atbildības izjūta par līdzcilvēkiem un vēlme palīdzēt jeb solidaritāte, cieņa pret vispārīgiem sabiedrības noteikumiem un pilsoniskā/politiskā līdzdalība

Focus on tulkojams kā “pievērst uzmanību”. Atšķirībā no “izpratnes par” arī šeit ir runa par socioloģiski izmērāmo parādību: cik bieži indivīds palīdz citiem, solidarizējas ar citu cilvēku prasībām, pārkāpj noteikumus, piedalās pilsoniskajās aktivitātēs. Latviešu tulkojumā runa ir nevis par uzmanības pievēršanu, bet par izpratni, t.i. spēju saprast citu cilvēku formulētās

kopējā labuma koncepcijas būtību. Parādību uzskaitījums rada priekšstatu, kas tā būtu izsmeljoša kopējā labuma jēdziena definīcija. Angļu oriģinālā *including* nozīmē, ka tie ir tikai daži indikatori, ar kuriem aptaujās noskaidro, vai cilvēks savā rīcībā pievērš uzmanību kopējam labumam. Tulkojumā daži rīcības indikatori ir padarīti par psiholoģijas fenomeniem: atbildības “izjūta” un “vēlme” palīdzēt.

Visbeidzot, *Eurofund* ziņojums noraida iztīrīto saliedētības konceptu kā pārāk akadēmisku, praktiskai rīcības politikai nepiemērotu, un piedāvā ANO Sociālās attīstības pētniecības institūta un Sadraudzības valstu sekretariāta formulējumu:

... social cohesion is the capacity of a society to ensure welfare of all its members, minimising disparities and avoiding polarisation. A cohesive society is a mutually supportive community of free individuals pursuing these common goals by democratic means. (Eurofund 2018: 6)

Pamatnostādņu projekts novirzās no konkrētas saliedētības definīcijas. Tekstā vārds “saliedētība” minēts 26 reizes, t.sk. deviņas reizes bez konteksta, kurš ļautu interpretēt tā nozīmi. Pārējie kontekstuālie lietojumi liecina, ka autori neizprot atšķirību starp divām saliedētības definīcijām, ar kurām cenšas pamatot savu rīcības politiku. Definīcijas ir citētas 6.-7. lpp.

Satversmes preambula: “Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats”.

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD): “saliedēta sabiedrība ir sabiedrība, kas darbojas visu sabiedrības locekļu labklājībai, cīnās pret sociālo atstumtību”

Preambulas definīcijā ir iekļauti politiskie un kultūras faktori, OECD izprot terminu kā labklājības sociālās politikas mērķi. Tulkojot *Eurofund* ziņojuma fragmentu, Pamatnostādņu autori atstāj novārtā tās termina konotācijas, kuras norāda uz sociālās atstumtības un nabadzības mazināšanu. Dzīves kvalitātes vietā parādās politiskā lojalitāte (nekonkretizētā “cieša saikne ar valsti”), bet saliedētības indikatoru psihologizācija paver ceļu valsts paternālismam kā indivīdu audzināšanai. Saliedētība top par etnisko minoritāšu politiskās iekļaušanas problēmu, un saliedētības instrumenti ir nevis sociāli ekonomiskie, bet kulturālie: “valsts simtgades atzīmēšana .. bija katalizators piederības sajūtas un saliedētības kāpumam

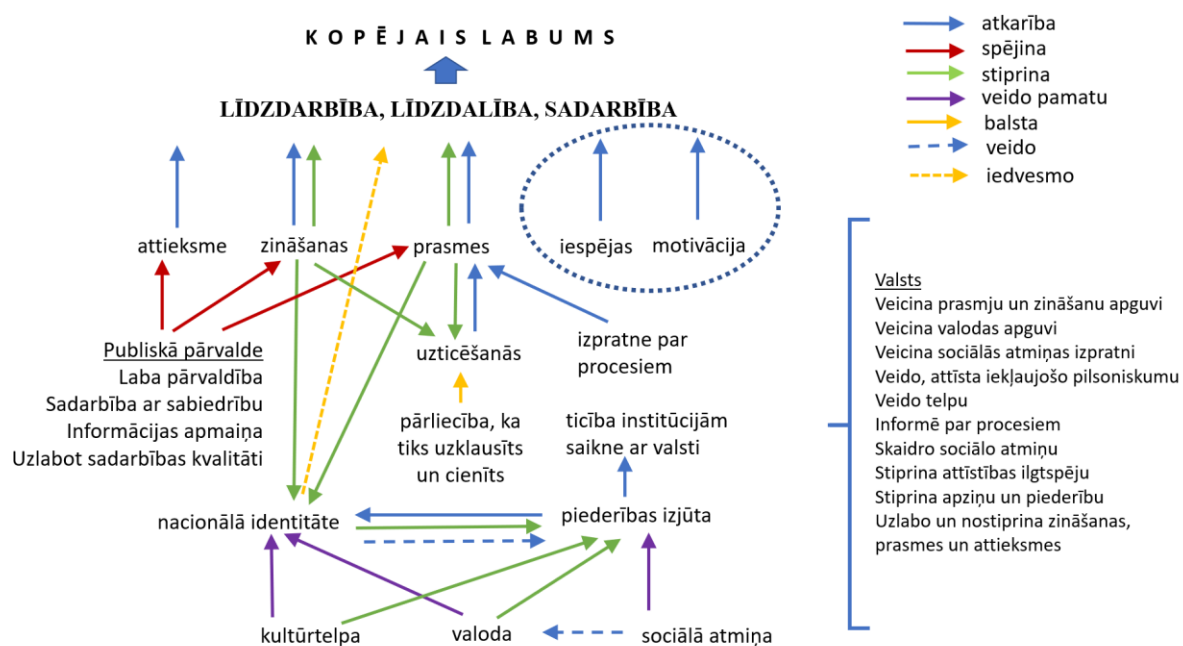
Latvijas sabiedrībā” (Kultūras ministrija 2020: 14); “kopīgu svētku svinēšana, Latvijas sasniegumi kultūrā un sportā, „zaļais” dzīvesveids un dabas bagātības” palīdz attīstīt saliedētu sabiedrību (14. lpp.); lai nodrošinātu “saliedētas sabiedrības veidošanos” nepieciešams sniegt “informāciju un zināšanas par Latvijas vēsturi, demokrātijas vērtībām, kā arī tradīcijām un latvisko kultūras telpu” (23. lpp.). Vēl trijos izteikumos Pamatnostādnes izprot saliedētību kā etniskās diskriminācijas mazināšanu: tas saskan ar ANO, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas un *Eurofund* definīcijām.

Nākamā problemātiska kategorija Pamatnostādnēs ir kolektīvā rīcībspēja: līdzdarbība, līdzdalība, sadarbība. Tā esot nepieciešama kopējā labuma īstenošanai. Kolektīvā rīcībspēja kā galvenais mērķis bija arī Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.-2018. gadam uzmanības centrā (sk. Kruks 2016). Pirms desmit gadiem politikas veidotāji lika cerības uz etnisko kultūru kā galveno faktoru, bet jauno Pamatnostādņu autori netraktē etnisko kultūru kā kolektīvās rīcībspējas determinantu nedz tieši, nedz ar nacionālās identitātes starpniecību. Apgalvojumam “Spēcīga un iekļaujoša nacionālā identitāte veicina Latvijas sabiedrības drošumspēju un var iedvesmot cilvēkus radošumam, sadarbībai un pašiniciatīvām” (14. lpp.) nav stingras modalizācijas. Verbi “veicina” un “var iedvesmot” liecina, ka autori nav pārliecināti par identitātes izšķirošo lomu. Autori raksta, ka Latvijas valsts simtgadei veltītie kultūras pasākumi “bija katalizators piederības sajūtas un saliedētības kāpumam”, stiprināja nacionālo identitāti, vienoja sociālo atmiņu. Taču jau nākamajā rindkopā atzīst, ka “nacionālās identitātes būtība un saturs iedzīvotājiem joprojām ir neskaidrs”. Nacionālo identitāti esot ierasts saistīt “ar etnisko identitāti, vai piederību tikai savai kopienai, līdz ar to veidojas attālināts skatījums uz valsti”. Pamatnostādnes vēlas paplašināt nacionālās identitātes jēdzienu, iekļaujot tajā praktisko rīcību, ko iespējo identificēšanās ar citiem. Lai skaidrotu, kāpēc identificēšanās ar koplietoto etnisko kultūru nav spēcīnājusi kopīgo rīcībspēju, autori ievieš divus jaunus rīcībspējas faktorus, kas nebija minēti Pamatnostādnēs 2012.-2018. gadam: nabadzība un atgriezeniskās saites trūkums. Taču tālāk par šo konstatāciju autori neiet, pierakstot vainu privātpersonu kognitīvajām spējām: “zināšanas, prasmes un attieksme, kuras nepieciešams attīstīt, uzlabot un nostiprināt”.

Analizējot konceptu kontekstuālo lietojumu, esam noskaidrojuši to savstarpējo cēlonību un vizualizējuši to 8.1. attēlā. Indivīda iespējas un motivācija ir nosaukti kopdarbības faktoru vidū, taču politikas dokuments neanalizē, kāpēc tie ir vāji, un arī neplāno praktisko rīcību to stiprināšanai. Tā kā politikas dokuments nedefinē nevienu no terminiem, cēloniskās saiknes ir iespējams rekonstruēt, analizējot vārdu kontekstuālos lietojumus.

Par kādām zināšanām, prasmēm un attieksmēm ir runa? Kā konkrēti tās ietekmē kolektīvo rīcībspēju? Vārda “prasmes” formas teksta minētas 22 reizes, “attieksme” 19 reižu, “zināšanas” 16 reižu. Nevienā no kontekstiem vārdi nav definēti kā termini. Kontekstuālās nozīmes neļauj izvirzīt pieņēmumu par kādu konsekventu vārdu lietojumu, kas piešķirtu stingru nozīmi kaut vai interdiskursīvi, t.i. saistībā ar kādu socioloģijas, politikas vai psiholoģijas teoriju vai politikas dokumentu.

Attēls 8.1. Konceptu cēloniskās saites Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņu projektā 2021.–2027.gadam

Vārdam “prasmes” ir konkrēta nozīme septiņos lietojumos: digitālās prasmes (5 reizes), valodas prasmes, starpetniskās komunikācijas prasmes. Šajos lietojumos vārdam nav kādas konkrētas nozīmes: “līdzdalība prasa specifiskas prasmes”, “sadarbības prasmēm un līdzdarbības prasmēm”. Visbiežāk vārdus “prasmes” un “zināšanas” autori lieto kopā. Konkrēto jēgu var nojaust tikai vienā lietojumā: “zināšanas un prasmju savu tiesību aizstāvēšanai diskriminācijas gadījumā”. Citos gadījumos zināšanu un prasmju saturs un to pielietojšanas veids nav saprotami: “demokrātijas prasmes un zināšanas” (5 reizes), “zināšanas un prasmes reaģēt uz globālajiem un laukmeta izaicinājumiem”. Vēl četras reizes šie divi vārdi parādās kopā ar vārdu “attieksmes”, taču arī šajos gadījumos trūkst kāda konkretizējoša konteksta.

Vārdu “attieksme” Latviešu literārās valodas vārdnīca definē šādi: “Izturēšanās veids (pret ko)”. Šāda nozīme dokumentā ir izteikumiem “attieksme pret minoritātēm” (četrās reizes),

valsts un pašvaldības ierēdņu attieksme pret pilsoņiem un nepilsoņiem (“pretimnākoša”, “cieņpilna”, “godīga” – trīs lietojumi), iedzīvotāju attieksme pret institūcijām, attieksme pret pagātni (divas reizes) un attieksme pret kaut ko vispār (“no mūsu attieksmes un rīcības ir atkarīgs” – divas reizes). Vārds “attieksme” nav lietots kā psiholoģijas termins (*attitude*), tāpēc ir problemātiski runāt, ka politikas veidotāji varētu plānot kādu psiholoģijas, pedagogijas un komunikācijas teorijā pamatotu darbību ar mērķi mainīt attieksmes. Vārdam “zināšanas” piemīt konkrētība, kad to lieto vienu pašu (bez “prasmēm”): vēstures zināšanas (divas reizes), zināšanas par demokrātiju (divas reizes).

Politikas dokumenta autori izdara drosmīgu vispārinājumu: Latvijas demokrātijas problēma ir tas, ka indivīdiem nav zināšanu, prasmju un attieksmju. Taču savu pozīciju viņi konkretizē tikai dažos jautājumos: digitālās un valodas zināšanas un prasmes, attieksme pret minoritātēm. Citos gadījumos, konstatējot trūkumus, dokuments nepiedāvā politiskos risinājumus. Lai uzlabotu valsts pārvaldes ierēdņu attieksmi pret nodokļu maksātājiem, ir nepieciešami institucionālie risinājumi, kas skaidri apraksta ierēdņu pienākumus un atbildību. Taču kopumā autori neatklāj zināšanu un prasmju saturu un to saistību ar uzstādīto mērķi: veicināt pilsonisko līdzdalību.

Terminu definīciju un konkretizējošā konteksta trūkums, nekonsekvents vārdu lietojums apgrūtina cēloņsakarību noteikšanu starp sociālajiem un psiholoģiskajiem fenomeniem. Uzskatāmi to demonstrē 8.1. attēls. Cilvēka psihe autoru izpratnē ir melnā kaste, kurā politikas veidotājs ievada nepieciešamo informāciju, kas kaut ko “stiprina”, “spējina”, “balsta”, “veido”, “iedvesmo”, rezultātā radot kolektīvo rīcību. Piemēram, “Pilsoniskās sabiedrības attīstībai nepieciešami pasākumi, kas uzlabo spēju pašorganizēties, mobilizēties un rīkoties atbildīgi” (19. lpp.).

Atgriezīsimies pie kolektīvās rīcībspējas strukturālajiem ierobežojumiem, kas dokumentā ir nosaukti kā “iespējas līdzdarboties” un “motivācija” (10. lpp.). Kontekstuāli “iespējas” var interpretēt kā ķermeņa (23. lpp.), materiālo resursu (nevienlīdzība, nabadzība – 14., 18., 23. lpp.) un politisko institūciju noteiktos normatīvos ierobežojumus (atgriezeniskās saites trūkums, bailes paust viedokli – 14., 20. lpp.). Tomēr dokuments neparedz sociālās politikas un valsts pārvaldes reformu, kas likvidētu vismaz normatīvos komunikatīvos šķēršļus līdzdalībai: iedibinātu atgriezeniskās saites procedūras un definētu ierēdņu pienākumu ievērot sabiedrības viedokli pēc būtības nevis vienkārši “uzklausīt” to.

Vārds “motivācija” tekstā ir minēts tikai vienu reizi, kontekstuāli tas ir saistāms ar tajā pašā rindkopā minēto brīvas gribas konceptu (9.-10.lpp.). Dokumenta autori atzīst cilvēka tiesības un spējas izdarīt brīvu izvēli, taču nepiekrīt izvēlei nepiedalīties kolektīvajā darbībā un necenšas saprast pasivitātes objektīvos priekšnoteikumus (iespēju materiālie un juridiskie ierobežojumi), kā arī indivīdu priekšstatus par zaudējumiem un ieguvumiem no līdzdalības (motivācija). Gluži otrādi, motivācijas trūkumu autori saista ar rakstura iezīmi: “Savstarpējās un politiskās uzticēšanās rādītāji, kā arī attieksme pret valsts institūcijām un darbību kopumā liecina, ka sabiedrībā ir zema izpratne par to, ka ikvienam indivīdam ir loma valsts veidošanā, un no mūsu attieksmes un rīcības ir atkarīgs kopējais labums jeb valsts attīstība un labklājība” (14. lpp.). Pirms indivīdam piešķirt izvēles brīvības tiesības, paternālistiskai valstij esot jāuzlabo indivīda raksturs audzināšanas ceļā.

Turēšanās pie paternālistiskas valsts idejas skaidro, kāpēc dokumenta autori vispār nelieto terminu “atgriezeniskā saite”. Termina “komunikācija” kontekstuāls lietojums arī neparedz augšupvērsto komunikāciju: runa ir par horizontālo komunikāciju starp grupām un kultūrām minoritāšu politikas kontekstā, kā arī valsts lejupvērsto komunikāciju par vēsturi. Par augšupvērstās komunikācijas nozīmi lasītājs var spriest no dažiem mājieniem. Atsaucoties uz NAP2027, Pamatnostādņu autori pauž, ka valsts pārvaldība ir divu virzienu process, un tas prasa “valsts un pašvaldību institūciju izpratni par iedzīvotāju centieniem un vajadzībām, pastāvīga un atklāta dialoga veidošanu, cieņpilnu attieksmi un savstarpējo sadarbību” (10. lpp.). Lai arī dokumentā ir pieminēta “pastāvīga informācijas apmaiņa” starp iedzīvotājiem un publisko pārvaldi (18. lpp.), politikas veidotāji nevēlas vētīt komunikācijas kanālu efektivitāti, iemeslus tam, kāpēc publiskā pārvalde joprojām neizprot iedzīvotāju vajadzības un neuztur ar viņiem dialogu. Savukārt lejupvērstās komunikācijas lomu autori pauž nepārprotami: “Valsts nostāja un regulāra skaidrojoša komunikācija ar sabiedrību par sociālās atmiņas jautājumiem” (16. lpp.).

Tiklīdz Pamatnostādņu autori sāk runāt par “sabiedrību” kā kolektīvo politisko aģentu, komunikācijas vienlīdzība pazūd neskaidrajos formulējumos. Analizēsim šo izteikumu:

kopēja kvalitatīva informācijas un demokrātisko diskusiju telpa, kura nodrošinātu gan visu sabiedrību aptverošu komunikāciju līdzdalības veicināšanai, gan valsts institūciju iespējas uz klausīt un sazināties ar Latvijas iedzīvotājiem un valstspiederīgajiem ārzemēs, izskaidrojot pieņemtos lēmumus un iniciatīvas. (21. lpp.)

Izteikumā ir vairāki neskaidri vārdi, kas lietoti terminu funkcijā. “Kvalitatīva informācijas un demokrātisko diskusiju telpa” varētu būt tautas nami, interešu klubi, Saeimas komisija, kas regulāri uzklausā interešu grupu viedokli, lobēšanas procedūra, sabiedriskie mediji. “Visu sabiedrību aptveroša komunikācija” norāda uz mediju kanālu pieejamību, bet ne plurālistiskas demokrātijas principu – publicējot medijos informāciju par privātajām un grupu interesēm, pieredzi un viedokļiem, indivīdi veido sabiedrības viedokli. Komunikācija “līdzdalības veicināšanai” ir nesaprotams jēdziens; burtiski to var interpretēt kā komunikāciju par brīvprātīgo darbu, piemēram, kolektīvo pasākumu organizētāju paziņojumi, taču ne sabiedrības viedokļa veidošanu. Katrā ziņā nav skaidri teikts, ka indivīdiem ir tiesības un iespējas paust savas intereses publiski un diskutēt par atšķirības un kopības politiku. Izteikuma pēdējie vārdi apliecina, ka atgriezeniskā saite nav politikas veidotāju mērķis. “Visu sabiedrību aptverošs komunikācijas kanāls” ir nepieciešams publiskai pārvaldei, lai izskaidrotu pieņemtos lēmumus, nevis izzinātu sabiedrības viedokli un formulētu lēmumus dialogā ar interešu grupām. Šādu interpretāciju atbalsta 2. rīcības virziena “Demokrātijas kultūra un iekļaujošs pilsoniskums” formulējums.

Mērķtiecīgi un jēgpilni līdzdalības procesi var pozitīvi ietekmēt demokrātijas attīstību. Vienlaikus kvalitātes sasniegšanai nepieciešami resursi, un galvenais resurss, kas nepieciešams gan iedzīvotājiem, gan publiskajai pārvaldei, ir atbilstošas zināšanas, prasmes un attieksmes. Šie resursi spējīnāmi, praksē ieviešot labas pārvaldības principus, sabiedrībai un publiskajai pārvaldei sadarbojoties kopīgi definētu, vienotu attīstības mērķu, risinājumu un labākas nākotnes vārdā, kā arī nodrošinot pastāvīgu informācijas apmaiņu un iespējas uzlabot sadarbības kvalitāti visos līmeņos” (18. lpp.).

Vispirms, jāvērs uzmanība, ka tagad politikas veidotāji neapgalvo, ka līdzdalība pozitīvi ietekmē demokrātiju: tā ir tikai iespējamība (“var”). Trešā teikuma gramatiskā konstrukcija padara nesaprotamu politikas virziena praktisko jēgu un īstenošanas mehānismu. Ciešamās kārtas tagadnes divdabji izsaka iespēju, iespējamību (*Latviešu valodas gramatika* 2013: 1276.§), tomēr pastāv konteksti, kuros tie var izteikt nepieciešamību, vajadzību (1277.§). Politikas dokumenta žanrs prasa skaidru modalizāciju, jo tas paredz konkrētu rīcību ar konkrētu rezultātu. Ciešamās kārtas divdabim “spējīnāmi” nav nepārprotamas nepieciešamības modalizācijas, turklāt tas neatklāj darītāju. Kam ir pienākums padarīt resursus spēcīgākus? Jautājums paliek bez atbildes. Vēl jo vairāk: kādas darbības nodrošina spēcīguma pieaugumu? Pamatnostādņu autori apzīmē darbības nevis ar darāmās kārtas darbības vārdiem, bet ar nelokāmajiem divdabjiem: “ieviešot principus”, “sabiedrībai un pārvaldei sadarbojoties”,

“nodrošinot informācijas apmaiņu”, “nodrošinot iespējas uzlabot”. Gramatiski nelokāmie divdabji var norādīt gan uz galvenās darbības cēloniskiem aspektiem (iemeslu, nolūku, nosacījumu), gan uz apstākļiem (*Latviešu valodas gramatika* 2013: 1297.§). Šajā gadījumā izteikums nepārprotami negarantē cēlonību, jo darbības vārdi, no kuriem darināti nelokāmie divdabji, neapzīmē pabeigto darbību. Tāpēc runa ir par apstākļiem: kāds ieviesis principus, sabiedrība sadarbosies ar pārvaldi, kāds nodrošinās informāciju un iespējas, bet līdztekus tam kāds, iespējams, kaut ko darīs ar resursiem, lai tie kļūtu spēcīgāki. Izteikums neapgalvo ka (1) kāds ieviesis principus, sadarbosies, nodrošinās informāciju un iespējas, (2) principi, sadarbība, informācija un iespējas ietekmē resursu spēcīgumu, (3) tie padarīs prasmju un attieksmju resursu spējīgāku, lai tas kaut ko veiktu ar līdzdalības procesu. Turklāt, tekstā šie resursi jau tika nosaukti par kolektīvās rīcības priekšnoteikumiem, bet šajā izteikumā cēlonība ir apgriezta: kolektīvā rīcība uzlabo resursus.

Visbeidzot, par to, kā politikas veidotāji izprot atgriezenisko saiti, var spriest, analizējot “sadarbības” konotācijas. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca definē “sadarbību” šādi: “Kopīga darbība; saskaņota savstarpēja darbība, arī palīdzība”. Kā politikas veidotāji iztēlojas sadarbību kopīgu mērķu labā? Ne gramatiski, ne pēc būtības izteikums nepieļauj, ka tas būs kopējā labuma definēšanas process: šeit ir nolasāms, ka sadarbībā tiks īstenots agrāk panāktais konsenss par labākas nākotnes redzējumu. Pieprasot kolektīvo rīcību lēmumu pieņemšanā, Pamatnostādnes neskar visproblemātiskākos jautājumus: kad, kur un kurš apkopos privātās intereses, lai definētu kolektīvās intereses, kurš un kādā procedūrā deleģēs kādu pārstāvi runāt kolektīvo interešu vārdā, kā tiks saskaņotas vairāku grupu intereses, kā praktiski risināsies mijiedarbība, kādas tai būs juridiskas sekas?

Politisko komunikāciju dokumenta autori izprot tikai pilsoniska republikānisma tradīcijā, prasot no indivīdiem kolektīvo sociālo un politisko rīcību. Taču demokrātijā ir iespējami vairāki komunikācijas modeļi (Christians et al. 2009: 95-105). Praktiskais republikānisms paredz, ka pilsoņi publiski kritizē valdību, pauž neapmierinātību ar tās lēmumiem. Liberāļu izpratnē politiķi ņem vērā sabiedrības viedokli, ko parasti noskaidro aptaujās, socioloģiskajos pētījumos. Plurālistiska demokrātija paredz, ka interešu grupas formulē savas intereses un meklē kompromisus. Apspriedes (*deliberative*) demokrātija liek uzsvāru uz politikas veidotāju pienākumu attaisnot lēmumus, publiski tos argumentējot. Latvijas politikas veidotāji uzliek atbildību uz privātpersonu pleciem, bet par dialoga partneriem redz tikai organizētās grupas: “Organizētā pilsoniskā sabiedrība nodrošina plašu interešu aizstāvību un kvalitatīvu līdzdalību lēmumu pieņemšanā un politiku veidošanā, uzturot pastāvīgu pilsonisko dialogu ar lēmumu

pieņēmējiem” (19. lpp.). Tas ierobežo savstarpēji vāji integrēto un ģeogrāfiski izkliedēto indivīdu politisko komunikāciju ar mērķi aizstāvēt savas intereses pret nesamērīgu valdības iejaukšanos: dokuments nepieļauj, ka, apzinoties interešu kopību, indivīdi varētu veidot *ad hoc* publikas, piemēram, virtuālās atbalsta kopienas sociālajos medijos. Šo kopienu mērķis ir paust alternatīvo viedokli, kas politiķiem ir jārespektē, pieņemot saistošos lēmumus, bet viedokļu kopienām nav jāpretendē uz “plašu”, “kvalitatīvu” un “pastāvīgu” līdzdalību. Turklāt Pamatnostādņu projekts apliecina, ka pats līdzdalības jēdziens un līdzdalības procedūras nav formalizētas, bet Ministru kabineta noteikumi “Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” neuzliek ierēdņiem pienākumu izvērtēt sabiedrības ierosinājumus pēc būtības un iestrādāt tos plānošanas dokumentos.

Mājiens uz augšupvērstās komunikācijas nozīmi bijis iekļauts Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plānā 2019.-2020. gadam. Atšķirībā no Pamatnostādņu projekta, Plāns vismaz paredzēja vienu augšupvērstās komunikācijas kanālu: reprezentatīvās iedzīvotāju aptaujas. Tiesa, iecerēto aptauju nomenklatūra nevarēja atklāt sabiedrības viedokli, jo dokumenta autori ierobežoja jautājumu klāstu ar tādiem, kas izriet no patērētiskās valsts koncepcijas. Turpretī lejupvērstās komunikācijas modelis ir skaidri formulēts Plānā. Tā, politikas dokuments runā par sabiedrisko mediju satura pieejamību, nevis par daudzveidīgo grupu pieeju satura veidošanai. Politikas mērķis ir nodrošināt politiskās dienaskārtības lejupvērsto pārraidīšanu pēc iespējas lielākai auditorijai: “Sasniedzot plašāku sabiedrību, sabiedriskajiem medijiem ir vairāk iespēju nodrošināt sabiedrību ar vispusīgu informāciju, skaidrot jautājumus, kuri dažādu iemeslu dēļ nav tikuši apgūti skolā vai ģimenē, aicināt piedalīties sabiedrības procesos, mazinot izolētību un atstumtību” (*Nacionālās identitātes* 2018: 2.4.§). Plānā izvirzītie rīcības politikas pasākumi un to īstenošanas rādītāji arī paredz auditorijas sasniegšanu nevis saturiska plurālisma garantēšanu.

* * * * *

Šajā pētījumā uzkrātā datu bāze sniedz plašu ieskatu Latvijas iedzīvotāju pieredzes ekonomiskajos, sociālajos, politiskajos, psiholoģiskajos un vērtību aspektos. Pielietojot dažādas slēdzienstatistikas metodes dažādu anketas jautājumu apstrādē, esam atklājuši pieredzes atšķirības sociāli demogrāfiskajās grupās un demonstrējuši, ka respondentiem ir pamats kritizēt valdības politiku un nepieņemt oficiālo informāciju. Plānojot Covid-19 pandēmijas izplatības ierobežošanas un seku mazināšanas pasākumus, politikas veidotājiem ir

jāņem vērā, ka indivīdiem ir atšķirīgas spējas, prasmes, vajadzības un pieredze, kuras var raksturot ar sociāli demogrāfiskiem un sociāli ekonomiskiem parametriem. Īstenojot krīzes komunikāciju, ir jānoskaidro indivīdu sociālie priekšstati (uzskati, attieksmes) un to saistība ar praktisko pieredzi; uz tā pamata ir jādefinē mērķauditorijas, kurām jāpāraida daudzveidīgie pēc formas un satura vēstījumi. Komunikatora tēlam jāatbilst mērķauditorijas gaidām, lai lasītājs, klausītājs un skatītājs varētu identificēties ar vēstītāju kā savas interešu grupas pārstāvi. Uzticēšanās komunikatoram veicina arī uzticēšanos vēstījuma saturam.

- Bardon, T. (2020). Do you really like your job? How COVID-19 made us think. Published: 27th May, 2020. <https://www.raconteur.net/business-innovation/covid-professional-identity>
- Christians, Clifford G., Theodore L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng, Robert A. White (2009). *Normative Theories of the Media. Journalism in democratic societies*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Colliander, H. (2019). Being transformed and transforming oneself in a time of change: A study of teacher identity in second language beaeducation for adults. *Studies in the Education of Adults*, 51, 1, 55-73. DOI: 10.1080/02660830.2018.1526447
- Eurofound (2018). *Social cohesion and well-being in Europe*, Publications Office of the European Union. Luxembourg.
https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18035en.pdf
- Kruks, S. (2016). „Pilsoniskā sabiedrība un komunikācijas prakse.” S. Kruk (ed.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: “veiksmes stāsta” pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte.
- Kruks, S., G. Veidemanis, K. Rižņikova, L. Vaita (2018). “Kurš rada ziņas? Sabiedrisko attiecību un ziņu mediju dienaskārtība”, *Akadēmiskā Dzīve* 54:85-95. DOI: [10.22364/adz.54.11](https://doi.org/10.22364/adz.54.11)
- Kruks, S. (2020). “Uzticības, sadarbības un vienotības konceptu izpratne Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam”, *Akadēmiskā Dzīve* 56: 131-147.
- Kultūras ministrija (2020) Pamatnostādņu projekts "Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027.gadam". (skatīts 04.02.2021).
<http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40490048/>.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam (2020).
https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf (06.10.2020).
- Latviešu valodas gramatika (2013). Rīga : LU Latviešu valodas institūts.

- Levina, J., K. Mārtinsone (2018). "Anomia, social participatio and subjective well-being: A psychological perspective. Pp. 67-90 in Kruk, S. (ed.) *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia*. Riga: Riga Stradiņš University. DOI: 10.25143/ISBN-978-9934-563-31-7_18-065
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60 (2), 175-215.
- McQuail, Denis (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. 6th edition. London: Sage.
- Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas īstenošanas plāns 2019.-2020. gadam (2018). <https://likumi.lv/ta/id/300483-par-nacionalas-identitates-pilsoniskas-sabiedribas-un-integracijas-politikas-istenosanas-planu-2019-2020-gadam/>.
- Pervin, L. A. (2003). *The Science of Personality*. 2nd edition. NY, Oxford: Oxford University Press.
- Pervin, L., John, O. (2001). *Psihologija lichnosti: Teoriya i issledovaniya. [Психология личности: Теория и исследования. Пер, с англ. М. С. Жам-кочьян под ред. В. С. Магуна. М: Аспект Пресс]*
- Rose, C. (2020). Am I Part of the Cure or Am I Part of the Disease? Keeping Coronavirus Out When a Doctor Comes Home. *The New England Journal of Medicine*, 328, 1684-1685. DOI: 10.1056/NEJMp2004768
- Rungule, R., S. Senkāne (2018). "Values of Latvians". Pp. 91-104 in Kruk, S. (ed.) *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia*. Riga: Riga Stradiņš University. DOI: 10.25143/ISBN-978-9934-563-31-7_18-065
- Stetson, G.V., Kryzhanovskaya, I.V., Lomen-Hoerth, C., Hauer, K.E. (2020). Professional identity formation in disorienting times. *Medical Education Adaptations*, 00, 1-2. DOI: 10.1111/medu.14202
- Sutton, A. (2020). The Lost Identity of Teachers: The COVID-19 Story. The Educators Room: Empowering Teachers The Experts. Published: March 16th, 2020. <https://theeducatorsroom.com/the-lost-identity-of-teachers-the-covid-19-story/>
- Vasiļjeva, S. (2016). "Sociālais kapitāls un krīzes pārvarēšanas stratēģijas". Lpp. 91.-104. grāmatā Kruks, S. (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: "veiksmes stāsta" pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte.
- Watzlawick P., J. Beavin, D. Jackson (1967). *Pragmatics of Human Communication*. New York: Norton.

10. EKONOMISKĀS SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS

Lai novērtētu Covid -19 ietekmi uz iedzīvotāju un mājsaimniecību ienākumiem, dzīves līmeni, nodarbinātību un citiem svarīgiem aspektiem, ir nepieciešams vispārīgs ekonomiskās situācijas raksturojums un attīstības tendenču analīze.

Saskaņā ar CSP datiem 2020. gada pirmajā ceturksnī Latvijas **IKP** samazinājās par 1,4% salīdzinoši ar 1,7% pieaugumu 2019. gada pirmajā ceturksnī. Salīdzinot ar 2019. gada ceturto ceturksni, kritums bija 2,9%, un tas bija saistīts ar kritumu gan ražošanas, gan pakalpojumu sektorā.¹ Tajā pašā laikā IKP Eiropas Savienībā samazinājies par 3,2%, bet Eirozonā par 3,8%. Jāatzīmē, ka IKP kritums Latvijā bija vērojams pirmo reizi pēdējo 12 gadu laikā. Kritumu daļēji noteica tranzīta samazināšanās, kā arī ierobežojumi, kurus valdība ieviesa cīņā pret pandēmiju.

2020. gada 2. ceturksnī, salīdzinot ar 2019. gada 2. ceturksni, iekšzemes kopprodukts pēc sezonāli un kalendāri neizlīdzinātiem datiem ir samazinājies par 8,9 % un kopējais kritums pirmajā pusgadā bija 5,4 %. Savukārt, salīdzinot izmaiņas ar iepriekšējo ceturksni, IKP samazinājās par 6,5 %.² IKP kritums Latvijā tomēr bija mazāks nekā vidēji ES valstīs. 2020. gada otrajā ceturksnī vidējais IKP kritums Eiropas Savienībā sastādīja 11,4%.³ 2020. gada 3. ceturksnī, salīdzinot ar 2019. gada 3. ceturksni, iekšzemes kopprodukts samazinājies par 2,6 %. Deviņu mēnešu laikā IKP ir samazinājies par 4,3 %.⁴ IKP apjoma kritums Latvijā bija vērojams trīs ceturkšņus pēc kārtas, kas ļauj runāt par ekonomiskās krīzes sākumu.

¹ 1. ceturksnī IKP pēc ātrā novērtējuma samazinājies par 1,4 % , CSB LR Preses relīze. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2675-ikp-atraisovertējums-2020-gada-1-ceturksni>

² IKP 2. ceturksnī samazinājies par 8,9 %. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2734-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-2-ceturksni>

³ Eurostat. GDP up by 12.7% in the euro area and by 12.1% in the EU. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10663774/2-30102020-BP-EN.pdf/94d48ceb-de52-fcf0-aa3d-313361b761c5>

⁴ IKP apjoma izmaiņas 2020.gada 3. ceturksnī. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2776-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-3-ceturksni>

Ņemot vērā strauju saslimstības ar Covid-19 kāpumu rudenī, no 2020.gada 6. novembra valdība izsludināja valstī ārkārtējo situāciju. Neapšaubāmi tas atstās ļoti negatīvu ietekmi uz ekonomisko situāciju, t.sk. uz IKP un nodarbinātības rādītājiem.

Kā redzams 1. tabulā, IKP samazinājums Latvijā 1., 2. un 3.ceturksnī bija lielāks, nekā citās Baltijas valstīs, kas nozīmē, ka Latvijas ekonomika ir visvairāk jutīga pret negatīvo faktoru ietekmi, šajā gadījumā pret Covid-19 pandēmijas ietekmi.

1. tabula

IKP izmaiņas Baltijas valstīs un ES

(procentos pret iepriekšējā gada attiecīgo periodu)

	1.cet.	2.cet.	3.cet.
Latvija ⁵	- 1,5	- 8,9	- 2,6
Igaunija ⁶	- 0,7	- 6,9	- 1,9
Lietuva ⁷	2,4	4,2	2,9
Vidēji ES ⁸	-2,7	-13,9	-4,3
Eirozona ⁹	-3,3	-14,8	-4,4

Ekonomiskā krīze ir skarusi galvenokārt tās nozares, kurās valdība, iedzīvotāju drošības nodrošināšanas nolūkos, ir noteikusi ierobežojumus uzņēmumu darbībai. Pēc CSB datiem 2. un 3. ceturksnī izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarē samazinājums bija attiecīgi 63,4% un 28,6%, mākslas, izklaides un atpūtas nozarē mīnus 46,3% un 22,4%, transporta un uzglabāšanas nozarēs 26,6% un 14,7%, finanšu un apdrošināšanas nozarē 9,9% un 13,3%, komercpakalpojumu nozarē 8,0% un 5%, informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozarē 6,4% un 4,7%, operāciju ar nekustamo īpašumu nozarē 4,8% un 3%. Par 6,9 % samazinājušies 2.ceturksnī apstrādes

⁵ IKP 2. ceturksnī samazinājies par 8,9 %. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2734-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-2-ceturksni>

⁶ IKP 3. ceturksnī samazinājies par 2,6 %. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2776-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-3-ceturksni>

⁷ GROSS DOMESTIC PRODUCT BY EXPENDITURE APPROACH (ESA 2010) (QUARTERS). [https://andmed.stat.ee/en/stat/majandus_rahvamajanduse-arvepidamine_sisemajanduse-koguprodukt-\(skp\)_sisemajanduse-koguprodukt-tarbimise-meetodil/RAA0061/table/tableViewLayout1](https://andmed.stat.ee/en/stat/majandus_rahvamajanduse-arvepidamine_sisemajanduse-koguprodukt-(skp)_sisemajanduse-koguprodukt-tarbimise-meetodil/RAA0061/table/tableViewLayout1)

⁸ GDP up by 12.6% and employment up by 0.9% in the Euro area. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662173/2-13112020-AP-EN.pdf/0ac3f053-f601-091d-ea21-db1ecaca7e8c#:~:text=During%20the%20third%20quarter%20of,%25%20in%20the%20previous%20quarter>

⁹ Turpat

rūpniecības apjomi, bet 3.ceturksnī kritums par 5,8% bija pārējā rūpniecībā. Tirdzniecības apjomi 2.ceturksnī samazinājās par 8,9%, bet 3. ceturksnī bija vērojams neliels pieaugums 1,7% apmērā. Arī lauksaimniecības sektorā 3. ceturksnī pieauga ražošanas apjoms par 6,3%, salīdzinoši ar kritumu 3,7% apmērā iepriekšējā ceturksnī.¹⁰ Kopumā nozaru īpatsvars, kurās bija vērojams kritums, veido aptuveni 70% no kopējā IKP apjoma valstī. Ražošanas apjomu kritums minētajās nozarēs var skaidrot ne tikai ar Latvijas, bet arī ar citu valstu valdību noteiktajiem ierobežojumiem Covid-19 pandēmijas seku mazināšanai. Tieši šo nozaru uzņēmumiem un darbiniekiem bija vajadzīgs vislielākais valdības finansiālais atbalsts.

¹⁰ IKP 3. ceturksnī samazinājies par 2,6 %. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2776-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-3-ceturksni>.

11. NODARBINĀTĪBAS UN NODARBINĀTĪBAS FORMU IZMAIŅU ANALĪZE

Covid-19 pandēmija ir izraisījusi vienu no smagākajām darba tirgus krīzēm kopš Lielās depresijas. Pastāv reālas bažas, ka krīze palielinās nabadzību un nevienlīdzību, un ietekme būs jūtama nākamajos gados. Daudzas valstis izmantoja darba saglabāšanas programmas, lai palīdzētu saglabāt nodarbinātību un dzīvotspējīgas darba vietas. Programmas ietver pasākumus, kas pēc būtības subsidē nenostādītās stundas, kā arī pasākumus, kas palielina darbinieku ienākumus, ja viņi strādā nepilnu darba laiku.

OECD valstīs aptuveni 25% no nodarbināto skaita tika iesaistīti nodarbinātības atbalsta programmās, savukārt Latvijā šis rādītājs ir tikai 5,6% (Francijā gandrīz 33%, Vācijā - 19%).¹¹

Nodarbinātības un bezdarba aspekti jeb situācija darba tirgū būtiski ietekmē iedzīvotāju un mājsaimniecību ienākumus. Analizējot nodarbinātības rādītājus, varam secināt, ka nodarbināto skaits tautsaimniecībā 2020. gada pirmajā ceturksnī bija aptuveni 909 tūkst., 2.ceturksnī 893,7 tūkst., 3.ceturksnī 887 tūkst. un 4.ceturksnī 893,5 tūkst. Savukārt 2019. gadā šie rādītāji bija augstākā līmenī, attiecīgi 911 tūkst., 906,8 tūkst., 911,7 tūkst. un 910,4 tūkst. 2020.gadā nodarbināto personu skaits vidēji bija par 14 tūkst. mazāks, nekā 2019. gadā.¹² Covid-19 krīzes ietekmē 2020. gada 3. ceturksnī, salīdzinājumā ar atbilstošo periodu pērn, algoto darbinieku skaits, pārrēķināts pilnā slodzē, valstī kopā samazinājās par 25,4 tūkst. jeb 3,3 %. Samazinājums vērojams visās nozarēs, izņemot informācijas un komunikācijas pakalpojumu, izglītības, kā arī veselības un sociālās aprūpes nozares, kur bija vērojams darbinieku pieaugums.¹³ Jāatzīmē, ka nodarbinātības līmenis Latvijā pārsniedz Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu vidējo līmeni un 2. ceturksnī tas bija tāds pats kā Lietuvā (64,1 %), bet zemāks nekā Igaunijā (65,4 %).

Attiecībā uz nodarbinātības formām 2020.gada 2.ceturksnī 18,3% darbinieku strādāja attālināti, bet 3.ceturksnī uz pusi mazāk – 8,9%. Visvairāk attālināto darbu otrajā un trešajā ceturksnī veica finanšu un apdrošināšanas darbību jomā strādājošie – 64,2% (2. ceturksnī) un 49,2% (3. ceturksnī). No informācijas un komunikācijas pakalpojumu darbiniekiem 61,3% darbu veica attālināti 2.

¹¹ Employment Outlook 2020, OECD (Pieejams: <http://www.oecd.org/employment-outlook/2020/>)

¹² CSB LR Nodarbināto skaits (Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_nodarb_nodarb_istern/NB001m.px/table/tableViewLayout1/)

¹³ Vidējās darba samaksas gada pieaugums – 5,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2778-darba-samaksas-parmainas-2020-gada-3>)

ceturksnī, bet uz pusi mazāk 31,2% 3. ceturksnī. No izglītības jomas darbiniekiem 44,5% attālināti veica darbu 2. ceturksnī. Atbilstoši darba specifikai vismazākais attālināti strādājošo darbinieku īpatsvars ir ražošanas sektorā. 2. ceturksnī attālināti strādāja puse vecāko speciālistu un 39,6% vadītāju un 30,4% speciālistu. Savukārt trešajā ceturksnī krities to vecāko speciālistu skaits, kas strādāja attālināti – 21,4% un visvairāk krities vadītāju skaits, kas strādāja attālināti – 12,9%.

Starp 2020. gada pirmo un otro ceturksni vērojams neliels kritums attiecībā uz aizņemto darba vietu skaitu sabiedriskajā sektorā no 288.464 uz 283.815, bet lielāks kritums bija vērojams privātajā sektorā no 613.746 uz 598.770. Iedzīvotāju aptaujā 2,6% respondentu ir norādījuši, ka viņiem ir mainīti darba līguma noteikumi no pilna un nepilnu darba laiku un 3,4% respondentu ir bijuši bezalgas atvaļinājumā Covid-19 krīzes laikā. Uzņēmēju aptaujas rezultāti liecina par ievērojamāku nodarbinātības samazināšanos – 27,2% respondentu samazināja darbinieku slodzi, 13,6% samazināja darbinieku skaitu un 13,1% uzņēmēju aptaujas respondentu norādīja, ka darbinieki gāja bezalgas atvaļinājumā. 83,7% no tiem uzņēmumiem, kas samazināja slodzi, samazināja arī izdevumus nākotnes nenoteiktības dēļ. Savukārt 76% no šiem respondentiem optimizēja darba organizāciju un 40,4% norādīja, ka ir pieaugusi informācijas un digitālo tehnoloģiju izmantošana biznesā. Turklāt 64,2% no šiem respondentiem norādīja, ka ir ieviesuši attālinātā darba režīmu. Iespējams, krīzes rezultātā uzņēmēji meklēja jaunu nodarbinātības formu realizēšanu, ko parāda arī plašāka informācijas un digitālo tehnoloģiju izmantošana biznesā.

Bezdarba līmenis 2020. gada pirmajā ceturksnī bija 7,3% un bezdarbnieku skaits 72 tūkstoši iedzīvotāju, salīdzinot ar 57,9 tūkstošiem 2019. gada ceturtajā ceturksnī un 69 tūkstošiem 2019. gada pirmajā ceturksnī. Bezdarba pieaugumu galvenokārt izraisīja ražošanas, īpaši tranzīta kritums, nevis pandēmijas uzliesmojums. Nelielu bezdarba pieaugumu var skaidrot ar diezgan lielu brīvo darba vietu skaitu valstī, kuri bija pieejami tiem, kas zaudēja darbu. Rezultātā vakanto darba vietu skaits 2020. gada pirmajā ceturksnī samazinājās par 9,5 tūkstošiem. Bezdarbnieku skaits 2020. gada otrajā ceturksnī valstī sasniedza 83,5 tūkstošus cilvēku jeb par 16% vairāk, nekā iepriekšējā ceturksnī. Tajā pašā laikā vakanto darba vietu skaits nedaudz pieauga. Bezdarba līmenis 3. ceturksnī nedaudz krities salīdzinājumā ar 2.cetuksni. 2020. gada 9 mēnešos Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA) reģistrētas 62.553 brīvās darba vietas, kas ir par 26% mazāk salīdzinot ar 2019. gada šo pašu periodu. 2020. gada septembra beigās bija reģistrētas aktuālas 17.597 brīvās darba vietas, kas ir par 44% mazāk salīdzinot ar 2019. gada septembri. 2020.gada 9

mēnešos NVA tika saņemti paziņojumi no 53 darba devējiem par kolektīvo atlaišanu, kopumā par 5.501 darbinieku plānoto atbrīvošanu. Bezdarba rādītāji būtiski atšķiras reģionu griezumā - Rīgas reģionā – 6,1%, bet augstākais bezdarba līmenis bija Latgales reģionā – 15,4%. Zemgales reģionā bezdarba līmenis septembrī bija 7,1%, Vidzemes reģionā 7,4% un Kurzemes reģionā 7,9%. Reģistrēto bezdarbnieku kopskaitā 2020. gada septembra beigās lielāko īpatsvaru veidoja bezdarbnieki ar profesionālo izglītību – 34,4% no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita, 25,7% bija bezdarbnieki ar vispārējo vidējo izglītību, 23,1% ar augstāko izglītību un 14,6% ar pamatzglītību. Salīdzinot ar atbilstošo periodu pirms gada, bezdarbnieku ar augstāko izglītību īpatsvars pieaudzis par 1,1% punktiem. Jauniešu bezdarbs bija 6,9% līmenī.¹⁴ Kā redzams 2. tabulā Latvijas bezdarba rādītāji atrodas Eirozonas vidējā līmenī, bet pārsniedz ES27 vidējo līmeni. Vērojams būtisks bezdarba pieaugums Lietuvā, bet Igaunijai, līdzīgi kā Latvijai, izdevās samazināt bezdarba rādītāju 3. ceturksnī.

2. tabula

Bezdarba līmenis, %

	2020.g. 1. ceturksnis	2020.g. 2.ceturksnis	2020.g. 3.ceturksnis
Latvija ¹⁵	7,3	8,8	8,2
Igaunija ¹⁶	4,8	8,1	7,7
Lietuva ¹⁷	7,1	8,5	9,3
ES-27 ¹⁸	6,7	6,7	7,5
Eirozona ¹⁹	7,4	7,8	8,3

¹⁴ Pārskats par bezdarba situāciju valstī (septembris). (Pieejams:

https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/31_5a0c0fb857c216.992611851.pdf)

¹⁵ Bezdarbnieku skaits un bezdarba līmenis 15-74 gadu vecumā pēc dzimuma pa mēnešiem. (Pieejams:

http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_nodarb_bezdarbs_istern/NB002m.px/table/tableViewLayout1/)

¹⁶ Unemployment rate. (Pieejams:

<https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/work-life/labour-market/unemployment-rate>)

¹⁷ Unemployment rate. (Pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/paieska?q=unemployment%20rate>)

¹⁸ Unemployment rates by sex, age and citizenship (%). (Pieejams:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsq_urgan/default/table?lang=en)

¹⁹ Euro Area Unemployment Rate. (Pieejams: <https://www.fxempire.com/macro/euro-area/unemployment-rate>)

Covid-19 krīze ir aktualizējusi attālināto darbu kā vienu no nodarbinātības formām. Attālinātā darba aktualitāti apstiprina ne vien starptautiski pētījumi (Eurofund, OECD) un Centrālās statistikas pārvaldes dati, bet arī VPP COVIDzīve projektā veiktie pētījumi. Uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka 31,4% respondentu Covid-19 radītā ārkārtas stāvokļa dēļ ir ieviesuši pilnīgu vai daļēju attālinātā darba režīmu. Visplašāk attālinātā darba režīmu izmantojuši uzņēmumi, kas pārstāv pakalpojumu nozari (60,6%), bet mazāk tie, kas pārstāv ražošanu (7,6%). To viegli izskaidrot ar iespējām pārcelt darbību uz digitālo vidi un digitālās vides piemērotību darba veikšanai.

No uzņēmumiem, kas ieviesuši attālināto darbu, pārsvarā to darījuši mikrouzņēmumi, kuros darbinieku skaits ir 1-9 cilvēki. Tie ir 81% no to uzņēmumu skaita, kas ieviesuši attālināto darbu, jeb 192 respondenti. 14,8% no respondentiem, kuri ieviesuši attālināto darbu, ir mazie uzņēmumi, kuros ir 10 līdz 49 darbinieki. Mazāk respondentu no kopējā skaita, kas ir ieviesuši attālināto darbu, ir vidējie uzņēmumi ar 50 līdz 249 darbiniekiem – 3,4%. Tomēr no respondentiem, kuri bija uzņēmumi ar darbinieku skaitu no 50-249, sadalījums starp tiem, kuri bija un kuri nebija ieviesuši attālinātā darba režīmu, bija vienāds (50%). Līdzvērtīgi rezultāti ir, salīdzinot respondentu skaitu mazo uzņēmumu grupā ar 10-49 darbiniekiem.

Visvairāk attālinātā darba režīmu ir ieviesuši uzņēmumi kuru darbības vieta ir Rīga – 68,6%, bet ārpus Rīgas tie ir 31,36%. Īpatsvars starp uzņēmumiem, kuri ir un kuri nav ieviesuši attālināto darbu, ir mazāks Rīgā. No Rīgā esošajiem uzņēmumiem, kas ir ieviesuši attālināto darbu, tie ir 39,7%.

Uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka 61% no tiem uzņēmumiem, kas ir ieviesuši attālinātā darba režīmu, ir pieaugusi informācijas tehnoloģiju un digitalizācijas izmantošana biznesā. Tas liecina, ka, attālinātā darba organizācijas formai kļūstot plašāk izmantotai, pieaug arī informācijas tehnoloģiju izmantošana, kas savukārt rada riskus pārkāpt darbinieka tiesības uz privātumu un atpūtu.

Uzņēmēju aptaujas dati rāda, ka 8% jeb 58 uzņēmumiem ārkārtas stāvokļa laikā ir aktualizējušies jautājumi, kas saistīti ar darba līguma izpildi. Uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka 13% no tiem uzņēmumiem, kas bija ieviesuši attālināto darbu bija saskaršies ar darba līguma izpildes problēmām. Tas, iespējams, skaidrojams ar nepietiekamu izpratni par attālinātā darba tiesisku organizāciju. Ņemot vērā, ka tieši pakalpojumu nozarē visplašāk tika ieviests daļējs vai pilnīgs attālinātā darba režīms, izskaidrojams ir arī uzņēmumu aptaujas rezultāts, ka tieši šajā nozarē

jautājums par darba līguma izpildi ir bijis visaktuālākais – 50,9% respondentu. Darba līguma izpildes jautājumi svarīgi bijuši arī tirdzniecības nozari pārstāvošiem uzņēmumiem, kas ieviesuši pilnīgu vai daļēju attālinātā darba režīmu, tie ir 36,8%. Līdzīga tendence vērojama arī, analizējot darba līguma izpildes aktualitāti, ņemot vērā darbinieku skaitu uzņēmumā. Uzņēmumu aptaujas dati liecina, ka darba līguma izpildes jautājums svarīgākais bija tieši uzņēmumos, kuros darbinieku skaits ir līdz 9 darbiniekiem (86%). Tas skaidrojams ar to, ka šie uzņēmumi visplašāk bija ieviesuši attālinātā darba režīmu. Tādējādi attālinātā darba ieviešana var radīt neskaidrības saistībā ar darba līguma izpildi. Secinājumus apstiprina arī nodarbināto aptaujas rezultāti, kas parāda, ka tikai 20% no personām, kas bija nodarbinātas attālināti, bija noslēgušas rakstisku vienošanos ar darba devēju. Šādi rezultāti liecina par Darba likuma normu pārkāpumu. Tāpēc ir nepieciešams skaidrot Darba likuma normu piemērošanu attiecībā uz attālināto darbu un veikt izmaiņas normatīvajā regulējumā. Līdzīgi arī iedzīvotāju aptaujas rezultāti un nodarbināto aptaujas rezultāti liecina par attālinātā darba aktualitāti. Iedzīvotāju aptauja parāda, ka Covid-19 ārkārtas situācijas laikā 22% respondentu darbu veica attālināti. No respondentiem, kas darbu veica attālināti 45,3% pārstāvēja publisko sektoru, bet 26,8% privāto sektoru. Iedzīvotāju aptaujas dati liecina, ka no tiem respondentiem, kas darbu veica attālināti visvairāk tie bija augstākā līmeņa vadītāji (68,3%) vai speciālisti, ierēdņi, personas, kas nestrādā fizisku darbu (48,3%). Saskaņā ar iedzīvotāju aptaujas rezultātiem visvairāk attālināto darbu veica respondenti no Rīgas (33%) un Vidzemes (24,5%), savukārt vismazāk respondenti Latgalē (8,7%).

Statistiski nozīmīgas atšķirības iedzīvotāju aptaujas rezultātos atklājas attiecībā uz pamatnodarbošanās veidu personām, kuras norādīja, ka Covid-19 ārkārtas situācijas laikā bija darba laika izplešanās uz brīvā laika rēķina. Darba laika “izplešanās” uz brīvā laika rēķina ir būtisks aspekts, kas var ietekmēt taisnīgu darba laika realizēšanu atbilstoši Darba likumam. Ja darba laiks “izplešas” uz brīvā laika rēķina, pastāv lielāks risks darba tiesību pārkāpumiem, piemēram uz virsstundu darbu apmaksu vai rakstisku vienošanos par virsstundu darbu. Rezultāti arī liek pārvērtēt nepieciešamību pārskatīt tiesisko regulējumu attiecībā uz pārtraukumu darbā, īpaši uzmanību veltot attālinātajam darbam. Saskaņā ar iedzīvotāju aptaujas rezultātiem, ar darba laika izplešanos uz brīvā laika rēķina visvairāk saskaršies speciālisti, ierēdņi vai personas, kas nestrādā fizisku darbu (23,7%) un augstākā līmeņa vadītāji (17,9%). Nodarbināto aptauja parādīja, ka virsstundu darbs netika apmaksāts 14,7% respondentu. Papildus jāmin, ka gan nodarbināto aptauja, gan iedzīvotāju aptaujas rezultāti parādīja, ka visvairāk ar darba tiesību pārkāpumiem

attiecībā uz virsstundu apmaksu un piemaksu par papildus darbu saskarās personas ar ienākumiem virs 600 eiro mēnesī. Tas ļauj secināt, ka lielāks risks saskarties ar darba tiesību pārkāpumiem ir personām, kas ir nodarbinātas kā speciālisti, ierēdņi vai personām, kas neveic fizisku darbu ar ienākumiem virs 600 eiro mēnesī. Iedzīvotāju aptaujas rezultāti parāda, ka personas, kurām netika apmaksātas virsstundas, attālināti strādāja jau pirms ārkārtas situācijas (13%) vai attālināti sāka strādāt ārkārtas situācijas laikā (54%). Turklāt 81% no personām, kam netika apmaksātas virsstundas nebija arī rakstiskās vienošanās ar darba devēju par attālināto darbu. Šie rezultāti uzskatāmi parāda virsstundu apmaksas aktualitāti tieši attālināta darba kontekstā. Darba apjoma palielināšanos Covid-19 izraisītās ārkārtējās situācijas laikā norādīja arī 42,7% nodarbināto aptaujas respondentu. Ņemot vērā augstus darba tiesību pārkāpumu riskus, ir nepieciešams sakārtot tiesību normas attiecībā uz attālināto darbu. Palielinoties darba tiesību pārkāpumiem, palielinās arī darba strīdu apjoms, kas kavē nodarbinātību. Sabiedrības uzmanība ir jāvērs uz alternatīviem darba strīdu risināšanas veidiem, piemēram, mediācija.

Gadījumos, kad bija nepieciešamība strādāt attālināti, 31,3% respondentu norādīja, ka tāda iespēja bija nodrošināta dažos gadījumos, un 4,4% respondenti norādīja, ka šāda iespēja netika nodrošināta. Tas liek secināt, ka, iespējams, iemesls ir izpratnes trūkums par tiesiskajiem priekšnoteikumiem attālinātā darba organizēšanai.

Kopumā secināms, ka attālinātais darbs kā nodarbinātības forma kļūst aktuālāks, tāpēc ir nepieciešams radīt tādu tiesisko bāzi, kas garantētu tiesisko drošību un tiesisko noteiktību arī ārkārtas apstākļos.

12. DARBA TIESĪBAS

Normatīvā regulējuma pilnveide attālinātā darba kontekstā ir saderīga ar uzņēmējdarbības vides pilnveidošanas pasākumu plānu 2019.-2022.gadam, kas paredz ar attālināto darbu saistīto tiesisko jautājumu pilnveidošanu. 2020.gada 1.jūlija grozījumi Darba aizsardzības likumā definē attālināto darbu šādi: tas ir tāds darba izpildes veids, ka darbs, kuru nodarbinātais varētu veikt darba devēja uzņēmuma ietvaros, pastāvīgi vai regulāri tiek veikts ārpus uzņēmuma, tajā skaitā darbs, ko veic, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas. Par attālināto darbu netiek uzskatīts darbs, kas tā rakstura dēļ ir saistīts ar regulāru pārvietošanos. Papildus Darba aizsardzības likuma 8.pants tika papildināts ar punktu, ka nodarbinātais, kurš veic attālināto darbu, sadarbojas ar darba devēju darba vides riska novērtēšanā un sniedz darba devējam informāciju par attālinātā darba vietas apstākļiem, kas, nodarbinātajam veicot darbu, var ietekmēt viņa drošību un veselību. Darba likumā attālinātais darbs atsevišķi netiek regulēts, bet ir ierosināti Darba likuma grozījumi (likumprojekts “Grozījumi Darba likumā” (717/Lp13)), kas paredz papildināt Darba likuma 76. pantu ar ceturto daļu šādā redakcijā: "(4) Ja darbinieks un darba devējs vienojas par darba veikšanu attālināti, darbinieka izdevumus, kas saistīti ar attālināto darba veikšanu, sedz darba devējs, ja darbinieks un darba devējs nav vienojušies citādi. Attālinātais darbs šā likuma izpratnē ir darba izpildes veids, kad darbs, kuru darbinieks varētu veikt uzņēmuma ietvaros, pastāvīgi vai regulāri tiek veikts ārpus darba devēja uzņēmuma, tajā skaitā darbs, ko veic, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas. Par attālināto darbu šā likuma izpratnē netiek uzskatīts darbs, kas darba rakstura dēļ saistīts ar nodarbinātā regulāru pārvietošanos". Tātad, pēc būtības tiktu sniegta gan attālinātā darba definīcija, gan noteikts darba devēja pienākums segt izdevumus, kas darbiniekam radušies saistībā ar attālinātā darba veikšanu. Lai nodrošinātu tiesisko drošību ārkārtas situācijas laikā, grozījumi darba likumā jāpieņem pēc iespējas ātrāk, tādējādi veicinot efektīvu un sekmīgu šīs nodarbinātības formas attīstību. Jānorāda, ka attālinātā darba organizācijai ārkārtas situācijas laikā bijis tikai rekomendējošs raksturs. Atsevišķās valstīs valdības lēmums pēc iespējas organizēt darbu bijis ar normatīvu spēku, tā nodrošinot tiesisko drošību un plašāku izpratni par attālinātā darba organizāciju (piem., Polijā).

Šobrīd Latvijā Darba likuma 53.panta pirmā daļa dod iespēju darba devējam un darbiniekam vienoties par darba izpildījuma vietu. Tas nozīmē, ka attālinātais darbs ir iespējams ar abu pušu vienošanos. Ar tiem darbiniekiem, ar kuriem jau ir noslēgts darba līgums, šādu vienošanos darba

devējs var veikt, piedāvājot darba līguma grozījumus saskaņā ar Darba likuma 97. un 98.pantā noteikto kārtību. Nodarbināto aptaujas rezultāti liecina, ka 76% no nodarbinātajām personām, kas strādāja attālināti šāda rakstiska vienošanās nebija ārkārtas situācijas laikā.

Ārkārtas situācijas laikā valdības rekomendācijām bija vairāk rekomendējošs raksturs attiecībā uz darba devēju pienākumu nodrošināt pēc iespējas lielāku darba organizāciju attālināti. Tas radīja neskaidrības situācijas, kad darba devējs nevēlējās piekrist darbinieka darbam attālināti vai darbinieks nepiekrita šādai darba organizācijai dažādu iemeslu dēļ. Piemēram, nepiemērota darba vide, nepietiekams aprīkojums darba veikšanai u.c.

Eiropas valstīs pastāv atšķirīgs normatīvais regulējums attiecībā uz vienošanos par attālināto darbu un tiesībām uz vienpusēju rīcību.²⁰ Vācijā un Šveicē vienošanās par attālināto darbu jāparedz vai nu darba līgumā vai darba koplīgumā. Izņēmuma gadījumos, t.sk. Covid-19 pandēmija, darba devējam ir tiesības vienpusēji prasīt darbiniekam veikt darbu attālināti. Itālijā ir paredzēta iespēja pārtraukt darba organizāciju attālināti, ja vienošanās tika noslēgta uz noteiktu termiņu, tikai attaisnojušu iemeslu dēļ. Ja vienošanās ir beztermiņa, tad pusei par darba organizācijas attālināti pārtraukšanu jāpaziņo otrai pusei 30 dienas iepriekš. Termiņu var neievērot attaisnojušu iemeslu dēļ, kas sīkāk normatīvajā regulējumā nav interpretēts. Polijā noteikts trīs mēnešu termiņš pusēm. Portugālē termiņu neparedz, bet nosaka, ka vienpusēja atkāpšanās no darba organizācijas attālināti iespējama tikai tad, ja puses par to noteikti vienojušās.

Vācijā diskutē par darbinieka tiesībām strādāt attālināti iekļaušanu darba tiesību normatīvajā regulējumā. Šāda iespēja būtu svarīga personām, kas veselības stāvokļa dēļ darbu nevar veikt uzņēmumā, piemēram, personas ar īpašām vajadzībām, grūtnieces. Itālijas darba tiesību normatīvais regulējums ārkārtas situācijas laikā paredz darbinieku tiesības strādāt attālināti, ja darbinieku aprūpē ir bērns līdz 14 gadu vecumam, kuram mācības notiek attālināti vai darbinieka aprūpē ir cita persona, kas nevar par sevi parūpēties, vai darbinieks ir ar invaliditāti. Portugālē darbinieka tiesības strādāt attālināti attiecībā uz noteiktu personu loku tika iekļautas Covid-19 pandēmijas ietekmē: personas ar invaliditāti vai saslimšanu, kas var apdraudēt citas personas. Tas veicina neaizsargātāko grupu aizsardzību darba tiesību jomā, vienlaicīgi nodrošinot nodarbinātības turpināšanos.

²⁰ Andersen. European Guide to Support Employers Teleworking in Europe. October, 2020. (Pieejams: <https://es.andersen.com/recursos/doc/portal/2020/01/09/european-guide-to-support-employers-teleworking-in-europe.pdf>)

Vācijā darba devējam ir paredzētas tiesības pārtraukt darba organizāciju attālināti, ja puses par to ir vienojušās darba līgumā vai darba līguma grozījumos par attālināto darbu. Šādas tiesības iespējams izmantot gadījumos, kad darbinieka produktivitāte ir ievērojami kritusies, strādājot attālināti, vai pastāv citi šķēršļi. Tomēr jāņem vērā, ka šādas tiesības darba devējs var izmantot vienīgi tad, ja tiek ievērots saprātīgs termiņš. Vācijā normatīvais regulējums paredz darbinieku pārstāvju iesaisti, ja attālinātā darba organizācija attiecas uz vairākām personām darba vietā un tai nav individuāls raksturs. Tādos gadījumos attālinātā darba organizācijas regulējums ir iekļaujams arī darba koplīgumā. Darbinieku pārstāvju piekrišana nepieciešama arī programmatūras izmantošanai, lai kontrolētu attālinātā darbā nodarbinātos (piemēram, darbinieka ekrāna kontrole, datora peles un klaviatūras pārvaldība, apmeklēto mājaslapu kontrole). Itālijas un Portugāles normas to aizliedz, jo tiek nesamērīgi pārkāptas darbinieku tiesības uz privātumu. Vācijas un Polijas normatīvais regulējums attiecībā uz arodbiedrību iesaisti nosaka, ka bez darbinieku pārstāvju piekrišanas attālinātā darba organizācija nav iespējama. Portugālē un Itālijā arodbiedrības netiek iesaistītas attālinātā darba organizācijā, bet praksē darba koplīgumos tiek iekļautas normas par attālinātā darba organizāciju. Šveicē darba devējam ir tikai pienākums informēt arodbiedrību vai darbinieku pārstāvjus par attālinātā darba organizācijas ieviešanu.

Vairāku valstu normatīvajā regulējumā darba tiesību jomā attiecībā uz darbu attālināti ir paredzētas darba devēja tiesības prasīt atskaiti par nostrādāto darba laiku un tā saturu. Šādas darba devēja tiesības attālinātā darba kontekstā neliedz arī Latvijas Darba likums.

Lai nodrošinātu darba un privātās dzīves līdzsvaru un sekmīgu nodarbinātības attīstību normatīvajā regulējumā, jāvērs uzmanība gan uz pārtraukumu darbā regulēšanu attālinātā darba kontekstā, gan uz darbinieku tiesībām atslēgties no digitālajām ierīcēm iekļaušanu Darba likumā. Tas novērstu situāciju, kad darba devējs neapmaksā slēptas virsstundas darbiniekam, jo tehnoloģiju attīstība veicinājusi arī šķēršļus taisnīgai pārtraukuma un atpūtas laika izmantošanai darbā. Darbinieka tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm būtiski nodrošināt arī citās darba organizācijas formās. Uz nepieciešamību ieviest “tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm”, lai novērstu personu izdegšanu, norāda *Eurofund* veiktais pētījums.²¹

Latvijas Darba likumā tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm tieši nav noteiktas, tomēr tādas izriet no atsevišķām tiesību normām: Darba likuma normas, kas attiecas uz atpūtas laika vispārīgajiem noteikumiem un pārtraukumu darbā; Darba aizsardzības likuma 27.pants, kas

²¹ Eurofound. Teleworking. December 3, 2020. Pieejams:<https://www.eurofound.europa.eu/topic/teleworking>

nosaka, ka darba devējs ir atbildīgs par nodarbināto drošību un veselību. Nodarbināto aptaujā 69,3% respondentu, kas strādāja attālināti, norādīja, ka viņiem ir svarīga iespēja atvienoties no digitālajām ierīcēm ārpus darba laika (kad ir paveikti uzdotie darba uzdevumi).

Atsevišķs normatīvais regulējums attiecībā uz tiesībām atslēgties no digitālajām ierīcēm pastāv Francijā un Itālijā. Francijā tas paredz pienākumu darba devējam katru gadu vienoties ar darbinieku pārstāvjiem vai arodbiedrībām par to, kā tiesības realizē profesionālo vienlīdzību un darba un privātās dzīves līdzsvaru. Darba devējiem Francijā ir pienākums darba līgumā iekļaut atrunu par telekomunikāciju ierīču izmantošanas kārtību starp darbinieku un darba devēju.²² Francijā uzņēmumi dažādi nodrošina tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm. Daži izmanto preventīvus pasākumus un organizē darbinieku mācības par darba laiku, kā arī iekļauj atrunu iekšējos normatīvajos aktos, ka e-pastus nedrīkst sūtīt ārpus darba laika. Daži uzņēmumi ir ieviesuši tehnoloģiskus risinājumus, kas darbinieka sūtītu e-pastu saglabā sistēmā un piegādā to tikai darba dienas rītā. Daži uzņēmumi aizliegumu sūtīt e-pastus naktī iekļauj darba koplīgumos vai darba līgumos.²³

Itālijas 2017.gada normatīvais regulējums nosaka elastīgu darbu, kas iekļauj vienošanos starp darba devēju un darbinieku par daļēju darba izpildi ārpus darba vietas. Vienošanās ir jāiekļauj tehnoloģiskie un organizatoriskie līdzekļi, kas nodrošina minimālo atpūtas laiku, tajā skaitā tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm.²⁴ Darba devējiem ir pienākums precizēt nepieciešamību darbiniekam atbildēt, izmantojot telekomunikācijas ierīces ārpus darba laika. 2019.gadā Luksemburgas augstākā tiesa atzina tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm, tomēr atsevišķas tiesības nav iekļautas Luksemburgas normatīvajā regulējumā.²⁵ Spānijā tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm ārpus normālā darba laika noteiktas 2018.gadā Datu drošības un digitālo tiesību aktā. Arī Ņujorkas štata likumdevējs ir izdevis tiesību aktu, kas paredz darbinieka tiesības atslēgties no komunikācijas ar darba devēju ārpus darba laika. Tiesību akts paredz tikai izņēmuma

²² The National Law Review. More Countries Consider Implementing a “Right to Disconnect”. December 3, 2020, Number 338. (Pieejams: <https://www.natlawreview.com/article/more-countries-consider-implementing-right-to-disconnect>).

²³ Turpat.

²⁴ ITUC Legal Guide - Telework. (Pieejams: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_legal_guide_telework_en.pdf).

²⁵ Castegnaro. Court recognises employees’ right to disconnect when on leave. October 22, 2019. (Pieejams: <https://www.castegnaro.lu/de/news-events/m/a/court-recognises-employees-right-disconnect-when-leave/>).

gadījumus, kad darba devējs, kuram ir vairāk par 10 darbiniekiem, var ar viņiem sazināties ārpus darba laika. Noteikumu pārkāpumu gadījumā ir piemērojamas naudas soda sankcijas.²⁶

Eiropas Savienībā nav vienota regulējuma par darbinieku tiesībām atslēgties no digitālajām ierīcēm. Tiesības netieši izriet no Darba laika direktīvas 2003/88/EC. Piemēram, direktīvā noteikts minimālais dienas un nedēļas atpūtas laiks, lai aizsargātu darbinieku drošību un veselību. Tiesības izriet no Eiropas sociālo tiesību pīlāra 20 principiem, kas paredz darba un privātās dzīves līdzsvara principu (9.princips) un veselīgas, drošas un labi pielāgotas darba vides un datu aizsardzības principu. Šim tiesību aktam vairāk ir rekomendējošs raksturs, tomēr tā ievērošana ir būtiska tiesību harmonizācijai Eiropas Savienībā sociālo tiesību jomā.

Kamēr nav tieša regulējuma attiecībā uz darbinieka tiesībām atslēgties no digitālajām ierīcēm, valsts institūcijām jāveido plašāka izpratne par šādu tiesību būtību un mērķi. To iespējams izdarīt ar rekomendējoša rakstura vadlīnijām, piemēram, par attālinātā darba organizāciju, kas ietver arī darbinieku tiesības atslēgties no digitālajām ierīcēm. Piemēram, Šveices Darba lietu ministrijas vadlīnijās darba devējiem nosaka, ka darba līguma grozījumos nepieciešams iekļaut atrunu, kas aizliedz darbiniekiem strādāt svētdienās un naktīs.

Skaidrojot tiesību saturu un mērķi līdz normatīvā regulējuma pilnveidei jau uzņēmumu līmenī, ir iespēja nodrošināt tiesības darbiniekiem, lai novērstu tehnoloģiju negatīvo ietekmi uz viņu veselību. Uzņēmumi šādas tiesības var atsevišķi iekļaut iekšējos normatīvajos aktos, darba koplīgumos un darba līgumos vai nodrošināt tehnoloģiskos risinājumus, kas nepiegādā e-pasta ziņas noteiktā laika posmā.

Ņemot vērā pētījumā atklāto problēmu saistībā ar virsstundu apmaksu, būtiski veicināt darba devēju un darbinieku izpratni saistībā ar pārtraukumu tiesiskajiem aspektiem un tā nodrošināšanas nepieciešamību. Darba likums paredz darbinieka tiesības uz pārtraukumu darbā un atpūtas laiku. Lai nodrošinātu to efektīvu izmantošanu, vienojoties par attālinātā darba organizāciju koplīgumā vai darba līgumā, nepieciešams precīzi norādīt darbinieka pienākumu ievērot pārtraukumu, tā sadalot atbildību par darba tiesību regulējuma ievērošanu. Skaidru robežu noteikšana darba un atpūtas laikam noteiktā periodā mazinās risku, kad darbinieks veic “slēptas” virsstundas, kuras netiek apmaksātas. Dialogā starp valsts institūcijām un darba devējiem īpaši nepieciešams uzsvērt,

²⁶ The National Law Review. More Countries Consider Implementing a “Right to Disconnect”. December 3, 2020, Number 338. (Pieejams: <https://www.natlawreview.com/article/more-countries-consider-implementing-right-to-disconnect>).

ka darba laika vispārējais regulējums Darba likumā attiecināms vienlīdzīgi uz darbiniekiem, kuri strādā attālināti, un kuri strādā darba devēja vietā. Lai ievērotu vienlīdzības principu attiecībā uz darba laika ievērošanu, darba devējiem jāizstrādā sistēma, kas ļauj efektīvi veikt darba laika uzskaiti, lai nodrošinātu darbinieku tiesību aizsardzību.

Starptautiskie pētījumi liecina, ka valdībām, iespējams, būs jāapsver attālinātā darba ietekme uz zināšanām balstīto ekonomiku, jo, pieaugot augsti kvalificētu pakalpojumu eksportam, šīs prasmes kļūs mobilākas un brīvākas no darba devēju vai klientu atrašanās vietas.²⁷

Mūsu aptauju rezultāti liecina arī par citu nodarbinātības formu attīstību. Nodarbināto aptauja norāda uz elastīga darba laika izmantošanas popularitāti. Iespēja brīvi plānot darba laiku ir ļoti svarīga 67,5% respondentu, bet drīzāk svarīga 29,1% respondentu. Savukārt 67% par vispiemērotāko attālinātā darba režīmu uzskata tādu, kas ir elastīgs un uz rezultātu orientēts. Tātad, elastīgs darba laiks ir svarīgs gan attālinātā darba laika kontekstā, gan strādājot darba devēja vietā.

Tiesiskās problēmas rodas arī saistībā ar **darba devēju kompensācijām darbiniekiem par izdevumiem, kas radušies attālinātā darba dēļ**. Tiesiskā noteiktība prasa gan grozījumus normatīvajos aktos, kuri regulē darba devēja kompensācijas par darbinieka izdevumiem, kas saistīti ar attālināto darbu, gan uzņēmēju un valsts iestāžu vienotas izpratnes veidošanu.

Nemot vērā ieguvumus no attālinātā darba, valstij un sabiedriskajām organizācijām nepieciešams radīt priekšnoteikumus attālinātā darba plašākai izmantošanai. Tas sevī ietver arī skaidru un taisnīgu izdevumu sadali saistībā ar attālināto darbu starp darba devēju un darbinieku, lai novērstu situācijas kurās attālinātā darba veikšana ir kavēta, jo darba devējam un darbiniekam nav piemērots nodokļu normatīvais regulējums. Nodarbināto aptaujas rezultāti liecina, ka 42,8% respondentiem, kas ir nodarbināti un strādāja attālināti netika kompensētas izmaksas (piemēram, par internetu, elektrību), lai gan tās bija nepieciešamas. Tas ļauj secināt, ka pastāv darba tiesību pārkāpuma risks attiecībā uz taisnīgu kompensāciju par darbinieka izdevumiem, kas nepieciešami, lai veiktu attālināto darbu.

Ierosinātie Darba likuma grozījumi ir saskaņoti ar Eiropas līmeņa sociālo partneru 2002.gada 15.jūlija vienošanās dokumentu par attālināto darbu, kas paredz, ka darba devējam ir jāsedz izdevumi, kas ir tieši saistīti ar attālinātā darba veikšanu. Likumprojekts “Grozījumi Darba

²⁷ McKinsey & Company, Rethinking resilience: Ten priorities for governments, November 30, 2020, <https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/public%20and%20social%20sector/our%20insights/rethinking%20resilience%20ten%20priorities%20for%20governments/rethinking-resilience-ten-priorities-for-governments-vf.pdf>

likumā” (717/Lp13) paredz papildināt Darba likuma 76.pantu, ar darba devēja pienākumu atlīdzināt tos darbinieka izdevumus, kuri atbilstoši darba līguma noteikumiem nepieciešami darba veikšanai vai arī ir radušies ar darba devēja piekrišanu, īpaši izdevumus, kas saistīti ar attālināto darbu. Tas nozīmē, ka puses varēs vienoties, kuri izdevumi uzskatāmi par nepieciešamiem attālinātai darba veikšanai un kādā apmērā darba devējs tos segs. Tas darīs skaidrāku rīcību attiecībā uz izdevumu segšanu jo puses iepriekš par to būs vienojušās, t.i. par tiem izdevumiem kurus sedz darba devējs. Izdevumiem gan jābūt objektīvi pamatotiem. Gan Latvijas Darba devēju konfederācijas, gan Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras ieteikumi grozījumiem Darba likumā attiecībā uz attālinātā darba regulējumu paredz papildus Darba likumā ietver atrunu, ka darbinieka izdevumi, kas saistīti ar attālināto darba veikšanu, kurus sedz darba devējs – nav uzskatāmi par darbinieka personīgo labumu un ir tiešas ar uzņēmuma saimniecisko darbību saistītas izmaksas likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” un likuma “Par uzņēmuma ienākuma nodokli” kontekstā, t.i. sedzot šādus izdevumus nav papildus jāpiemēro darbaspēka nodokļi un izmaksas ir tieši saistītas ar saimniecisko darbību.

Veicot normatīvo aktu analīzi Latvijā un Eiropā secināms, ka šādu izdevumu izpratne dažādās valstīs ir atšķirīga, tomēr pārsvarā tie tiek dalīti vai ir noteikti kritēriji, kam jāizpildās, lai tie tiktu uzskatīti par uzņēmuma saimnieciskajiem izdevumiem. Piemēram, Beļģijā ir iespējami izņemu attiecībā uz darba devēja izdevumiem, kas sedz darbinieku izmaksas saistībā ar attālināto darbu. Šie atlīdzības maksājumi, neietilpst atalgojuma definīcijā. 2020.gada 1.aprīlī tika noteikti šādu izmaksu maksimālais apmērs, kas sastāda 129,48 eiro. Šī summa ir paredzēta, lai segtu datora, printera, neliela biroja aprīkojuma, pamata komunālos pasākumus un apdrošināšanas izmaksas. Priekšnoteikumi, lai darba devēja atlīdzība par darbinieka izdevumiem būtu uzskatāma par uzņēmuma saimnieciskajiem izdevumiem ir: attālinātajam darbam ir jābūt regulāram (vismaz 5 darba dienas mēnesī) un tie nedrīkst pārsniegt noteikto limitu. Atlīdzība, kas pārsniedz noteikto limitu ir uzskatāmi par darbinieka ienākumiem un atbilstoši aplikama ar nodokli. Šāds regulējums veicina gan tiesisko noteiktību, gan veicina attālinātā darba plašāku izmantošanu. Austrālijā noteiktais limits ir 500 dolāri, papildus paredzot, ka darbiniekam ir jāiesniedz izdevumu attaisnojoši dokumenti darba devējam. Savukārt Lielbritānijā noteiktais limits ir 6 mārciņas nedēļā. Vācijā normatīvais regulējums, kas pieņemts 2020.gada decembrī paredz, ka ar nodokli nepalikams ir 6 eiro limits dienā, kas nepārsniedz 600 eiro gadā.

Ņemot vērā, ka tieši valsts sektorā Covid-19 pirmā ārkārtas stāvokļa laikā attālināti strādāja visvairāk darbinieku (Iedzīvotāju aptaujas dati liecina, ka 45,3% publiskajā sektorā strādājošie strādāja attālināti) noteiktība attiecībā uz to kādi izdevumi tiek kompensēti darbiniekiem saistībā ar attālināto darbu ir īpaši svarīga.

Izvērtējot normatīvo regulējumu Latvijā, secināms, ka interpretācija, kas paredz, ka izdevumi, ko darba devējs atlīdzina darbiniekam attiecībā uz attālināto darbu, ir uzskatāmi par darbinieku personīgo labumu, ir pretēja Darba likuma 7.pantā ietvertajam vienlīdzības principam. Proti, Darba likuma 7.pants paredz, ka ikvienam ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu. Gadījumā, kad vienāda darba veicējiem atkarībā no tā, vai viņi ir nodarbināti darba devēja darba vietā vai attālināti, tiek piemērots atšķirīgs nodokļu aprēķins darba algai, tiek radīti diskriminējoši apstākļi. Tas nozīmē, ka šāda interpretācija ir pretēja Darba likumam pēc būtības. Papildus tā rada šķēršļus attālinātā darba iespēju izmantošanai un no tā iespējamajiem labumiem nodarbinātības uzlabošanai, jo tiek palielināts nodokļu slogs darba devējam. Izdevumi, kas rodas darba devējam, kompensējot darbinieka izdevumus saistībā ar attālināto darbu, drīzāk uzskatāmi par saimnieciskajiem izdevumiem. Tas ir ar uzņēmuma saimniecisko darbību saistītas izmaksas likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” un likuma “Par uzņēmuma ienākuma nodokli” kontekstā.

Likums “Par uzņēmuma ienākuma nodokli” 1.pants paredz, ka saimnieciskā darbība ir darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību, pakalpojumu sniegšanu vai cita veida darbību par atlīdzību. Savukārt saimnieciskie izdevumi ir tādi, kas rodas saistībā ar saimniecisko darbību. Darbinieka izdevumu atlīdzināšana saistībā ar attālināto darbu ir tādi uzņēmuma izdevumi, kas radušies saistībā ar saimniecisko darbību, jo tie radušies, uzņēmumam veicot savu preču un pakalpojumu ražošanu un izplatīšanu.

Ņemot vērā, ka Darba likums ir saistošs tikai darba devējiem un darbiniekiem, ja darba devēju un darbinieku savstarpējās tiesiskās attiecības dibinātas uz darba līguma pamata, lai veicinātu tiesisko noteiktību un nodrošinātu taisnīgu normatīvo regulējumu attiecībā uz izdevumiem, kurus sedz darba devējs darbiniekam saistībā ar attālināto darbu, rekomendējamais izmaiņas likumā par Iedzīvotāju ienākuma nodokli. Šobrīd Saeimā tiek skatīti grozījumi likumam “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” (Grozījumi Nr.834/Lp13), kas stāsies spēkā ar 2021.gada 1.janvāri. Grozījumi bija nepieciešami, jo esošais normatīvais regulējums nav atbilstošs mūsdienu apstākļiem, kad attālinātais darbs kļūst arvien izplatītāks. Šobrīd likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”

paredz, ka ar nodokli neapliek tikai kompensācijas, kas izmaksātas likumos un Ministru Kabineta noteikumu noteikto normu ietvaros. Tie ir apstākļi, kad, piemēram, darba devējs pats iegādājies līdzekļus (datoru, biroja tehniku) un nodod tos darbiniekiem darba veikšanai, vai kad par šādu līdzekļu iegādi atlīdzina darbiniekam pret attaisnojošiem dokumentiem. Tātad, šobrīd nav iespējama situācija, ka darba devējs vienojas ar darbinieku par kompensācijas limitu izdevumiem, kas rodas, veicot attālināto darbu, un no šīs kompensācijas nav jāietur iedzīvotāju ienākuma nodoklis, lai gan tās mērķis nav personīgais labums darbiniekam, bet darba izpildes nodrošināšana. Likumprojekts paredz noteikt ar iedzīvotāju ienākumu nodokli neapliekamās kompensāciju normas 2021. gada taksācijas gadam, ja darba devējs kompensē darbiniekam ar attālināto darbu saistītos izdevumus. Saskaņā ar likumprojektu, lai darba devēja kompensācijas netiktu apliktas ar iedzīvotāju ienākuma nodokli, ir jāizpildās šādiem priekšnoteikumiem: vienošanās ir noteikta darba līgumā vai ar darba devēja rīkojumu, kuros ir paredzēts darba devēja pienākums kompensēt izdevumus un kādi izdevumi tiks kompensēti; ar attālinātā darba veikšanu saistītos izdevumus sedz darba devējs, pie kura ir iesniegta darbinieku algas grāmatiņa; kompensācijas apmēru nosaka proporcionāli slodzei un līgumā vai rīkojumā norādīto attālinātā darba dienu skaitam mēnesī. Papildus tiek noteikts šādu kompensēto izdevumu apmērs, kas nevar pārsniegt 30 eiro mēnesī. Priekšnoteikumu kontekstā nav izprotama likumdevēja vēlme saistīt izmaksu segšanu darbiniekiem saistībā ar attālināto darbu ar darba slodzes apmēru, jo tā tiktu ietekmētas uzņēmumu administratīvās izmaksas un vairotas administratīvais slogs gan darba devējam, gan darbiniekam. Arī citu valstu pieredze liecina, ka parasti normatīvajā regulējumā šāds priekšnoteikums netiek iekļauts. Iespējams attālinātā darba raksturam atbilstošāks varētu būt priekšnoteikums par attālināti nostrādāto minimālo darba laiku mēneša periodā. Piemēram, nosakot, ka darbiniekam attālināti jāstrādā vismaz 5 dienas mēnesī, lai izdevumi, kas saistīti ar attālināto darbu, netiktu aplikti ar iedzīvotāju ienākumu nodokli. Atsevišķu diskusiju vērta ir noteiktais kompensējamo izdevumu apmērs 30 eiro mēnesī un tā atbilstība mūsdienu darba vides prasībām. Jānorāda, ka Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības, kameras priekšlikums attiecībā uz likumprojektu ir 60 eiro, tomēr tas netika atbalstīts. Netika atbalstīts arī priekšlikums izslēgt no priekšnoteikumiem atrunu, ka tikai darba devējs, pie kura ir darbinieka nodokļu grāmatiņa, sedz ar attālināto darbu saistītos izdevumus. Šajā kontekstā tomēr jāņem vērā, ka nodarbinātības formām attīstoties, biežāk būs gadījumi, kad darbinieks strādā pie vairākiem darba devējiem attālināti. Šādā situācijā lielāks ir risks, ka kopējā izdevumu kompensācija darbiniekam nav taisnīga.

Pozitīvi vērtējams, ka darbiniekam atbilstoši likuma grozījumiem nav jāiesniedz attaisnojoši dokumenti, un tādējādi netiek radīts lieks administratīvais slogs ne darbiniekam, ne darba devējam. Tomēr, ņemot vērā, ka grozījumi attiecas tikai uz 2021.gadu, nav izprotams šāda regulējuma pagaidu raksturs. Attālinātais darbs kā darba organizācijas forma arī pēc Covid-19 ārkārtas situācijas beigām turpinās attīstīties, tāpēc izmaiņām normatīvajā regulējumā būtu jābūt ilgtspējīgām, tā nodrošinot tiesisko noteiktību un paredzamību. Pretējā gadījumā veidojas situācijā, kad Darba likums paredz vispārējo darba devēja pienākumu segt darbinieka izmaksas, kas saistītas ar attālināto darbu, bet nodokļu piemērošanai šajā gadījumā ir tikai pagaidu raksturs ar termiņa ierobežojumu. Nepieciešams veikt vispārīgas izmaiņas likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, lai nodrošinātu tiesisko paredzamību. Rekomendējamās izmaiņas likumā par Iedzīvotāju ienākuma nodokli 9.pantā, kas paredz ar nodokli neapliekamo ienākumu veidus. Likumā par Iedzīvotāju ienākuma nodokli likuma 9.pantu nepieciešams papildināt ar punktu: “Darba likuma 76.panta 4.daļā paredzētās darba devēja kompensācijas par darbinieka izdevumiem, kas saistīti ar attālinātā darba veikšanu”. Papildus iespējams noteikt limitu šāda veidu kompensāciju apmēram. Kopumā, izvērtējot gaidāmās izmaiņas normatīvajā regulējumā, trūkst pārliecības par to ilgtspēju un atbilstību attālinātā darba raksturam un nodarbinātības formu attīstībai vispār.

Lai nodrošinātu taisnīgu izdevumu sadali starp darba devēju un darbiniekiem, nepieciešams iekļaut darbinieku izdevumu atmaksu saistībā ar attālināto darbu gan darba līgumā, gan koplīgumā. ņemot vērā, ka darba devējam ar darbiniekiem ir rakstiski jāvienojas par attālinātā darba veikšanu un jāsastāda rakstiski darba līguma grozījumi, ja attālinātais darbs nav iekļauts darba līgumā, tad darba līguma grozījumos jāiekļauj norma, kas paredz izdevumus, kas saistīti ar attālināto darbu darbiniekam, un to apmaksas kārtību. Tieši darba līguma grozījumos jānorāda, kādus izdevumus darba devējs apmaksā darbiniekam saistībā ar attālināto darbu. Šiem izdevumiem vajadzētu būt pielīdzināmiem tiem, kuri rodas darba devējam, ja darbinieks strādā noteiktajā darba vietā, kas ir darba devēja pārvaldībā. Šādi izdevumi var būt elektrība, internets, komunālie izdevumi, dažviet pat īres maksa (Šveice, Vācija) un ar darba vides iekārtošanu saistītie izdevumi. Šobrīd, ja darbinieks strādā attālināti, izdevumi, kas var rasties darbiniekam, var tikt iekļauti darba samaksā un attiecīgi tiek aplikti ar nodokli. Iniciatīvu iespējams arī izrādīt darbinieku pārstāvjiem, lūdzot darba koplīgumā noteikt tos izdevumus, ko segs darba devējs gadījumā, ja ir vienošanās par attālināto darbu. Darba likuma 11.panta 3.punkts paredz, ka darbinieku pārstāvjiem ir tiesības

piedalīties darba samaksas noteikumu, darba vides, darba apstākļu un darba laika organizācijas noteikšanā un uzlabošanā, kā arī darbinieku drošības un veselības aizsardzībā. Praksē savu nozīmi kā darbinieku pārstāves ir apliecinājušas tikai arodbiedrības, kuru tiesības papildus noteiktas Arodbiedrību likumā. Tāpēc izdevumu sadales taisnīgā noteikšanā lielākai iniciatīvai jābūt tieši no arodbiedrībām.

Sociālajā dialogā darbinieku pārstāvji varētu palīdzēt risināt šo jautājumu starp darba devējiem un darbiniekiem gadījumos, kad darba līgumā vai darba līguma grozījumos netiek noteikti darbiniekam kompensējamie izdevumi par attālināto darbu. Sociālais dialogs tiek uzskatīts par ilgtermiņa darbinieku tiesību un interešu nodrošināšanas instrumentu. Koplīgumā iekļaujot normu par kompensācijām darbiniekiem par izdevumiem, kas radušies saistībā ar attālināto darbu, tiktu veicināta tiesiskā noteiktība un drošība un nodrošināta vienlīdzība starp visiem darbiniekiem.

Tikpat svarīgs ir dialogs starp valsti un darbinieku pārstāvjiem, skaidrojot darbinieku izdevumus attālinātajā darbā. Skaidras vadlīnijas palīdzētu darba devējiem plānot savus izdevumus un veicinātu tiesisko noteiktību.

Covid-19 pandēmija veicinājusi arī **konfliktsituācijas starp biznesa partneriem un starp darbiniekiem un darba devējiem**. Ārkārtējās situācijas laikā Latvijā tika nodrošināta strīdu izšķiršana vispārējās jurisdikcijas tiesās. Iespēju robežās pusēm piedāvāja skatīt strīdus rakstveida procesā vai arī pārcēla tiesas sēdes, kas pagarināja lietas izskatīšanas laiku. Vispārējās jurisdikcijas tiesas minimāli izmanto tehnoloģijas attālināta tiesas procesa nodrošināšanai, nav skaidrs to izmantošanas regulējums normatīvajos aktos. Piemēram, Ķīnā normatīvais regulējums skar arī attālināto tiesas procesu, izmantojot tehnoloģijas, papildus regulē tiešsaistes tiesas procesu. Lielbritānijā 2020.gadā martā izdots normatīvais regulējums nosaka attālinātu tiesas procesu. Līdzīgas izmaiņas veiktas arī Vācijas normatīvajā regulējumā, paplašinot iespējas izmantot attālinātu lietas izskatīšanu tiesā.²⁸ Pasaule jo plašāk digitalizē konfliktu risināšanas procedūras un nosaka to normatīvajā regulējumā.

Uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka 15% respondentu ārkārtējā situācijā ir saskaršies ar problēmām, kas saistītas ar sadarbības līgumu izpildi; 8% respondentu jeb 59 uzņēmumi ir saskaršies ar problēmām, kas saistītas ar pienākumu jeb saistību izpildi pret valsts institūcijām.

²⁸ IBANET. The Global Impact of the Covid-19 Pandemic on Commercial Dispute Resolution in the First Seven Month. October 13, 2020. (Pieejams: <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=bd404ce3-3886-48a8-98f6-38eaaccd5f53>)

Problēmas, kas saistītas ar sadarbības līgumu izpildi visvairāk piedzīvojuši uzņēmumi, kuri darbojas pakalpojumu (43,2%) un tirdzniecības nozarē (31,5%). Mazāk ar tām saskaršies ražošanas nozares uzņēmumi. Pandēmijas laikā ieviestie ierobežojumi visvairāk skaruši pakalpojumu sniegšanu un tirdzniecību, kas ietekmēja tirdzniecības darījumus un saistību izpildi Latvijā vispār. Palielinoties konfliktu skaitam, paredzams, ka palielināsies arī lūgumu skaits attiecībā uz prasības nodrošināšanu, kam var būt nozīmīga ietekme uz uzņēmējdarbības attīstību. Tāpēc uzņēmējdarbībā ir svarīgi popularizēt idejas par pārrunu vadību un mediāciju. Svarīga ir valsts stratēģiska un ilgtspējīga rīcība, veicinot alternatīvu strīdu risināšanas veidu plašāku izmantošanu strīdu izšķiršanā.

Saskaņā ar iedzīvotāju aptaujas datiem 14,7% respondentu ir saskaršies ar tiesību pārkāpumiem Covid-19 pandēmijas laikā. Nodarbināto aptaujas rezultāti parādīja darba strīdu aktualitāti: 14,7% respondentu norādīja, ka netiek apmaksātas virsstundas darba vietā un 76% nebija rakstiska vienošanās ar darba devēju par attālināta darba veikšanu, kas ir uzskatāms par Darba likuma pārkāpumu. Ātrai un taisnīgai darba konfliktu risināšanai krīzes apstākļos ir jāpalielina arodbiedrību loma, pārstāvēt darbinieku intereses, un jāizmanto alternatīviem strīdu risināšanas mehānismiem. Latvijā ir realizēti vairāki projekti mediācijas popularizēšanai ģimenes strīdu risināšanā, bet 2020.gada nogalē arī civillietās. Iedzīvotāji šo iespēju pagaidām izmanto samēra maz, tāpēc ir nepieciešams turpināt informatīvās kampaņas.

Informācija par sertificētu mediatoru pakalpojumu sniegšanas vietu liecina, ka visvairāk mediācija ir pieejama Rīgā un Rīgas reģionā. Sertificētiem mediatoriem ir izstrādātas vadlīnijas darbam Covid-19 krīzes apstākļos: tās galvenokārt ir veltītas veselības drošības aspektiem, bet ir jāizstrādā vadlīnijas arī attālinātam mediācijas procesam, uzsverot konfidencialitātes ievērošanu. Valsts mērogā jāparedz finansējums kvalitatīvu attālinātu strīdu izšķiršanas procesa nodrošināšanai tiesās, inovatīvajām tehnoloģijām un digitālajām platformām, kas izšķirs strīdus, izmantojot mākslīgo intelektu. Pasaulē jau tiek attīstītas mākslīgā intelekta tehnoloģijas, kas spēj analizēt strīdu un piedāvāt taisnīgu risinājumu. Pieaugot saistību izpildes konfliktu apmēram, uzņēmējiem jāapsver iespēja sadarbības līgumos iekļaut atrunu par alternatīvajiem strīdu risināšanas veidiem, piemēram, mediāciju un šķīrējtiesu. Tā būtu iespējams ātrāk panākt strīda risinājumu un tiesiskā stāvokļa atjaunošanu.

Arodbiedrību lomas stiprināšana veicinās sociālo dialogu un efektīvu konfliktu vadību. Arodbiedrības vai darbinieku pārstāvji varētu aktīvāk piedalīties darba strīdu risināšanā, konfliktu vadībā, piedāvājot pārrunu vešanu vai atzinuma sniegšanu.

Darba strīdu risināšanā palīdz neatkarīgās institūcijas, piem., ASV Federālais Mediācijas un Samierināšanas serviss (FMCS), Īrijas Darba lietu komisija. Šādu valsts budžeta finansētu institūciju būtu lietderīgi izveidot Latvijā.

Par labu alternatīvajiem darba strīdu risināšanas mehānismiem liecina zema iedzīvotāju uzticēšanās Latvijas tiesu sistēmai: 13,3% respondentu tai neuzticas vispār, kamēr pilnībā uzticas vien 1,8%. Kopš 2019. gada oktobra apraujas vidējais aritmētiskais uzticēšanās rādītājs ir samazinājies no 4,50 līdz 4,42 desmit baļļu skalā. Vismazāko uzticību Latvijas tiesu sistēmai pauž respondenti, kas darbojas privātajā sektorā (14,4%) un tie, kam ir savs uzņēmums vai individuālais darbs (20,8%). Šie respondenti atzīmējuši, ka neuzticas vispār Latvijas tiesu sistēmai. Statistiski nozīmīgas atšķirības vērojamas arī reģionu griezumā: visvairāk neuzticas vidzemnieki (17,9%).

13. IEDZĪVOTĀJU UN MĀJSAIMNIECĪBU IENĀKUMU UN TO AVOTU ANALĪZE

Covid-19 negatīva ietekme uz nodarbinātību uz mājсаimniecību ienākumiem visās ES valstīs tiek vērtēta kā ļoti augsta. Par to liecina gan pieaugošais bezdarba līmenis, gan pieprasījums pēc dažāda veida finansiālā atbalsta.

Nemot vērā īpašos apstākļus, ar kuriem pašlaik saskaras uzņēmēji un iedzīvotāji, valstis ir ieviesušas pasākumus, lai tos atbalstītu. Lai gan pirmās rūpes ir sabiedrības veselība, tiek ieviesti arī plaši pasākumi, lai mazinātu koronavīrusa uzliesmojuma ekonomisko ietekmi uz uzņēmumiem, nodarbinātību un ienākumiem. Visās valstīs tika izmantots diskrecionālās politikas atbalsts, piem., algu subsīdijas vai nodokļu atlaides, kā arī automātisko stabilizatoru politikas instrumenti: bezdarbnieku pabalsti un mazāki samaksātie nodokļi, kas ir nodarbinātības un ekonomiskās aktivitātes krituma rezultāts. Daudzās valstīs ir lielas bažas par to, ka pandēmijas rezultātā pieaugs nabadzība un nevienlīdzība.

Praktiski visu ES valstu valdības reaģēja uz pandēmijas negatīvo ietekmi uz uzņēmējdarbību, nodarbinātību un iedzīvotāju ienākumiem. Tika piedāvāti ļoti dažādi vispārējā rakstura un specifiskie politikas pasākumi.²⁹ Pēc dažiem novērtējumiem iespējamā negatīva ietekme uz mājсаimniecību ienākumiem, nabadzību un nevienlīdzību pēc pieņemto pasākumu realizācijas būtiski samazinājās, pateicoties valdību finansiālam atbalstam. Tomēr Covid-19 ietekmes rezultātā var pieaugt nabadzības un nevienlīdzības līmenis.³⁰

Dažos darbos, izmantojot modelēšanas metodes, tiek novērtēta pandēmijas ietekme uz mājсаimniecību ienākumiem, uzkrājumiem un nabadzību. Tika konstatēts, ka bez valdības atbalsta, nabadzības līmenis ļoti strauji pieaugtu. Tomēr arī finansiālā palīdzība nespēja novērst ienākumu un uzkrājumu samazinājumu, kā arī patēriņa izdevumu būtisku kritumu. Izstrādātais modelis varētu būt izmantojams šo procesu un risku novērtējumam dažādās valstī.³¹ Īpaši svarīgi, pēc mūsu domām, šādu pieeju izmantot valstīs ar vāju sociālās aizsardzības sistēmu.

²⁹ Coronavirus (Covid-19): SME Policy Responses, OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=119_119680-di6h3qgi4x&title=Covid-19_SME_Policy_Responses

³⁰ Households' income and the cushioning effect of fiscal policy measures in the Great Lockdown. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc121228_policy_brief-the_impact_of_the_great_lockdown_on_hh_25_06_2020_1.pdf

³¹ Amory Martin, Maryia Markhvida, Stephane Hallegatte, Brian Walsh Socio-Economic Impacts of Covid-19 on Household Consumption and Poverty (Pieejams: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41885-020-00070-3>).

Iedzīvotāju ienākumu struktūru veido vairāki ienākumu veidi: naudas ienākumi no algota darba; naudas izteiksmē pārrēķinātie darba ņēmēja natūrā gūtie ienākumi; ienākumi, kas gūti no pašnodarbinātības; saņemtās pensijas un pabalsti; regulāra naudas palīdzība no citām mājāsaimniecībām; peļņa no noguldījumu procentiem, dividendēm, akcijām; ienākumi no īpašuma izīrēšanas u.c. ienākuma veidi. 3. tabulā ir apkopoti dati par rīcībā esošā ienākuma sastāvu un struktūru vidēji uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī 2018.gadā.

3. tabula

Mājāsaimniecību rīcībā esošo ienākumu sastāvs un struktūra Latvijas statistiskajos reģionos vidēji uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī 2018.gadā³²												
	Rīga		Pierīga		Vidzeme		Kurzeme		Zemgale		Latgale	
	Euro	%	Euro	%	Euro	%	Euro	%	Euro	%	Euro	%
Rīcībā esošais ienākums, pavisam	668.94	100.0	590.78	100.0	430.99	100.0	467.41	100.0	500.76	100.0	376.14	100.0
ienākumi no algotā darba	508.51	76.0	434.08	73.5	266.10	61.7	316.28	67.7	353.08	70.5	219.84	58.4
pašnodarbināto ienākumi	15.91	2.4	14.30	2.4	18.59	4.3	18.30	3.9	17.60	3.5	19.72	5.2
ienākumi no īpašuma	13.29	2.0	13.80	2.3	12.22	2.8	5.30	1.1	8.42	1.7	3.64	1.0
saņemtie transferti	136.37	20.4	130.31	22.1	134.35	31.2	131.09	28.0	121.26	24.2	137.93	36.7
...sociālie transferti	125.84	18.8	124.66	21.1	127.42	29.6	121.87	26.1	117.68	23.5	131.25	34.9
...privātie transferti	10.53	1.6	5.65	1.0	6.92	1.6	9.21	2.0	3.58	0.7	6.67	1.8

Kā redzams 3. tabulā, mājāsaimniecību ienākumi ir vāji diversificēti, kopējā rīcībā esošā ienākumā dominē ienākumi no algotā darba, kuru īpatsvars svārstās no 58,4% Latgalē līdz 76% Rīgā. Visaugstākie ienākumi no algotā darbā ir Rīgā 508,5 eiro uz vienu mājāsaimniecību locekli.

³² Mājāsaimniecību rīcībā esošo ienākumu sastāvs un struktūra Latvijas statistiskajos reģionos vidēji uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī. (Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_mb_ienakumi/IIG070.px/table/tableViewLayout1/).

Savukārt Latgalē šis rādītājs ir 2,3 reizes zemāks. Arī citos reģionos šis rādītājs ir būtiski zemāks, nekā Rīgā. Kā otrs svarīgākais ienākuma veids ir sociālie transferti, kas veido gandrīz vai trešdaļu no kopējā rīcībā esošā ienākuma. Viszemākais sociālo transfertu apjoms ir Rīgā (18,8%), bet visaugstākais Latgalē (34,9%). Zems ir pašnodarbināto ienākumu īpatsvars, kaut gan jāatzīmē, ka reģionos šis rādītājs ir augstāks, nekā Rīgā un Pierīgā. Tas nozīmē, ka reģionos iedzīvotāji vairāk orientēti uz pašnodarbinātību kā ienākumu gūšanas veidu. Iespējams, ka viens no faktoriem, kas ietekmē šādu rīcību, ir mazākas iespējas atrast darbu pie privāta darba devējā, vai publiskajā sektora. Visaugstākais sociālo transfertu un pašnodarbināto ienākumu apjoms ir Latgalē, tādā veidā kompensējot zemo algotā darba ienākuma apjomu. Pārējie ienākumu veidi sastāda ļoti nenozīmīgu daļu kopējā rīcībā esošā ienākumu struktūrā. Kopumā ir redzamas būtiskās atšķirības rīcībā esošā ienākuma apjomos reģionu griezumā. Visaugstākais ienākuma apjoms ir Rīgā, gandrīz divas reizes pārsniedzot šo rādītāju Latgalē. Arī citos reģionos šis rādītājs ir būtiski zemāks.

Saskaņā ar pēdējiem datiem, kas tika publicēti 2021.gada janvārī, 2019. gadā mājāsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu mājāsaimniecības locekli, salīdzinot ar 2018. gadu, pieauga par 6,8% un sasniedza vidēji 583 eiro uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī. Iedzīvotāju ienākumi pieauga krietni lēnāk nekā iepriekšējos gados, kad tie palielinājās attiecīgi par 11,7% 2018. gadā un 11,8% 2017. gadā. 2019.gadā tāpat kā 2018.gadā visaugstākie ienākumi bija Rīgā, kur tie sasniedza 690 eiro uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī. Pierīgā tie sasniedza 657 eiro uz vienu mājāsaimniecības locekli mēnesī, Zemgalē 533 eiro mēnesī un Kurzemē 494 eiro mēnesī. Viszemākie ienākumi bija Vidzemē (479 eiro mēnesī) un Latgalē (411 eiro mēnesī). Pilsētās ienākumi uz vienu mājāsaimniecības locekli sasniedza 614 eiro mēnesī un laukos 515 eiro mēnesī. Mājāsaimniecību ienākumi no algota darba uz vienu mājāsaimniecības locekli palielinājās par 5,8%: no 389 eiro mēnesī 2018. gadā līdz 412 eiro mēnesī 2019. gadā. Savukārt ienākumi no sociālajiem transfertiem (pensijām, pabalstiem u.c. budžeta maksājumiem) uz vienu mājāsaimniecības locekli pieauga par 6,3%: no 125 līdz 133 eiro mēnesī. Ienākumu struktūru ir šāda. Ienākumu no algota darba īpatsvars mājāsaimniecību rīcībā esošajos ienākumos veidoja 70,6 % un sociālo transfertu īpatsvars 22,8%. Par 0,5% pieauga pašnodarbināto ienākumi. 2019. gadā vistrucīgākajās mājāsaimniecībās (pirmajā kvintiļu grupā) ienākumi uz vienu mājāsaimniecības locekli bija 203 eiro mēnesī, turpretim visturīgākajās mājāsaimniecībās (piektajā kvintiļu grupā) – 1.290 eiro mēnesī. Mājāsaimniecībās ar vidējiem ienākumiem tie svārstījās no 353 eiro mēnesī (otrajā kvintiļu grupā) līdz 680 eiro mēnesī (ceturtajā kvintiļu grupā). Ienākumu pieaugums 1., 2., 3., 4. un 5. kvintiļu

grupās bija attiecīgi 9,5%, 10,4%, 8,8%, 6,5% un 6,4%. Straujāk pieaugot trūcīgāko (1. un 2. kvintiļu grupas) mājsaimniecību ienākumiem, ir nedaudz mazinājusies ienākumu nevienlīdzība. 2019. gadā visturīgāko iedzīvotāju ienākumi bija 6,3 reizes lielāki nekā vistrūcīgāko iedzīvotāju ienākumi, kas ir par 0,2 procentpunktiem mazāk nekā 2018. gadā, kad šī ienākumu starpība bija 6,5 reizes. Pozitīvi vērtējams fakts, ka Džini koeficients 2019.gadā bija 34,5 %, kas ir par 0,7 procentpunktiem mazāk nekā 2018. gadā, kad tas sasniedza 35. Tomēr, salīdzinot ar pārējām Eiropas Savienības dalībvalstīm, Latvijā joprojām saglabājas augsta ienākumu nevienlīdzība. Pēc pēdējiem pieejamiem datiem Latvijā bija ceturrtā augstākā Džini koeficienta vērtība, salīdzinot ar citām ES valstīm. Augstāks rādītājs bija tikai Bulgārijā (40,8 %), Lietuvā (35,4 %) un Rumānijā (34,8 %), bet vidēji ES šis rādītājs bija 30,7 %. ³³

Analizējot datus par galvenā iztikas līdzekļu avota veidiem dažādās mājsaimniecībās (4. tab.), var secināt, ka visās mājsaimniecībās, izņemot vienas personas vecumā 65 gadi un vairāk mājsaimniecībās, dominē ienākumi no algotā darba. Kā otrs nozīmīgs ienākuma avota veids ir saņemtie transferti. Saņemto transfertu struktūrā dominē sociālie transferti, kuru apjoms 2019.gadā svārstījās no 6,1% mājsaimniecībās, kurās dzīvo pāris ar diviem bērniem, līdz 92,7% mājsaimniecībās ar vienu personu vecumā 65 gadi un vairāk. Saņemto sociālo transfertu īpatsvars kopumā nedaudz samazinājies no 34,2% 2018.gadā līdz 33,2% 2019.gadā. Pašnodarbināto ienākumi kopumā sastādīja 2018. gadā 2,4% un 2019.gadā 2,5%. Būtisks pašnodarbināto ienākumu pieaugums ir vērojams mājsaimniecībās, kurās ir viens pieaugušais ar bērniem, - no 1,6% līdz 3,3%. Kopumā pašnodarbināto ienākumi 2019.gadā svārstās no 2% līdz 4,1% atkarībā no mājsaimniecības tipa. Citu ienākumu īpatsvars ir nenožīmīgs, jo veido tikai 0,7% no kopējiem ienākumiem.

4. tabula

³³ 2019. gadā mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi pieauga par 6,8 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2782-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-2019>)

Mājsaimniecību sadalījums pēc galvenā iztikas līdzekļu avota (%)³⁴

	2018	2019
PAVISAM		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	61,3	62,3
pašnodarbināto ienākumi	2,4	2,5
saņemtie transferti	35,2	34,5
citi ienākumi	1,0	0,7
1 PERSONAS (VECUMS 16-64 GADI) MĀJSAIMNIECĪBAS		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	73,4	74,1
pašnodarbināto ienākumi	3,8	4,1
saņemtie transferti	20,1	19,8
citi ienākumi	2,7	2,0
1 PERSONAS (65 GADI UN VAIRĀK) MĀJSAIMNIECĪBAS		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	5,8	6,2
pašnodarbināto ienākumi	0,3	0,1
saņemtie transferti	93,3	93,4
citi ienākumi	0,6	0,3
1 PIEAUGUŠAIS AR BĒRNIEM		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	76,8	75,0
pašnodarbināto ienākumi	1,6	3,3
saņemtie transferti	20,8	21,7
citi ienākumi	0,7	0,0
PĀRIS BEZ BĒRNIEM		

³⁴ Mājsaimniecību sadalījums pēc galvenā iztikas līdzekļu avota (%) - Rādītāji, Ienākumu veids un Laika periods (Pieejams:

https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_MI_MIS/MIS090/table/tableViewLayout1/

<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	57,9	54,9
pašnodarbināto ienākumi	1,5	2,1
saņemtie transferti	39,7	42,3
citi ienākumi	0,9	0,7
PĀRIS AR VIENU BĒRNU		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	89,1	87,6
pašnodarbināto ienākumi	2,7	3,9
saņemtie transferti	7,1	7,4
citi ienākumi	1,2	1,1
PĀRIS AR DIVIEM BĒRNIEM		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	90,7	89,7
pašnodarbināto ienākumi	3,2	3,3
saņemtie transferti	5,1	6,1
citi ienākumi	0,9	0,8
PĀRIS AR TRĪS UN VAIRĀK BĒRNIEM		
<i>Rīcībā esošais ienākums, pavisam</i>	100,0	100,0
ienākumi no algotā darba	83,1	85,2
pašnodarbināto ienākumi	6,0	2,0
saņemtie transferti	10,9	10,5
citi ienākumi	0,0	2,3

Negatīvas tendences ekonomikā un uzņēmējdarbībā pandēmijas rezultātā, izraisīja atalgojuma fonda samazinājumu 2020.gada 1. un 2.ceturksnī. Darbinieku atalgojuma apjoma izmaiņas bija sekojošas. 2020. gada 1. ceturksnī kopējais darbinieku atalgojums sastādīja 3893 milj. eiro un salīdzinot ar 2019. gada 1. ceturksni tas bija par 5,8% lielāks. Tomēr salīdzinājumā ar 2019. gada 4. ceturksni atalgojuma fonds samazinājies par 1,6%. Savukārt, 2.ceturksnī atalgojuma apjoms sastādīja 3590 milj. eiro jeb samazinājās par 7,8% salīdzinoši ar 1.ceturksni. Kritums pret

2019.gada 2.ceturksni sastādīja 4,2 %. Trešajā ceturksnī ir redzams darbinieku atalgojuma fonda pieaugums. Tā, atalgojums 3.ceturksnī palielinājās par 9,4%, salīdzinot ar 2. ceturksni, un sasniedzot 3929 milj. eiro. Salīdzinot ar 2019. gada 3. ceturksni, kopējais darbinieku atalgojums palielinājās par 3 %.³⁵

Darba alga veido tikai daļu no kopējā atalgojuma apjoma. Darba algas izmaiņas pirmajos ceturkšņos var raksturot ar sekojošiem datiem. 2020. gada 1. ceturksnī darba algu apjoms bija 3229 milj. eiro un, salīdzinot ar 2019. gada 1. ceturksni, tas bija par 5,8% lielāks. Tomēr salīdzinājumā ar 2019. gada 4. ceturksni darba samaksas fonds samazinājies tikai par 1,6%. Savukārt, 2.ceturksnī darba algas apjoms sastādīja 2956 milj. eiro jeb samazinājās par 8,5% salīdzinoši ar 1.ceturksni. Kritums pret 2019.gada 2.ceturksni sastādīja 4,0%. Algas fonda kritumu var izskaidrot ar darbinieku atlaišanu un bezdarba pieaugumu. Darbinieku algas fonds 2020. gada 3.ceturksnī bija 3210 milj. eiro jeb par 8,6% lielāks, nekā 2. ceturksnī. Salīdzinot ar 2019. gada 3. ceturksni arī ir redzams pieaugums par 2,7 %.³⁶

Algotā darba ienākumi veido lielāku daļu no mājāsaimniecību ienākumiem. Analizējot darba algas izmaiņas triju ceturkšņu laikā, varam secināt, ka tikai 2020. gada 1. ceturksnī bija vērojams gan bruto, gan neto algas kritums pret 2019. gada 4. ceturksni attiecīgi par 1,2% un 0,8%. Tomēr kopumā ir vērojams stabils vidējās bruto un neto algas pieaugums. Patēriņa cenu līmenis un tā izmaiņas būtiski neietekmēja reālo darba samaksu, jo 1.ceturksnī inflācija bija aptuveni 2% līmenī, bet 2. un 3.ceturksnī patēriņa cenu izmaiņas raksturo neliela deflācija.

³⁵ Iekšzemes kopprodukts no ienākumu puses pa ceturkšņiem, faktiskajās cenās (tūkst. euro). (Pacejams: http://data1.csb.govv/pxweb/lv/ekfin/ekfin_ikp_IKP_istern/IK10_090c.px/?rxid=d8284c56-0641-451c-8b70-b6297b58f464).

³⁶ Turpat.

Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa ceturkšņiem³⁷

5. tabula

	Bruto			Neto		
	Euro	% pret iepriekšējo periodu	% pret iepriekšējā gada atbilstošo periodu	Euro	% pret iepriekšējo periodu	% pret iepriekšējā gada atbilstošo periodu
	PAVISAM	PAVISAM	PAVISAM	PAVISAM	PAVISAM	PAVISAM
2019/1.ceturksnis	1 032	99.1	107.4	764	99.4	107.1
2019/2.ceturksnis	1 075	104.2	107.1	793	103.9	106.7
2019/3.ceturksnis	1 083	100.7	107.6	796	100.3	107.0
2019/4.ceturksnis	1 114	102.8	106.9	818	102.8	106.5
2020/1.ceturksnis	1 100	98.8	106.6	812	99.2	106.3
2020/2.ceturksnis	1 117	101.6	103.9	824	101.5	103.9
2020/3.ceturksnis	1 147	102.7	105.9	844	102.4	106.0

Covid-19 krīzes ietekmes rezultātā ir vērojamas būtiskas atšķirības darba samaksas izmaiņās dažādās nozarēs (skat. 6. tabulu).

2020.gada pirmajā ceturksnī, salīdzinot ar 2019.gada 4.ceturksni, algas samazinājums bija vērojams praktiski visās nozarēs, izņemot vairumtirdzniecību un mazumtirdzniecību, informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozari, finanšu un apdrošināšanas darbību, administratīvo un apkalpojošo dienestu darbību un citu pakalpojumu sektoru. 2020. gada 1. ceturksnī, salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, samazinājās par 10,5%, izglītībā par 5,4%, operācijās ar nekustamo īpašumu par 3,9%, transporta un uzglabāšanas nozarē par 3,6%, veselībā un sociālā aprūpē par 2,7%, valsts pārvaldē par 5,9% un mākslas, izklaide un atpūtas nozarē par 5,5%. 2020.gada 2.ceturksnī salīdzinot ar iepriekšējā gada attiecīgo ceturksni algas kritums bija vērojams vairākas nozarēs. Izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarē alga samazinājās par 16,5 %, transporta un uzglabāšanas nozarē – par 5,1 %. Vidējā darba samaksa gada laikā ir nedaudz kritusies arī nekustamo īpašumu nozarē – par 1,5 % un mākslas, izklaides un atpūtas nozarē – par 1,0 %.

³⁷ Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa ceturkšņiem. (Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_dsamaksa_isterm/DS020c.px/table/tableViewLayout1/).

Strādājošo mēneša vidējā bruto darba samaksa pa darbības veidiem pa ceturkšņiem (euro)³⁸

	2019/4.cet.	2020/1.cet.	2020/2.cet.	2020/3.cet.
PAVISAM	1 114	1 100	1 117	1 147
(A) Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	1 061	1 056	1 054	1 082
(B) Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	1 258	1 210	1 224	1 315
(C) Apstrādes rūpniecība	1 083	1 064	1 082	1 122
(D) Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana	1 372	1 332	1 498	1 455
(E) Ūdens apgāde; notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija	1 084	1 083	1 130	1 163
(F) Būvniecība	1 092	1 081	1 085	1 172
(G) Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts	981	990	971	1 006
(H) Transports un uzglabāšana	1 080	1 044	1 040	1 063
(I) Izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi	781	699	640	786
(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi	1 794	1 828	1 813	1 842
(K) Finanšu un apdrošināšanas darbības	2 038	2 253	2 160	2 121
(L) Operācijas ar nekustamo īpašumu	947	910	938	969
(M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi	1 244	1 279	1 313	1 346
(N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība	997	1 012	1 010	1 034
(O) Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	1 391	1 309	1 356	1 386
(P) Izglītība	912	863	895	906
(Q) Veselība un sociālā aprūpe	1 170	1 139	1 155	1 223
(R) Māksla, izklaide un atpūta	954	902	892	959
(S) Citi pakalpojumi	846	913	926	933

³⁸ Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa darbības veidiem pa ceturkšņiem (euro). (Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_dsamaksa_istern/DS040m.px).

Kā redzams 6.tabulā, ir vērojams arī algas kritums pret 2019.gada 4.ceturksni. 2020. gada 2. ceturksnī vidējā bruto darba samaksa privātajā sektora bija 1 108 eiro, bet sabiedriskajā par 30 eiro lielāka (1 138 eiro). 2020. gada 2. ceturksnī vidējā mēneša bruto darba samaksa par pilnas slodzes darbu bija lielāka par vidējo rādītāju valstī (1 118 eiro) finanšu un apdrošināšanas darbību nozarē (2 160 eiro), informācijas un komunikācijas pakalpojumu (1 813), enerģētikas (1 496), valsts pārvaldes (1 356), profesionālo, zinātnisko un tehnisko pakalpojumu nozarēs (1 313), ieguves rūpniecības un karjeru izstrādes nozarē (1 227), kā arī veselības un sociālās aprūpes nozarē (1 156) un ūdens apgādes, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošanas un sanācijas nozarē (1 130). Vismazākā vidējā darba samaksa bija izmitināšanas un ēdināšana pakalpojumu (646), mākslas, izklaides un atpūtas (894) un izglītības (895) nozarēs. Analizējot darba samaksas izmaiņas reģionu griezumā, var secināt, ka no Latvijas reģioniem vidējā mēneša bruto darba samaksa 2020. gada 2. ceturksnī, salīdzinot ar 2019. gada 2. ceturksni, straujāk pieauga Latgales reģionā – par 5,3 % un Pierīgā – par 4,9 %. Rīgā un pārējos reģionos vidējās darba samaksas gada pārmaiņas bija līdzīgas – no 3,4 līdz 3,9 %. Rīgā vidējā mēneša bruto darba samaksa šī gada 2. ceturksnī bija vislielākā – 1 248 eiro par pilnas slodzes darbu, bet Latgalē 1,6 reizes mazāk (786 eiro).³⁹

2020. gada 3. ceturksnī, salīdzinot ar 2019. gada 3. ceturksni, vidējā mēneša bruto darba samaksa par pilnas slodzes darbu pieauga par 5,9 % jeb 64 eiro, sasniedzot 1 147 eiro, bet salīdzinājumā ar 2020. gada 2. ceturksni, bruto darba samaksa pieauga par 2,7 %. 2020. gada 3. ceturksnī vidējā mēneša bruto darba samaksa privātajā sektora bija 1 144 eiro, un gada laikā tā pieauga par 7,1 %. Sabiedriskajā sektorā vidējā darba samaksa bija par 16 eiro lielāka (1 160 eiro) nekā privātajā, taču tās gada pieauguma temps bija divreiz lēnāks. 2020. gada 3. ceturksnī, salīdzinot ar 2019. gada 3. ceturksni, vidējā mēneša bruto darba samaksa samazinājās transporta un uzglabāšanas nozarē (-1,6 %) un izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarē (-0,3 %). Pārējās nozarēs vidējais atalgojums gada laikā pieauga un kā liecina dati, visvairāk citu pakalpojumu nozarē – par 14,8 %, ieguves rūpniecības un karjeru izstrādes nozarē – par 14,1 %, mākslas, izklaides un atpūtas nozarē – par 10,1 %, profesionālo, zinātnisko un tehnisko pakalpojumu nozarē – par 10,0 %.⁴⁰ Jāņem vērā

³⁹ Vidējās darba samaksas gada pieaugums – 3,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2723-darba-samaksas-parmainas-2020-gada-2>)

⁴⁰ Vidējās darba samaksas gada pieaugums – 5,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2778-darba-samaksas-parmainas-2020-gada-3>)

fakts, ka nozarēs, kurās bija vērojams vislielākais kritums, algas līmenis ir zemāks par vidējo valstī. Tā, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu un mākslas, izklaides un atpūtas nozarēs bija vismazākā vidējā darba samaksa: attiecīgi 646 eiro un 894 eiro.

Vidējās darba samaksas pārmaiņas ietekmē ne tikai algu palielināšana vai samazināšana darbiniekiem un ar darba ienākumiem saistīto nodokļu izmaiņas, bet arī darba tirgus strukturālās pārmaiņas: gada laikā darbību uzsākušie un pārtraukušie uzņēmumi, kā arī darbinieku skaita un slodžu izmaiņas dažādās nozarēs. Analizējot darba samaksas izmaiņas 2020.gadā, varam secināt, ka ir vērojams algas pieaugums daudzās tautsaimniecības nozarēs, tomēr tikai 3.ceturksnī darba samaksas līmenis sasniedza vai nedaudz pārsniedza 2019.gada 4.ceturksņa rādītājus, izņemot transporta un uzglabāšanas, izglītības un valsts pārvaldes sektorus.

2020. gada 2. ceturksnī tika veikts darbaspēka apsekojums par ekonomisko aktivitāti, kurā piedalījās 3,6 tūkstoši mājsaimniecību, kurās aptaujāja 6,4 tūkstošus iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Apsekojuma rezultāti ir redzami 7. tabulā.

7. tabula

Darbinieku sadalījums pēc mēneša neto darba samaksas lieluma pamatdarbā (%) ⁴¹

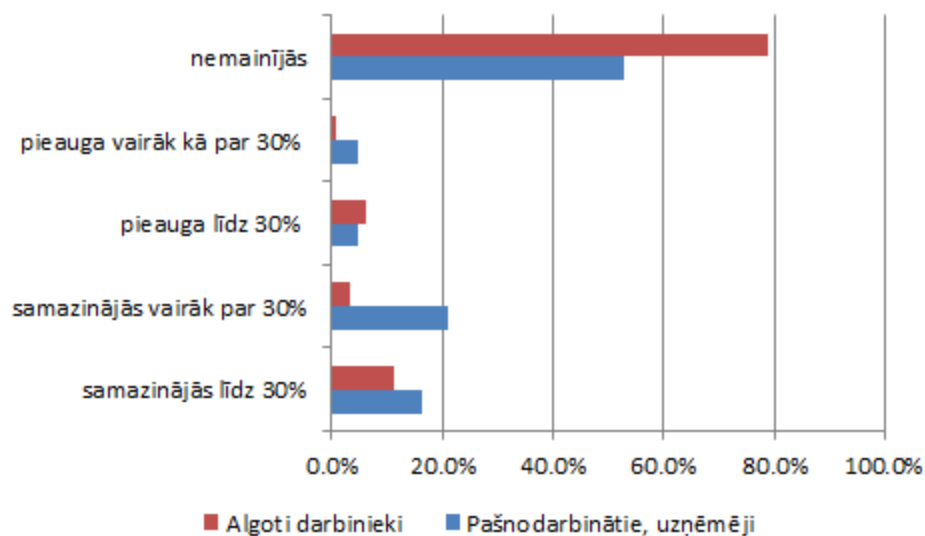
	2019. 3.cet.	2020. 1.cet.	2020. 2.cet.	2020.3.cet.
Darbinieki	100,0	100,0	100,0	100
līdz 450,00 EUR	23,0	25,4	26,3	20,7
darbinieki, kuri saņēma minimālo darba algu vai mazāk	12,4	14,9	15,4	10,8
450,01–700,00 EUR	34,3	33,7	35,1	34,6
700,01–1400,00 EUR	31,8	28,9	28,1	32,4
1400,01 EUR un vairāk	5,9	6,3	5,0	7,0
netika aprēķināta vai izmaksāta	2,4	3,3	3,5	2,8
netika norādīta	2,6	2,4	2,0	2,5

⁴¹ 2. ceturksnī bija nodarbināti 64,1 % Latvijas iedzīvotāju (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/meklet-tema/2729-nodarbinatiba-2020-gada-2-ceturksni>)

Vairāk nekā 60% strādājošo ienākumi ir intervālā no 450,00 līdz 1400,00 EUR. Negatīvi vērtējams fakts, ka 26,3% darbinieku ienākumi ir mazāki par 450,00 EUR, t.sk. 118,3 tūkstoši jeb 15,4 % darbinieku ienākumi ir minimālās darba algas līmenī vai pat mazāk. Turklāt šo darbinieku skaits 2020.gada 2. ceturksnī pieauga salīdzinājumā ar 1.ceturksni. Reģionos visaugstākais mazo algu saņēmēju īpatsvars vērojams Latgalē, kur katrs ceturtais (24,1%) darbinieks saņēma minimālo algu vai mazāk. Arī EU- SILC apsekojumu pieejamie dati liecina, ka starp visām ES dalībvalstīm Latvijā bija piektais augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars (27,3% 2018. gadā un 26,0% 2019.gadā). 2018. gadā nabadzības riskam bija pakļauti 22,9 % jeb 434 tūkstoši iedzīvotāju. Pozitīvi vērtējams fakts, ka kaut arī 2019. gadā nabadzības riska sliekšnis bija audzis (no 409 eiro mēnesī 2018. gadā līdz 441 eiro 2019. gadā), nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars bija mazinājies, 2019. gadā sasniedzot 21,6 %.⁴² Vidējais rādītājs ES28 valstīs 2019.gadā ir bijis 21,4%. Samazinājies darbinieku skaits, kuru alga pārsniedz 1 400,00 eiro mēnesī. Negatīvi vērtējams to darbinieku pieaugums, kuriem alga netika aprēķināta vai izmaksāta 2.ceturksnī: 3,5% no kopējā darbinieku skaita nesaņēma algu. Vērtējot situāciju 2020.gada 3.ceturksnī (dati tika publicēti 2021.gada janvārī), situācija darba samaksas jomā tika uzlabota, pateicoties realizētai atbalsta politikai. Līdz 20,7% tika samazināts darbinieku skaits, kuru ienākumi ir mazāki par 450 EUR mēnesī, līdz 2,8% tika samazināts darbinieku skaits, kuriem alga netika izmaksāta. Diemžēl, nav iespējams novērtēt tieši pandēmijas ietekmi uz algu neaprēķināšanu vai neizmaksāšanu.

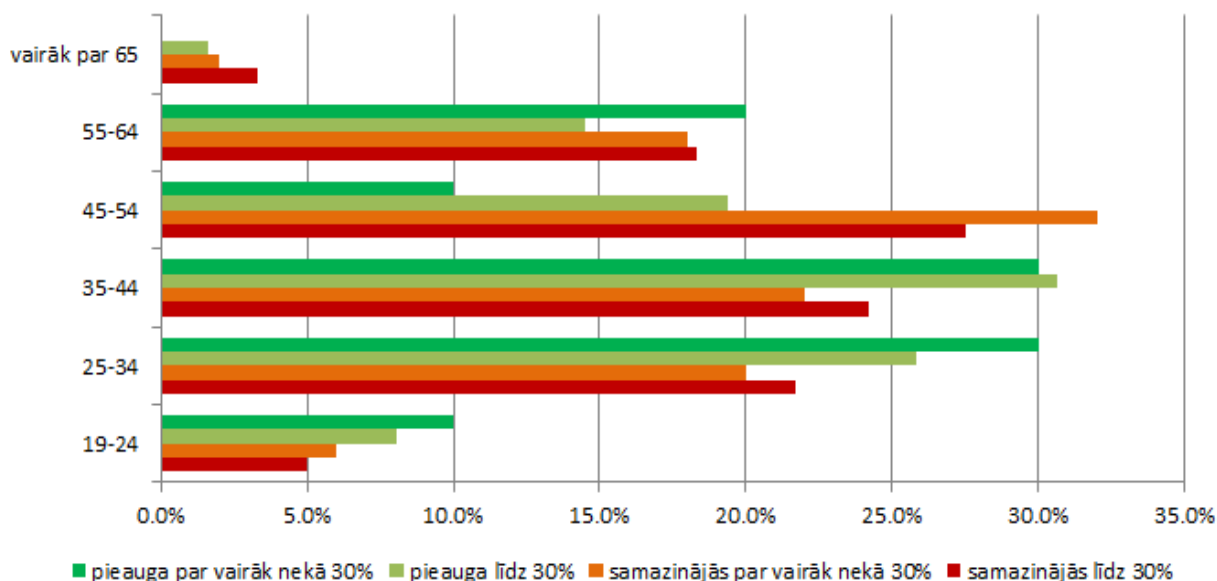
Ienākumu analīzei tika izmantoti arī iedzīvotāju un nodarbināto aptaujas dati. Šie dati liecina, ka 6,9% strādājošo atalgojums samazinājās, turklāt 2/3 no viņiem vairāk nekā par 30% no algas, ko saņēma pirms ārkārtējās situācijas. 6% aptaujāto atalgojums pieauga līdz 30% no iepriekšējās algas.

⁴² NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti, NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2020. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti.

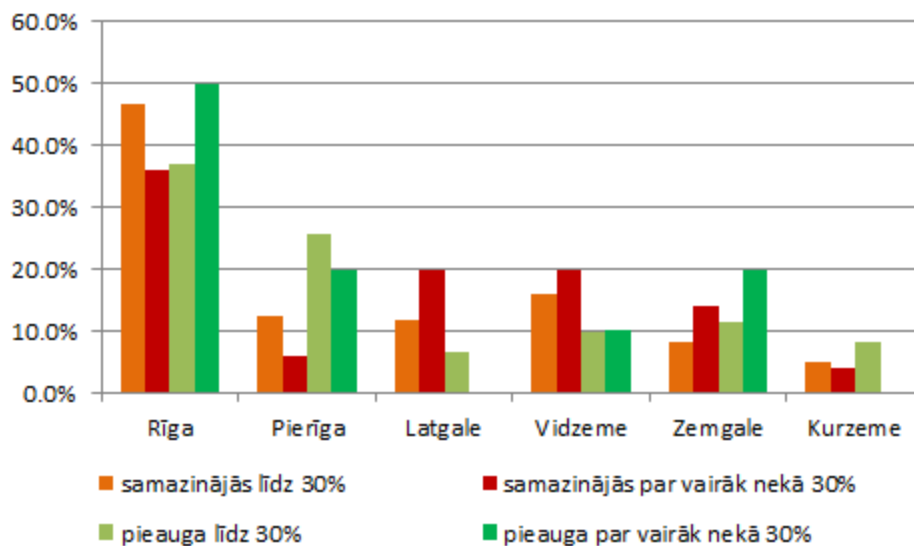

1. attēls Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc nodarbinātības statusa, pa statusa grupām, %

Covid-19 pandēmijas ietekmē visbūtiskāk ieņēmumi samazinājās pašnodarbinātajiem: 16,5% piedzīvoja samazinājumu līdz 30%, bet 21,2% samazinājums bija vēl lielāks, turklāt 12,9% pašnodarbināto ieņēmumu samazinājums pārsniedza 50%.

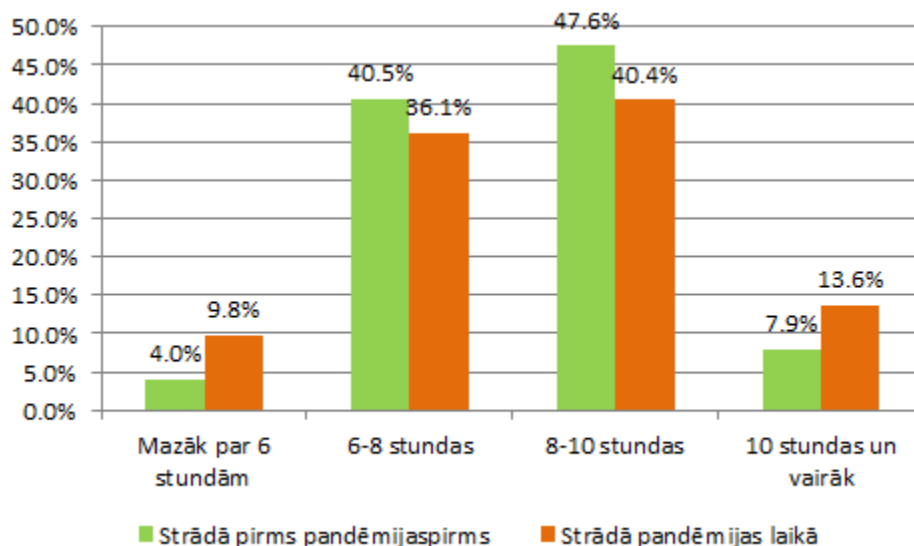

2. attēls Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc vecuma, pa ieņēmumu izmaiņu grupām, %

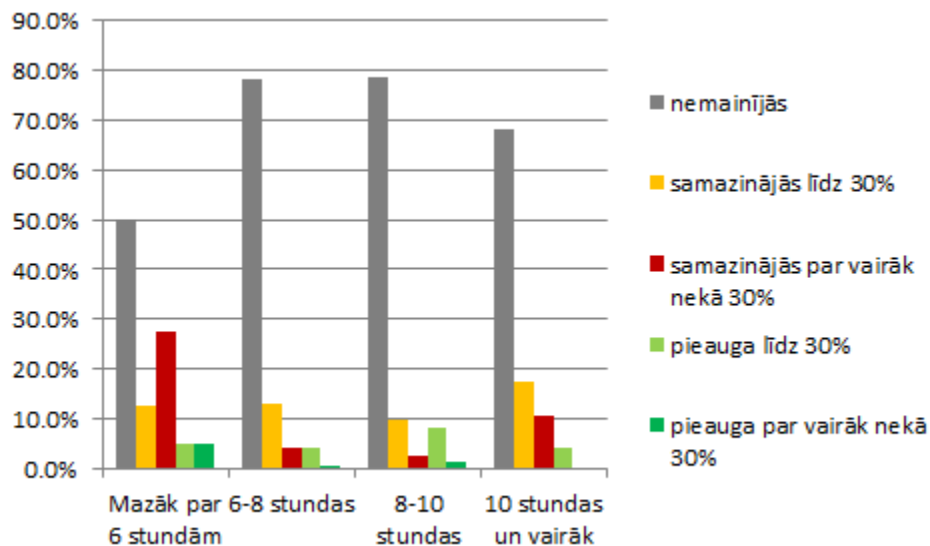
3. attēls Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc reģiona, pa ieņēmumu izmaiņu grupām, %

Visbūtiskākais algu samazinājums vērojams vecuma grupā 45-54 gadi (59,5% respondentu). Savukārt nodarbinātie vecuma grupā 25-44 gadi vairāk pieredzēja darba samaksas pieaugumu (56,9%). To var skaidrot ar šo iedzīvotāju augstāku spēju integrēties attālinātā darba režīmā, kā arī ar gatavību uzņemties lielāku darba slodzi. Reģionālā griezumā Latgales un Vidzemes nodarbināto ieņēmumi samazinājās vairāk nekā vērojams to pieaugums. 31.7% Latgalē strādājošo samazinājās ieņēmumi, bet tikai 6.5% gadījumu tie pieauga; Vidzemē attiecīgi 35.8% un 19.7%.

4. attēls. Darba laika izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē, %

Ārkārtas situācijas ietekmē palielinājās to nodarbināto īpatsvars, kuri strādā mazāk par 6 stundām dienā (grupas ietvaros pieaugums par 144%) un vairāk par 10 stundām (par 71%). Savukārt strādājošo skaits, kas darbā pavadā 6-8 un 8-10 stundas, samazinājās attiecīgi par 11% un 16% katrā grupā attiecīgi. Tāpat novērojama korelācija starp darba laika un darba slodzes izmaiņām: nodarbinātajiem, kuriem samazinājās darba laiks, samazinājās arī darba slodze (.383). Tas liek secināt, ka daļai strādājošo darba laiks būtiski samazinājās, savukārt citiem krietni pieauga.

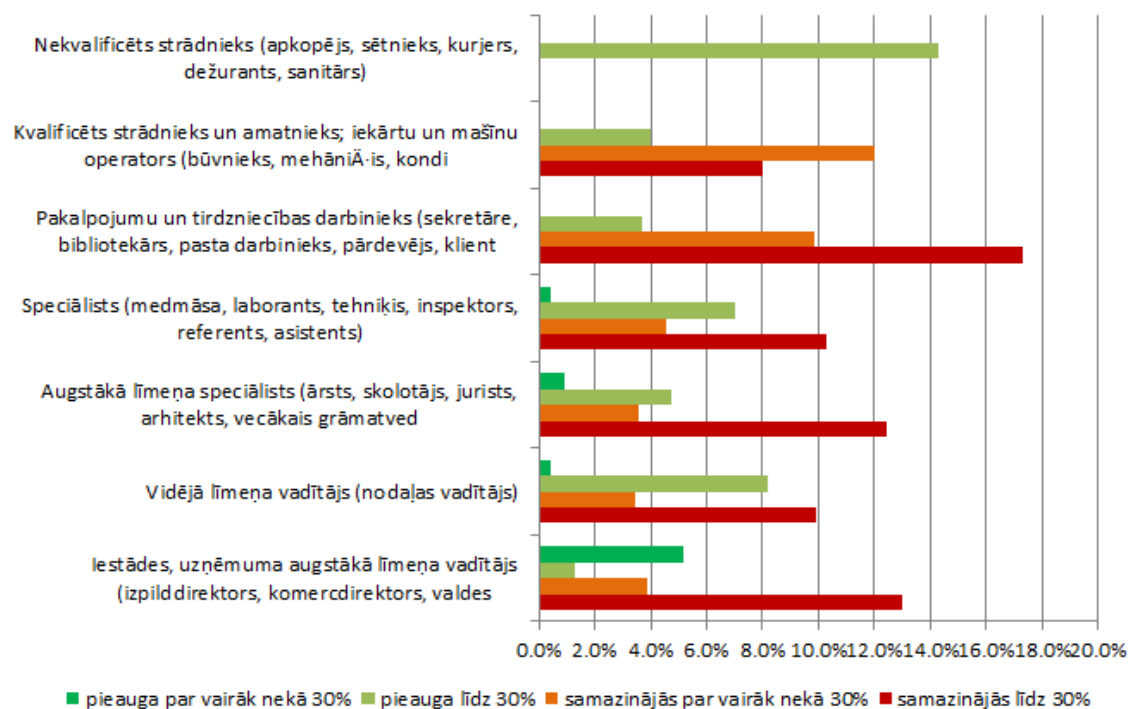

5. attēls. Ieņēmumu izmaiņas sadalījumā pēc darba laika, %

Būtiskāko ieņēmumu samazinājumu piedzīvoja strādājošie, kuru darba laiks ir mazāks par 6 stundām: tas samazinājās 40% respondentu (grupas ietvaros), kā arī tie, kas strādā 10 stundas un vairāk (28%). Pārējām grupām ieņēmumu izmaiņas nav tik krasas.

Pēc ieņemamā amata būtiskākais atalgojuma samazinājums vērojams pakalpojumu un tirdzniecības darbinieku (27,2%), augstākā līmeņa vadītāju (16,9%) un augstākā līmeņa speciālistu (16%) vidū, bet lielākais pieaugums ir nekvalificētiem strādniekiem (14,3%, n=7), vidēja līmeņa vadītājiem (8,6%) un speciālistiem (7,4%).

Nozaru griezumā būtiskāko algu samazinājumu piedzīvoja izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu jomā strādājošie (62,5%), apstrādes rūpniecības (40%), tekstilizstrādājumu un apģērbu ražošanas (33,3%) un lauksaimniecības un mežsaimniecības (32%) nozaru darbinieki.

6. attēls Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc ieņemamā amata, pa amata grupām %

8. tabula

Darba samaksas īpatsvars kopējos ieņēmumos pirms Covid-19 pandēmijas un tās laikā

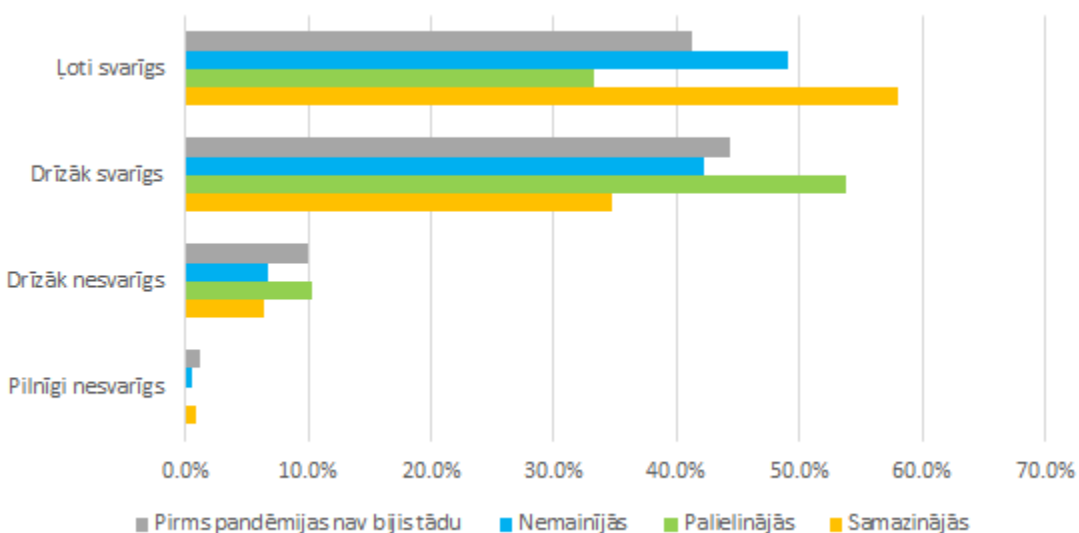
	Pirms pandēmijas	Covid-19 pandēmijas laikā	Starpība	Izmaiņas, %
Mazāk par 60%	8.0%	10.5%	2.5%	31.6%
60-70%	7.6%	7.2%	-0.4%	-5.0%
71-80%	6.2%	6.9%	0.8%	12.2%
81-90%	9.9%	11.1%	1.2%	12.2%
Vairāk par 90%	68.3%	64.3%	-4.1%	-6.0%

Tāpat kā iedzīvotāju aptaujā, arī nodarbināto aptauja liecina, ka Latvijas iedzīvotāju ienākumi ir vāji diversificēti un atkarīgi no darba samaksas. Šis faktors norāda uz to, cik būtiska ir uzņēmumu sekmīga, ilgtspējīga un stabila darbība. 8. tabulas dati atklāj, ka pandēmijas laikā darba samaksas

Īpatsvars nodarbinātajiem, kuriem tas iepriekš bija pamatā 90%, pieauga. Tā rezultātā vēl vairāk palielinājās šīs nodarbināto daļas atkarība no darba samaksas ieņēmumiem, tādējādi mazinot ieņēmumu diversifikāciju. Savukārt lielākā daļa nodarbināto ir kategorijā, kur darba samaksa veido vairāk par 90% no ieņēmumiem. Pandēmijas laikā šis īpatsvars samazinājās, un samazinājums skaidrojams ar to, ka šī nodarbināto grupa guva cita veida ienākumus (piemēram, no pabalstiem, īpašuma, piemājas saimniecības, citu cilvēku palīdzības, u.tml.) algas samazinājuma dēļ.

Strādājošo kopējo atalgojumu spēj ievērojami palielināt darba samaksas mainīgā daļa: finansiālie bonusi, dažādas piemaksas un prēmijas. Darba devēji izmanto prēmijas, lai motivētu darbiniekus, tomēr ne visi darba devēji nodrošina saviem darbiniekiem finansiālus bonusus, jo tie lielā mērā ir atkarīgi arī no uzņēmuma finansiālā stāvokļa. Nodarbināto aptauja parādīja, ka prēmiju, piemaksu un dažādu bonusu sistēmas ir ne mazāk svarīgs faktors, kā darba alga.

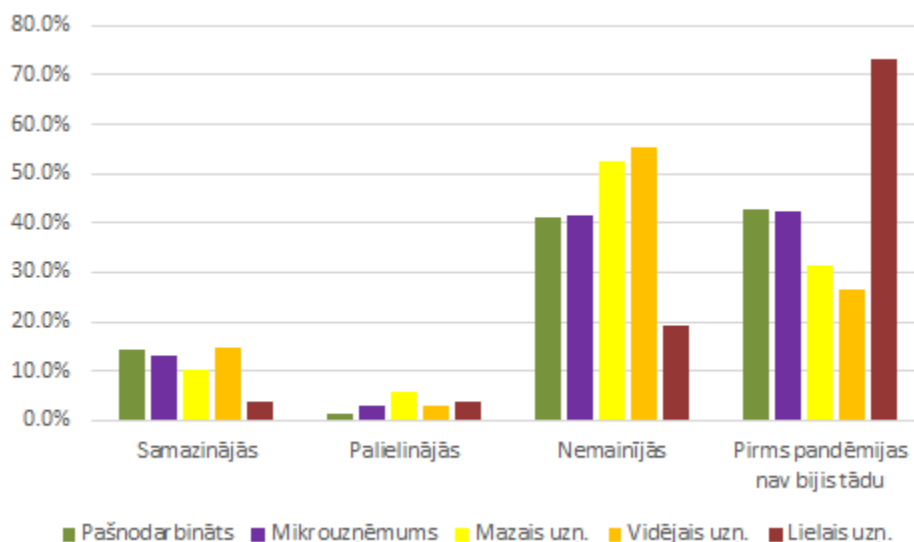
12,3% nodarbināto aptaujas respondentu samazinājās prēmiju un naudas **bonusu** apmērs, 2,9% – veselības apdrošināšana, 17% – profesionālās apmācības apmaksa, 2,7% – transporta kompensācija, 2,3% – apmaksātas darbinieku pusdienas, 2,5% – ceļa izdevumu apmaksa, 2% – darba devēja iemaksas pensiju fondā, 2% – apmaksāts papildu atvaļinājums.

7. attēls. Prēmiju faktora svarīgums un to izmaiņas pandēmijas ietekmē, pēc prēmiju izmaiņām, %

Prēmiju samazinājums strādājošo grupai, kurai tas ir visbūtiskākais faktors, bija vislielākais: prēmijas samazinājās 58,1% aptaujāto. Kopumā prēmijas par ļoti svarīgu un drīzāk svarīgu faktoru

atzīst 89,3% respondentu. Savukārt darba samaksa kā ļoti svarīgs faktors ir 81,7%, bet drīzāk svarīgs 16,3% aptaujas dalībniekiem.

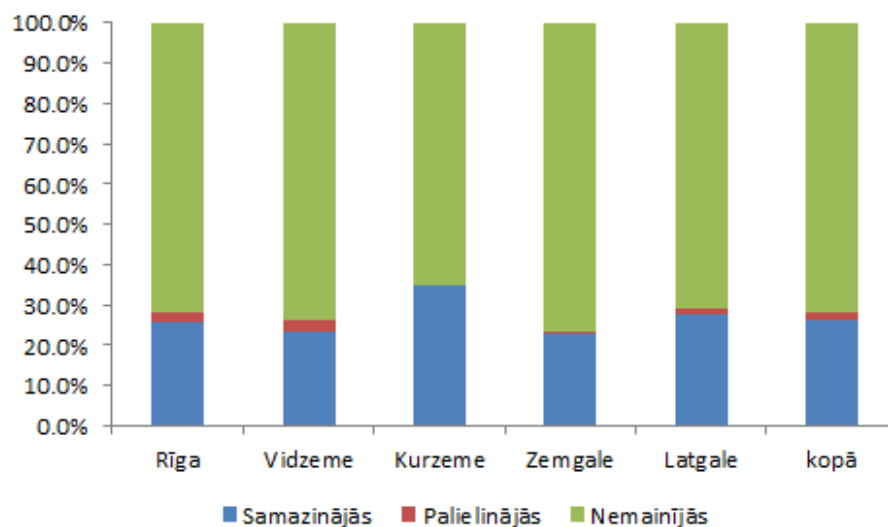

8. attēls. Prēmiju izmaiņas pēc uzņēmumu lieluma, pa uzņēmumu lieluma grupām, %

Būtiskāko samazinājumu prēmijās pandēmijas ietekmē piedzīvoja pašnodarbinātie (14,3%) un mikro- (13%) un vidējo (14,8%) uzņēmumu darbinieki. Prēmiju pieaugums bija 5,8% vidējo uzņēmumu darbinieku, pārējām grupām – nebūtisks.

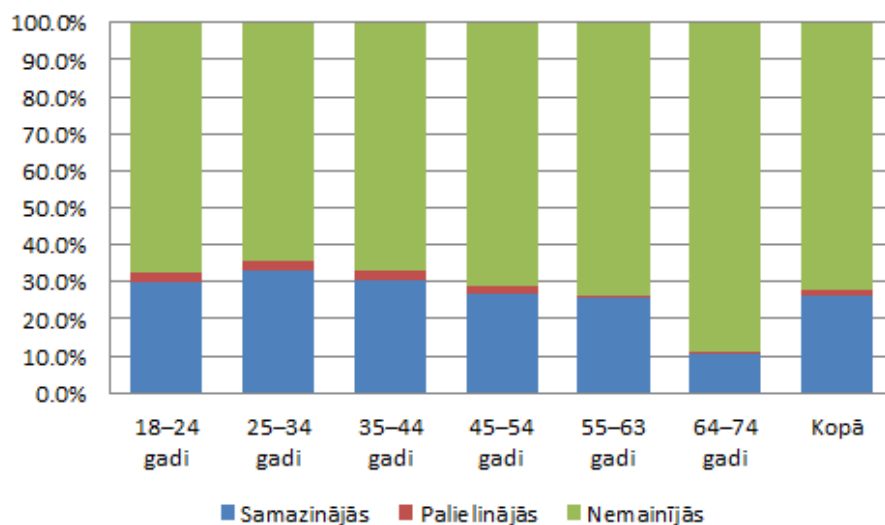
Būtiskākā korelācija vērojama starp piemaksām un papildu bonusu (0,514), starp iespēju strādāt attālināti un iespēju brīvi plānot savu laiku (0,502), starp darba algu un prēmijām (0,402) un papildu ieguvumiem (0,357), kā arī starp bezmaksas veselības apdrošināšanu un papildu ieguvumiem (0,366) un apmācības iespējām (0,362).

SKDS iedzīvotāju aptaujā 26% respondentu norādīja, ka pandēmijas laikā viņu mājsaimniecību ienākumi samazinājās, 2% – ka palielinājās, bet 72% mājsaimniecību ienākumi būtiski nemainījās. Visvairāk samazinājums skaris Kurzemes iedzīvotājus (34,7%), kā arī Latgales (27,5%) un Rīgas iedzīvotājus (26%).

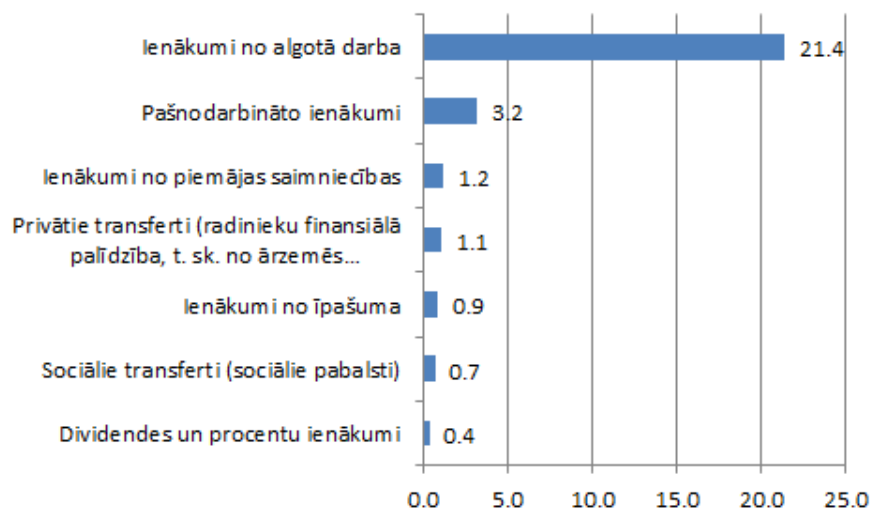
9. attēls. Mājsaimniecību kopējo ieņēmumu izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē, %

Aptaujas dati liecina, ka mājsaimniecību ienākumi Covid-19 pandēmijas ietekmē visbūtiskāk samazinājās mājsaimniecībās, kurās ir 3 vai vairāk cilvēku: trešdaļā (33,5%) mājsaimniecību, tostarp ar bērniem līdz 18 gadu vecumam (33,1%). 27% iedzīvotāju, kuru kopējie ienākumi samazinājās, ir ar vidējo, profesionālo vai augstāko izglītību.

10. attēls. Ģimenes kopējo ienākumu izmaiņas pa vecuma grupām, %

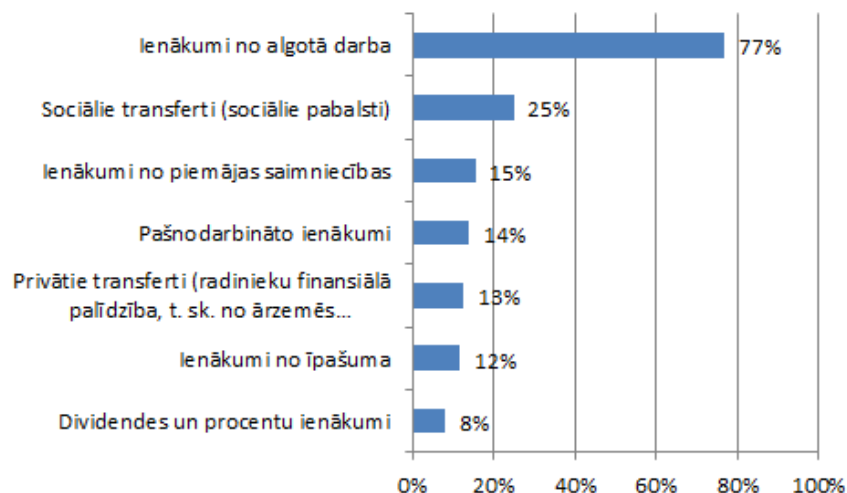
Ieņēmumu samazinājumu visvairāk piedzīvoja iedzīvotāji darbspējas vecumā. Tas galvenokārt ir saistīts ar ienākumu samazinājumu no algotā darba: par kritumu kopumā norādīja 21,4% respondentu.

11. attēls. Iedzīvotāju ienākumu samazinājums pēc ienākumu avota, %

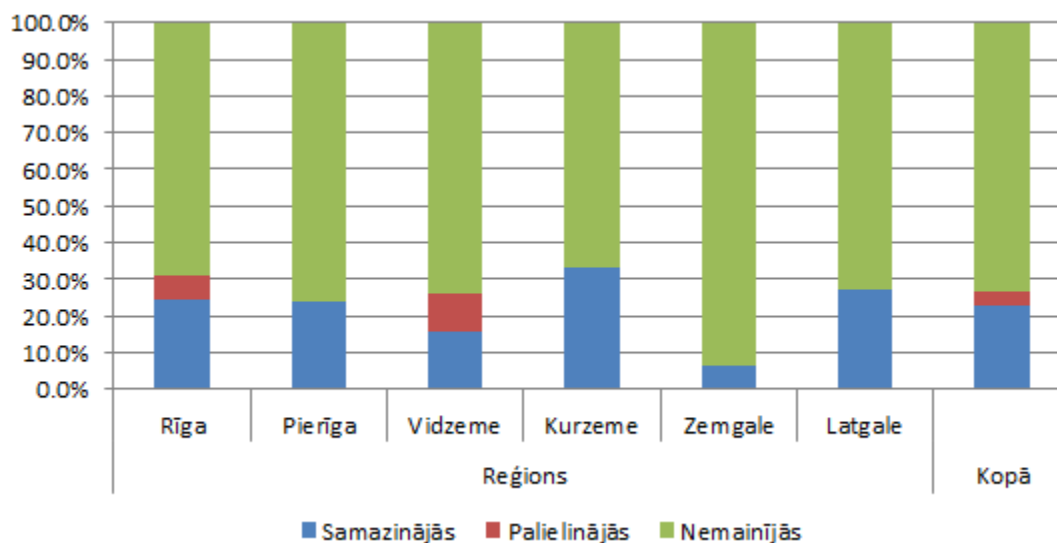
Visbūtiskāk šis samazinājums skāra ģimenes ar bērniem (31,3%) un privātajā sektorā strādājošos (28,9%), iedzīvotājus ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem (33,5%). Reģionālā griezumā algotā darba ienākumi samazinājās Kurzemes (34,5%), Latgales (30,8%) un Pierīgas (30,6%) iedzīvotājiem. Mazākā mērā samazinājums skāra ienākumus no īpašuma (7,6%), piemājas saimniecības (7,6%), dividendēm (4,9%), sociālajiem transfertiem (2,8%) un privātajiem transfertiem (8,7%). No sociālajiem transfertiem ienākumi pieauga 5,2% aptaujāto, no privātajiem 11,8% aptaujāto. Ienākumi no īpašuma būtiski netika ietekmēti. Uz šāda veida ienākumu samazinājumu norādīja tikai 0,9% respondentu.

Apskatot ienākumu izmaiņu **korelāciju pa ienākumu avotiem**, jāatzīmē, ka visvairāk korelē izmaiņas ienākumos no īpašuma un dividenžu un procentu ienākumos (.576); dividenžu un procentu ienākumos un privātajos transfertos (.550); ienākumos no īpašuma un ienākumos no piemājas saimniecības (.514); ienākumos no piemājas saimniecības un dividenžu un procentu ienākumos (.486); ienākumos no īpašuma un privātajos transfertos (.480); ienākumos no piemājas saimniecības un privātajos transfertos (.430); pašnodarbināto ienākumos un ienākumos no īpašuma (.382); dividenžu un procentu ienākumos un sociālajos transfertos (.344), kā arī sociālajos un privātajos transfertos (.341).

12. attēls. Iedzīvotāju ienākumu veidu sadalījums pēc ienākumu avota, %

Pēc būtības ienākumu diversifikācijas galvenie mērķi ir aizsardzība pret ekonomiskiem satricinājumiem un labklājības līmeņa uzlabošana. No iedzīvotāju aptaujas datiem var secināt, ka Latvijas iedzīvotāju **ienākumu struktūra** ir samērā vāji diversificēta. Pamatā (87%) ieņēmumu veido darba alga vai pašnodarbināto ieņēmumi, kā arī sociālo transfertu ieņēmumi (25%). Pārējās kategorijas: ieņēmumi no īpašuma (12%); no piemājas saimniecības (15,7%); no dividendēm un procentiem (8,2%), no privātajiem transfertiem (12,7%).

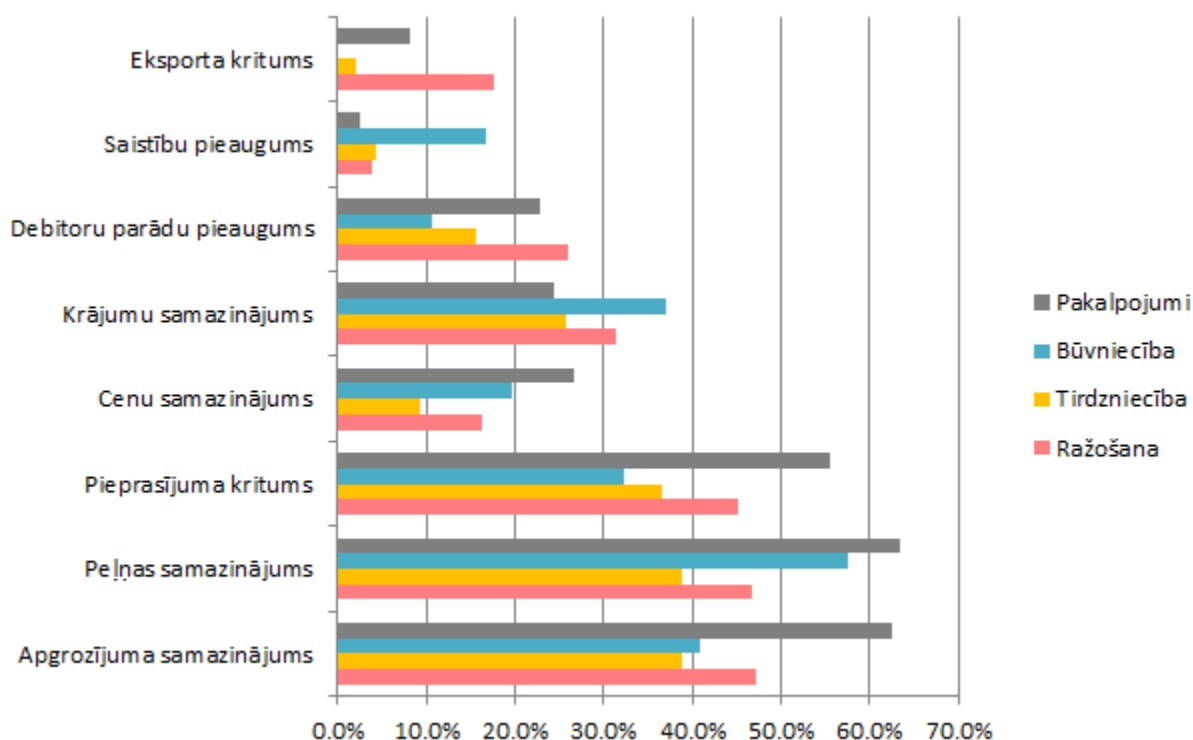

13. attēls. Pašnodarbināto ieņēmumu izmaiņas reģionālā griezumā, %

Pandēmijas ietekmē 23% **pašnodarbināto** samazinājās ieņēmumi, visbūtiskāk izmaiņas skāra Kurzemes (33,3%), Latgales (27,3%), kā arī Rīgas (24,4%) un Pierīgas (24,1%) pašnodarbinātos.

2019. gada oktobrī Valsts pētījumu programmas INTERFRAME-LV veiktā nacionāli reprezentatīvā iedzīvotāju aptauja noskaidroja, ka 8,7% iedzīvotāji plāno vai vēlas uzsākt savu uzņēmējdarbību. Savukārt respondenti, kas nevēlas uzsākt biznesu, kā galvenos šķēršļus minēja pieredzes, zināšanu vai prasmju trūkumu, pārāk zemu ietaupījumu līmeni, nodokļu politiku un nelabvēlīgu biznesa vidi.

Iedzīvotāju un mājsaimniecību **ienākumu izmaiņas** lielā mērā ir saistītas ar **uzņēmēju problēmām** pandēmijas laikā, jo uzņēmējdarbības tendences tiešā veidā ietekmē atalgojuma tendences. Uzņēmēju problēmu konstatācijai un rīcības analīzei tika izmantoti uzņēmēju aptaujas dati.

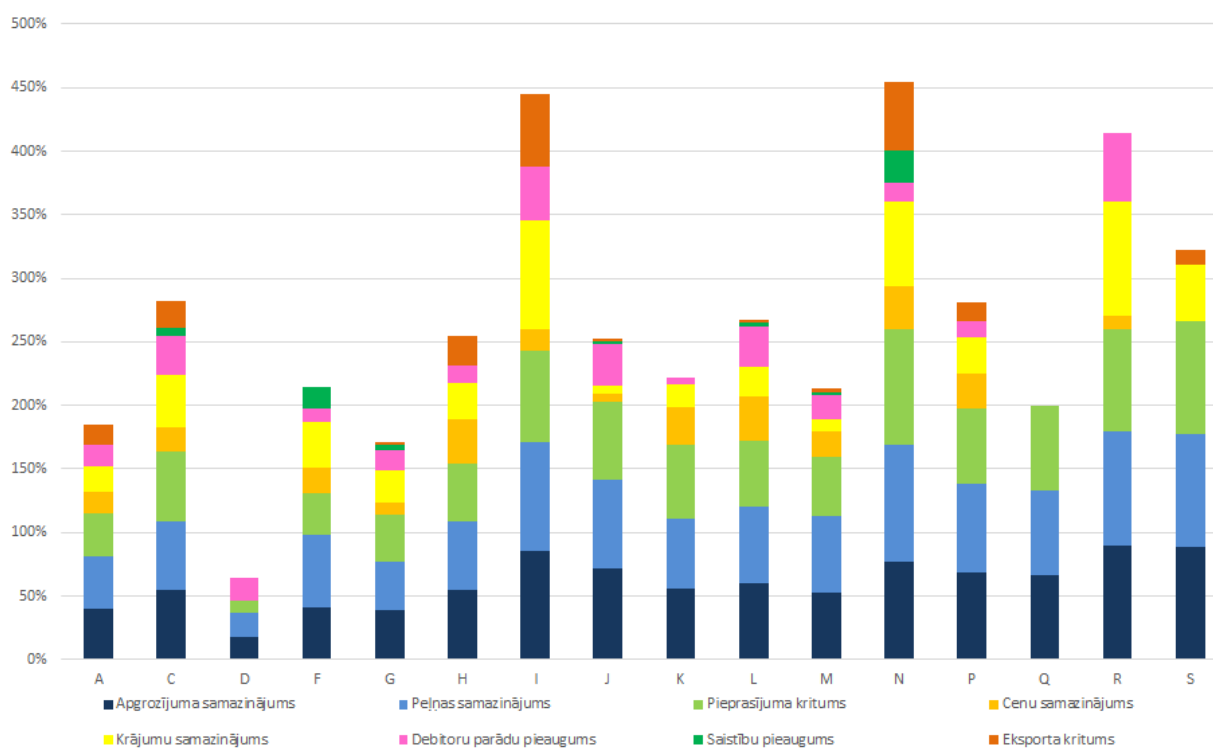

14. attēls. Finanšu rādītāju pasliktināšanās un eksporta samazinājums pandēmijas ietekmē pa nozaru grupām, pēc nozaru grupu īpatsvara, %

Apskatot 2020. gadā aptaujāto uzņēmēju finanšu situāciju, novērojama būtiska korelācija starp finanšu rādītāju un to ietekmējošo faktoru izmaiņām ārkārtas situācijas dēļ. Pieprasījuma izmaiņas ietekmējušas uzņēmumu apgrozījumu (.750) un peļņu (.731), kā arī krājumu daudzumu (.335) un cenām (.308). Eksporta iespēju ietekmē arī mainās uzņēmumu kredītsaistības (.441). Tāpat, apgrozījuma (.438) un peļņas (.413) izmaiņas ietekmējušas krājumu daudzumu. Krīzes situācijā

pastāv arī saistība starp debitoru parādiem un uzņēmumu pašu saistībām (.308), kas norāda uz likviditātes problēmu pārnesei no viena uzņēmuma uz citu.

Visbūtiskāk finanšu rādītāji pasliktinājās pakalpojumu un ražošanas sektorā. Pieprasījuma samazinājuma dēļ būtiski samazinājās uzņēmumu apgrozījums, līdz ar to arī peļņa. To, protams, galvenokārt ietekmējuši Covid-19 pandēmijas dēļ ieviesti ierobežojumi, kā arī patēriņa kritums kopumā. Pieprasījuma samazināšanās ietekmē daļa uzņēmumu samazināja savas krājumu rezerves un cenas: pakalpojumu sektorā attiecīgi 24,4% un 26,6%, bet būvniecība 36,9% un 19,7% uzņēmumu.

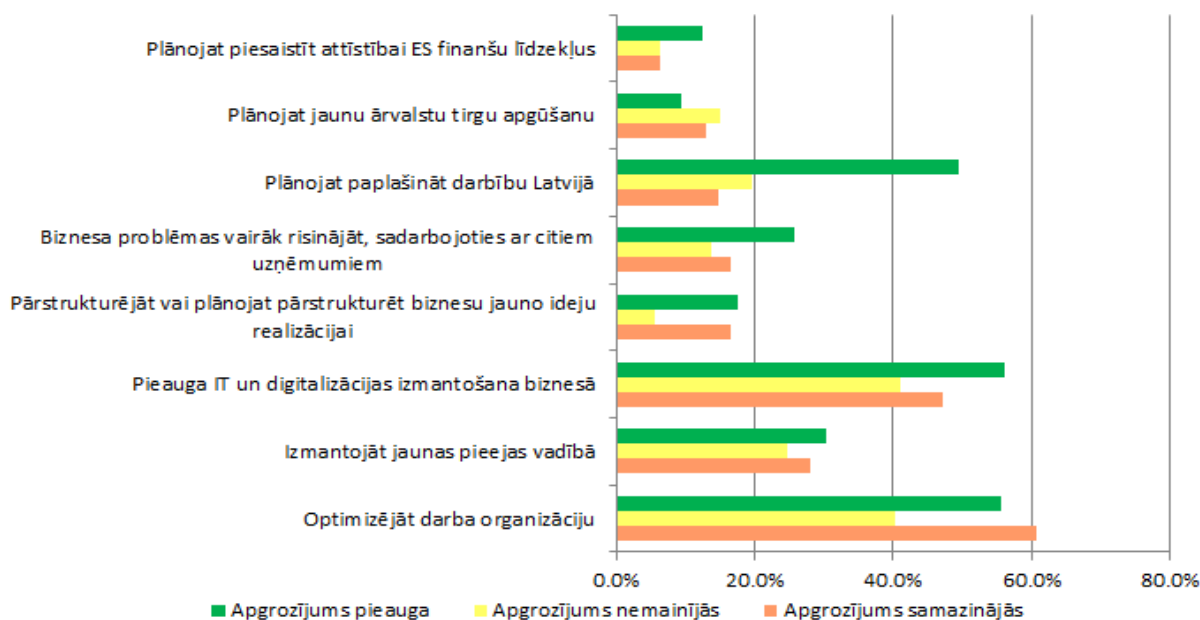
15. attēls. Finanšu rādītāju pasliktināšanās un eksporta samazinājums pandēmijas ietekmē pa NACE nozarēm, pēc nozaru grupu īpatsvara, %

Uzņēmēju aptaujas dati liecina, ka ārkārtas situācijas ietekmē visvairāk cieta administratīvo un apkalpojošo dienestu darbības joma (N), izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi (I), mākslas, izklaides un atpūtas nozare (R). Vidēji 16,3% no visiem uzņēmumiem samazināja cenas, pamatā šajās nozarēs: transports un uzglabāšana (H; 34,3%); operācijas ar nekustamo īpašumu (L; 34,2%); administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (33,3%). Savukārt būtiskākais cenu pieaugums vērojams veselības un sociālās aprūpes nozarē (Q) – trešdaļā uzņēmumu.

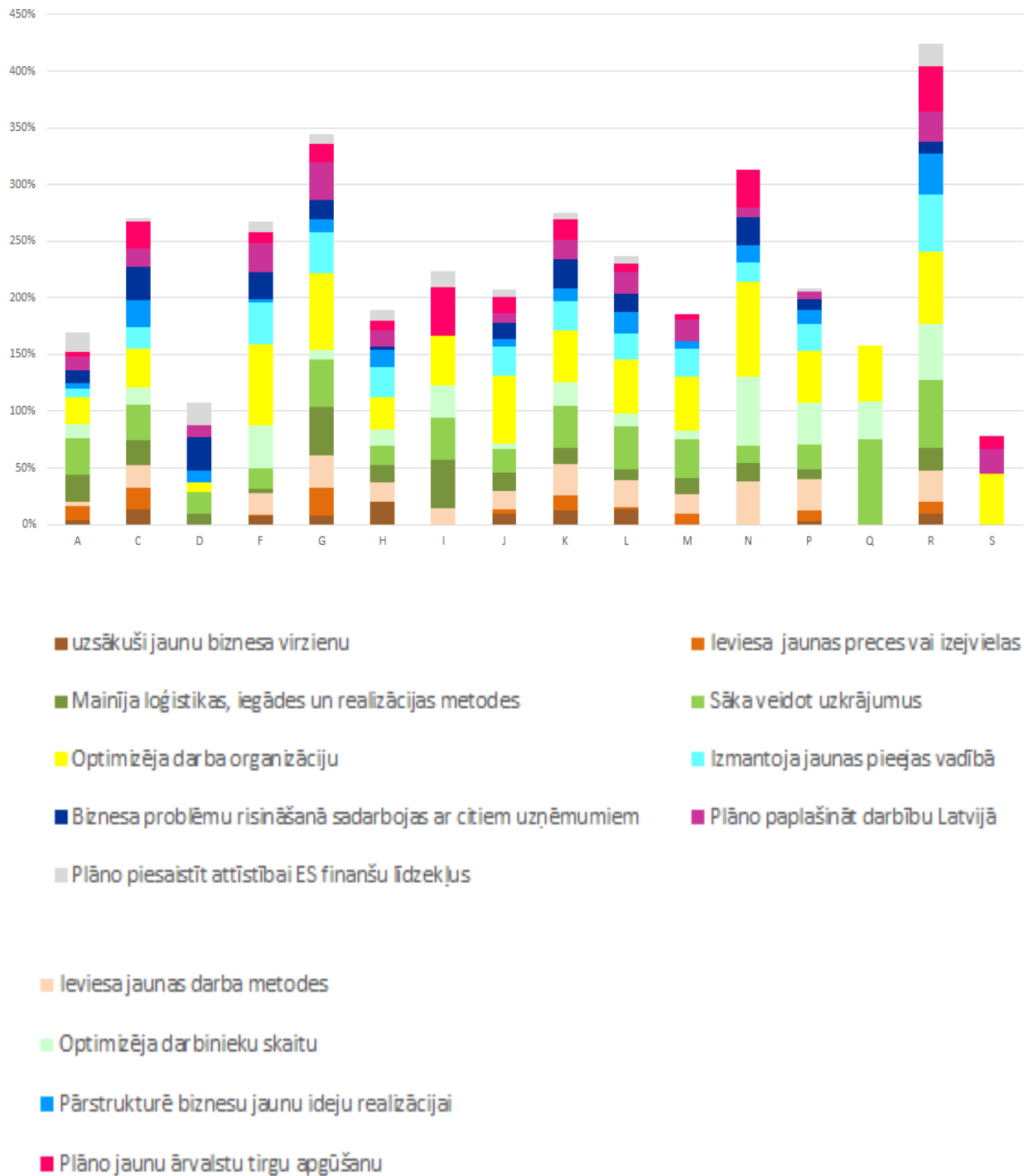
Apgrozījums samazinājās vairāk kā 80% uzņēmumos, tostarp izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumos (85,7%), mākslas, izklaides un atpūtas nozarē (90%) un citiem pakalpojumiem (S; 88,9%). Apgrozījums pieauga vidēji 8,3% uzņēmumiem, pamatā būvniecībā (F; 28,8%); vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu un motociklu remontā (G; 19,9%) un apstrādes rūpniecībā (C; 16,2%). Peļņas rādītāja izmaiņu tendences ir līdzīgas.

Klientu parādi visbūtiskāk samazinājās elektroenerģijas, gāzes apgādes, siltumapgādes un gaisa kondicionēšanas jomā (D; 18,2%) un apstrādes rūpniecībā (3%). Debitoru saistības visvairāk pieauga mākslas, izklaides un atpūtas jomā (54,5%); izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumu nozarē (42,9%) un operācijās ar nekustamo īpašumu (L; 32,2%). Kredītsaistības samazinājās izglītības jomas uzņēmumiem (P; 9,1%); operācijās ar nekustamo īpašumu (8,3%) un apstrādes rūpniecībā (5,9%); savukārt pieauga pārsvarā administratīvo un apkalpojošo dienestu darbībā (25%); būvniecībā (16,7%) un apstrādes rūpniecībā (5,9%).

Eksporta kritumu piedzīvoja izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumu jomas uzņēmumi (57,1%); administratīvo un apkalpojošo dienestu darbībā (53,8%); transporta un uzglabāšanas nozarē (22,9%). Eksporta apjoms palielinājās 10% aptaujāto mākslas, izklaides un atpūtas uzņēmumu un 7,6% apstrādes rūpniecības uzņēmumu.

16. attēls. Apgrozījuma izmaiņas jaunu izmaiņu ieviešanas kontekstā, %

17. attēls. Plānotie uzlabojumi % uzņēmumu pa NACE nozarēm, pēc nozaru grupu īpatsvara, %

Lielākā daļa uzņēmumu – gan tādi, kuriem apgrozījums samazinājās, gan pieauga – Covid-19 pandēmijas ietekmē optimizējuši savu darba organizāciju (53%), kā arī pieauga to IT un

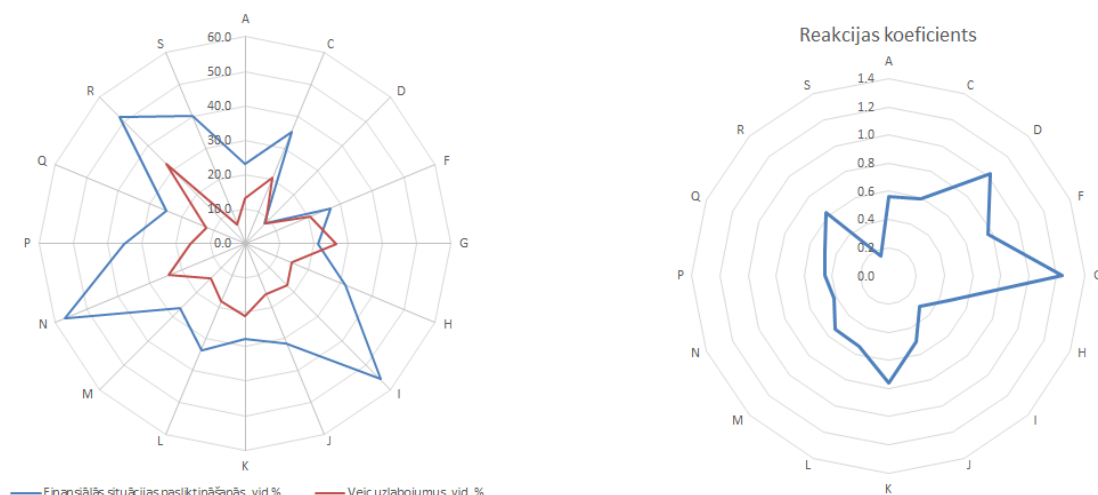
digitalizācijas risinājumu izmantošana biznesā (46%). Savukārt vismazāk – tikai 7% – plāno attīstībai piesaistīt ES līdzekļus. Ņemot vērā ES finansējuma apjomu un gatavību sniegt atbalstu ar Covid-19 ierobežojumiem saistītu problēmu risināšanai, šis rezultāts liecina, ka nepieciešams detalizēti izpētīt iemeslus un šķēršļus, kas kavē uzņēmējus piesaistīt šāda veida finansējumu. Kā iespējamie šķēršļi finansējuma izmantošanai jāizvērtē nepilnības līdzekļu piešķiršanas procedūrā, korupcijas pazīmes, procesa necaurspīdīgums, pārāk liels administratīvais slogs, birokrātijas šķēršļi; pašu uzņēmumu līdzfinansējuma nepietiekamība: krīzes laikā būtu nepieciešams lielāks atbalsts līdzfinansējumam.

Katra krīze ir gan pārbaudījums, gan jaunu iespēju rašanās biznesā. Tādēļ pieredzējušie un zinošie uzņēmumi krīzes laikā veic būtiskas pārmaiņas un uzlabojumus, lai ne tikai izdzīvotu krīzes laikā, bet arī izklūtu no tās spēcīgāki un konkurētspējīgāki. Visbūtiskākos uzlabojumus veic vai plāno veikt uzņēmumi mākslas, izklaides un atpūtas nozarē (R), vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu un motociklu remontā (G), kā arī administratīvo un apkalpojošo dienestu darbības jomā (N).

Visvairāk uzņēmumu (52,7%) optimizēja darba organizāciju. Tostarp visbūtiskāk: administratīvo un apkalpojošo dienestu darbības uzņēmumi (83,3%); mākslas, izklaides un atpūtas jomā (63,6%) un būvniecībā (71,2%). 3,6% uzņēmumu sāka veidot uzkrājumus, lielākoties veselības un sociālās aprūpes jomā (75%); mākslā, izklaidē un atpūtā (60%) un vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības; automobiļu un motociklu remonta nozarē (41,4%). Jaunas pieejas vadībā ieviesa 26,7% aptaujas dalībnieku.

Jaunu biznesa virzienu uzsākuši 9% uzņēmumu, no tiem visvairāk šajās nozarēs: transports un uzglabāšana (H; 20%); operācijas ar nekustamo īpašumu (L; 13,7%); apstrādes rūpniecība (C; 13,2%); finanšu un apdrošināšanas darbības (K; 12,7%); māksla, izklaide un atpūta (R; 10%).

Latvijā savu darbību plāno paplašināt 20,8% aptaujāto uzņēmumu, tostarp visbūtiskāk vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības; automobiļu un motociklu remonta jomā (33,3%); būvniecībā (25,8); mākslas, izklaides un atpūtas nozarē (27,3%). Savukārt ārpus Latvijas darbību paplašināt plāno 13% uzņēmumu.

18. attēls. Finansiālās situācijas pasliktināšanās un uzlabojumu veikšana nozaru dalījumā, vidējie rādītāji, % un reakcijas koeficients pa nozarēm

Apkopojot finansiālās situācijas analīzi pandēmijas ietekmē un izmaiņu ieviešanu, var secināt, ka nozares, kas visbūtiskāk reaģēja uz ārkārtējā stāvokļa ieviešanas ekonomisko ietekmi, ir vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts (G), elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana (D) un finanšu un apdrošināšanas darbības (K). Tas noteikts pēc reakcijas koeficienta⁴³, ko aprēķina, dalot nozares vidējo uzlabojumu rādītāju ar vidējo finansiālās situācijas pasliktināšanās rādītāju. Minētajām nozarēm reakcijas koeficients ir attiecīgi 1,24, 1,02 un 0,76.

Covid-19 pandēmijas ietekmē daudzās pasaules valstīs uzņēmēji veic plašas izmaiņas ar galveno mērķi palielināt **stratēģiskās virzības pielāgošanas** un resursu izlietošanas ātrumu. Šādas pārmaiņas rezultējas ar augstāku rentabilitāti, darbības noturību un izaugsmi. Šīs pārmaiņas tiek panāktas, veicot izmaiņas pamatā trīs virzienos, proti: veidojot ātrāku lēmumu pieņemšanas mehānismu, uzlabojot iekšējo komunikāciju un sadarbību u palielinot tehnoloģiju izmantošanu.⁴⁴

⁴³ Reakcijas koeficienta aprēķins veikts, aprēķinot katrai nozarei atsevišķi vidējo uzlabojumu īpatsvaru un vidējo finansiālās situācijas pasliktināšanās īpatsvaru. Šie īpatsvari noteikti, rēķinot aritmētisko vidējo no 13 uzlabojuma faktoriem un 8 finansiālās situācijas pasliktināšanās faktoriem. Pēc tam izrēķināta īpatsvaru attiecība, dalot uzlabojumu īpatsvaru ar finansiālās situācijas pasliktināšanās īpatsvaru. Pēc būtības reakcijas koeficients parāda, cik % uzlabojumu tiek veikti, reaģējot uz situācijas pasliktināšanos; tas ir interpretējams šādi: jo lielāks koeficients, jo vairāk uzlabojumu tiek veikti pret situācijas pasliktināšanos.

⁴⁴ McKinsey & Company, The need for speed in the post-Covid-19 era—and how to achieve it, September 9, 2020 |Survey, <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-need-for-speed-in-the-post-covid-19-era-and-how-to-achieve-it>

Lielākie šķēršļi šiem uzlabojumiem ir vāja iekšējā sadarbība uzņēmumā, lēns lēmumu pieņemšanas process un neskaidrība par stratēģisko virzību.

Starptautiskā pieredze rāda, ka **darbinieku prasmju** veidošanai pandēmijas laikā un arī pēc tās būs izšķiroša nozīme, lai stiprinātu uzņēmumu darbības stabilitāti ilgtermiņā. Prasmju veidošana nodrošina darbiniekiem informāciju un prasmes, kas nepieciešamas, lai pielāgotos pārmaiņām un darītu lietas citādāk. Lai uzlabotu šo prasmju veidošanu, uzņēmējiem ieteicams veikt darbinieku apmācību un veicināt pieredzes apmaiņu dažādās sfērās.⁴⁵ Jāņem vērā, ka Covid-19 pandēmija ir padarījusi tieši digitālo transformāciju par prioritāti individuālā, uzņēmumu un arī valdības līmenī.

Lai spētu koncentrēties uz būtiskāko prasmju pilnveidi nākotnes perspektīvas skatījumā, vispirms jānosaka, kuru prasmju kopums ietekmēs uzņēmuma virzību un attīstību. Veidojot darbinieku prasmes, kas ir kritiskas uzņēmumu biznesa modelim, ir jāsāk ar darbaspēka grupu, kura veidos papildu pievienoto vērtību krīzes un pēckrīzes uzņēmējdarbības modelī. Jākoncentrējas uz četru veidu prasmju attīstību⁴⁶:

- (1) digitālās (spēja darboties digitālā vidē),
- (2) kognitīvās (lai nodrošinātu darbinieku spēju reaģēt uz pārmaiņām, pārorientēties un attīstīt inovācijas),
- (3) sociālās un emocionālās prasmes (lai nodrošinātu efektīvu sadarbību),
- (4) pielāgošanās spējas un noturība (lai spētu attīstīties mainīgos biznesa apstākļos).

Starptautiskajā praksē balstītie ieteikumi varētu šķist grūti īstenojami Latvijas ekonomiskajos apstākļos, taču pētījumi⁴⁷ liecina, ka tieši mazie uzņēmumi ir tie, kas spēj gūt lielāku atdevi no darbinieku prasmju pilnveides. Pateicoties mazākai iekšējai birokrātijai, mazie uzņēmumi spēj ātrāk pārorientēties un ieviest nepieciešamās izmaiņas; tie arī skaidrāk apzinās, kādas konkrētās prasmes ir nepieciešamas.

Pandēmijas laikā daudzi uzņēmēji saskarās ar ļoti nopietnām problēmām. Tomēr, kā liecina starptautiskā prakse, finansiāli stabili uzņēmumi sniedz saviem **darbiniekiem atbalstu**. Kā viens

⁴⁵ McKinsey & Company, The long haul: How leaders can shift mindsets and behaviors to reopen safely, July 28, 2020 | Article, <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-long-haul-how-leaders-can-shift-mindsets-and-behaviors-to-reopen-safely>

⁴⁶ McKinsey & Company, To emerge stronger from the Covid-19 crisis, companies should start reskilling their workforces now, <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/to-emerge-stronger-from-the-covid-19-crisis-companies-should-start-reskilling-their-workforces-now>

May 7, 2020 | Article

⁴⁷ Turpat.

no atbalsta veidiem ir aizdevums darbiniekiem, lai segtu steidzamas finanšu vajadzības. Aizdevumu nevar uzskatīt par darbinieka ienākumu, un to neapliek ar ienākuma nodokli.⁴⁸ Šāda prakse palīdzētu strādājošajiem ne tikai risināt akūtas finansiālās problēmas, bet arī motivētu tos strādāt ar lielāku atdevi. Uzņēmēju labdarības fondi ir vēl viens finansiālā atbalsta veids. Šāda prakse Latvijā nav izplatīta, tomēr, attīstoties uzņēmējdarbības kultūrai, tā būtu izmantojama darbinieku finansiālai palīdzībai krīzes situācijā.

Līdz ar iepirkšanās paradumu maiņu, Covid-19 pandēmijas krīze veicināja pakāpenisko **piegādes ķēžu pārstrukturēšanu** globālā mērogā, pārvietojot ražotnes tuvāk tirdzniecības vietām. Uzņēmumiem lokalizējoties, mainīsies arī nepieciešamo prasmju izvietojums. Ja kādas uzņēmuma aktivitātes tiek pārvietotas ģeogrāfiski, ir iespējama arī talantu (prasmju) ģeogrāfiska pārvietošana, t.sk. izmantojot vietējos talantus un prasmes.

Ilgtermiņā uzņēmumiem būs jāpielāgojas globālās tirdzniecības un piegāžu ķēžu pārrāvumu riskam, padarot savas piegādes ķēdes izturīgākas. Tas iespējams, piemēram, samazinot unikālo vienību skaitu, likvidējot liekos piegādes posmus, tuvinot un reģionalizējot piegādes partnerus.⁴⁹

Covid-19 krīzes laikā liela daļa pasaules valstu valdību īstenoja bezprecedenta ekonomisko reakciju, līdz 2020. gada septembra beigām piešķirot vairāk nekā 16 triljonus USD.⁵⁰ Lai atbalstītu mājāsaimniecību labklājību un palīdzētu uzņēmumiem pārdzīvot krīzi, valdības ir izmantojušas gan ātrdarbīgus, gan novatoriskus mehānismus. Potenciālā nākamā valdību prakse ietver stimulu virzīšanu konkrētās jomās, kas sasniedz plašākus mērķus elastīgākas sabiedrības vicināšanai, piemēram, zaļās enerģijas un energoefektivitātes paplašināšana; valdības digitalizācijas paātrināšana, kā arī stimuli uzņēmumiem jaunu tehnoloģiju ieviešanai, nākotnes darbaspēka veidošanai, lai palielinātu uzņēmumu dzīvotspēju un konkurētspēju.

⁴⁸ Strategies for Employers to Offer Financial Assistance to Employees in Need Due to Covid-19. (Pieejams: <https://www.ajg.com/us/news-and-insights/2020/apr/strategies-for-employers-to-offer-financial-assistance-to-employees-in-need-due-to-covid-19/>).

⁴⁹ McKinsey & Company, Rethinking resilience: Ten priorities for governments, November 30, 2020. (Pieejams: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/public%20and%20social%20sector/our%20insights/rethinking%20resilience%20ten%20priorities%20for%20governments/rethinking-resilience-ten-priorities-for-governments-vf.pdf>).

⁵⁰ Turpat.

14. VALSTS ATBALSTA INSTRUMENTI NODARBINĀTĪBAI UN IENĀKUMU NOTURĪBAI

Vairākas valstis ir ieviesušas pasākumus, kas nodrošina ienākumu atbalstu darbiniekiem vai uzņēmumiem, lai saglabātu nodarbinātību. Daudzos gadījumos valstis ir ieviesušas pasākumus, kas īpaši vērsti uz pašnodarbinātajiem.⁵¹ Arī Latvijā, sākoties pandēmijai, valdība piešķir vairākus pabalsta veidus dažādām iedzīvotāju grupām. Finansiālais atbalsts tika vērsts uz nodarbinātības saglabāšanu, kā arī uz zaudēto ienākumu kompensāciju. Atbalsta risinājumi tika piedāvāti dažādos veidos, piem., dīkstāves pabalsts, atbalsts algu subsīdijai, pašnodarbināto atbalsts, patentmaksas saņēmēju atbalsts, dīkstāves palīdzības pabalsts, pašvaldības pabalsts krīzes situācijā un vienreizēja piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invaliditāti u.c.

Izsludinot ārkārtējo situāciju 2020. gada 9. novembrī, valdība ir veikusi izmaiņas finansiālo atbalstu piešķiršanas nosacījumos un atbalsta apmēros. Pašlaik darbiniekiem ir iespējams saņemt šādus finansiālā atbalsta veidus.

Dīkstāves atbalsts ir noteikts 70 % apmērā no mēneša vidējās bruto darba samaksas, tomēr nevar būt mazāks par 330 eiro (līdzšinējais regulējums paredzēja 180 eiro) un lielāks par 1000 eiro (līdzšinējais regulējums paredzēja 700 eiro) mēnesī. Mikrouzņēmuma darbinieka atbalsts ir noteikts 50 % apmērā, bet ne mazāk par 330 eiro un ne vairāk par 1000 eiro.

Atbalsts algu subsīdijai ir domāts darbiniekiem, kas strādā nepilnu darba laiku, lai nodrošinātu atalgojumu iepriekšējā līmenī. Subsīdiju var saņemt 50% apmērā no mēneša vidējās bruto darba samaksas, bet ne vairāk par 500 eiro mēnesī.

Pašnodarbināto atbalsta lielums ir 70% apmērā, bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro mēnesī. Pašnodarbinātajam, kas ir mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs, atbalsts noteikts 50% apmērā no mēneša vidējiem ienākumiem, bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro.

Patentmaksas saņēmēji var saņemt dīkstāves atbalstu 400 eiro apmērā (līdzšinējais regulējums paredzēja 330 eiro).

⁵¹ Coronavirus (Covid-19): SME Policy Responses, OECD. (Pieejams: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=119_119680-di6h3qgi4x&title=Covid-19_SME_Policy_Responses)

Global Entrepreneurship Monitor (GEM), Diagnosing Covid-19 Impacts on Entrepreneurship Exploring policy remedies for recovery, 2020. (Pieejams: <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=50521>)

Dīkstāves palīdzības pabalstu 180 eiro apmērā mēnesī var saņemt darba ņēmēji, kuriem VID atteicis dīkstāves pabalsta izmaksu, izvērtējot darba devēja atbilstību dīkstāves pabalsta izmaksas kritērijiem. Šo pabalstu maksā VSAA.

Pabalsts krīzes situācijā ir noteikts uz ārkārtējās situācijas laiku un vienu kalendāra mēnesi pēc ārkārtējās situācijas beigām. Pabalsts ir domāts ģimenei vai personai, kura ārkārtējās situācijas dēļ nespēj nodrošināt savas pamatvajadzības. Pusi šo izdevumu pašvaldībai kompensēs valsts, bet ne vairāk kā 40 eiro mēnesī vienai personai piešķirto pabalstu triju mēnešu periodā. Ir iespēja saņemt papildus 50 eiro par katru aprūpē esošo bērnu līdz 18 gadu vecumam. Šo piemaksu kompensē valsts.

Pabalsta krīzes situācijā apmērs pašvaldībā atšķiras. Vairumā pašvaldību tas ir 80 eiro, bet ir arī lielāks. **Vienreizēja piemaksa** pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invaliditāti 150 eiro apmērā ģimenēm, kuras saņem valsts pabalstu par bērnu ar invaliditāti.

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) piešķir **piemaksu 50 eiro apmērā par katru apgādībā esošu bērnu**, to var saņemt dīkstāves un pašnodarbināto pabalstu saņēmēji.

Algu subsīdiju atbalsta pasākums paredzēts nodarbinātības veicināšanai, tomēr tas vērsts tikai uz esošo bezdarbnieku skaita samazināšanu.

Bezdarbnieku palīdzības pabalsts: 4 mēnešus pēc pabalsta termiņa beigām bezdarbnieki var saņemt bezdarbnieka palīdzības pabalstu 180 eiro apmērā. Ir ieviests arī atbalsts jaunažiem speciālistiem, kas ieguvuši augstāko izglītību un ieguvuši bezdarbnieka statusu Nodarbinātības valsts aģentūrā. Jaunā speciālista pabalstu izmaksā ne ilgāk par četriem mēnešiem un ne ilgāk kā līdz 2020. gada 31. decembrim: pirmos divus mēnešus 500 eiro apmērā, trešajā un ceturtajā mēnesī 375 eiro apmērā.

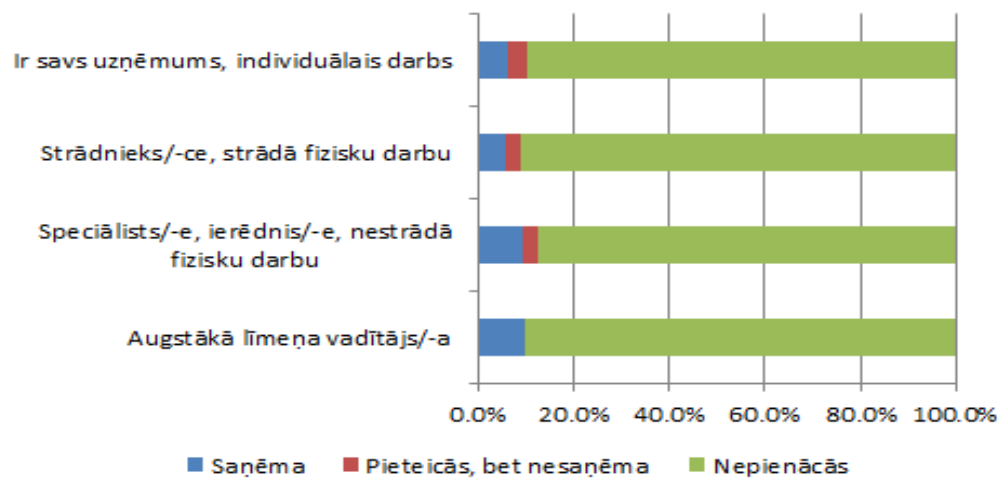
No 2020. gada 30. novembra ir iespēja pieteikties vienreizējam slimības palīdzības pabalstam bērna pieskatīšanai, ja ar Covid-19 infekciju saistīto apstākļu dēļ bērns nedrīkst apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi vai, ja mācības vispārējās izglītības programmā notiek attālināti. Pabalstu var saņemt 14 dienu laikā 60 procentu apmērā no vidējās algas.

Finansiālais atbalsts dīkstāves pabalsta formā ļāva uzņēmējiem saglabāt savus darbiniekus, nepalielinot bezdarbu, kā arī turpināt uzņēmuma darbību. Pēc Valsts ieņēmuma dienesta (VID)

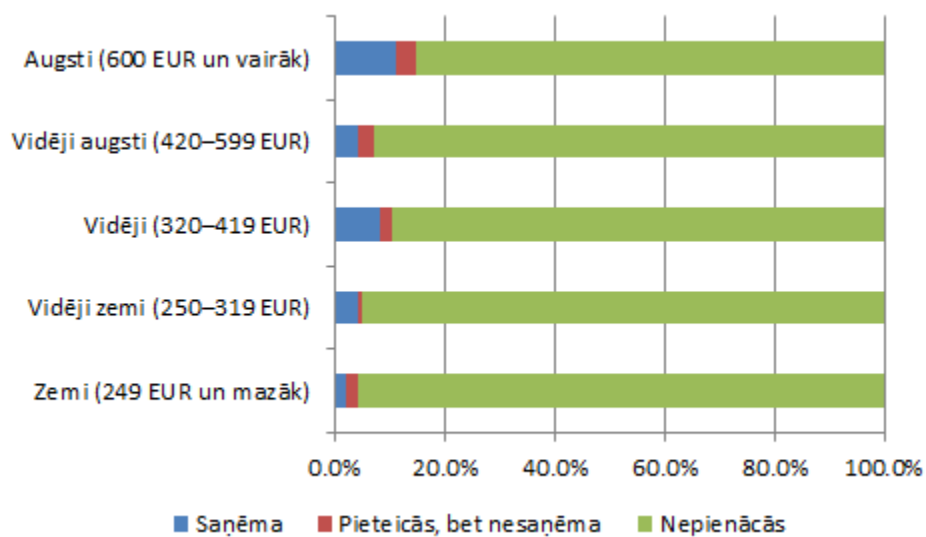
informācijas par laiku no 2020. gada 12. marta līdz 30. jūnijam jeb Covid-19 pirmā viļņa laikā, dīkstāves pabalstu pieteica 3398 uzņēmumi. Šajā laikā VID ir izmaksājis 133 462 dīkstāves pabalstus kopumā 53,6 miljonu eiro apmērā. Šos pabalstus vienu vai vairākas reizes saņēmuši kopumā 55 179 fiziskās personas, tai skaitā 2 388 pašnodarbinātās personas. Dīkstāves pabalstu saņēmēju sadalījums pa nozarēm ir sekojošs: izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu sniedzēji 24,8%, apstrādes rūpniecības darbinieki 19,4%, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības 15,9%, mākslas, izklaide un atpūta 8,8%. Vidējais izmaksātā pabalsta apmērs par martu darbiniekiem bija 245 eiro, bet pašnodarbinātajiem 233 eiro, par aprīli attiecīgi 439 un 387 eiro un par maiju 446 un 386 eiro. Jūnijā vidējais pabalsta apmērs bija 420 un 390 eiro.⁵² Kā redzams, dīkstāves pabalsta apmērs ir ļoti zemā līmenī un nesasniedz pat minimālās mēneša darba algas līmeni jeb 430 eiro. Līdz 1.jūnijam piemaksu pie dīkstāves pabalsta par apgādībā esošo bērnu saņēma 23 404 personas un pie dīkstāves palīdzības pabalsta 1197 personas. Savukārt dīkstāves palīdzības pabalstu saņēma 13 389 personas un bezdarbnieku palīdzības pabalsti tika piešķirti 1156 personām.

Kā tika minēts, uzņēmumu darbiniekiem un pašnodarbinātajiem VID izmaksāja dīkstāves pabalstu par Covid-19 izraisītu dīkstāvi. Savukārt pirmajā Covid-19 vilnī dīkstāves palīdzības pabalsti apmērā līdz 180 EUR mēnesī pienācās darba ņēmējiem, kuriem VID atteicis dīkstāves pabalstu. 2020. gada septembrī veiktā iedzīvotāju aptauja liecina, ka 6% saņēma **dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstus**, 2,7% respondentu tie pienācās, bet viņi tos nesaņēma, savukārt 91,2% pabalsts nepienācās vai nebija nepieciešams. Pabalstu pieteikumu noraidīšanas cēloņi šoreiz netika pētīti. Šim mērķim būtu nepieciešama papildu analīze.

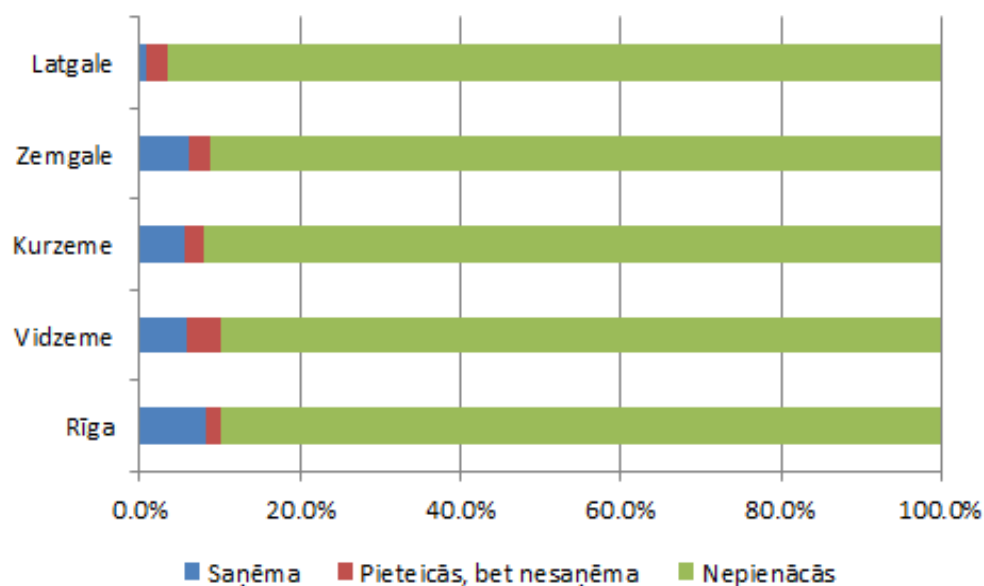
⁵² Kopsavilkums par aktualitātēm izmaksātajos dīkstāves pabalstos. <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika-3>

19. attēls. Dīkstāves pabalstu saņēmēju īpatsvars pēc pamatnodarbošanās (strādājošie), %

20. attēls. Dīkstāves pabalstu saņēmēju īpatsvars pēc ienākumiem uz vienu mājsaimniecības locekli, %

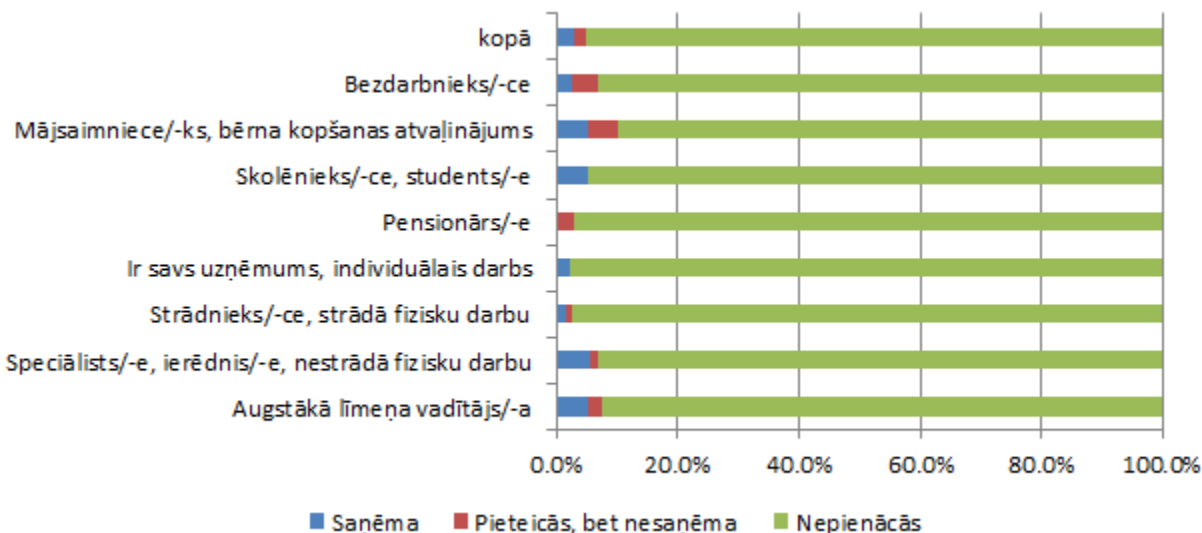

21. attēls. Dīkstāves pabalstu saņēmēju īpatsvars sadalījumā pa reģioniem, %

Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstu lielākoties saņēma iedzīvotāji ar vidējiem (8%) un augstiem ieņēmumiem (11%). Dīkstāves palīdzības pabalstu saņēma 10% pašnodarbināto, tas pienācās, bet netika piešķirts 5,8% pašnodarbināto. Vismazāk dīkstāves pabalstu saņēma Latgales iedzīvotāji (0,7%); vēl 2,9% latgaliešu tam pieteicās savukārt tas pienācās, bet viņi to nesaņēma.

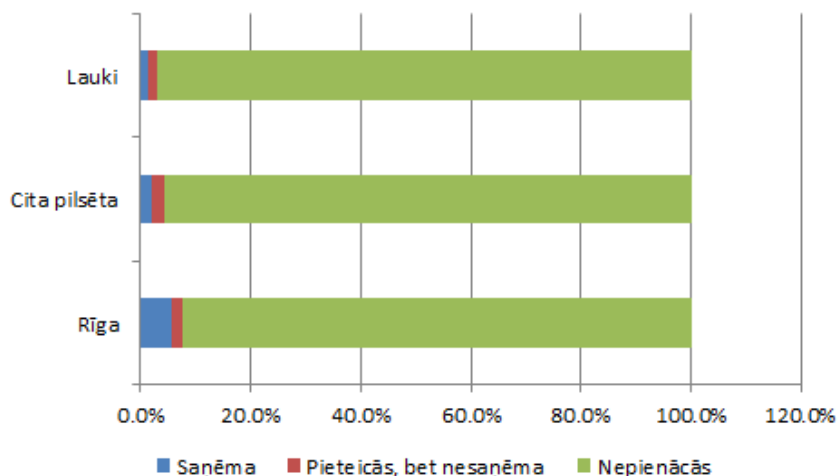
Pašvaldību piešķirtais **pabalsts krīzes situācijā** pienākas personām, kas saviem spēkiem nespēj nodrošināt savas pamatvajadzības un tām ir nepieciešama psihosociāla vai materiāla palīdzība. Lielākoties tas pienākas iedzīvotājiem kā vienreizējs pabalsts, taču katra pašvaldība var noteikt individuālu summas apmēru un izmaksas kārtību. Pabalsts tiek izmaksāts no pašvaldības budžeta. Papildus tam ārkārtējās situācijas laikā pusi pabalsta summas līdzfinansē valsts, Valsts nodrošina mērķdotāciju pašvaldībām izdevumu segšanai 50% apmērā no personai piešķirtā pabalsta krīzes situācijā, bet ne vairāk kā 40EUR mēnesī par laika periodu no 2020.gada 12.marta līdz 2020.gada 31.jūlijam un no 2020.gada 9.novembra līdz 2021.gada 31.janvārim, un ne vairāk kā 75EUR mēnesī par laika periodu no 2021.gada 1.februāra līdz 2021.gada 30.jūnijam vienai personai trīs mēnešu periodā. Izsludinātās ārkārtējās situācijas laikā un vienu kalendāro mēnesi pēc tās beigām pašvaldība ģimenēm vai personām, kurām tiek izmaksāts pabalsts krīzes situācijā, t.sk. audžuģimenēm un aizbildņiem, nodrošinās papildus 50EUR par katru aprūpē esošo bērnu līdz 18

gadū vecumam. Pabalsta apmaksa paredzēta no valsts budžeta.

22. attēls. Pabalsta krīzes situācijā saņēmēju īpatsvars sadalījumā pēc nodarbošanās, %

Pabalstu krīzes situācijā kopumā saņēma 3% iedzīvotāju, tas pienācās, bet nesaņēma 2%, savukārt šāds pabalsts nepienācās 95%.

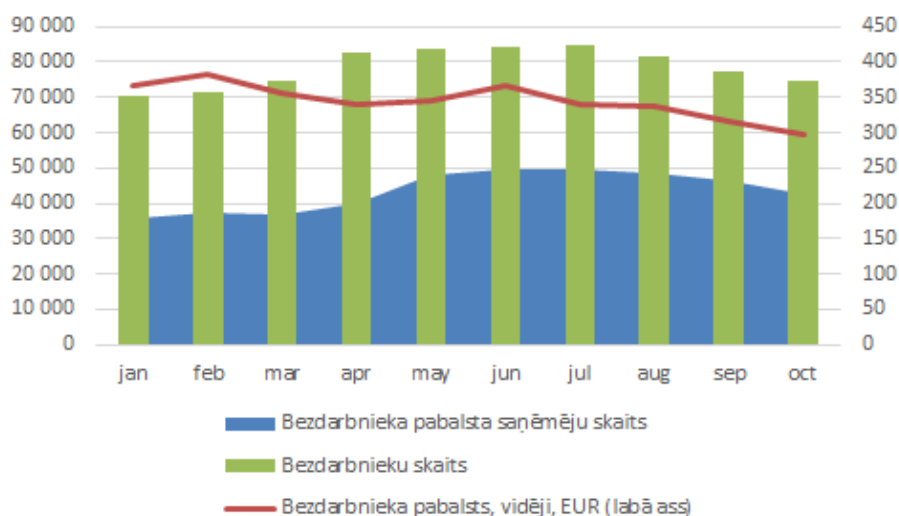
23. attēls. Pabalsta krīzes situācijā saņēmēju īpatsvars sadalījumā pēc apdzīvotās vietas tipa, %

Vismazāk pabalstu krīzes situācijā saņēma laucinieki – 1,3% (pieteicās, bet nesaņēma 1,6%). Pilsētās, izņemot Rīgu, saņēmēju bija nedaudz vairāk – 2,1% (2,4% pieteicās, bet nesaņēma), savukārt Rīgā šo pabalstu saņēma 5,7% (1,8%). Rīgā šis pabalsts bija 128 EUR vienam cilvēkam, citās pilsētās, piemēram, Daugavpilī, vienreizējs pabalsts ģimenei vai personai līdz 200 EUR apmērā; Liepājā līdz 3000 EUR (maksimāli); Cēsīs 80 EUR; Jelgavā 65 EUR; Saldū līdz 720 EUR

(maksimāli); Salacgrīvā un Krāslavā 80 EUR (līdz 3 mēnešiem); Priekulē 80 EUR. Lauku pašvaldībās, piemēram, Burtnieku novadā, 120 EUR katram ģimenes loceklim mēnesī; Krimuldas novadā 80 EUR mēnesī; Babītes novadā 80 EUR vienai personai; Stopiņu novadā 80 EUR katrai darbspējīgai personai mēnesī un apgādībā esošām personām 50 EUR; Baltinavas novadā līdz 75 EUR; Mārupes novadā līdz 4500 EUR vienai personai.

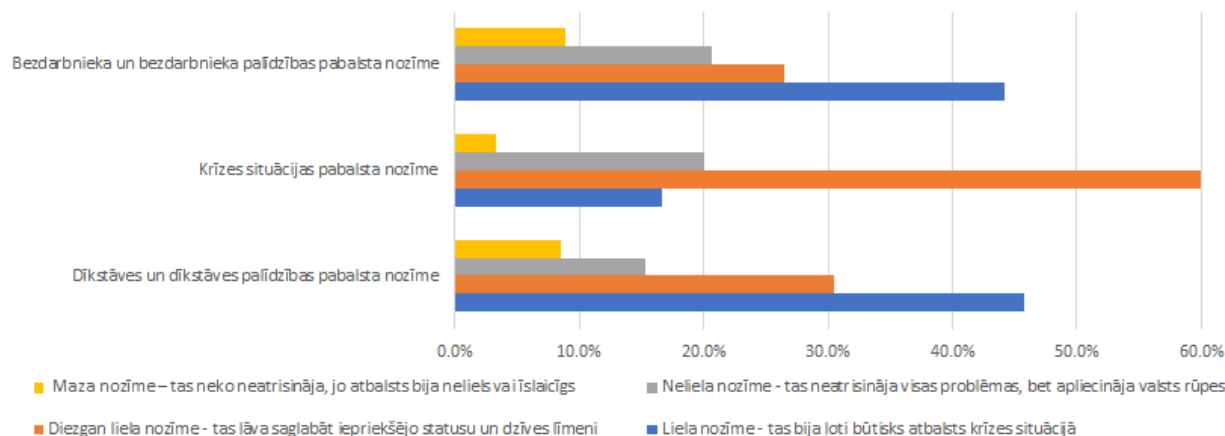
Bezdarbnieka pabalsta saņemšanai pandēmijas laikā tiek piemēroti labvēlīgāki nosacījumi saistībā ar bezdarbnieka statusa piešķiršanu un nodarbinātību īslaicīgos darbos. Personām, kurām, sākoties pandēmijai, beidzās bezdarbnieka pabalsta saņemšanas termiņš, bet jauns darbs netika atrasts, līdz 4 mēnešiem pienācās bezdarbnieka palīdzības pabalsts 180 EUR mēnesī – visiem vienāda summa.

Savukārt jaunā speciālista pabalsts līdz 4 mēnešiem pienākas personām, kas gada ietvaros pirms ierobežojumu stāšanās spēkā beigušas augstskolu un ieguvušas bezdarbnieka statusu un to kopējais sociālās apdrošināšanas stāžs nepārsniedz vienu gadu. Šis pabalsts pirmos 2 mēnešus ir 500 EUR apmērā, bet nākamos 375 EUR mēnesī.

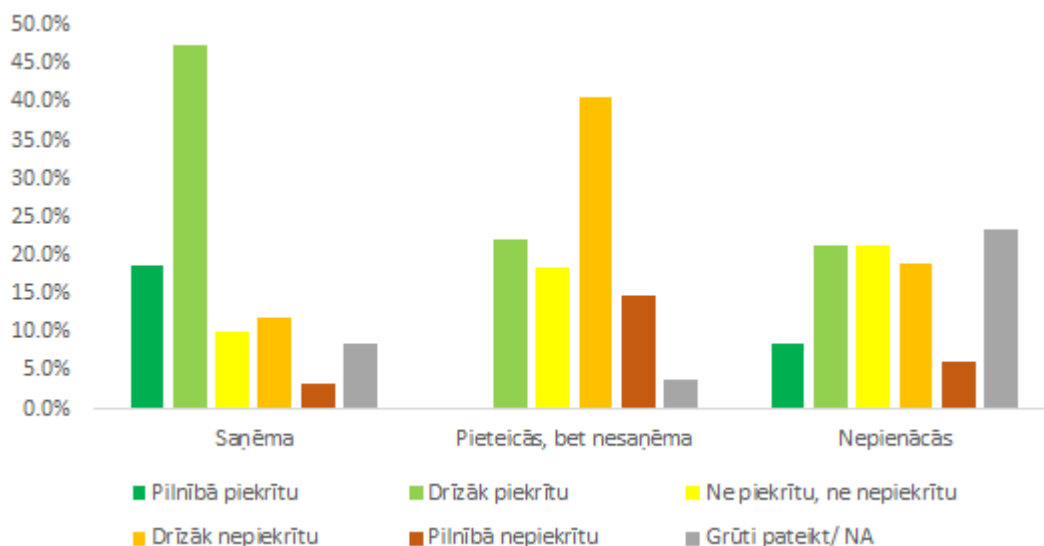
24. attēls. Bezdarbnieku un bezdarbnieka pabalstu saņēmēju skaits un vidējais pabalsta apmērs 2020. gadā, pa mēnešiem (VSAA un CSB dati)

Ārkārtējā situācijā pieauga bezdarbnieku skaits (vidēji mēnesī +2.2%), kā arī proporcija, kuriem tiek izmaksāts bezdarbnieka pabalsts (vidēji mēnesī +1.4%), savukārt vidējais šī pabalsta apmērs samazinājās par 19% (vidēji mēnesī –2.2%).

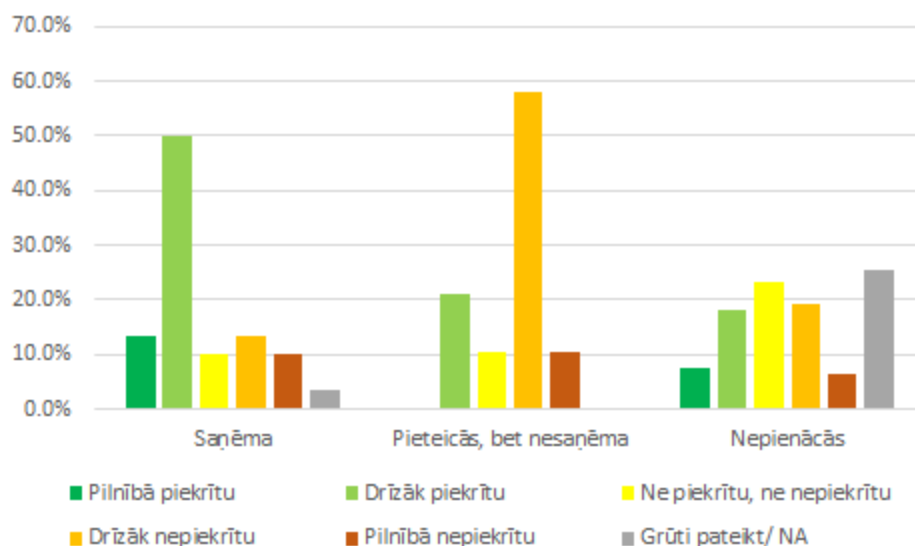

25. attēls. Pabalstu nozīme saņēmēju skatījumā, pēc pabalstu veidiem, %

Analizējot pabalstu nozīmi mājsaimniecību ienākumu atbalstam, jāsecina, ka vairāk kā 70% visu pabalstu veidu saņēmēju atzina pabalstus par būtiskiem vai ļoti būtiskiem: bezdarbnieka un bezdarbnieka pabalsta saņēmēji 70.6%, dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsta 76.3%, bet pabalsta krīzes situācijā saņēmēji 76.6%.

26. attēls. Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstu piešķiršanas kārtības taisnīguma novērtējums iedzīvotāju skatījumā, pēc saņemšanas statusa, % (piekřīšana nozīmē, ka uzskata pabalstus par taisnīgi piešķirtiem)

27. attēls. Pabalsta krīzes situācijā piešķiršanas kārtības taisnīguma novērtējums iedzīvotāju skatījumā, pēc saņemšanas statusa, %

Gan dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsta, gan pabalsta krīzes situācijā saņēmēji lielākoties uzskata, ka pabalstu piešķiršanas kārtība bijusi taisnīga – attiecīgi 66,1% un 63,3%. Savukārt iedzīvotāji, kuri pieteicās šiem pabalstiem, bet tos nesaņēma, ir daudz kritiskāki un uzskata pabalstu piešķiršanas kārtību par netaisnīgu (dīkstāves un dīkstāves pabalstus kritizē 55,6% tos nesaņēmušo iedzīvotāji, bet pabalstu krīzes situācijā 68,4%).

Kā tika minēts iepriekš, par laiku no 2020. gada 12. marta līdz 30. jūnijam jeb Covid-19 pirmā viļņa laikā, dīkstāves pabalstu saņēmuši kopumā 55 179 fiziskās personas, tai skaitā 2 388 pašnodarbinātās personas. Vidēji mēnesī šī pabalsta saņēmēju skaits bija aptuveni 13795 personas un dīkstāves pabalstu saņēmēju sadalījums pa nozarēm ir sekojošs: izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu sniedzēji 3420 personas, apstrādes rūpniecības darbinieki 2676 personas, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības 2193 un mākslas, izklaide un atpūta 1214. Dīkstāves palīdzības pabalstu šajā laika posmā saņēma 13 389 personas. Pēc CSB datiem nodarbināto skaits 2020.gada 2.ceturksnī bija 893,7 tūkst. Salīdzinot pabalsta saņēmēju skaitu ar nodarbināto skaitu minētajās nozarēs (izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi – 29,6 tūkst., vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības nozare – 130,6 tūkst., mākslas, izklaide un atpūta – 24,5 tūkst.)⁵³, varam secināt, ka šo pabalstu saņēma ļoti neliels nodarbināto skaits. Ņemot vērā to, ka izmitināšanas un

⁵³ Nodarbinātie pēc saimnieciskās darbības veida, CSB (pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_nodarb_nodarb_ikgad/NBG081.px/table/tableViewLayout1/)

ēdināšanas, kā arī mākslas, izklaides un atpūtas pakalpojumu sniedzēju darbība praktiski tika apturēta, varam secināt, ka dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstu nesaņēma ievērojama strādājošo daļa, tādā veidā atstājot šo iedzīvotāju grupu bez iztikas līdzekļiem.

Analizējot valdības darbības efektivitāti pandēmijas ietekmes seku mazināšanā, ir svarīgi ņemt vērā tādu Latvijas sabiedrībai raksturīgu iezīmi kā augsts nabadzības risks. Pēc 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultātiem nabadzības riskam, ieskaitot sociālos transfertus 2018.gadā bija pakļauti 22,9% iedzīvotāju (28 ES valstu vidējais rādītājs ir 17,1%). Tas nozīmē, ka 434 tūkstoši iedzīvotāju ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi bija zem 409 eiro mēnesī. Savukārt nabadzības risks pirms sociālajiem transfertiem bija 39,3%, kas nozīmē, ka, nepastāvot sociālajiem transfertiem, nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars būtu par 16,4 procentpunktiem lielāks. Augsts nabadzības risks ir vērojams ģimenēs ar bērniem. No visām mājsaimniecībām ar bērniem visvairāk nabadzības riskam bija pakļautas mājsaimniecības, kurās bija viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem (26,2%). Nabadzības risks bērniem vecumā līdz 17 gadiem pēdējo gadu laikā ir samazinājies un 2018.gadā tas bija 14,5%.⁵⁴ Labāka situācija attiecībā uz bērnu nabadzību un sociālo atstumtību ir vērojama Portugālē, Austrijā, Zviedrijā, Igaunijā, Vācijā, Polijā, Somijā, Dānijā, Nīderlandē, Grieķijā un Slovēnijā.⁵⁵ 2019. gadā 26 % jeb 489 tūkstoši iedzīvotāju bija pakļauti nabadzības vai sociālās atstumtības riskam, kas ir zemākais rādītājs pēdējo gadu laikā. Kaut arī kopš 2010. gada nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir samazinājies par 14,1 procentpunktu, Latvija joprojām ir viena no trūcīgākajām ES dalībvalstīm. Jaunākie pieejamie dati liecina, ka 2019. gadā ES dalībvalstu vidū Latvijā bija piektais augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars – 26% . Sliktāka situācija bija Bulgārijā, kur nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars bija 32,5 %, Rumānijā 31,2 %, Grieķijā 30 % un Lietuvā 26,3 %. 2019. gada dati liecina, ka Latvijā bija trešais augstākais nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars (21,6 % jeb 407 tūkst. iedzīvotāju). Savukārt dziļai materiālai nenodrošinātībai pakļauto personu īpatsvars Latvijā bija devītais augstākais (7,3%) no visām ES dalībvalstīm. Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem,

⁵⁴ NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti (Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2020-01/Nr_08_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2019_%2820_00%29%20LV.pdf)

⁵⁵ Children at risk of poverty or social exclusion (Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#:~:text=types%20of%20households-,Key%20findings,aged%2065%20years%20and%20over.)).

nabadzības risks ir audzis ģimenēm ar bērniem. Īpaši strauji nabadzības risks palielinājās ģimenēm ar vienu pieaugušo un bērniem. 2019. gadā to īpatsvars sasniedza 30,6 % (kopš 2018. gada pieaugums par 4,4 procentpunktiem). Ģimenēm ar diviem pieaugušajiem un diviem bērniem nabadzības risks pieauga par 1,7 procentpunktiem (no 11,1 % 2018. gadā līdz 12,8 % 2019. gadā) un ģimenēm ar diviem pieaugušajiem un trim vai vairāk bērniem par vienu procentpunktu (no 16,7% 2018. gadā līdz 17,7% 2019. gadā). Bērniem vecumā līdz 17 gadiem nabadzības risks pieauga par 1,3 procentpunktiem: no 14,5% 2018. gadā līdz 15,8% 2019. gadā.⁵⁶ Var paredzēt, ka pandēmija, neskatoties uz realizēto valsts atbalsta politiku, negatīvi ietekmēs iedzīvotāju materiālo nodrošinājumu un nabadzības riska rādītājus Latvijā. Šādus apgalvojumus par nabadzības un nevienlīdzības pieauguma risku izsaka arī citu valstu pētnieki, analizējot pandēmijas ietekmi starptautiskajā kontekstā.

Analizējot atbalsta instrumentu veidus, pozitīvi ir vērtējams fakts, ka tiek paaugstināts minimālais pabalsta apjoms no 180 uz 330 eiro. Tas ir solis pareizā virzienā, kas nedaudz uzlabos situāciju tiem, kuru ienākumi bija zemā līmenī. Arī tas, ka maksimālais dīkstāves pabalsta apjoms tika palielināts no 700 uz 1000 eiro, jau lielākā mērā kompensēs augsti kvalificētu darbinieku zaudētos ienākumus. Tajā pašā laikā atbalsta saņemšanai nepieciešamais ieņēmumu krituma sliekšnis ir samazināts līdz 20% (līdzšinējais regulējums paredzēja 50%), kas rādīs iespēju vairākiem uzņēmumiem kvalificēties pabalsta saņemšanai. No 10.aprīļa dīkstāves pabalstu var izmaksāt arī tiem uzņēmumu darbiniekiem, kuri jau saņem vecuma vai izdienas pensiju, taču vienlaikus turpina darba gaitas. Ņemot vērā ļoti zemu pensijas līmeni Latvijā, šī norma ir ļoti svarīga pensionāriem. Pašlaik ieviestais regulējums paredz, ka dīkstāves pabalsts netiek aplikts ar iedzīvotāju ienākuma nodokli un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām. Ir paredzēts pagarināt par pusgadu līdz 2021. gada jūnijam lielāko daļu iedzīvotāju atbalsta pasākumu. Nodarbinātības un ienākumu noturībai ieviestais atbalsts algu subsīdijai ir solis pareizā virzienā. Šādas īstermiņa daļējas nodarbinātības shēmas (*Short-time work schemes*), kompensējot darbiniekiem zaudētos ienākumus darba slodzes samazināšanas dēļ, tiek veiksmīgi izmantotas ES valstīs, piem., Vācijā,

⁵⁶ NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2020. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti (Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2021-01/Nr_08_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2020_%2821_00%29_LV.pdf)

Spānijā un Itālijā.⁵⁷ Šajā gadījumā darbinieks tiek noturēts darba tirgū, saglabājot iegūtas iemaņas un prasmes, spējas turpināt darbu pēc krīzes.

Analizējot valdības rīcību Covid-19 seku mazināšanai, nepieciešams atzīmēt, ka pašlaik netiek piedāvāta konsekventa un krīzes situācijai atbilstoša nodarbinātības un ienākumu valdības politika. Analizējot valdības atbalsta instrumentus, nepieciešams secināt, ka diemžēl netiek izmantota sistēmiskā pieeja atbalsta politikas veidošanai. Ļoti bieži tiek mainīti atbalsta veidi un to piešķiršanas nosacījumi, nav saprotams, pēc kādiem kritērijiem ir izvēlēti finansiālā atbalsta griesti un kādi principi veido atbalstu sistēmas pamatu. Sabiedrībai nav sniegta informācija par atbalsta sistēmas veidošanas konkrētiem mērķiem un principiem, balstoties uz dažādiem attīstības scenārijiem, nav skaidri definēti valdības plāni un rīcība attiecībā uz atbalsta sistēmu un tās finansiālo nodrošinājumu, lai nepieļautu iedzīvotāju un mājsaimniecību nozīmīgu ienākumu kritumu. Jau tagad ir jābūt rīcības scenārijam pandēmijas trešajā vilnī. Atbalsta politikas veidošanā netiek izmantots sociālais dialogs, par kuru būtu informēti iedzīvotāji. Ļoti reti publiskajā komunikācijā var dzirdēt sociālo partneru – arodbiedrību, LDDK, profesionālo asociāciju – viedokli par atbalsta politikas stiprām un vājām pusēm.

⁵⁷ Short-time work schemes and their effects on wages and disposable income.
https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2020/html/ecb.ebbox202004_06~6b0e718192.en.html

15. GALAPATĒRIŅA ANALĪZE

Iedzīvotāju un mājsaimniecību ienākumu kritums un nenoteiktība saistībā ar to, cik veiksmīgi izdosies apkarot Covid-19 pandēmiju, atspoguļojas galapatēriņa kritumā.

Statistiskie dati liecina, ka Eiropas Savienībā 2020.gada 2. ceturksnī mājsaimniecību galapatēriņa izdevumu samazinājums bija par 17.3% salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu. Samazinājies rīcībā esošais ienākums un daudzās valstīs pieauga uzkrājumu līmenis.⁵⁸

Galapatēriņa izdevumu analīze liecina par to samazinājumu 2. un 3.ceturksnī attiecīgi par 16,6% un 5,2% attiecībā pret 2019.gada attiecīgo ceturksni. Mājsaimniecību galapatēriņa kritums bija lielāks. Tā mājsaimniecību patēriņš 2020. gada 2. ceturksnī bija 5122,4 milj. eiro, tā tad samazinājās ļoti strauji - par 20,9% (īpatsvars IKP ir 52,7%). Šo samazinājumu ietekmēja valdības pieņemtie Covid-19 vīrusa izplatīšanās ierobežojošie pasākumi un vislielākais izdevumu kritums bija vērojams transportam (sabiedriskais transports, transporta līdzekļu iegāde un ekspluatācija) un atpūtas un kultūras pasākumiem: attiecīgi par 26,5 % un 74,5 % mazāk. Pandēmijas ietekmē par 63,2 % mazāk mājsaimniecības tērējušas izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumiem, kā arī kritums par 1,6 % vērojams mājsaimniecību izdevumos par mājokli. Ar lielu pārliecību varam teikt, ka iedzīvotāju patēriņa samazināšanās rādītājs atspoguļoja tūristu patēriņa samazināšanos, kuri Latvijā nebija ieradušies pandēmijas dēļ (2020. gada jūnijā Latvijas tūristu mītnēs apkalpoti par 59,5% ārvalstu un vietējo viesu mazāk nekā 2019. gada attiecīgajā mēnesī⁵⁹), kā arī iedzīvotāju vēlmi ietaupīt nebaltām dienām. Šo pieņēmumu apstiprina arī dati par mazumtirdzniecības apgrozījumu. Pēc valdības ierobežojošo pasākumu ieviešanas mazumtirdzniecības apgrozījums Latvijā samazinājās gandrīz par trešdaļu, bet pēc tam stabilizējās un pat sasniedza iepriekšējo gadu vidējo līmeni. Neskatoties uz to, ka valdības pieņemtie Covid-19 infekcijas izplatību ierobežojošie pasākumi pamazām tika atcelti, 2020. gada 3. ceturksnī mājsaimniecību patēriņš bija par 7,4 % mazāks, nekā pagājušā gada attiecīgajā periodā. Turpināja samazināties izdevumi transportam - par 10,7 %, bet uz pusi mazāk nekā pērn 3. ceturksnī tika tērēts atpūtas un kultūras pasākumiem un par 31,2 % mazāk mājsaimniecības tērējušas izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumiem. Gan

⁵⁸ Impact of Covid-19 on household consumption and savings. (Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20201110-2>)

⁵⁹ <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/covid19/turistu-mitnes-apkalpoto-viesu-skaitis-2020-gada-maija>

otrajā, gan trešajā ceturksnī valsts pārvaldes iestāžu galapatēriņa izdevumi pieauga attiecīgi par 1,7% un 2,5%.

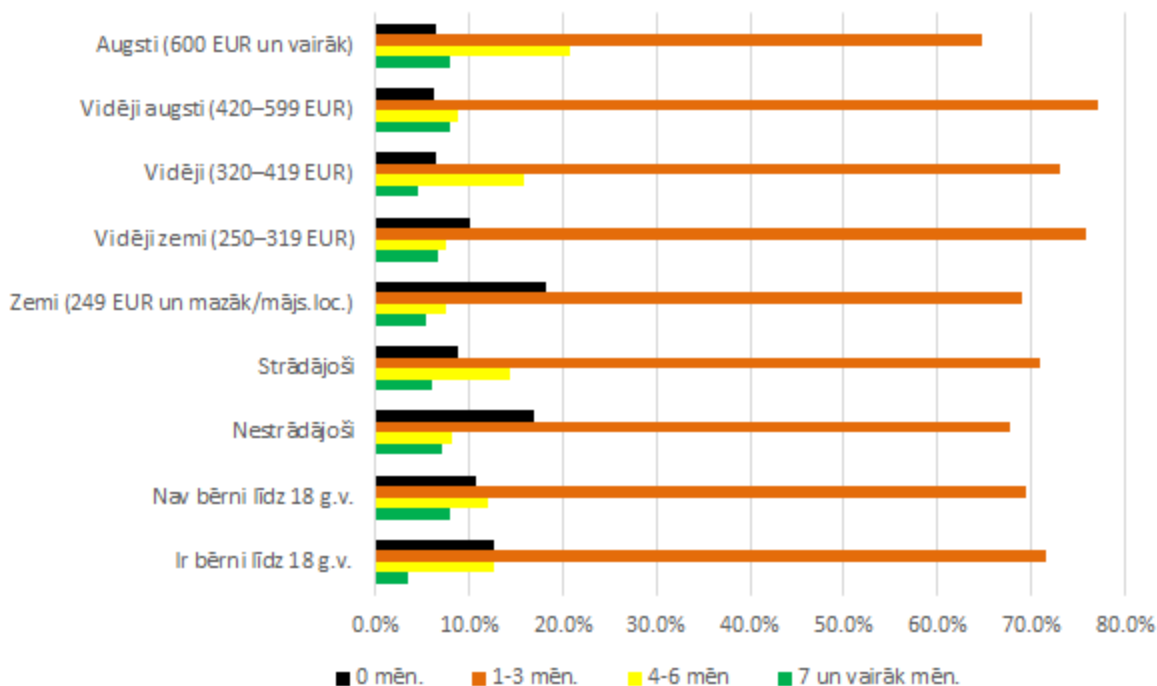
ES valstīs mājsaimniecību patēriņa samazinājums uz vienu iedzīvotāju 2020. gada pirmajā ceturksnī bija 3,2%, bet otrajā ceturksnī 12,3%. Tas bija visspēcīgākais patēriņa kritums kopš 1999.gada. Reālie ienākumi ES valstīs 2020. gada pirmajā ceturksnī pieauga par 0,5% un samazinājās par 4,8% otrajā ceturksnī.⁶⁰

Gandrīz visās Eiropas valstīs līdz ar personīgā patēriņa samazināšanos, mājsaimniecību uzkrājumi pieauga, jo mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi samazinājās lēnāk nekā privātais patēriņš. Tam par iemeslu, mūsuprāt, bija iedzīvotāju bailes, ka pandēmija izraisīs tālāko ienākumu kritumu. Iedzīvotāji sāk veidot rezerves uzkrājumus, lai nodrošinātu patēriņu nākotnē, kad ienākumi vai to daļa tiktu zaudēti.

Tādējādi Latvija, neskatoties uz mazāku IKP apjoma kritumu nekā vidēji ES valstīs, uzrādīja daudz spēcīgāku personīgā patēriņa kritumu, nekā vidēji ES. Tas ir tiešais valdības realizētās iedzīvotāju ienākumu politikas rezultāts, kad ievērojamas iedzīvotāju daļas ienākumi atrodas zemā līmenī (skat. sadaļu par ienākumu analīzi). Daļēji šo kritumu ietekmē arī zems iedzīvotāju uzkrājumu līmenis, neuzticība valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un valstī realizējamai sociālai politikai.

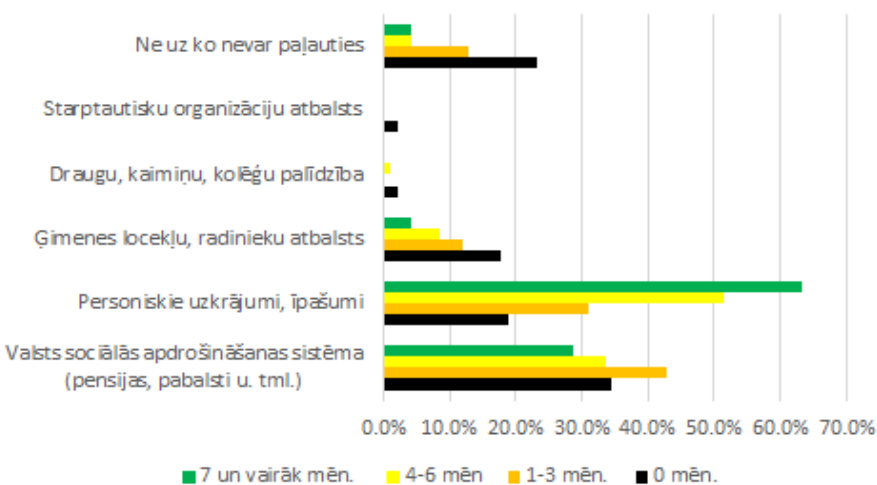
Runājot par **uzkrājumiem**, iedzīvotāju aptaujas dati parāda, ka 70% iedzīvotāju ar uzkrājumiem varētu iztikt mazāk kā 3 mēnešus, 11,4% nav uzkrājumu. Zemākais uzkrājumu līmenis jeb nav uzkrājumu ir darbaspējas vecuma iedzīvotājiem vecumā no 35-54 gadiem – 22,5%.

⁶⁰ Fall in household real consumption per capita accelerates in both euro area and EU. Eurostat.
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11469181/2-29102020-AP-EN.pdf/acf4533a-a345-53dd-108a-c9dea9a28898>

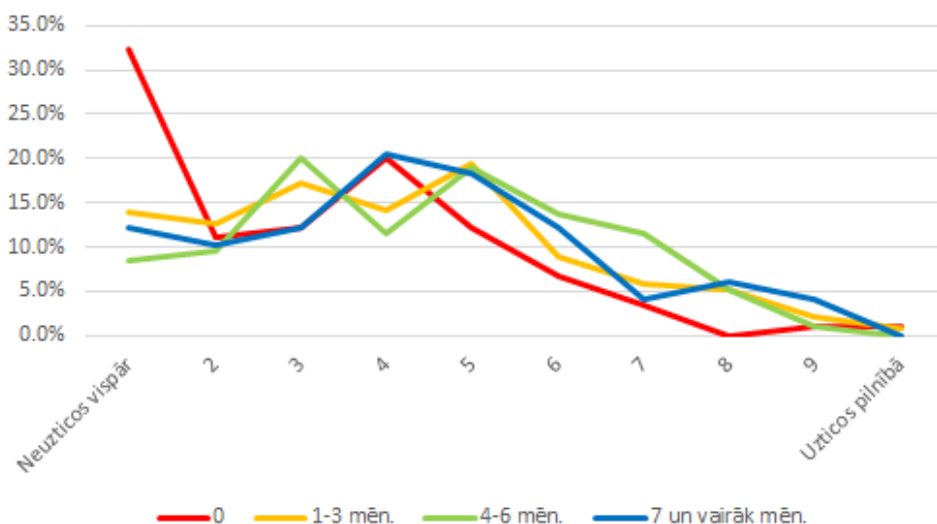
28. attēls. Iedzīvotāju uzkrājumu pietiekamības periods grupām pēc ieņēmumiem, nodarbinātības un bērniem, %

12,5% ģimenēs ar bērniem nav uzkrājumu, 71,5% ģimenēs ar bērniem uzkrājumi ir līdz 3 mēnešiem. 16,9% nestrādājošo un 30,9% bezdarbnieku nav uzkrājumu; 67,8% nestrādājošo un 54,5% bezdarbnieku uzkrājumu pietiek līdz 3 mēnešiem. Iedzīvotāju grupas ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem ir visvairāk pakļautas riskam, jo uzkrājumu līmenis šeit ir kritisks – 18,2% nav uzkrājumu, bet 45,5% tos pietiktu līdz vienam mēnesim.

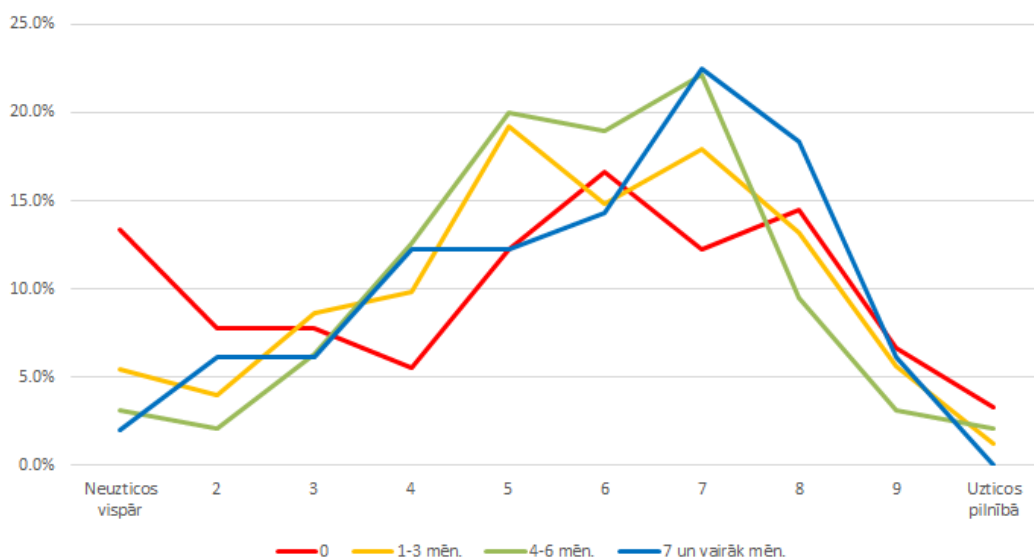

29. attēls. Iedzīvotāju uzkrājumu pietiekamības periods grupām pēc primārā palāšanās avota, pēc perioda, %

77,2% iedzīvotāju, kuru uzkrājumu līmenis ir viszemākais, uzskata, ka nonākot finansiālajās grūtībās, vispirms var paļauties uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu. Savukārt tie, kuru uzkrājumu līmenis ir augstāks, vairāk paļaujas uz personisko īpašumu un ietaupījumiem.

30. attēls. Iedzīvotāju uzticēšanās valdībai (Ministru kabinetam) un uzkrājumu pietiekamība, %

31. attēls. Iedzīvotāju uzticēšanās valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un uzkrājumu pietiekamība, %

Iedzīvotāju aptaujas dati rāda, ka Latvijas iedzīvotāji maz uzticas valdībai, jo īpaši tie, kuriem nav uzkrājumu. Savukārt valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai uzticēšanās rādītājs ir salīdzinoši

augstāks. Iedzīvotāju uzticēšanās Ministru kabinetam un valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai ir .510 ($p < .001$), kas norāda uz vidēji ciešu sakarību.

Gaidāms, ka paaugstinātā nenoteiktība, situācijas pasliktināšana uzņēmējdarbībā un darba tirgū, vedinās mājsaimniecības arī turpmāk samazināt izdevumus. Ņemot vērā to, ka Latvijas iedzīvotāju patēriņa kritums bija visspēcīgākais ES, varam paredzēt, ka tas atjaunosies tikai vairāku gadu laikā.

Daudzas valstis kā pagaidu mehānismu patēriņa izdevumu pieaugumam un īpaši skarto nozaru atbalstam var izmantot arī nodokļu politikas instrumentus, piem., samazinot PVN likmi.⁶¹ Samazināto PVN likmi piemēroja sociāli nozīmīgām precēm, medicīnas aprīkojumam, piegādes, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumiem. Protams, šāds atbalsta mehānisms varētu būt tikai daļa no ilgtermiņa atlabšanas stratēģijas.

⁶¹ Covid-19 Related VAT and Sales Tax Measures Global summary, Deloitte, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/tax/Covid-19_TaxSurvey.pdf

16. LĪDZEKĻU IZMANTOŠANAS NOVĒRTĒJUMS

Latvijas valdība Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai izmantoja ievērojamus resursus. Kopumā ar Covid-19 saistīti izdevumi no 2020.gada 12.marta līdz 2020.gada 3. decembrim sasniedza 777,052 milj. eiro, t.sk. 295,54 milj. eiro no līdzekļiem neparedzētiem gadījumiem. Analizējot izdevumus funkcionālajā griezumā, ir redzams, kā 528,76 milj. tika novirzīti ekonomiskai darbībai, vispārējiem valdības dienestiem – 59,3 milj. eiro, savukārt veselībai tika piešķirti 73,9 milj. eiro un sociālai aizsardzībai 42,59 milj. eiro. Aptuveni 310 milj. eiro tika izmantoti ieguldījumiem akcijās un komersantu pašu kapitālā, dīkstāves pabalstiem tika izmantoti 53,58 milj. eiro un sociāla rakstura maksājumiem un kompensācijām 39,2 milj. eiro⁶²

Turpmāk analizēsim piešķirto valsts budžeta līdzekļu sadalījumu un izlietojumu. Kā tika minēts iepriekš, lai mazinātu Covid-19 krīzes laikā noteikto ierobežojumu negatīvo ietekmi, tika piedāvāti dažādi atbalsta instrumenti sociāli mazāk aizsargātajām grupām, piem., pabalsts krīzes situācijā, vecāku pabalsts, piemaksa pie dīkstāves pabalsta, dīkstāves palīdzības pabalsts, bezdarbnieka palīdzības pabalsts, jaunā speciālista pabalsts u.c. atbalsta veidi.

9. tabula

Piešķirto un izlietoto līdzekļu apjoms Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai Labklājības ministrijā⁶³

	Piešķirtā summa, tūkst. euro	Izlietots uz 29.11.2020.	Izlietots %
Pabalsts krīzes situācijā	2 160	343	15,9
Vecāku pabalsta izmaksas turpināšana	6 323	714	11,3
Piemaksa pie dīkstāves pabalsta	2 908	1 583	54,4
Dīkstāves palīdzības pabalsts	3 354	1 669	49,8
Bezdarbnieka palīdzības pabalsts	10 106	4 241	42,0
Jaunā speciālista pabalsts	6 597	196	3,0

Daudzās pozīcijās naudas līdzekļu izlietojums ir ļoti zems. Piem., jaunā speciālista atbalsta pabalstam tika izmantoti tikai 3% no piešķirto līdzekļu apjoma, pabalstam krīzes situācijā 15,9%.

⁶² IZLIETOJUMS Covid-19, Valsts kase <https://www.kase.gov.lv/noderigi/izlietojums-covid-19>

⁶³ Sociālais atbalsts, Labklājības ministrija <https://www.lm.gov.lv/lv/informacija-par-covid-19>

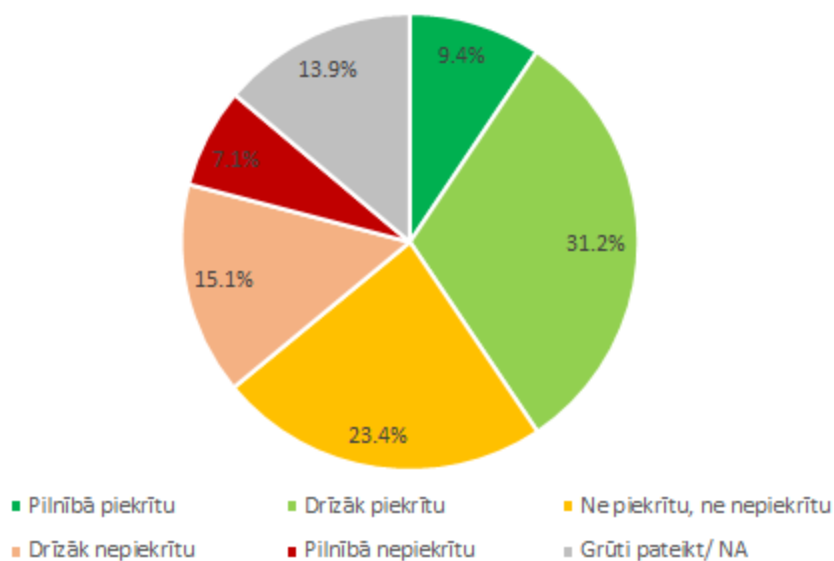
Tajā pašā laikā izmaksāto pabalstu apjoms, kā bija konstatēts iepriekš, ir zems un nekompensē zaudētos ienākumus īpaši cilvēkiem ar bērniem. Nepieciešams veikt monitoringu attiecībā uz to, cik pieprasīti ir atsevišķi pabalsta veidi, lai veidotu pieprasījumam atbilstošu atbalsta struktūru. Kā redzams, finansējums jaunā speciālista pabalstam ir apgūts ļoti vāji, daļu no šiem līdzekļiem varētu izmantot kā atbalstu uzņēmējiem, kuri būtu gatavi pieņemt darbā jaunus speciālistus, tādā veidā nodrošinot augstskolu absolventiem iespēju apgūt profesionālās iemaņas un prasmes.

Liels finanšu līdzekļu apjoms tika piešķirts pandēmijas seku pārvarēšanas vajadzībām kultūras nozarē, tomēr tikai daļa no tiem tiešā veidā ir saistīta ar pandēmijas seku mazināšanu. Piemēram, jaunu grāmatu, artefaktu iegāde, 17 filmu uzņemšana, infrastruktūras uzlabošana diez vai ir uzskatāmi par prioritātēm Covid-19 pandēmijas laikā, kad daudzu nozaru strādājošie vispār ir zaudējuši ienākumus. Šie līdzekļi risināja nozares attīstības, nevis Covid-19 seku mazināšanas problēmas. Vispārējo valdības dienestu finansējums veidoja 59,3 milj. eiro, kas tikai par 14,6 milj. mazāk par veselības nozares finansējumu. Ņemot vērā veselības nozares iestāžu darbinieku lomu cīņā ar pandēmiju, piešķirtais finansējuma apjoms noteikti nav pietiekams. Uz šī fona ieguldījums akcijās un komersantu pašu kapitālā 309,6 milj. eiro apmērā diez vai uzskatāms par ekonomiski pamatotu. Tajā pašā laikā iedzīvotāju atbalsts dīkstāves pabalstu un sociālo maksājumu un kompensāciju veidā bijis vien 92,8 milj. eiro.

17. VALDĪBAS DARBĪBAS NOVĒRTĒJUMS UN ATTĪSTĪBAS PROGNOZES NODARBINĀTĪBAS UN IENĀKUMU KONTEKSTĀ

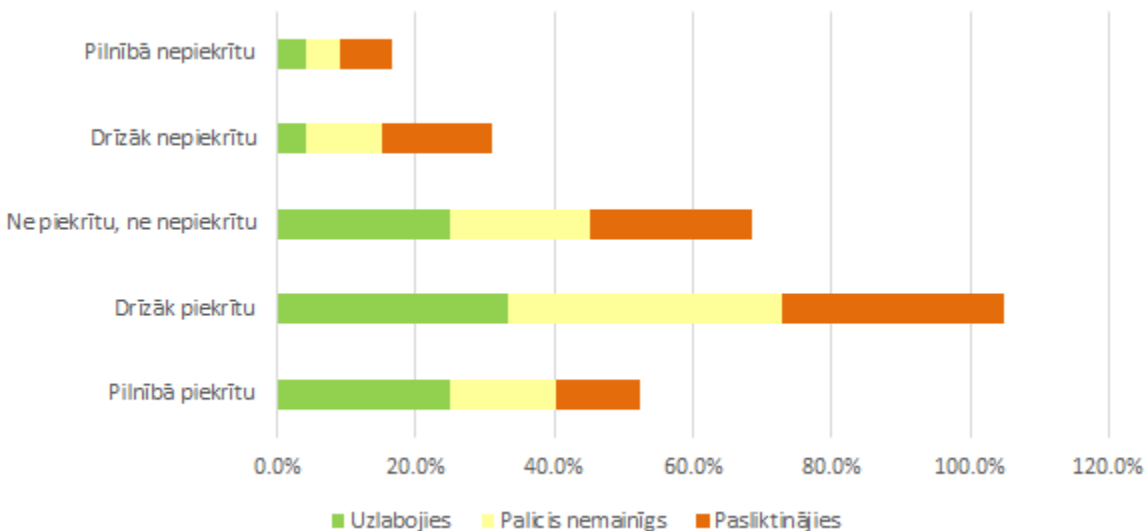
Eurobarometer 93 pētījumā, kas tika veikts no 2020. gada 9. jūlija līdz 26. augustam 34 Eiropas valstīs, iedzīvotāji novērtēja attieksmi pret valdības pasākumiem pandēmijas seku mazināšanā.⁶⁴ Kopumā 62% respondentu no 27 ES valstīm ir apmierināti ar veiktajiem valdības pasākumiem, savukārt nav apmierināti 37%. Latvijas iedzīvotājus valdības rīcība apmierina daudz vairāk: 77% (nav apmierināts 21%). Latvijai ir 10. labākais vērtējums. Vislielāko neapmierinātību pāduši respondenti no valstīm, kuras pandēmija skarusi visvairāk: Itālija, Francija, Beļģija un Spānija. ES27 valstīs 46% respondentu sagaida, ka pandēmija (tās pirmais vilnis) izraisīs viņiem nopietnas ekonomiskās sekas, 49% respondentu nepiekrīt šim apgalvojumam. Turklāt vislielākās bailes pādu pašnodarbinātās personas, bezdarbnieki un roku darba veicēji. Ekonomisko problēmu vidū Latvijas respondenti minēja augstas nodokļu likmes (24%; ES27 vidēji 5%), zems pensiju līmenis (18%; ES27 vidēji 10%), inflācija (24%; ES27 vidēji 18%). Dati rāda, kādā virzienā valdībai būtu jāveic stabilitātes pasākumi, lai pēc iespējas samazinātu iedzīvotāju zaudējumus no pandēmijas ietekmes: samazināt nodokļus, paaugstināt pensijas un nepieļaut inflācijas pieaugumu. Nodokļu stabilitāte vai pat nodokļu samazinājums krīzes laikā ir svarīgs atbalsta faktors gan uzņēmējiem, gan iedzīvotājiem. Valdības lēmums paaugstināt darbaspēka nodokļu slogu krīzes laikā ir pretrunā ne tikai ar ekonomiskās teorijas nostādnēm, bet arī ar kopējo Eiropas Savienības politiku krīzes seku pārvarēšanā.

⁶⁴ Standart Eurobarometer 93, 2020, October. ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion

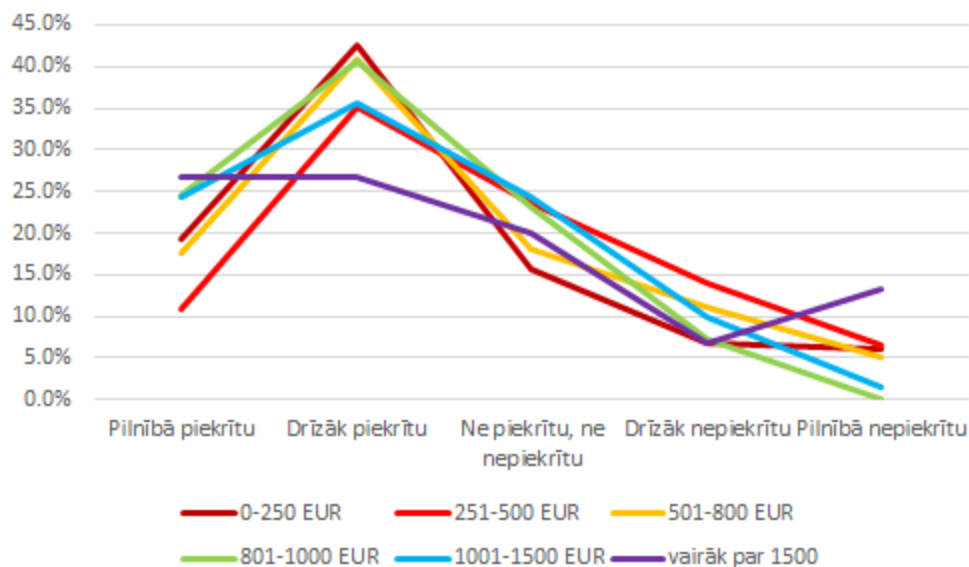

32. attēls. Iedzīvotāju viedoklis par to, vai Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai ir pareizi, %

Saskaņā ar iedzīvotāju aptaujas datiem, 40,6% respondentu uzskata, ka Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai ir bijuši pareizi, savukārt 22,1% ir kritiski noskaņoti. Visai liels ir to respondentu skaits, kuri nevarēja novērtēt savu attieksmi pret valdības veiktajiem pasākumiem: 16,9%.

33. attēls. Iedzīvotāju dzīves līmeņa izmaiņas un viedoklis par to, vai Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai ir pareizi, pēc dzīves līmeņa izmaiņu pakāpes, %

34. attēls. Iedzīvotāju ienākumi un viedoklis par to, vai Latvijas valdības pasākumi pandēmijas seku mazināšanai ir pareizi, pēc ieņēmumiem, %

Iedzīvotāju aptaujas dati norāda uz kādu pretrunu. Lielākā daļa to iedzīvotāju, kuru dzīves līmenis ir salīdzinoši zems un Covid-19 ietekmē tas pasliktinājies, tomēr uzskata, ka Latvijas valdība rīkojās pareizi vai drīzāk pareizi. Skaidrojums varētu šāds: pandēmijas krīzes pārvarēšanai Eiropas Savienības dalībvalstīs, t.sk. Latvija iepludina ekonomikā lielos finanšu resursus, izmantojot dažādus iedzīvotāju un biznesa atbalsta veidus. Savukārt cīņā ar 2008.-2009. gada ekonomikas un finanšu krīzes sekām Latvija izmantoja tā dēvēto “taupības politiku”.

Makroekonomisko datu analīze liecina, ka 2020. gada pirmajā ceturksnī Latvijā sākās IKP, nodarbinātības samazināšanas un bezdarba pieauguma tendence gan iekšējo, gan ārējo faktoru ietekmē. Pašreiz ir pamats runāt par ekonomisko krīzi, kuras dziļums un plašums būs atkarīgs no valdības spējas realizēt efektīvu krīzes politiku, izmantojot gan iekšējos, gan ES resursus.

Nemot vērā to, ka 2020. gada 4. ceturksņa sākumā Latvijā sākās pandēmijas otrais vilnis un valdība ieviesa jaunus ierobežojumus, paziņojot par gatavību tos pagarināt atkarībā no epidemioloģiskās situācijas, nepieciešams pieskārties ekonomiskās situācijas izvērtēšanai attiecībā uz 2020.gadu kopumā un attīstības prognozēm uz 2021.gadu.

3. ceturksnī lielākajā daļā nozaru bija vērojams kritums, Tā kā valdība ir ierobežojusi ēdināšanas, viesnīcu, sporta, kultūras, sabiedriskā transporta, mazumtirdzniecības pakalpojumu un komercpakalpojumu sniegšanas iespējas, varam paredzēt, ka 4. ceturksnī IKP samazināsies tādā

pašā līmenī kā iepriekšējā ceturksnī, tas ir, par aptuveni 8%. IKP samazinājumu būtiski ietekmēs mājsaimniecību patēriņa kritums.

Pēc LR Finanšu ministrijas prognozēm 2020. gadā IKP samazinājums sasnies 7,4% faktiskajās vai 7,0% salīdzināmās cenās.⁶⁵ Pēc Latvijas Bankas prognozēm IKP kritums būs 6,5%, atzīmējot, ka prognozes ir modelētas lielas nenoteiktības apstākļos.⁶⁶ IKP kritums noteikti radīs problēmas ar nodokļu iekasēšanu, budžeta ieņēmumiem un līdz ar to arī izdevumiem, jo pēc VID informācijas 10 mēnešu nodokļu iekasēšanas plāns tika izpildīts tikai par 93%.⁶⁷

Pēc Finanšu ministrijas prognozēm IKP pieaugums 2021. gadā būs 5,1%, kas nozīmē, ka netiks sasniegts pirmskrīzes attīstības līmenis. Nākamgad konsolidētā budžeta ieņēmumi plānoti 9,58 miljardu eiro, bet izdevumi 10,76 miljardu eiro apmērā. Budžeta ieņēmumu samazinājums plānots 328 miljonu, bet izdevumu palielinājums 744 miljonu eiro apmērā uz deficīta pieauguma rēķina, kas paredzēts 3,9 procentu apmērā no iekšzemes kopprodukta.

Saskaņā ar OECD prognozēm, Latvijas IKP 2020. gadā samazināsies par 4,3% un personīgais patēriņš par 11,2%. Savukārt attiecībā uz 2021. gadu, tiek prognozēts IKP pieauguma temps tikai 2,4%, kas ir ievērojami zemāk par valdības prognozēm, kuras tika izmantotas budžeta veidošanai. Privātais patēriņš pieaugs par 2,8%. Bezdarbu prognozes ir šādas: 2020. gadā bezdarba līmenis būs 8,4% un 2021. gadā 8,8%.⁶⁸

Arī uzņēmējdarbības konfidences rādītāji liecina par uzņēmēju pesimistisko noskaņojumu attiecībā uz attīstību un izaugsmi. Negatīvi konfidences rādītāji ir mazumtirdzniecībā, pakalpojumu sektorā, būvniecībā un apstrādes rūpniecībā. 2020. gada novembrī ekonomikas sentimenta rādītājs bija 90,4, kas ir par 1,9 punktiem mazāk nekā oktobrī.⁶⁹

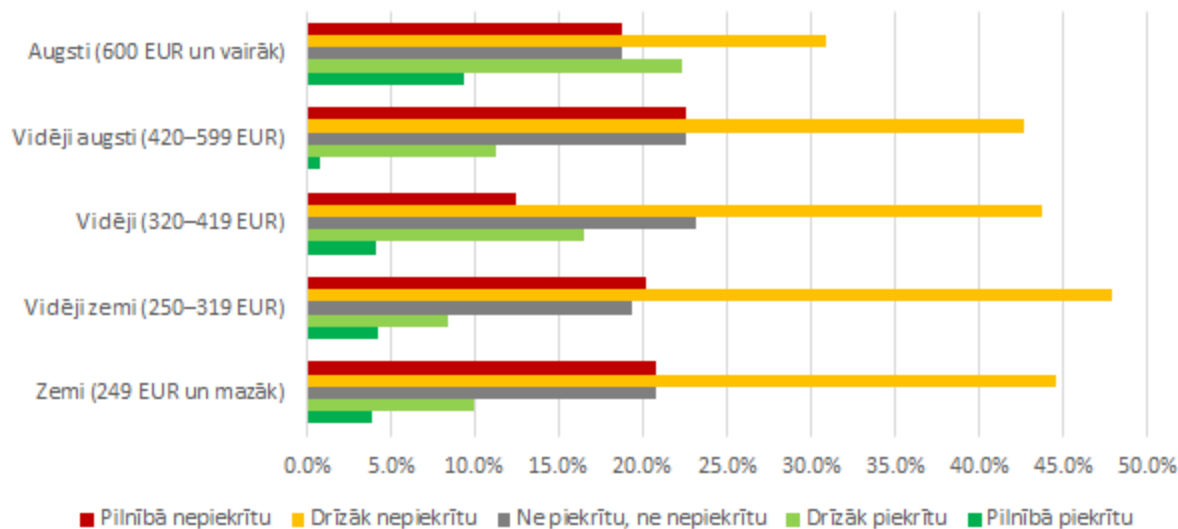
⁶⁵ FM šim gadam saglabā IKP krituma prognozi 7% apmērā, 2021. gadam prognozē ekonomikas izaugsmes atjaunošanos 5,1% apmērā <https://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/makroekonomika/62416-fm-sim-gadam-saglaba-ikp-krituma-prognozi-7-apmera-2021-gadam-prognoze-ekonomikas-izaugsmes-atjaunosanos-51-apmera>

⁶⁶ Galvenie makroekonomiskie rādītāji un prognozes https://fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/galvenie_makroekonomiskie_raditaji_un_prognozes/

⁶⁷ <https://www.vid.gov.lv/en/vid-administreto-kopbudzeta-ienemumu-plans-izpildits-par-93>

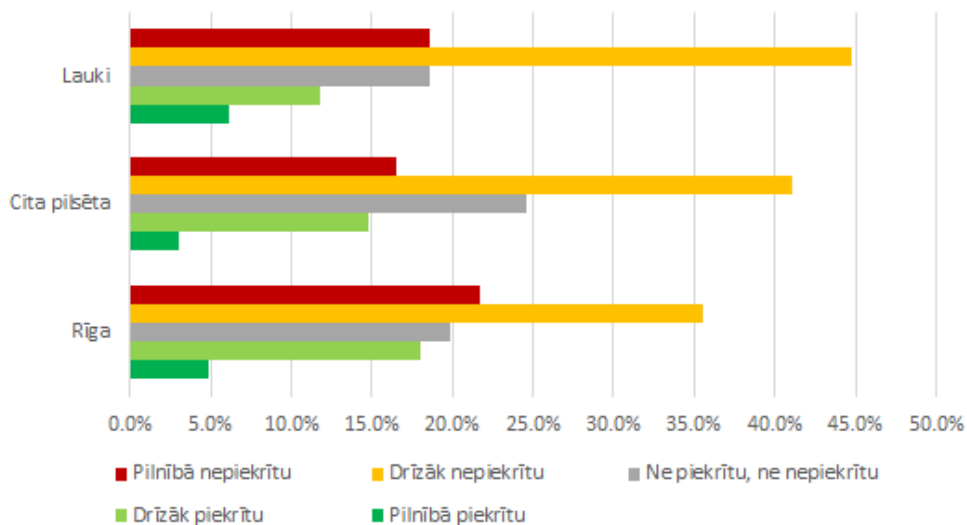
⁶⁸ OECD Economic Outlook, December 2020 <http://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/>

⁶⁹ Novembrī uzņēmēju noskaņojums būtiski pasliktinās mazumtirdzniecībā un pakalpojumu sektorā. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/konjunktura/meklet-tema/2909-uznemeju-noskanojums-novembri>

35. attēls. Iedzīvotāju viedoklis par to, ka tuvāko sešu mēnešu laikā ekonomiskā situācija Latvijā uzlabosies; pa ienākumiem uz vienu mājsaimniecības locekli, pa ienākumu grupām, %

Iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina par zemu ekonomikas sentimentu: vairāk nekā 60% iedzīvotāju sagaida ekonomiskās situācijas pasliktināšanos, no kuriem lielākā daļa (67%) ir ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem. Tostarp 60% strādājošo un 59% nestrādājošo iedzīvotāju ir līdzīgs redzējums. Šis faktors negatīvi ietekmē mājsaimniecību izdevumus un patēriņu.

36. attēls. Iedzīvotāju viedoklis par to, ka tuvāko 6 mēnešu laikā ekonomiskā situācija Latvijā uzlabosies, sadalījumā pēc apdzīvotas vietas tipa, pa vietas tipa grupām, %

Vispesimistiskākais skatījums uz ekonomisko izaugsmi tuvākajā laikā ir lauku iedzīvotājiem (63,4%), rīdziniekiem (57,3%). Savukārt 22,8% rīdzinieku sagaida ekonomiskās situācijas uzlabošanos nākamā pusgada laikā: lauku un pārējo pilsētu iedzīvotāji attiecīgi 17,9% un 17,8%. Kopumā iedzīvotāju noskaņojums ir diezgan pesimistisks un tas ir vērā ņemams, vērtējot ekonomikas attīstības perspektīvas.

Koronavīrusa izplatīšanās tendences tomēr liek tomāt, ka ietekme uz tautsaimniecību nebūs īslaicīga, un arī šīs prognozes ir pārāk optimistiskas. Diez vai 2021. gads būs tik veiksmīgs ekonomikas atveseļošanas gads, kā to paredz valdība. Pēc mūsu domām, 2021. gadā ekonomiskā situācija valstī var būt stabilizēta, bet izaugsme būs ļoti zemā līmenī. Tas atstās negatīvu ietekmi uz iedzīvotāju ienākumiem, nodarbinātību un dzīves līmeni kopumā.

AVOTI

1. ceturksnī IKP pēc ātrā novērtējuma samazinājies par 1,4 % , CSB LR Preses relīze (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2675-ikp-atrais-novertejums-2020-gada-1-ceturksni>)
 2. ceturksnī bija nodarbināti 64,1 % Latvijas iedzīvotāju (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/meklet-tema/2729-nodarbinatiba-2020-gada-2-ceturksni>)
2019. gadā mājāsaimniecību rīcībā esošie ienākumi pieauga par 6,8 %
(Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2782-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-2019>)
- Amory Martin, Maryia Markhvida, Stephane Hallegatte, Brian Walsh Socio-Economic Impacts of Covid-19 on Household Consumption and Poverty (Pieejams: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41885-020-00070-3>)
- Andersen. European Guide to Support Employers. teleworking in Europe. October, 2020.
(Pieejams: <https://es.andersen.com/recursos/doc/portal/2020/01/09/european-guide-to-support-employers-teleworking-in-europe.pdf>)
- Bezdarbnieku skaits un bezdarba līmenis 15-74 gadu vecumā pēc dzimuma pa mēnešiem
(Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__nodarb__bezdarbs__istern/NB002m.px/table/tableViewLayout1/)
- Castegnaro. Court recognises employees' right to disconnect when on leave. October 22, 2019.
(Pieejams: <https://www.castegnaro.lu/de/news-events/m/a/court-recognises-employees-right-disconnect-when-leave/>)
- Children at risk of poverty or social exclusion
(Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#:~:text=types%20of%20households-,Key%20findings,aged%2065%20years%20and%20over.)).
- Coronavirus (Covid-19): SME Policy Responses, OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=119_119680-di6h3qgi4x&title=Covid-19_SME_Policy_Responses
- Covid-19 Related VAT and Sales Tax Measures Global summary, Deloitte, https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/tax/Covid-19_TaxSurvey.pdf
- CSB LR Nodarbināto skaits (Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__nodarb__nodarb__istern/NB001m.px/table/tableViewLayout1/)

Employment Outlook 2020, OECD (Pieejams: <http://www.oecd.org/employment-outlook/2020/>)

Euro Area Unemployment Rate (Pieejams: <https://www.fxempire.com/macro/euro-area/unemployment-rate>)

Eurofound. Teleworking. December 3, 2020
(Pieejams: <https://www.eurofound.europa.eu/topic/teleworking>)

Eurostat. GDP up by 12.7% in the euro area and by 12.1% in the EU. (Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10663774/2-30102020-BP-EN.pdf/94d48ceb-de52-fcf0-aa3d-313361b761c5>)

Fall in household real consumption per capita accelerates in both euro area and EU. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11469181/2-29102020-AP-EN.pdf/acf4533a-a345-53dd-108a-c9dea9a28898>

FM šim gadam saglabā IKP krituma prognozi 7% apmērā, 2021.gadam prognozē ekonomikas izaugsmes atjaunošanos 5,1% apmērā
<https://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/makroekonomika/62416-fm-sim-gadam-saglaba-ikp-krituma-prognozi-7-apmera-2021gadam-prognoze-ekonomikas-izaugsmes-atjaunosanos-51-apmera>

Galvenie makroekonomiskie rādītāji un prognozes
https://fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/tautsaimniecibas_analize/galvenie_makroekonomiskie_raditaji_un_prognozes/

GDP up by 12.6% and employment up by 0.9% in the euro area (Pieejams: [https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662173/2-13112020-AP-EN.pdf/0ac3f053-f601-091d-ea21-db1ecaca7e8c#:~:text=During%20the%20third%20quarter%20of,%25%20in%20the%20previous%20quarter\).](https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662173/2-13112020-AP-EN.pdf/0ac3f053-f601-091d-ea21-db1ecaca7e8c#:~:text=During%20the%20third%20quarter%20of,%25%20in%20the%20previous%20quarter).))

Global Entrepreneurship Monitor (GEM), Diagnosing Covid-19 Impacts on Entrepreneurship Exploring policy remedies for recovery, 2020. (Pieejams: <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=50521>)

GROSS DOMESTIC PRODUCT BY EXPENDITURE APPROACH (ESA 2010) (QUARTERS)
(Pieejams: [https://andmed.stat.ee/en/stat/majandus__rahvamajanduse-arvepidamine__sisemajanduse-koguprodukt-\(skp\)__sisemajanduse-koguprodukt-tarbimise-meetodil/RAA0061/table/tableViewLayout1](https://andmed.stat.ee/en/stat/majandus__rahvamajanduse-arvepidamine__sisemajanduse-koguprodukt-(skp)__sisemajanduse-koguprodukt-tarbimise-meetodil/RAA0061/table/tableViewLayout1))

Households' income and the cushioning effect of fiscal policy measures in the Great Lockdown. https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc121228_policy_brief-_the_impact_of_the_great_lockdown_on_hh_25_06_2020_1.pdf

IBANET. The Global Impact of the Covid-19 Pandemic on Commercial Dispute Resolution in the First Seven Month. October 13, 2020. (Pieejams: <https://www.ibanet.org/News/2020/10/13/Global-Impact-of-Covid-19-Pandemic-on-Commercial-Dispute-Resolution-in-the-First-Seven-Month>)

<https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=bd404ce3-3886-48a8-98f6-38eaaccd5f53>)

Iekšzemes kopprodukts no ienākumu puses pa ceturkšņiem, faktiskajās cenās (tūkst. euro) (Pieejams:

http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/ekfin/ekfin__ikp__IKP__istern/IK10_090c.px/?rxid=d8284c56-0641-451c-8b70-b6297b58f464)

IKP 2. ceturksnī samazinājies par 8,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2734-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-2-ceturksni>)

IKP 3. ceturksnī samazinājies par 2,6 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2776-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-3-ceturksni>)

IKP apjoma izmaiņas 2020.gada 3. ceturksnī (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/ikp/meklet-tema/2776-ikp-apjoma-izmainas-2020-gada-3-ceturksni>)

Impact of Covid-19 on household consumption and savings. (Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20201110-2>)

ITUC Legal Guide - Telework. (Pieejams: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_legal_guide_telework_en.pdf)

IZLIETOJUMS Covid-19, Valsts kase <https://www.kase.gov.lv/noderigi/izlietojums-covid-19>

Kopsavilkums par aktualitātēm izmaksātajos dīkstāves pabalstos. <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika-3>

Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu sastāvs un struktūra Latvijas statistiskajos reģionos vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī (Pieejams: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__mb__ienakumi/IIG070.px/table/tableViewLayout1/)

Mājsaimniecību sadalījums pēc galvenā iztikas līdzekļu avota (%) - Rādītāji, Ienākumu veids un Laika periods

(Pieejams:

https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_MI_MIS/MIS090/table/tableViewLayout1/

McKinsey & Company, Rethinking resilience: Ten priorities for governments, November 30, 2020,

<https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/public%20and%20social%20sector/our%20insights/rethinking%20resilience%20ten%20priorities%20for%20governments/rethinking-resilience-ten-priorities-for-governments-vf.pdf>

McKinsey & Company, The long haul: How leaders can shift mindsets and behaviors to reopen safely, July 28, 2020 | Article. Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business->

functions/organization/our-insights/the-long-haul-how-leaders-can-shift-mindsets-and-behaviors-to-reopen-safely

McKinsey & Company, The need for speed in the post-Covid-19 era—and how to achieve it, September 9, 2020 | Survey. Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-need-for-speed-in-the-post-covid-19-era-and-how-to-achieve-it>

McKinsey & Company, To emerge stronger from the Covid-19 crisis, companies should start reskilling their workforces now. Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/to-emerge-stronger-from-the-covid-19-crisis-companies-should-start-reskilling-their-workforces-now>

NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti (Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2020-01/Nr_08_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2019_%2820_00%29%20LV.pdf)

NABADZĪBAS RISKS UN SOCIĀLĀ ATSTUMTĪBA LATVIJĀ 2020. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti (Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2021-01/Nr_08_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2020_%2821_00%29_LV.pdf)

Novembrī uzņēmēju noskaņojums būtiski pasliktinās mazumtirdzniecībā un pakalpojumu sektorā. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/konjunktura/meklet-tema/2909-uznemeju-noskanojums-novembri>

Pārskats par bezdarba situāciju valstī (septembris) (Pieejams: https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/31_5a0c0fb857c216.992611851.pdf)

Short-time work schemes and their effects on wages and disposable income. https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2020/html/ecb.ebbox202004_06~6b0e718192.en.html

Sociālais atbalsts, Labklājības ministrija <https://www.lm.gov.lv/lv/informacija-par-covid-19>

Standard Eurobarometr 93, 2020, october. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion>

Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa ceturkšņiem (Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__dsamaksa__istterm/DS020c.px/table/tableViewLayout1/)

Strategies for Employers to Offer Financial Assistance to Employees in Need Due to Covid-19 (Pieejams: <https://www.ajg.com/us/news-and-insights/2020/apr/strategies-for-employers-to-offer-financial-assistance-to-employees-in-need-due-to-covid-19/>)

The National Law Review. More Countries Consider Implementing a “Right to Disconnect”. December 3, 2020, Number 338. (Pieejams: <https://www.natlawreview.com/article/more-countries-consider-implementing-right-to-disconnect>)

Tūristu mītnēs apkalpoto viesu skaits 2020. gada augustā. (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/covid19/turistu-mitnes-apkalpoto-viesu-skaits-2020-gada-maija>)

Unemployment rate (Pieejams: <https://osp.stat.gov.lt/paieska?q=unemployment%20rate>)

Unemployment rate (Pieejams: <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/work-life/labour-market/unemployment-rate>)

Unemployment rates by sex, age and citizenship (%) (Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsq_urgan/default/table?lang=en)

VID administrēto kopbudžeta ieņēmumu plāns izpildīts par 93 %. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/en/vid-administreto-kopbudzeta-ienemumu-plans-izpildits-par-93>

OECD Economic Outlook, December 2020 (Pieejams: <http://www.oecd.org/economic-outlook/december-2020/>)

Vidējās darba samaksas gada pieaugums – 3,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2723-darba-samaksas-parmainas-2020-gada-2>)

Vidējās darba samaksas gada pieaugums – 5,9 % (Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2778-darba-samaksas-parmainas-2020-gada-3>)